De la autoarea bestsellerului
Iubita comandantului

PAM JENOFF

FATA CU STEA ALBASTRĂ

LITERA

PAM JENOFF

FATA CU STEA ALBASTRĂ

Traducere din limba engleză și note
ANCA IRINA IONESCU

LITERA
[illegible]

The Woman with the Blue Star

PAM JENOFF

Fata cu stea albastră

Pam Jenoff

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactor: Monica Nedelcu

Corector: Păunița Ana

Prelucrare copertă: Bogdan Mitea

Tehnoredactare și prepress: Laura Carip

Seria de ficțiune a Editurii Litera este coordonată

de Cristina Vidrașcu Sturza.

ISBN 978-606-33-9231-3

ISBN EPUB 978-606-33-9467-6

Pentru *shtetl*[1] al meu… Pe curând!

Termen în limba idiș care desemnează un târg sau un mic oraș cu o importantă populație evreiască, aflat în principal în Europa de Est și Centrală înaintea celui de-al Doilea Război Mondial

PROLOG

Cracovia, Polonia
Iunie 2016

Femeia pe care o văd în fața mea nu e deloc cea pe care o așteptam.

Acum zece minute, stăteam în fața oglinzii din camera mea de hotel, îmi periam niște scame de pe manșeta bluzei bleu și îmi aranjam unul dintre cerceii cu perle. Mă cuprinsese dezgustul. Devenisem modelul de afiș pentru o femeie abia trecută de șaptezeci de ani, cu părul cărunt, tuns scurt, îmbrăcată într-un costum practic, cu pantaloni, care îmi îmbrățișa silueta robustă mai lejer decât în urmă cu un an.

Mângâiasem buchetul de flori proaspete, de un roșu aprins, de pe noptieră, învelit în hârtie foșnitoare. Apoi mă apropiasem de fereastră. Hotelul Wentzel, un conac din secolul al XVI-lea transformat în hotel, se afla în colțul de sud-est al imensei piețe centrale din Cracovia, Rynek[2]. Îmi alesesem în mod deliberat locul acela, având grijă ca ferestrele camerei mele să aibă

vederea pe care mi-o doream. Piața, căreia colțul concav din sud îi dădea o înfățișare de sită, deborda de activitate. Turiștii se înghesuiau între biserici și tarabele cu suvenire din Sukiennice, clădirea masivă, alungită, a Halei Postăvarilor, care împărțea piața în două. Prietenii se strângeau la cafeneiele de afară sau la un pahar de băutură după serviciu, într-o seară caldă de iunie, în timp ce navetiștii se grăbeau să ajungă acasă cn pachetele lor, cu ochii spre norii care se adunau dinspre sud, deasupra castelului Wawel.

Mai fusesem la Cracovia de două ori, o dată imediat după căderea comunismului și încă o dată zece ani mai târziu, pe când îmi începusem serios cercetările. Frumusețea dc nestemată ascunsă a orașului mă cucerisc pc dată. Deși eclipsat de magneții turistici reprezentați de Praga și de Berlin, Orașul Vechi din Cracovia, cu catedralele lui neatinse de trecerea timpului și cu casele construite din piatră și restaurate în stilul original, era unui dintre cele mai elegante din toată Europa.

La fiecare venire a mea găsisem orașul mult schimbat, tot mai strălucitor și mai nou – „mai bun" în ochii localnicilor, care trecuseră prin

mulți ani de restriște și de stagnare. Casele, cândva ceuușii, erau acum zugrăvite în nuanțe vibrante de galben și de albastru, iar străzile străvechi se transformaseră în propria versiune de platou cinematografic. Localnicii erau și ei o mostră de contradicții: tineri îmbrăcați la modă vorbeau la telefoanele mobile în timp ce mergeau, ignorându-i pe țăranii de la munte care vindeau pulovere de lână și brânză de oaie de pe prelate întinse direct pe jos, și nepăsându-le de băbuța cu basma pe cap, care ședea pe pavaj și cerșea un bănuț. Sub vitrina uuui magazin care oferea dispozitive Wi Fi și servicii de internet, porumbeii ciuguleau printre pietrele dure ale caldarâmului pieței, așa cum se întâmpla de sute de ani. De sub toată modernitatea și poleiala, arhitectura barocă a Orașului Vechi se încăpățâna să iasă la lumină, ca parte a unei istorii ce nu putea fi negată.

Dar nu istoria mă adusese aici – cel puțin, nu această istorie.

Atunci când trompetistul din biserica Mariacki începuse să intoneze *Hejnał*[3] semnalând ora fixă, mă uitasem spre colțul de nord-vest al pieței, așteptând ca femeia să-și facă apariția la ora cinci,

așa cum se întâmpla în fiecare zi. N-o văzusem și mă întrebasem dacă era posibil ca tocmai acum să nu vină, situație în care călătoria mea, în care străbătusem jumătate de glob, ar fi fost zadarnică. În prima zi, voisem să verific dacă era persoana pe care o căutam. În cea dc a doua, voisem să vorbesc cu ea, dar îmi pierdusem curajul. Azi mă aflam aici, dar în ziua următoare plecam în America. Asta era ultima mea șansă.

În cele din urmă, ea apăruse de după colțul farmaciei, cu umbrela ținută elegant sub braț. Traversase piața cu o viteză surprinzătoare pentru o femeie de aproape nouăzeci de ani. Nu era încovoiată; spatele îi era drept și înalt. Avea părul alb, strâns într-un coc lejer în creștetul capului, dar câteva șuvițe scăpaseră și îi fluturau, neastâmpărate, încadrându-i fața. Spre deosebire de mine, care eram îmbrăcată sobru, ea purta o fustă viu colorată, cu un model vesel. În timp ce pășea, materialul lucios parcă îi dansa în jurul gleznelor din proprie voință, și parcă îi auzeam și foșnetul.

Urmase același traseu cunoscut, ea și în celelalte două zile, când o privisem cum se dusese la cafeneaua Noworolski și ceruse o masă cât mai departe de piață, ferită de agitație și

de zgomot, lângă bolta adânc arcuită de deasupra intrării în clădire. Ultima dată când fusesem la Cracovia, încă mai făceam cercetări. Acum știam cine era și unde s-o găsesc. Nu-mi mai rămânea decât să-mi fac curaj și să cobor.

Femeia se așezase la locul ei obișnuit de la măsuța din colț și deschisese un ziar. Nu bănuia câtuși de puțin că eram pe cale să ne întâlnim – și nici măcar că eram în viață.

În depărtare se auzise bubuitul tunetului și apoi începuseră să cadă stropi mari, lovind pietrele caldarâmului precum niște lacrimi neguroase. Trebuia să mă grăbesc. Dacă se închidea cafeneaua de afară și femeia pleca, se ducea pe apa sâmbetei tot ce intenționasem să fac.

Auzisem în gând vocile copiilor mei, care îmi spuneau că era periculos să călătoresc atât de departe la vârsta mea, că n-avea nici un rost, că nu mai aveam nimic de aflat. Trebuia să plec pur și simplu și să mă duc acasă. Nu mai conta pentru nimeni.

Decât pentru mine – și pentru ea. Îi auzeam vocea în minte așa cum mi-o imaginasem – îmi amintea de ce venisem aici.

Îmi luasem inima în dinți, apucasem buchetul de flori și

Ieșisem din cameră.

Dând să traversez piața, mă oprisem diu nou. În minte îmi reverberau îndoielile. De ce făcusem atâta drum? Ce căutam? Pornisem înainte cu încăpățânare, fără să simt picăturile mari care îmi cădeau în păr și pe haine. Ajunsă la cafenea, mă strecurasem printre mesele la care clienții își achitau nota și se pregăteau să plece, fiindcă ploaia se intețise. Mă apropiasem de masă, iar femeia cu părul alb își ridicase privirea din ziar. Făcuse ochil mari.

Acum sunt aproape, îi văd bine chipul. Văd totul. Rămân încremenită, nemișcată.

Femeia pe care o văd în fața mea nu e deloc cea pe care o așteptam.

Piață (în limba poloneză în original) Semnal muzical cu caracter solemn, datând din Evul Mediu, care anunța un eveniment sau declanșa alarma, intonat la trompetă din turnul cel mai înalt al orașului, folosit și pentru marcarea orelor. Tradiția este meuținută la biserica Sf. Maria (Mariacki) din Cracovia.

CAPITOLUL 1

Sadie

Cracovia, Polonia
Martie 1942

Totul s-a schimbat în ziua în care au venit să ia copiii.

Ar fi trebuit să fiu în podul clădirii cu trei etaje pe care o împărțeam cu o duzină de alte familii din ghetou. Mama mă ajuta să mă ascund în fiecare dimineață, înainte să plece la muncă în fabrică. Îmi lăsa o găleată goală drept toaletă și îmi repeta cu severitate să nu plec de acolo. Dar mi se făcea frig și nu mai aveam stare în spațiul îngust și înghețat, în care uu puteam să alerg, nici să mă mișc și nici chiar să stau în picioare. Minutele se depănau în tăcere, întrerupte numai de un zgrepțănat – copii nevăzuți, cu câțiva ani mai mici decât mine, ascunși de partea cealaltă a zidului. Erau ținuți separat unii de alții, fără spațiu în care să alerge sau să se joace. Își trimiteau mesaje unul altuia, bătând în zid și zgâriindu-l, ca un fel de cod Morse improvizat. Uneori, de plictiseală, mă alăturam și eu.

– Libertatea e acolo unde o găsești, spunea adesea tata atunci când mă plângeam, el având un fel de a vedea lucrurile exact așa cum dorea. Cea mai mare închisoare e în mintea noastră!

Îi venea ușor să vorbească. Deși munca manuală din ghetou era departe de activitatea lui profesională de dinainte de război, aceea de contabil, cel puțin ieșea de aici în fiecare zi, vedea alți oameni. Nu stătea închis, ca mine. Aproape că nu mai ieșisem din casă de când ne forțaseră să ne mutăm, în urmă cu șase luni, din apartamentul nostru situat în Cartierul Evreiesc din apropierea centrului orașului, în cartierul Podgórze de pe malul sudic al râului, unde fusese înființat ghetoul. Îmi doream o viață normală, viața mea, liberă să alerg dincolo de zidurile ghetoului în toate locurile pe care le cunoscusem cândva și pe care mi se părea că aveam tot dreptul să le cutreier. Îmi imaginam cum luam tramvaiul spre magazinale din Rynek sau spre *kino*[4], ca să văd un film, pentru ca apoi să mă plimb pe vechile dealuri verzi de la marginea orașului. Aș fi dorit ca măcar prietena mea cea mai bună, Stefania, să fi fost printre cei ascunși în apropiere. Dar ea locuia într-un apartament separat, la

celălalt capăt al ghetoului, destinat familiilor din poliţia evreiască.

De astă-dată nu mă scosese din ascunzătoare nici plictiseala, nici singurătatea, ci foamea. Avusesera întotdeauna o poftă de mâncare sănătoasă, iar raţia din dimineaţa aceea fusese o jumătate de felie de pâine, chiar mai puţin decât de obicei. Mama îmi oferise porţia ei, dar ştiam că avea nevoie de putere pentru ziua de muncă lungă şi grea care o aştepta.

Pe măsură ce-mi petreceam dimineaţa în ascunzătoarea mea, stomacul gol începuse să mă doară. În minte îmi apăreau, nepoftite, imagini ale mâncărurilor de dinainte de război: supă groasă de ciupcrci, borş savuros, colţunaşi, gogoşi dolofane şi rumenite, aşa cum făcea bunica. Spre mijlocul dimineţii eram atât de lihnită de foame, încât am îndrăznit să ies din ascunzătoare şi să mă duc în bucătăria comună, care nu era de fapt nimic altceva decât o plită cu un singur arzător şi o chiuvetă la care picura apă călâie, maronie. Nu mă dusesem să iau mâncare – chiar dacă ar fi existat, n-aş fi furat niciodată. Dar voiam să văd dacă nu rămăseseră ceva firimituri în bufet şi mă gândeam să-mi umplu stomacul cu nn pahar de apă.

Am rămas în bucătărie mai mult decât ar fi trebuit și am citit o carte cu colțurile îndoite, pe care o luasem cu mine. În ascunzătoarea mea, cel mai mult îmi displăcea faptul că era prea întuneric ca să citesc. Îmi plăcuse întotdeauna cititul, iar tata adusese din apartament cât putuse de multe cărți în ghetou, în ciuda protestelor mamei, care spunea că aveam nevoie de spațiul din bagaje pentru haine și hrană. Tata a fost cel care mi-a cultivat dragostea pentru învățătură și a încurajat visul meu de a studia medicina la Universitatea Jagiellonă, înainte ca legile germane să facă imposibil acest lucru, mai întâi interzicând accesul evreilor, iar apoi închizând de tot universitatea. Chiar și în ghetou, la sfârșitul lungii lui zile de muncă grea, tatei îi plăcea să mă învețe și să dezbată cu mine diverse idei. Cumva, cu câteva zile în urmă, îmi făcuse rost de o nouă carte, *Contele de Monte Cristo*. Dar ascunzătoarea din pod era prea întunecoasă și nu puteam citi, iar seara aveam foarte puțin timp înainte de ora stingerii.

„Încă un pic", îmi spuneam, întorcând paginile în bucătărie.

Nu mai contau câteva minute în plus.

Tocmai terminasem de lins cuțitul de pâine murdar, când am auzit afară scrâșnet de cauciucuri grele și sunet de voci răstita. Am înghețat, mai să scap cartea din mână. Gestapoul era în fața casei, flaneat de nesuferite Jüdischer Ordnungsdienst, poliția evreiască din ghetou, care nu era altceva decât sluga Gestapoului. Era o *Aktion*, adică arestarea pe neanunțate a unui grup mare de evrei care urmau să fie scoși din ghetou și trimiși în lagăre. Ăsta era exact motivul pentru care trebuia să stau ascunsă. Am ieșit în fugă diu bucătărie, am traversat coridorul și am urcat scările. De jos s-a auzit o bufnitură, ușa de la intrarea în casă a fost sfărâmată și poliția a năvălit înăuntru. N-aveam cum să mai ajung la timp înapoi în pod.

În schimb, are alergat în apartamentul nostru de la etajul trei. Inima îmi bubuia în timp ce priveam cu disperare de jur împrejur, dorindu-mi să fi avut un dulap sau un bufet în care să mă ascund. Dar îo cămăruța noastră nu era mai nimic în afară de pat și de șifonier. Știam că mai existau și alte ascunzători, așa cum era zidul fals de ghips pe care îl construise una dintre celelalte familii din clădirea de alături, înainte cu o săptămână.

Dar acel zid era oricum prea departe acum, nu mai aveam cum să ajung acolo. Mi-am aţintit privirea la cufărul mare de la picioarele patului părinţilor mei. La puţin timp după ce ne mutaserăm în ghetou, mama îmi arătase cum să mă ascund acolo. Fusese ca şi când ne-am fi jucat: mama deschidea capacul şi eu mă căţăram înăuntru, după care ea închidea capacul.

Cufărul era cât se poate de nepotrivit ca ascunzătoare, fiindcă sărea în ochi şi era aşezat chiar în mijlocul camerei. Dar pur şi simplu n-aveam unde să mă duc în altă parte. Am sărit peste pat şi m-am vârât în cufăr, iar apoi am făcut un efort disperat şi am închis capacul. Am malţumit cerului că eram zveltă, ca mama. Întotdeauna îmi displăcuse faptul că rămăsesem scundă, motiv pentru care păream cu cel puţin doi ani mai mică decât eram în realitate. Acum asta se dovedea a fi o adevărată binecuvântare, la fel şi faptul că raţiile de mâncare mizere din ghetou mă făcuseră şi mai zveltă. Încă mai încăpeam în cufăr.

Atunci când eu şi mama exersaserăm ascunderea în cufăr, ne imaginaserăm că ea ar fi pus şi o pătură sau nişte haine pe capac. Fireşte, acum nu puteam face asta

de una singură. Așadar, cufărul a rămas neacoperit și oricine ar fi intrat în cameră putea să-l vadă și să-l deschidă. M-am ghemuit și mi-am înfășurat brațele în jurul trupului, pipăindu-mi banderola cn steaua albastră cusută pe mânecă, pe care eran obligați s-o poarte toți evreii.

Și atunci s-a auzit un zgomot puternic în clădirea de alături. Zidul acela de ghips s-a prăbușit, lovit de un ciocan sau de o secure. Poliția găsise ascunzătoarea din spatele zidului, trădată de zugrăveala prea proaspătă. Un strigăt sfâșietor a răsunat în momentul în care un copil a fost găsit și târât afară din ascunzătoare. Dacă m-aș fi dus acolo, aș fi fost și eu prinsă.

Cineva s-a apropiat de ușa apartamentului nostru și a dat-o de perete. Mi s-a oprit inima în loc. Auzeam respirația celui care intrase, îi simțeam ochii care scrutau încăperea.

„Îmi pare rău, mamă!" am spus în gând, parcă auzind reproșurile ei pentru că plecasem din pod.

M-am încordat, pregătindu-mă pentru momentul în care aveam să fiu descoperită. Oare ar fi fost mai blânzi cu mine dacă mă predam? Acum pașii se auzeau mai slab, căci nemții își continuau drumul pe

coridor, se opreau in fața fiecărei uși și cercetau.

Războiul venise peste Cracovia intr-o zi caldă, în urmă cu doi ani și jumătate, când sirenele de avertisment pentru raidurile aeriene răsunaseră pentru prima dată și îi împrăștiaseră în toate direcțiile pe copiii care se jucau pe stradă. Viața devenise dură, iar apoi devenise rea. Mâncarea dispăruse și stăteam la cozi lungi pentru alimentele de bază. O dată nu se mai găsise pâine timp de o săptămână întreagă.

Apoi, cam acum doi ani, la ordinul Guvernământului General, evreii începuseră să se adune la Cracovia cu miile, venind din orășelele și satele din jur, dezorientați și cărându-și lucrurile în spate. La început m-am întrebat unde puteau să-și găsească locuințe în Kazimierz, Cartierul Evreiesc din oraș, care deja era aglomerat. Dar nou-veniții au fost siliți printr-un decret să locuiască pe malul îndepărtat al râului, într-o secțiune a cartierului industrial Podgórze, care fusese delimitată printr-un zid inalt. Mama lucra alături de Gmina, organizația comunității evreiești locale, ca să-i ajute să se instaleze, și adeseori aveam la masă prieteni sau prieteni ai unor prieteni care abia sosiseră și care apoi plecau în ghetou pentru

totdeauna. Povesteau intâmplări atât de cumplite din orașele lor, încât erau de-a dreptul de necrezut, iar mama mă trimitea afară din cameră, ca să nu aud.

La câteva luni după ce fusese înființat ghetoul, primiserăm ordin să ne mutăm și noi acolo. Când tata îmi dăduse vestea, nu îmi venise să cred. Noi nu eram refugiați, eram cetățeni ai Cracoviei; locuiserăm în apartamentul nostru din strada Meiselsa de când mă știam. Locuința noastră era amplasată foarte convenabil. Se afla la marginea Cartierului Evreiesc, dar puteam ajunge mergând pe jos până la monumentele și atmosfera din centrul orașului, iar biroul tatei era destul de aproape, pe strada Stradomska, astfel încât tata putea să vină și să prânzească acasă. Apartamentul nostru era situat deasupra unei cafenele, unde în fiecare seară cânta un pianist. Uneori muzica răzbătea până la noi, auzindu-se în surdină, iar tata o învârtea pe mama prin bucătărie, în ritmul melodiei. Dar, conform ordinelor, evreii erau tot evrei. Într-o zi. Cu o singură valiză de om. iar lumea pe care o cunoscusem toată viața dispăruse pentru totdeauna.

Am privit prin deschizătura îngustă dintre capac și peretele

cufărului, încercând să văd ceva în cămăruța aceea în care locuiam împreună cu părinții. Fuseserăm norocoși, știu, să avem o cameră întreagă numai pentru noi, privilegiu care ne fusese acordat fiindcă tata lucra pe post de maistru. Alții trăian la eomun într-un apartament, câte două sau trei familii împreună. Dar spațiul oricum părea strâmt pe lângă adevărata noastră casă. Ne împiedicam tot timpul unii de alții, iar imaginile, sunetele și mirosurile vieții cotidiene se amplificau.

– *Kinder, raus! Copii, afară!* strigau iarăși și iarăși poiițiștii care patrulau pe coridoare.

Nu era prima dată când namții veneau după copii în timpul zilei, știind că părinții erau plecați la lucru.

Dar eu nu mai eram copil. Aveam optsprezece ani și ar fi trebuit să intru în echipele de muncă, la fel ca alții de vârsta mea și chiar cu mult mai tineri. Îi vedeam în fiecare zi cum se aliniau pentru apelul nominal și cum porneau apoi spre fabrici. Doream să muncesc, deși după modul dureros în care pășea acum tata, încovoiat ca un bătrân, și după cât de crăpate și de sângerânde erau mâinile mamei, îmi dădeam seama că munca era grea și teribilă.

Dar ea insemna șansa de a ieși din casă, de a vedea oameni și de a vorbi cu ei. Ascunzătoarea mea era un subiect de necontenite discuții între părinți. Tata considera că ar fi trebuit să muncesc. Permisele de muncă aveau mare valoare în ghetou. Muncitorii eran apreciați, fiind mai puțin probabil să fie deportați într-un lagăr. Dar mama, care se certa rareori cu tata, de data asta pusese piciorul în prag și îmi interzisese.

– Nu își arată vârsta. Munca e prea grea. Iar dacă n-o vede nimeni, e mai în siguranță.

Acum, în timp ce stăteam ascunsă și aflându-mă în pericol să fiu descoperită în orice clipă, mă intrebam dacă mama tot ar mai fi crezut că avea dreptate.

În cele din urmă, s-a stins zgomotul acela înfricoșător de pași și clădirea s-a cufundat în tăcere. Dar tot nu m-am mișcat, fiindcă ăsta era unul dintre vicleșugurile cu care îi prindeau pe cei ascunși: se prefăceau că pleacă și se puneau la pândă, înhățându-și victimele de îndată ce acestea ieșeau din ascunzătoare. Am rămas nemișcată, neîndrăznind să ies din cufăr. Mă dureau picioarele, care mai apoi mi-au amorțit. Nu îmi dădusem seama cât timp trecuse. Prin deschizătura

îngustă, vedeam că în cameră se întunecase, ca şi când soarele s-ar fi lăsat ceva mai jos.

Ceva mai târziu, s-au auzit din nou paşi. Târşâiţi, de astă-dată. Erau muncitorii, care se întorceau acasă tăcuţi şi sleiţi de puteri. Am încercat să-mi îndrept trupul şi să ies din cufăr. Dar muşchii îmi erau înţepeniţi şi mă dureau, aşa că nu am reuşit să fac decât mişcări lente. Înainte să pot ieşi, uşa apartamentului s-a deschis şi cineva a intrat în cameră cu pas uşor, ţipând pe un tou isteric:

– Sadie!

Era mama.

– *Jestem tutaj!* Sunt aici! am strigat.

Acum, când venise acasă, putea să mă ajute să ies din ascunzătoare. Dar vocea îmi era înăbuşită de cufăr. Am încercat să deschid zăvorul, însă acesta se înţepenise. Mama a ieşit în fugă din cameră şi a alergat pe coridor. Am auzit cum a deschis uşa care dădea spre pod şi cum a urcat treptele în fugă, strigând iarăşi şi iarăşi:

– Sadie! Copilul meu, copilul meu!

Mă căuta, uu mă găsea şi vocea îi devenea tot mai stridentă. Credea că mă luaseră.

– Mamă! am răcnit eu.

Era prea departe ca să mă audă şi striga prea tare. M-am luptat din nou cu disperare ca să mă eliberez din cufăr, dar fără succes. Ca o furtună, mama a intrat din uou în cameră, jeluindu-se. Am auzit scârţâitul ferestrei care se deschidea şi am simţit o pală de aer rece. În cele din urmă, m-am aruncat cn umărul in capacul cufărului şi m-am lovit atât de rău, încât umărul a început să-mi zvâcnească. Zăvorul a cedat, iar cu, eliberată, m-am ridicat repede în picioare.

– Mamă!

Ea stătea in cea mai ciudată poziţie, cu un picior pe pervazul ferestrei, iar silueta zveltă i se contura pe cerul rece al amurgului.

– Ce faci?!

Preţ de o secundă, am crezut că mă căuta afară. Dar faţa îi era schimonosită de durere şi de jale. Şi atunci am înţeles de ce se urcase mama pe pervaz. Credea că fusesem luată împreună cu ceilalţi copii. Şi uu mai voia să trăiască. Dacă nu m-aş fi eliberat la timp din cufăr, ca ar fi sărit. Eram singurul ei copil, întreaga ei lume. Decât să trăiască fără mine, prefera să se omoare.

M-a străbătut un fior de gheaţă şi am alergat la ca.

– Sunt aici, sunt aici!

Se clătina pe pervaz, nesigură, şi am apucat-o de mână ca să n-o las să cadă. M-a cuprins remuşcarea. Dorisem întotdeauna să-i fac pe plac, să aduc un zâmbet pe chipul ei frumos, care se însenina rareori. Acum îi provocasem atâta de durere, încât aproape că făcuse ceva de neimaginat.

Am ajutat-o să coboare şi am închis fereastra.

– Am fost atât de îngrijorată! a spus mama, ca şi cum îngrijorarea ei ar fi explicat totul. Dar tu nu erai în pod!

– Păi, mamă, m-am ascuns unde mi-ai spus, am expilcat cu arătând spre cufăr. Vechiul loc, mai ţii minte? De ce nu m-ai căutat aici?

Mama a părut buimăcită.

– Nu credeam că mai încapi acolo!

A urmat o pauză. Apoi am început amândouă să râdem, iar hohotele noastre sunau uelalocul lor în cămăruţa aceea jalnică. Timp de câteva clipe, ni s-a părut că eram din nou în vechiul nostru apartament din strada Meiselsa şi că nimic din toate astea nu se întâmplase. Dacă încă mai puteam să râdem, cu siguranţă că totul avea să fie bine. M-am agăţat de un asemenea gând improbabil ca de un colac de salvare.

Dar în clădire a răsunat un țipăt, apoi altul, iar asta a făcut să ne înghețe râsul pe buze. Erau mamele celorlalți copii care fuseseră luați de poliție. Apoi s-a auzit o bufnitură afară. Am dat să mă duc la fereastră, dar mama mi-a tăiat drumul.

– Nu te uita! mi-a poruncit.

Dar era prea târziu. O văzusem pe Helga Kolberg, care locuia ceva mai încolo pe același coridor, cum zăcea nemișcată în zăpada murdară de funingine, cu picioarele în unghiuri ciudate și cu rochia răsfirată în jurul ei ca un evantai. Copiii îi fuseseră luați și, la fel ca și mama, nu voia să mai trăiască fără ei. Mă întrebam dacă săritul de la fereastră reprezenta un instinct comun, sau dacă discutaseră între ele, dacă sinuciderea era un fel de pact în cazul în care li se adeverea cel mai rău coșmar.

Atunci a intrat și tata în cameră, alergând. Nici eu, nici mama n-am scos o vorbă, dar ne-am dat seama după expresia lui posomorâtă că aflase deja despre *Aktion* și despre ce li se întâmplase celorlalte familii. A intrat pur și simplu și ne-a cuprins pe amândouă în brațele lui uriașe, strângându-ne mai tare ca niciodată.

Ne-am așezat în tăcere, iar eu mi-am privit părinții. Mama era o frumusețe remarcabilă – zveltă și

grațioasă, cu părul blond precum cel al prințeselor nordice. Nu arăta deloc ca alte evreice și auzisem șoptindu-se că nici nu era evreică. Dacă n-am fi fost noi, ar fi putut să plece din ghetou și să locuiască împreună cu ceilalți ne-evrei. Dar eu semănam cu tata, aveam păr negru, ondulat, iar pielea îmi era măslinie, ceea ce arăta incontestabil că eram evreică. Tata arăta ca un muncitor necalificat, așa cum îl obligaseră nemții să devină în ghetou, avea umeri lați și părea gata oricând să ridice țevi grele sau lespezi de ciment. De fapt, era contabil – sau fusese, până când firma lui nu mai avusese dreptul legal să-l angajeze. Dorisem întotdeauna să fac pe placul mamei, dar tata era aliatul meu, el era cel care îmi păstra secretele și îmi încuraja visurile, cu el stăteam seara târziu ca să-i șoptesc secrete pe întuneric și el era cel care hoinărea prin oraș împreună cu mine, căutând comori. M-am tras și acum mai aproape de el, încercând să mă simt mai în siguranță în îmbrățișarea lui.

Dar brațele tatei nu-mi puteau oferi decât prea puțină protecție în fața realității că totul se schimba. Ghetoul, cu toate condițiile lui oribile, păruse cândva relativ sigur. Trăiam printre evrei și nemții

numiseră chiar și un Consiliu Evreiesc, *Judenrat*, ca să administreze problemele curente. Poate că dacă nu protestam și făceam ce ni se spunea – afirma tata adesea –, nemții aveau să ne lase în pace înăuntrul acelor ziduri, până când se termina războiul. Asta era speranța noastră. Dar după ziua de astăzi nu mai eram chiar atât de sigură. Am privit de jur împrejurul apartamentului, cuprinsă de dezgust și de frică în egală măsură. Nu-mi dorisem să fiu aici; dar acum eram îngrozită la gândul că aș fi fost silită să plec.

– Trebuie să facem ceva! a izbucnit mama, iar vocea ei era cu o octavă mai sus, oglindind, de altfel, și gândurile mele.

– Mâine o iau cu mine și o înregistrez pentru permisul de muncă, a spus tata.

De data asta, mama n-a mai obiectat. Înainte de război, era bine să fii copil. Dar acum faptul că eram utili și apți de muncă ar fi putut să ne salveze.

Însă mama vorbise despre ceva mai mult decât despre o viză de muncă.

– Nemții o să vină din nou. Data viitoare n-o să mai fim la fel de norocoși.

Acum nu se mai sinchisea să se ascundă de mine. Am dat din cap, încuviinţând în tăcere. Lucrurile se schimbau, îmi spunea o voce lăuntrică. Nu puteam rămâne aici pentru totdeauna.

– O să fie bine, *kochana*[2], a încercat tata s-o liniştească.

Cum putea să spună aşa ceva? Dar mama şi-a pus capul pe umărul lui, părând să aibă incredere în el, aşa cum avusese întotdeauna. Şi eu voiam să-l cred.

– Am să mă gândesc la ceva. Cel puţin, încă mai suntem împreună, a spus tata şi ne-a îmbrăţişat mai strâns.

Cuviotele lui au răsunat ea un ecou în încăpere, în parte ca o promisiune, în parte ca o rugăciune.

Cinematograf (în limba poloneză în original)

Iubită (în limba poloneză în original)

CAPITOLUL 2

Ella

Cracovia, Polonia
Iunie 1942

Seara timpurie de vară era caldă și traversem piața strecurându-mă printre tarabele cu flori înmiresmate, strălucitoare și proaspete, înșirate în umbra Halei Postăvarilor, flori pe care puțini oameni aveau banii sau dorința să le cumpere. Cafenelele în aer liber, fără să fie aglomerate așa cum ar fi fost într-o seară atât de plăcută, erau lucă deschise și făceau afaceri bune, servindu-le bere soldaților nemți și puținilor curajoși care îndrăzneau să li se alăture. Dacă nu te uitai prea de aproape, puteai crede că nu se schimbase absolut nimic.

Firește, totul se schimbase. Cracovia era un oraș aflat sub ocupație de aproape trei ani. Steagurile roșii cu svastică atârnau în centru pe Sukiennice, clădirea alungită, din mijlocul pieței, a Halei Postăvarilor, precum și pe turnul de cărămidă al primăriei, care se numea Ratusz. Piața fusese

redenumită, fiind acum Adolf-Hitler-Platz, iar numele poloneze ale străzilor, vechi de sute de ani, fuseseră schimbate în Reichsstrasse, Wehrmachtstrasse și așa mai departe. Hitler stabilise la Cracovia sediul Guvernământului General și orașul era înțesat de SS-iști și de alți soldați nemți, bătăuși care purtau cizme și care mergeau înșirați umăr la umăr câte trei sau patru, ocupând tot trotuarul, silindu-i pe ceilalți pietoni să se ferească din calea lor și hărțuindu-i pe polonezii de rând după bunul lor plac. În colț, un băiat cu pantaloni scurți vindea *Krakauer Zeitung*, ziarul german de propagandă care înlocuise ziarul nostru. În șoaptele lor ireverențioase, oamenii îi spuneau „Sub coadă", lăsând să se înțeleagă că era bun numai ca să te ștergi cu el la fund.

Cu toate acele schimbări cumplite, era încă plăcut să merg afară, să simt cum soarele îmi scălda fața și să-mi dezmorțesc picioarele într-o seară atât de frumoasă. Mă plimbasem pe străzile din Orașul Vechi în fiecare zi de care îmi aminteam din cei nouăsprezece ani ai mei, mai întâi cu tata pe când eram copil, iar mai târziu, singură. Siturile istorice ale Cracoviei reprezentau topografia

vieții mele, de la fortăreața medievală Barbacana până la poarta de la capătul străzii Floriańska și mai departe până la castelul Wawel, așezat pe vârful unui deal cu vedere la râul Vistula. Se pare că mersul pe jos era ceva ce nici timpul, nici războiul nu puteau să-mi ia.

Dar nu mă opream la cafenele. Cândva, aș fi stat acolo cu prietenii, să râdem și să sporovăim, în timp ce soarele apunea și se aprindeau luminile serii, aruncând cercuri galbene pe pavaj. Dar acum nu mai erau lumini în timpul nopții – totul fusese stins printr-un decret german, astfel ca orașul să fie camuflat cât mai bine împotriva unor eventuale raiduri aeriene. Și nici unul dintre cei pe care îi cunoșteam nu-și mai făcea planuri să se întâlnească. Îmi aminteam adesea că lumea ieșea mai puțin în oraș, invitațiile care curgeau cândva cu nemiluita începând să se rărească și dispărând, până la urmă, eu totul. Totul fiind raționalizat pe cartelă, puțini oameni își puteau permite să cumpere suficientă mâncare ca să poată primi musafiri acasă. Cu toții erau mult prea preocupați de propria supraviețuire, iar compania altora era un lux pe care nu ni-l mai puteam permite.

Totuşi, simţeam apăsarea singurătăţii. De când plecase Krys, viaţa mea devenise mult prea liniştită, aşa că mi-ar fi plăcut foarte mult să stau şi să vorbesc cu prieteni de vârsta mea. Am alungat astfel sentimente şi am făcut încă o dată turul pieţei, studiind vitrinele magazinelor, în care erau haine la modă şi alte mărfuri pe care aproape nimeni nu şi le mai putea permite. Orice, uumai să amân întoarcerea acasă, unde locuiam împreună cu mama mea vitregă.

Dar era o nebunie să zăbovesc pe stradă. Se ştia că nemţii îi opreau din ce în ce mai des pe localnici, luându-i la întrebări după ce se făcea întuneric şi se apropia ora interzicerii circulaţiei pe timp de noapte. Am plecat din piaţă şi am luat-o pe Grodzka, o cale de acces spre casa în care locuisem toată viaţa, aflată la numai câţiva paşi de centrul oraşului. Apoi am luat-o pe Kanonicza, o stradă veche şi întortocheată, pavată cu piatră cubică netezită de trecerea timpului. Deşi mă temeam de întâlnirea cu Ana Lucia, mama mea vitregă, încă mă bucura priveliştea oferită de casa mare în care locuiam împreună. Cu faţada ei de un galben viu şi cu florile impecabile din jardinierele de la ferestre, era mai frumoasă decât

orice credeau nemții că merita nn polonez. În alte împrejurări, cu siguranță că ar fi fost confiscată și dată unui ofițer nazist.

În timp ce stăteam în fața casei, prin minte mi se perindau amintirile de familie. Imaginile mamei mele, care murise de gripă pe când eu mergeam încă de-a bușilea, deveniseră cel mai puțin clare. Fiind cea mai mică dintre patru copii, eram geloasă pe frații mei, care avuseseră parte de mama atât de mulți ani, în timp ce eu abia dacă o cunoscusem. Surorile mele erau amândouă măritate, una, cu un avocat din Varșovia, iar cealaltă, cu un căpitan de vas din Gdańsk.

Cel mai tare îmi era dor de fratele meu, Maciej, cel mai apropiat de mine ca vârstă. Deși era cu opt ani mai mare, își găsise întotdeauna timp să se joace cu mine. Era altfel decât ceilalți. Nu-l interesau nici însurătoarea, nici carierele pe care și le dorea tata pentru el. Așa că la șaptesprezece ani fugise la Paris, unde trăia cu un bărbat pe nume Phillipe. Firește, Maciej nu scăpase de brațul lung al naziștilor. Parisul se afla acum sub controlul lor și scufundaseră în beznă Orașul Luminilor de altădată. Dar scrisorile lui rămâneau optimiste și speram că

măcar acolo lucrurile stăteau ceva mai bine.

Ani de-a rândul, după plecarea fraților mei, rămăsesem singură cu tata. El începuse să meargă la Viena în legătură cu problemele tipografiei sale ceva mai des decât înainte. Într-o zi, se întorsese însoțit de Ana Lucia, cu care se căsătorise fără să-mi spună. De cum o văzusem prima dată pe Ana Lucia, știusem că aveam s-o detest. Purta o haină groasă de blană, cu capul animalului atașat de restul gulerului. Ochii sărmanei creaturi se uitau jalnic la mine, cu o privire plină de reproș. Atunci când mă sărutase pe obraz, parfumul ei de iasomie, mult prea greu, îmi invadase nările, iar respirația ei era aproape un șuierat. Din privirea rece cu care mă evaluase la acea primă întâlnire, îmi dădusem seama că nu eram dorită, ca o mobilă pe care o alesese altcineva, dar cu care trebuia să rămână pe cap fiindcă venea împreună cu casa.

După ce izbucnise războiul, tata se hotărâse să-și reia cariera militară. La vârsta lui, cu siguranță că n-ar fi fost obligat. Dar avea un puternic simț al datoriei, nu numai față de țară, ci și față de soldații tineri, abia trecuți de adolescență, dintre care unii nici nu se născuseră pe vremea

când Polonia fusese ultima oară în război.

Telegrama sosise curând: dispărut in misiune, presupus mort pe frontul de est. Acum, gândindu-mă la tata, ochii m-au usturat, durerea fiind la fel de proaspătă ca și atunci când primisem vestea. Uneori visam că fusese luat prizonier și că avea să se întoarcă la noi după război. Alteori eram furioasă: cum de putuse să plece și să mă lase singură cu Ana Lucia? Ea era leită mama vitregă din poveștile copilăriei, dar mult mai rea, pentru că era adevărată.

Ajunsă la ușa arcuită, de lemn de stejar, a casei noastre, tocmai voiam să apăs pe clanța de alamă. Însă am auzit voci zgomotoase înăuntru și m-am oprit. Ana Lucia avea din nou musafiri. Petrecerile mamei mele vitrege erau intotdeauna zgomotoase. Le numea *soirée*, făcându-le să pară mai mărețe decât erau. Mâncarea servită în astfel de ocazii consta din orice alimente decente se puteau găsi în acele zile, însoțite de mai multe sticle de viu din rezervele tatălui meu, care scădeau în pivniță văzând cu ochii, și de ceva vodcă de la gheață, îndoită din belșug cu apă ca să se înmulțească. Înainte de război, luam și eu parte la astfel de petreceri, la

care veneau artiști, muzicieni și alți intelectuali. Îmi plăcea să le ascult până noaptea târziu dezbaterile inteligente, ideile și argumentele. Dar oamenii aceia fugiseră acum în Elveția sau în Anglia, dacă avuseseră posibilitatea, iar cel mai puțin norocoși dintre ei ajunseseră să fie arestați și deportați. Fuseseră înlocuiți de oaspeți de cea mai proastă calitate – nemți, cu cât mai mari în grad, cu atât mai bine. Ana Lucia era cât se poate de pragmatică. Înțelesese chiar de la începutul războiului că trebuie să și-i facă prieteni pe ocupanții noștri. Acum, în fiecare weekend, masa era plină de brute cu ceafa groasă, care ne umpleau casa cu fum de trabuc și ne murdăreau covoarele cu tălpile ghetelor pline de noroi, pe care nu se oboseau să le șteargă la intrare.

La început, Ana Lucia pretinsese că fraterniza cu nemții ca să obțină informații despre tata. Asta fusese în primele zile, când încă mai speram că poate tata era la închisoare sau dispărut în acțiune. Dar apoi primiserăm înștiințarea că fusese ucis, iar ea continuase să invite în casa noastră și mai mulți nemți ca înainte. Era ca și când, eliberată de jugul căsniciei, putea fi pe cât de îngrozitoare voia.

Fireşte, nu îndrăznisem să-i cer socoteală mamei mele vitrege despre faptele ei ruşinoase. Întrucât tata fusese declarat mort şi uu lăsase nici un testament, casa şi toţi banii trecuseră pe numele ei în mod legal. Dacă îi făceam necazuri, ar fi fost foarte încântată să mă dea afară, să înlocuiască mobila pe care n-o dorise de la bun început. N-aş mai fi avut nimic. Aşa că mă purtam cu mare grijă. Anei Lucia îi făcea plăcere să-mi amintească adesea că, datorită relaţiilor ei bune cu nemţii, rămăseserăm în casa noastră frumoasă, în care se găsea suficientă mâncare, şi că aveam ştampilele corespunzătoare pe *Kennkarten*[6] ca să ne putem deplasa libere prin oraş.

M-am îndepărtat de uşa de la intrare. Stând pe trotuar, am privit cu tristeţe pe fereastra din faţă, contemplând paharele de cristal şi porţelanurile pe care le cunoşteam atât de bine. Dar nu-i vedeam pe străinii îngrozitori care se bucurau acum de lucrurile noastre. În schimb, îmi vedeam familia în imaginaţie: pe mine cum mă jucam cu păpuşile, împreună cu surorile mele mult mai în vârstă; pe mama cum îl dojenea pe Maciej că mă fugărea în jurul mesei şi spărgea tot felul de lucruri. Când eşti tânăr, te aştepţi ca familia în care te-ai născut să fie a ta

pentru totdeauna. Dar timpul și războiul făcuseră să nu mai fie așa.

Întrucât mă temeam mai mult de compania Anei Lucia decât de interdicția de circulație, m-am întors cu spatele la casă și am pornit din nou la plimbare. Nu știam sigur încotro mă îndreptam. Era aproape întuneric și accesul în parcuri le era interzis polonezilor obișnuiți, la fel ca și accesul în cele mai bune cafenele, restaurante și cinematografe. Șovăiala mea din acel moment parcă îmi reflecta viața în ansamblu, fiindcă eram prinsă într-un fel de țară a nimănni. N-aveam unde să mă duc, n-aveam cu cine să merg. Trăiam în Cracovia ocupată și mă simțeam ca o pasăre de apartament – puteam să zbor puțin, dar știam prea bine că eram captivă într-o cușcă mai mare.

Poate că n-ar fi fost așa dacă mi-ar mai fi fost Krys alături, îmi spuneam în timp ce mă îndreptam înapoi spre Rynek. Îmi imaginam cât de diferit ar fi arătat lumea dacă războiul nu l-ar fi silit să plece. Am fi planificat o nuntă, poate că până acum am fi fost deja căsătoriți.

Eu și Krys ne cunoscuserăm din întâmplare, cu doi ani înainte să izbucuească războiul, într-o zi în care mă oprisem împreună cu prietenii mei la o cafenea unde el

făcea o livrare. Era înalt și lat în umeri, iar silueta impresionantă i se observa bine în timp ce trecea ducând în brațe o ladă mare. Avea trăsături aspre, care parcă erau tăiate în piatră, și o privire leonină, ce părea să cuprindă întreaga încăpere. Chiar în timp ce trecea pe lângă masa noastră, din lada pe care o ducea căzuse o ceapă, care se rostogolise până aproape de mine. El îngenunchease ca s-o ia, privise în sus, mă văzuse și îmi zâmbise.

– Sunt la picioarele tale!

Uneori mă întrebam dacă scăpase ceapa intenționat sau dacă soarta o făcuse să se rostogolească în direcția mea. Mă invitase în oraș chiar în aceeași seară. Ar fi trebuit să-l refuz; nu era cuviincios să accept o întâlnire chiar imediat ce-l cunoscusem. Dar eram intrigată și, după câteva ora petrecute la masă, îndrăgostită până peste cap. Nu numai înfățișarea lui mă atrăgea. Krys era altfel decât restul lumii. Avea o energie care parcă umplea toată încăperea și făcea să pălească prezența celorlalți. Deși provenea dintr-o familie de muncitori și nu mai absolvise liceul, era autodidact. Avea idei îndrăznețe despre viitor, despre cum ar fi trebuit să fie lumea, idei care îl făceau să pară cu mult mai mare decât orice altceva din

jurul nostru. Era cea mai inteligentă persoană pe care o cunoscusera vreodată. Şi îmi asculta părerile aşa cum n-o mai făcuse nimeni până atunci.

Începuserăm să ne petrecem împreună tot timpul liber. Alcătuiam o pereche neverosimilă – eu eram sociabilă, îmi plăceau petrecerile şi prietenii. El era un singuratic, evita mulţimile şi prefera conversaţiile profunde, în timp ce făceam plimbări lungi. Krys iubea natura şi îmi arăta locuri din afara oraşului care erau de o rară frumuseţe, păduri bătrâne şi ruine de castele îngropate adânc în inima codrului, despre care eu nici nu ştiusem că existau.

Într-o seară, la câteva săptămâni după ce ne cunoscuserăm, ne plimbam pe coasta înaltă a dealului Sf. Bronisława, deal aflat chiar lângă oraş, şi dezbăteam cu aprindere o chestiune legată de filosofii francezi, iar eu observasem că el mă privea intens.

– Ce-i?

– Când ne-am cunoscut, mă aşteptam să fii ca toate celelalte fete, răspunsese Krys. Preocupată de lucruri superficiale.

Deşi aş fi putut să mă simt jignită, ştiam ce voia să spună. Prietenele mele păreau preocupate în special

de petreceri, de piese de teatru și de ultima modă.

– Dar am constatat cu totul altceva, adăugase el.

Curând, începuserăm să facem planuri să ne căsătorim și să călătorim ca să vedera lumea.

Bineînțeles, războiul schimbase totul. Krys nu fusese recrutat, dar, la fel ca tata, se înrolase chiar de la început, dornic să plece la luptă. Punea întotdeauna multă inimă în tot ce făcea, iar războiul nu era o excepție. Eu îi spusesem că dacă mai aștepta puțin, s-ar fi putut ca totul să se termine înainte ca el să mai ajungă pe front, dar Krys nu putea fi înduplecat. Mai rău de-atât, rupsese relația cu mine înainte de plecare.

– Nu știm cât timp o să fiu plecat.

„Sau dacă te mai întorci", îmi spusesem eu, dar gândul era atât de cumplit, încât nici unul dintre noi nu-l putea rosti cu voce tare.

– Trebuie să fii liberă să cunoști pe altcineva, concluzionase el.

Era o glumă. Chiar dacă ar mai fi rămas tineri în Cracovia, nu m-ar fi interesat. Argumentasem – cu mai multă tărie decât e dispus acum să recunoască orgoliul meu – că nu trebuia să ne despărțim, că, dimpotrivă, ar fi trebuit să ne logodim sau să ne căsătorim înainte ca el să plece, așa cum făcuseră

mulți alții. În cazul în care lui i se întâmpla ceva rău, voiam să am cel puțin acea părticică din el, să ne unească o astfel de legătură. Dar Krys dorea să aștepte. Iar dacă el vedea lucrurile într-un anumit fel, nu exista nimic pe lume care să-l poată convinge de contrariu.

Ne petrecuserăm ultima noapte împreună, devenind mai intimi decât ar fi trebuit. Făcuserăm asta fiindcă era posibil ca mult timp de atunci încolo să nu mai avem încă o șansă, poate chiar să n-o mai avem niciodată. Mă smulsesem de lângă el în lacrimi, înainte de ivirea zorilor, și mă furișasem în casă înainte ca mama mea vitregă să observe că lipsisem.

Deși de fapt eu și Krys nu mai eram împreună, tot îl iubeam. Se despărțise de mine numai pentru că nutrea convingerea că așa era cel mai bine în ceea ce mă privea. Iar eu credeam neabătut că, după ce se termina războiul și el se întorcea teafăr, era de la sine înțeles ca noi doi să ne reîntâlnim și ea lucrurile să fie din nou așa cum fuseseră întotdeauna. Apoi armata poloneză fusese înfrântă rapid, strivită de tancurile și de artileria germană. Mulți dintre bărbații care plecaseră la luptă se întorseseră răniți și demoralizați. Am presupus că și

Krys urma să facă la fel. Dar el nu venise înapoi. Scrisorile lui, care deveniseră deja mai rare și mai distante ca ton, încetaseră să mai vină. Mă întrebam tot timpul unde era. Cu siguranță că aș fi aflat de la părinții lui dacă ar fi fost arestat sau chiar mai rău de-atât. Nu, Krys era tot acolo, îmi spuneam eu cu încăpățânare. Pur și simplu, războiul ne întrerupsese corespondența. Pur și simplu. Și imediat ce se putea, Krys avea să se întoarcă la mine.

În depărtare, clopotele de la biserica Mariacki au început să bată, semnalând ora șapte. Așteptam instinctiv să aud trompetistul intonând *hejnał*, așa cum făcuse în fiecare oră a vieții mele. Dar cântecul trompetistului, o chemare medievală ce amintea modul în care Polonia respinsese cândva hoardele invadatoare, fusese în mare parte redus la tăcere de nemți, care permiteau acum să fie intonat uumai de două ori pe zi. Am traversat din nou piața, întrabându-mă dacă merita să mă opresc și să beau o cafea ca să-mi mai treacă timpul.

M-am apropiat de una dintre cafenele, dar un soldat neamț, așezat împreună cu alți doi, m-a examinat cu interes și cu intenții inconfundabile. Dacă rămâneam

acolo, nu putea ieşi nimic bun din asta. M-am îndepărtat repede.

Când m-am apropiat de Sukiennice, am zărit două fete pe care le cunoşteam. Ele se plimbau breţ la braţ şi se uitau într-o vitrină. Am pornit într-acolo.

– Bună seara!

– O, bună, a răspuns Magda, bruneta, privindu-mă de sub o pălărie de pai care nu mai era la modă de doi ani.

Înainte de război, Magda fusese una dintre cele mai bune prietene ale mele. Dar n-o mai văzusem de câteva luni şi nici nu mai auzisem nimic despre ea. Nu m-a privit în ochi. Alături de ea era Klara, o fată ştearsă, de care nu-mi păsase niciodată prea mult. Era blondă, avea o tunsoare scurtă, tip paj, iar sprâncenele îi erau pensate prea sus, ceea ce făcea să pară că se mira tot timpul.

– Tocmai făceam nişte cumpărături şi voiam să ne oprim la un ceai, m-a informat Klara pe un ton înţepat.

Nu m-au invitat şi pe mine.

– Mi-ar face şi mie plăcere, am îndrăznit să rostesc în direcţia Magdei.

Deşi nu mai vorbiserăm de ceva vreme, o anumită parte din mine tot mai spera că vechea mea prietenă

avea să se gândească la mine și să mă invite să stau cu ele.

Magda n-a răspuns. Dar Klara, care fusese întotdeauna invidioasă pe prietenia dintre mine și Magda, nu m-a cruțat.

– Credeam că ești ocupată cu uoii prieteni ai mamei tale vitrege.

Obrajii mi-au luat foc, ca și când Klara m-ar fi pălmuit. De luni întregi îmi spuneam că prietenii mei nu se mai întâlneau. Adevărul era că nu se mai întâlneau cu mine. Știam că dispariția prietenilor n-avea nimic a face cu restriștile războiului. Se fereau de mine pentru că Ana Lucia era colaboraționistă – și credeau, poate, că și eu eram la fel. Mi-am dres vocea și am spus apăsat, străduindu-mă să-mi mențin un tou egal:

– Nu mă asociez cu aceiași oameni ca mama mea vitregă.

Nici una dintre ele n-a răspuns nimic și între noi s-a lăsat un moment de tăcere stânjenitoare. Mi-am ridicat bărbia.

– Nu contează, am spus, încercând să ignor respingerea. Sunt ocupată. Am atâtea de făcut înainte de întoarcerea lui Krys!

Nu le spusesem prietenilor că eu și Krys puseserăm capăt relației noastre. Nu era vorba numai de faptul că mă vedeam rar cu restul

lumii sau că aş fi fost stânjenită. Dar dacă aş fi rostit-o cu voce tare, aş fi fost obligată să recunosc şi faţă de mine însămi că asta era o realitate.

– Se întoarce curând şi atunci putem să ne planificăm nunta, am adăugat eu.

– Da, sigur că o să se întoarcă, a spus Magda pe un ton binevoitor.

Am simţit un strop de vinovăţie în clipa în care mi-am amintit că logodnicul ei, Albert, fusese ridicat de nemţi în timpul unui raid pe care aceştia îl făcuseră la universitate şi al cărui scop fusese arestarea tuturor profesorilor. Albert nu se mai întorsese.

– Păi, acum noi trebuie să mergem, a spus Klara. Avem rezervare pentru ora şapte şi jumătate.

Timp de o fracţiune de secundă mi-am dorit ca, deşi fuseseră nepoliticoase, să mă invite să merg cu ele. O parte jalnică din mine şi-ar fi înghiţit mândria şi ar fi spus „da" în favoarea câtorva ore de companie. Dar ele nu m-au invitat.

– Atunci, la revedere, a spus Klara cu răceală.

A luat-o pe Magda de braţ şi au plecat, iar râsul lor a răsunat în toată piaţa, purtat de vânt. Îşi ţineau capetele plecate una spre cealaltă în

mod conspirativ. Eram sigură că vorbeau despre mine.

Nu contează, mi-am spus eu, alungându-mi din minte ideea că fusesem respinsă. Mi-am strâns mai tare puloverul în jurul trupului, fiindcă începuse să adie un vânt rece, rău prevestitor. Krys avea să se întoarcă în curând şi urma să ne logodim, reluându-ne povestea exact de acolo de unde ne opriserăm. Da, avea să fie ea şi când acea cumplită întrerupere nici nu s-ar fi produs vreodată.

Principalul documeut de identitate utilizat în Germania, în ţările ocupate de cel de al Treilea Reich şi în teritoriile încorporate în acesta, emis începând din 1938

CAPITOLUL 3

Sadie

Martie 1943

Un scrâşnet zgomotos m-a trezit din somn.

Nu era prima dată când zgomotele din ghetou mă tulburau noaptea. Pereţii apartamentului nostru, care fuseseră înjghebaţi în grabă pentru a împărţi locuinţa iniţială în unităţi mai mici, erau subţiri ca hârtia şi zgomotele de regulă înăbuşite ale vieţii de zi cu zi treceau uşor prin ei. În apartamentul nostru, zgomotele nopţii erau constante: sforăitul greu al tatălul meu şi gemetele înăbuşite ale mamei, care încerca să-şi găsească o poziţie mai comodă ca să-şi odihnească pântecul umflat. Îi auzeam adesea pe părinţi şoptind între ei în spaţiul comun strâmt, după co credeau că adormisem.

Oricum, uu mai încercau să-mi ascundă prea multe lucruri. În anul care trecuse de când fusese cât pe ce să fiu prinsă şi luată în *Aktion*, devenise imposibil să ignorăm situaţia noastră cumplită, care coutinua să se înrăutăţească. După o iarnă

istovitoare, fără încălzire și cu hrană puțină, boala și moartea erau omniprezente. Tineri și bătrâni mureau de înfometare și de boli, sau erau împușcați pentru că nu executau destul de repede ordinele poliției din ghetou ori pentru alte pretinse infracțiuni, lucru care se întâmpla în fiecare dimineață, atunci când se aliniau ca să plece la muncă.

Nu vorbiserăm niciodată despre ziua în care fusese cât pe ce să fiu ridicată, dar lucrurile se schimbaseră după aceea. În primul rând, acum aveam un loc de muncă, trudeam alături de mama într-o fabrică de pantofi. Tata își folosise toate relațiile ca să ne țină împreună și ca să fie sigur că nu eram repartizate la muncă grea. Dar mâinile mele erau pline de bătături și sângerau din cauza pielii groase cu care lucram douăsprezece ore pe zi. Mai mult de-atât, mă dureau oasele ca pe o femeie bătrână, fiindcă stăteam mereu aplecată și făceam o muncă repetitivă.

Și situația mamei era acum diferită. Ea, care se apropia de patruzeci de ani, era însărcinată. Toată viața mea știusem că părinții își doreau cu disperare încă un copil. În mod neașteptat și în cel mai prost moment, rugăciunile lor

fuseseră ascultate. Sarcina mamei începuse deja să se vadă, căci, fiind scundă, pântecul ei rotunjit ieşea în evidenţă.

– Vară târzie, a spus tata, precizând momentul naşterii copilului.

Voiam să fiu şi eu la fel de fericită ca şi părinţii mei de venirea pe lume a acelui copil. Visasem cândva să am un frate mai mic, să am pe cineva mai apropiat de vârsta mea. Dar aveam deja nouăsprezece ani şi aş fi putut acum să-mi întemeiez propria familie. Un nou-născut părea ceva atât de lipsit da sens, încă o gură de hrănit în cele mai vitrege timpuri. Fuseserăm atât de mult timp numai noi trei! Dar pruncul venea, indiferent dacă îmi plăcea sau nu. Şi nu eram deloc sigură că îmi plăcea.

Scrâşnetele s-au auzit din nou, mai tare. Cineva săpa în beton. M-am gândit că ţevile clădirii, vechi de când lumea, aveau nevoie din uou de reparaţii. Poate că cineva se îngrijea, în sfârşit, de singura toaletă de la parter, care se înfunda mereu şi dădea pe dinafară. Totuşi, mi se părea ciudat că lucrau la ea în toiul nopţii.

M-am ridicat în capul oaselor, enervată de zgomot. Aveam un somn agitat. N-aveam voie să ţinem ferestrele deschise şi chiar şi în

martie în cameră era înăbuşitor, aerul mirosea urât. Am privit în jur şi am constatat cu surprindere că părinţii mei nu erau acolo. La puţin timp după ce ne duceam la culcare, tata, ca să evadeze din camera noastră, sfida legile ghetoului şi se ducea să se aşeze pe treptele de la intrare şi să fumeze împreună cu câţiva dintre ceilalţi bărbaţi care locuiau la etajele de dedesubt. Dar ar fi trebuit să se fi întors până acum, iar mama pleca rareori din cameră în altă parte decât la muncă. Ceva nu era în regulă.

Jos, în stradă, s-au auzit urlete. Nemţii strigau ordine răstite. M-am încordat. Trecuse un an din ziua în care mă ascunsesem în cufăr şi, deşi auzisem despre *Aktion* pe scară largă în alte parţi ale ghetoului („lichidări", l-am auzit o dată pe tata spunând), nemţii uu mai intraseră de atunci în clădirea noastră. Dar seutimentul de teroare nu mă mai părăsise uiciodată şi instinctul îmi spunea cu certitudine absolută că nemţii aveau să vină din nou.

M-am ridicat, mi-am pus capotul pe mine şi papucii în picioare şi am plecat repede din apartament, ca să-mi caut părinţii. Neştiind sigur încotro s-o apuc, am coborât scara. Pe coridor era întuneric, cu excepţia unei lumini slabe care venea de la

baie, aşa că m-am dus acolo. Am păşit pragul şi am început să clipesc, nu numai din cauza luminii neaşteptate, ci şi de uimire. Vasul de toaletă fusese scos de tot din şuruburi şi împins la o parte, lăsând să se vadă în podea o gaură cu margini zimţate. Nu ştiam că vasul acela se putea muta cu totul. Tata era în genunchi pe jos, cu o mână încleştată pe marginea gropii, şi răzuind literalmente cu cealaltă mână cimentul de pe muchii, ca s-o lărgească.

– Tatăl

Nu şi-a ridicat privirea.

– Îmbracă-te repede! mi-a poruncit el pe un ton mai aspru decât îl auzisem vreodată.

Voiam să-i mai pun zeci de întrebări care mi se învălmăşeau iu cap. Dar fusesem crescută ca singurul copil printre adulţi şi eram suficient de înţeleaptă ca să ştiu când trebuia să le dau ascultare. M-am întors sus, în camera noastră, şi am deschis dulapul de lemn putred în care ne ţiueam hainele. Apoi am şovăit. N-aveam idee cu ce să mă îmbrac, dar nu ştiam unde era mama şi uu îndrăzneam să-l deranjez pe tata diu uou ca să-l întreb. Oricum, venisem în ghetou cu numai câteva valize pentru toţi trei; nn prea aveam de unde alege.

Am scos de pe umeraş o fustă şi o bluză şi am îuceput să mă îmbrac.

Mama a apărut îu prag şi m-a sfătuit, clătinând din cap:

– Ceva mai călduros!

– Dar nu e frig, mamă!

N-a răspuns. În schimb, a scos un pulover gros, albastru, pe care mi-l tricotase bunica iarna trecută, precum şi singura mea pereche de pantaloni de lână. Am fost surprinsă; în general, preferam să port pantaloni, nu fuste, dar înainte de război mama considerase că pantalonii nu erau cuviincioşi pentru o domnişoară şi mă lăsase să-i port numai în weekend, dacă mergeam undeva în aer liber. După ce m-am schimbat, a arătat spre picioarele mele.

– Ghete, a spus ea pe un ton ferm.

Ghetele mele erau de acum două ierni şi mă strângeau.

– Sunt prea mici!

Plănuiserăm să cumpărăm o pereche nouă toamna trecută, dar interveniseră restricţiile împotriva evreilor, cărora nu li se mai permitea să între în magazine.

Mama a început să spună ceva şi am fost sigură că urma să-mi explice că trebuia să le pun oricum. Apoi s-a întrerupt şi, făcând un efort vizibil, s-a apucat să scotocească în sertarul

cel mai de jos al dulapului, scoţând de acolo propriile ghete.

– Dar tu ce o să porţi? am întrebat eu.

– Încalţă-te şi gata!

Auzind tonul ei categoric, am ascultat fără să mai pun alte întrebări. Mama avea picioruşe ca de pasăre, mici şi subţiri, iar ghetele ei erau cu doar un număr mai mari decât ale mele. Atunci am observat că, deşi mă îmbrăcase pe mine atât de călduros, ea purta tot fustă – n-avea pantaloui şi, chiar dacă ar fi avut, nu i-ar mai fi cuprins pântecul, care se rotunjea pe zi ce trecea.

În timp ce ea termina de îndesat câteva lucruri într-o sacoşă, m-am uitat jos, în stradă. În lumina slabă de dinaiute de ivirea zorilor, am văzut bărbaţi în uniforme, nu numai poliţişti, ci şi SS-işti, care instalau un fel de garduri. Ambele capete ale străzii erau blocate. Evreii erau siliţi să se adune în Plac Zgody[2], aşa cum făceau în fiecare dimineaţă. Numai că acum nu vedeam pe uimeni diutre cei care făceau apelul nominal atunci când ne aliniam ca să mergem la lucru în fabrici. Poliţiştii îi târau pe oameni afară din clădiri şi încercau să-i facă să se aşeze îu şiruri, folosind pentru asta bastoane şi bice, iar apoi îi mânan spre cele câteva zeci de camioane

care aşteptau după colţ. Se părea că îi scoteau pe toţi din ghetou. Cu inima grea, am lăsat perdeaua să cadă.

O rafală de mitralieră a răsunat mai aproape ca niciodată de clădirea noastră. Mama m-a tras de la fereastră și m-a împins jos, pe podea. Nu știam dacă nu voia să fiu văzută sau dacă mă proteja de gloanțe.

La câteva secunde după ce a încetat focul, mama s-a ridicat în picioare, m-a dus mai departe de fereastră şi mi-a ţinut paltonul ca să mă imbrac.

– Haide!

Ea a pornit spre ușă, cărând sacoșa.

Am privit înapoi peste umăr. Detestasem atât de mult timp faptul că locuiam în acel spaţiu strâmt, murdar! Dar apartamentul care mi se păruse cândva atât de mohorât, era acum un adevărat refugiu, singurul loc în care mă simţeam în siguranţă. În clipa aceea aş fi dat orice ca să rămân acolo.

M-am gândit să refuz. Părea o nebunie să plecăm din apartament tocmai acum, când erau atât de mulţi poliţişti în stradă. Apoi am văzut privirea mamei – nu furioasă, ci înspăimântată. Nu era vorba de o

ieşire în oraş pe care s-o accepţi sau s-o refuzi. Nu exista altă opţiune.

Am urmat-o pe mama în jos pe scări, deşi încă nu înţelegeam prea bine ce se întâmpla. Am presupus că urma să mergem afară şi să ne alăturăm celorlalţi ca să nu atragem atenţia şi să nu-i facem pe nemţi să vină şi să ne ordone să ieşim. Am ajuns la parter, iar eu m-am îndreptat spre uşa de la intrare. Dar mama m-a apucat ferm de umeri şi m-a întors cu faţa spre coridor, făcându-mi semn să merg mai departe.

– Haide, a spus ea.

– Unde? am întrebat eu.

Nu mi-a răspuns, ci m-a dus înapoi la baie, ca şi când m-ar fi îndemnat pe muteşte s-o folosesc ultima oară înaintea unei călătorii lungi. Ne-am apropiai de baie şi l-am auzit pe tata cum discuta cu un bărbat a cărui voce n-am recunoscut-o.

– Lucrurile nu sunt încă gata, a spus tata.

– Trebuie să plecăm acum, a insistat străinul.

Părea absolut imposibil să mergem undeva, mi-am spus eu, amintindu-mi de blocada din stradă. Am intrat în baie. Vasul de toaletă era tot dat la o parte, lăsând să se vadă gaura din podea. Am fost uluită văzând un cap

de om care ieșea din ea. Părea dezmembrat, ca un fel de ciudățenie de la un spectacol de curiozități sau de la un carnaval. Avea o față lată, cu obrajii rumeni și aspriți fiindcă omul nostru muncea în aer liber, în crunta iarnă poloneză. M-a văzut și mi-a zâmbit.

– *Dzień dobry!*[8] a spus el pe un ton politicos, salutându-mă ca și când toate astea ar fi fost ceva foarte normal. Trebuie să veniți acum!

– Unde să venim?! am izbucnit eu.

Pe străzi mișunau SS-iștii, Gestapoul și polițiștii evrei din ghetou, aceștia din urmă fiind aproape la fel de răi ca și nemții. Am privit în jos, la gaura din podea, și am înțeles.

– Sigur că nu vrei să...

M-am întors spre mama, așteptându-mă s-o aud protestând. Mama mea cea elegantă și rafinată nu putea să aibă de gând să se înjosească strecurându-se printr-o gaură de sub closet. Dar chipul îi era împietrit și decis, arătând că ea era gata să facă ceea ca li cerea tata.

Dar eu nu eram gata. Am făcut un pas înapoi.

– Și ce facem cu Babcia? am întrebat.

Babcia era bunica mea, care se afla într-un azil de la capătul celălalt al

orașului și care, cumva, scăpase de deportarea în ghetou.

Mama s-a oprit, iar apoi a spus, clătinând din cap:

– Nu e timp. Dar azilul ei nu-i evreiesc, așa că o să fie bine.

Prin fereastra de deasupra chiuvetei, am văzut mulțimea de oameni mânați din clădiri spre camioane. Am zărit-o în mulțime pe prietena mea, Stefania. Am fost surprinsă s-o văd atât de departe de apartamentul ei, care era în partea cealaltă a ghetoului. Îmi imaginasem că, diu momeut ce tatăl ei făcea parte din poliția evreiască a locului, ar fi putut să fie cumva cruțată. Acum era dusă și ea, la fel ca toți ceilalți. Aș fi vrut să-i strig să vină cu noi. Priveam, neputincioasă, cum era împinsă mai departe și cum dispărea în mulțime.

Mama m-a ocolit, spunându-mi:

– Merg eu prima!

Văzându-i pântecul, omul din gaură a părut surprins.

– Nu știam că..., a murmurat el strâmbându-se, consternat.

Parcă îl vedeam cum se gândea la dificultățile suplimentare provocate de o naștere și de un nou-născut. Preț de o secundă, m-am gândit că ar fi putut să refuze s-o ia pe mama. Mi-am ținut răsuflarea, așteptându-mă să-l aud spunând că

aranjamentul acela n-avea să meargă și că trebuia să căutăm altă cale de scăpare. Dar omul a dispărut în gaură ca să-i facă loc mamei, iar ea a pășit înainte. I-a dat tatei sacoșa, iar apoi s-a așezat cu greutate pe podea și și-a lăsat picioarele să atârne în gaură. În alte condiții, ar fi trecut cu ușurință. „Micuță pasăre", așa îi spunea tata, și i se potrivea, fiindcă era zveltă ca o tânără fată, deși se apropia de patruzeci de ani. Dar acum era mare și își purta pântecul rotunjit pe trupul ei mărunt de parcă ar fi dus în brațe un pepene. Fusta i s-a ridicat într-un mod stânjenitor, dezvelindu-i o parte din pântecul alb. M-am gândit, așa cum o mai făcusem de atâtea ori, că era prea în vârstă ca să mai aibă un copil. Tata a împins-o prin gaură, iar ea a scos un țipăt scurt. Apoi a dispărut în beznă.

– E rândul tău, mi-a spus tata.

Am privind în jur, trăgând de timp. Orice, numai să nu intru în canalizare! Dar nemții erau acum la ușa clădirii și băteau cu putere. De îndată ce reușeau s-o spargă, pentru noi avea să fie prea târziu.

– Sadie, mai repede! m-a zorit tata cu implorare în glas, iar atunci mi-am dat seama că se lupta să ne salveze viețile.

M-am așezat pe podea așa cum făcuse mama și am privit în jos, în groapa întunecoasă și amenințătoare. Duhoarea mi-a umplut nările și m-am tras înapoi. M-a cuprins o încăpățânare rebelă, care eclipsa obediența mea obișnuită.

– Nu pot!

Gaura era neagră și înfricoșătoare, iar în adâncul ei nu se vedea nimic. Era ca atunci când încercasem să sar în lac de pe creanga unui pom, dar de o mie de ori mai rău. Nu mă puteam forța să merg până la capăt.

– Trebuie!

Tata n-a mai așteptat să răspund, ci m-a împins cu toată puterea. Hainele groase m-au blocat la jumătatea drumului, așa că a fost nevoit să mă împingă din nou, și mai tare. Marginile murdare ale cimentului mi-au zgâriat și mi-au tăiat obrajii, apoi în cele din urmă am căzut în beznă. Am aterizat în genunchi. Apa rece și urât mirositoare s-a împrăștiat pleoscăind în jurul meu, îmbibându-mi ciorapii. Ca să nu mă rostogolesc mai departe, m-am agățat de zidul lipicios. M-am ridicat în picioare și m-am străduit să nu mă gândesc la ce anume aș fi putut atinge. Cineva de sus a acoperit din nou gaura. Nu văzusem pe nimeni

în urma noastră şi m-am întrebat cine putea să fie, vreun vecin pe care îl plătise tata sau poate că cineva care voia să facă o faptă bună sau care sc temea să nu cadă chiar el în canal. Ultima fărâmă de lumină a dispărut. Eram prinşi în bezna neagră a canalizării.

Şi nu eram singuri. Îi auzeam prin întuneric pe oamenii care se mişcau în jurul nostru, dar nu puteam spune câţi erau. Oare trecuseră tot printr-o gaură de closet ca să ajungă aici? Am clipit, încercând fără succes să-mi adaptez vederea.

– Ce se întâmplă? a întrebat o femeie în idiş.

N-a răspuns nimeni.

Am tras aer pe nas şi am început să mă clatin. Duhoarea era peste tot, mirosea a apă plină de fecale şi de urină, precum şi a gunoaie şi putreziciuni, ceea ce îngreuna aerul.

– Respiră pe gură, m-a sfătuit mama în şoaptă, dar a fost şi mai rău, de parcă chiar aş fi înghiţit scârboşenia aceea. Respiraţii scurte!

Nici acel ultim sfat nu m-a ajutat cine ştie ce. Apa din canalizare îmi ajungea până la glezne, impregnând ciorapii şi ghetele. Umezeala rece ca gheaţa mi se lipea de piele şi mă făcea să tremur.

Străinul a aprins o lampă cu carbid. Razele ei s-au prelins pe

zidurile concave, luminând cele câteva fețe înspăimântate din jurul meu. Cel mai aproape de mine stăteau doi bărbați, unul dintre ei având cam vârsta tatălui meu, iar celălalt părând să fie fiul lui, în vârstă de vreo douăzeci de ani. Purtau iarmulcă[2] și hainele negre ale evreilor religioși.

– Jidovi, ar fi spus tata înainte să vină războiul, care ne băgase pe toți în aceeași oală.

N-o spunea depreciativ, era doar o modalitate prescurtată de a se referi la evreii religioși. Mi se păruseră întotdeauna atât de străini din pricina tuturor obiceiurilor pe care le respectau cu strictețe, încât într-un fel aveam mai multe lucruri în comun cu polonezii decât cu acei evrei.

În spatele lor se afla altă familie, un cuplu tânăr și un băiețel de doi sau trei ani, care dormea în brațele tatălui său. Toți trei n-aveau decât pijamale pe sub paltoane. Mai era și o femeie în vârstă, încovoiată, care stătea deoparte și nu-mi dădeam seama din ce familie făcea parte. Poate că din nici una. N-am mai văzut alte fete sau copii mai apropiați de mine ca vârstă.

Pe măsură ce ochii mi se adaptau, priveam în jur. Îmi imaginasem canalizarea – dacă mă gândisem

vreodată la ea – ca pe o sumedenie de ţevi ce treceau pe sub pământ. Dar noi ne aflam într-un uriaş coridor cu tavan boltit, lat de cel puţin şapte metri şi plin de ecou, semănând cu un tunel prin care ar fi putut trece un tren de marfă. Prin mijlocul tunelului curgea un şuvoi iute de apă neagră, suficient de adânc încât să poată fi considerat un adevărat râu. Nu-mi imaginasem că pe sub picioarele mele trecea neîncetat o cantitate atât de mare de apă. Zgomotul pe care îl făcea aceasta se lovea de zidurile înalte şi astfel devenea aproape asurzitor.

Noi stăteam pe o margine îngustă de beton, nu mai lată de şaizeci de centimetri, care mergea de-a lungul unuia dintre malurile râului. Am văzut că exista una identică pe partea cealaltă. Curentul era puternic şi, în timp ce mă chinuiam să mă menţin pe spaţiul acela îngust, parcă mă trăgea spre el. Cândva, citisem într-o carte de mitologie greacă despre Hades, stăpânul lumii subpământene; acum mi se părea că mă găseam exact într-un asemenea loc, într-o stranie lume subpământeană, despre a cărei existenţă nu avusesem habar până atunci. Cuprinsă de ameţeală, am privit apa şi am simţit cum teama creştea în mine. Nu ştiam să inot.

Tata încercase de nenumărate ori să mă învețe, dar nu suportam să bag capul in apă, nici chiar in cel mai liniștit lac, în timpul verii. Dacă aș fi căzut în șuvoiul acela, n-aș fi supravieţuit.

– Haide, m-a îndemnat omul care scosese capul prin gaura din baie.

Acum, când îl vedeam în întregime, am observat că era lat în umeri și îndesat. Purta o șapcă simplă, de pânză, și cizme înalte.

– Nu putem sta aici! m-a avertizat, iar vocea lui stârnea un ecou puternic în spațiul acela în formă de tub.

A pornit pe margine, ţinând lampa în fața lui. Deși era voinic, mergea cu ușurință pe cărarea îngustă, de parcă ar fi lucrat în locul acela și și-ar fi petrecut acolo zile întregi.

– Tată, cine e? am întrebat eu în șoaptă.

– Un lucrător de la canalizare, a răspuns tata.

Mergeam în șir indian în urma lucrătorului și, ca să ne menținem echilibrul, ne sprijineam de zidul concav și lipicios. Tunelul se întindea la nesfârșit în bezna din fața noastră. Mă întrebam de ce se decisese omul acela să ne ajute, unde mergeam, cum aveam să ieșim din acel loc mizerabil. În afară de zgomotul apei, în jurul nostru totul

era de un calm desăvârşit. Zgomotele înfricoşătoare făcute de nemţii de deasupra amuţiseră, dispăruseră aproape de tot.

Am ajuns într-un loc în care zidul tunelului părea să cotească, îndepărtându-se de apă şi formând o mică nişă. Lucrătorul de la canalizare ne-a făcut semn să ne grupăm în acel spaţiu mai larg.

– Odihniţi-vă înainte să mergem mai departe!

Priveam cu neîncredere la pietrele mici şi negre de pe jos şi mă întrebam unde, oare, se presupunea că aveam să ne odihnim. Deasupra acelor pietre parcă se mişca uşor ceva. M-am apropiat şi am văzut că erau mii de viermi galbeni. Mi-am înăbuşit un strigăt.

Tatăl meu, căruia nu părea să-i pese de ei, s-a aşezat pe pietre. Spinarea i se ridica în ritmul respiraţiei adânci, care îi trăda epuizarea. A privit o clipă în sus şi am văzut în ochii lui ceva, îngrijorare sau poate teamă, aşa cum nu mai văzusem niciodată. Apoi m-a observat şi a întins braţele.

– Vino!

M-am aşezat în poala lui, lăsându-l să mă protejeze de solul murdar, infestat de viermi.

– Mă întorc să vă iau după ce trece pericolul, a spus lucrătorul.

„Ce fel de pericol?“ aş fi dorit să întreb.

Dar aveam suficientă minte ca să ştin că nu era cazul să-i pun întrebări omului care încerca să ne salveze. A ieşit din nişă, luând lampa cu el, şi ne-a lăsat în beznă.

S-au aşezat şi ceilalţi pe jos. Toată lumea tăcea. Mi-am dat seama că ne aflam tot sub ghetou, fiindcă din non am auzit deasupra noastră voci care vorbeau în germană. Se părea că acum arestările se încheiaseră, dar încă mai scotoceau clădirile, căutându-i, probabil, pe cei care se ascunseseră, şi răscolind ca nişte vulturi lucrurile amărâte lăsate de oameni. Îmi imaginam cum căutau prin micul nostru apartament. Nu mai aveam aproape nimic; totul fusese vândut sau părăsit atunci când ne mutaserăm în ghetou. Cu toate astea, ideea că nişte oameni străini ne umblau prin lucruri, că nu mai aveam dreptul la nimic al nostru, mă făcea să mă simt violată, mai puţin umană.

Toata temerile şi tristeţile mele au ieşit acum din nou la suprafaţă.

– Tată, nu cred că pot să fac asta, am mărturisit en in şoaptă.

Tata m-a înconjurat cu braţele, iar afecţiunea şi sentimentul de alinare aduse de îmbrăţişarea lui m-au făcut să mă simt din nou ca în zilele în

care trăiam la noi acasă. Mi-am pus capul pe pieptul lui, adulmecând mirosul cunoscut de mentă și de tutun și încercând să ignor duhoarea de canalizare ce îmi ajungea la nări împreună cu acel iz plăcut. Mama s-a așezat alături de tata și și-a lăsat capul pe umărul lui. Pleoapele mi-au devenit grele.

Ceva mai târziu, tata s-a mișcat și m-a trezit. Am deschis ochii și am privit în semiîntuneric spre celelalte familii împrăștiate în jurul nostru și adormite. Bărbatul mai tânăr din familia cea religioasă era și el treaz. Sub pălăria neagră, avea trăsături frumoase și o barbă mică, tunsă scurt. Ochii căprui îi sclipeau în întuneric. M-am depărtat cu grijă de tata și m-am târât ușurel pe solul lunecos, spre el.

– Cam ciudat lucru, am început eu, să dormi așa, printre oameni absolut străini! Vreau să spun că nu ne-am fi imaginat să ajungem într-un loc ca ăsta.

El nu mi-a răspuns, dar m-a privit cu tristețe.

– Eu sunt Sadie.

– Saul, a răspuns el pe un ton rigid.

Am așteptat să mai spună ceva, dar, văzând că nu vorbea, m-am retras înapoi la părinții mei. Din tot grupul, Saul era singurul mai

apropiat de vârsta mea, dar se părea că nu era interesat să se împrietenească.

Ceva mai târziu, lucrătorul care ne salvase s-a întors și a luminat nișa cu lampa, trezindu-i pe ceilalți. Fără să vorbească, a făcut un gest care însemna că trebuia să mergem mai departe. Așa că ne-am ridicat, înțepeniți, și ne-am adunat într-un singur șir ca să pornim pe marginea aceea îngustă, de-a lungul râului celui lat.

Câteva miuute mai târziu, am ajuns la o bifurcație. Călăuza noastră ne-a scos din tunelul principal și am luat-o la dreapta, intrând într-un tunel strâmt, care ne-a dus mai departe de râul zgomotos al canalizării. Drumul acela s-a terminat curând într-un zid de beton. Un drum înfundat. Oare omul nostru ne ademenise intenționat într-un fel de capcană? Auzisem relatări despre unii care își trădau vecinii evrei și îi predau poliției, dar felul lui de a acționa părea o modalitate cam ciudată.

Omul a îngenuncheat, cu lampa în mână, și am văzut că mai jos, in zid, se găsea un mic cerc de metal, un fel de capac. L-a deschis și a scos la iveală o conductă orizontală, iar apoi s-a dat la o parte. Diametrul conductei era doar de vreo cincizeci

de centimetri. Doar nu-și închipuia că ne puteam vârî acolo! Dar omul stătea locului, așteptând.

– Asta-i singura cale, a spus el pe un ton de scuză, care parcă i se adresa direct mamei mele. O să trebuiască să vă târâți pe burtă. Dacă vă trec capul și umerii, trece și restul.

I-a dat mamei ceva și apoi s-a vârât în conductă, deși părea imposibil ca statura lui solidă să încapă acolo. Dar mai făcuse asta și înainte. A alunecat înainte și, o clipă mai târziu, a dispărut.

Familia cea religioasă a intrat prima și îi auzeam pe cei trei cum gâfâiau și cum se scremeau să se târască. A urmat familia cu copilul mic. Nu mai rămăseserăm decât mama, tata și cu mine. Atunci când mi-a venit rândul, am îngenuncheat în fața conductei, care îmi amintea de spațiul îngust din podul vechiului nostru apartament, unde mă jucam împreună cu Stefania, înainte de război. Puteam să mă târăsc pe burtă. Dar ce avea să facă mama?

– Acum urmezi tu, a spus ea.

Am șovăit, nefiind sigură că ea putea să mă urmeze.

– Am să fiu chiar în spatele tău, m-a asigurat mama și am știut că n-aveam de ales și că trebuia s-o cred.

Tata m-a împins și am început să mă târăsc, încercând să ignor firicelul de apă care se scurgea pe fund și care îmi pătrundea în mod neplăcut în partea din față a hainelor. Conducta mă înconjura din toate părțile, ca pe un șurub, închizându-mă în mormântul acela apos. M-am oprit, paralizată dintr-odată de frică, incapabilă să mă mișc sau să respir.

– Haide, haide!

L-am auzit pe omul nostru strigând de la capătul celălalt și am știut că trebuia să merg înainte sau să mor acolo. Conducta avea aproape zece metri. După ce am ajuns în capătul celălalt și am ieșit pe o altă bordură de beton, m-am întors și am ascultat. În mod sigur, tata era prea masiv ca să poată trece și la fel și mama, în starea ei actuală. M-a cuprins groaza la gândul că aș fi putut să rămân singură de cealaltă parte, fără ei.

Au trecut cinci minute și n-a apărut nimeni prin deschizătură. Lucrătorul de la canalizare a luat o frânghie de pe jos și i-a dat drumul în conductă, târându-se înăuntru cale de câțiva metri, ca s-o facă să alunece. A ieșit înapoi și a început să tragă ușor de ea, făcând o pauză la fiecare câteva secunde. O auzeam pe mama în conductă, gemând

încetișor. După ce a apărut în cele din urmă la gura conductei, cu funia legată în jurul trupului, am văzut că era acoperită cu un fel de unsoare, pe care probabil că lucrătorul i-o dăduse ca s-o ajute să alunece. Modalitate eficientă, desigur, dar umilitoare. Cu hainele înnegrite și cu părul încâlcit, nu arăta deloc ca femeia elegantă de odinioară și își ținea privirea în jos în timp ce străinul o ajuta să iasă. Tata venea în urma ei, târându-se numai prin puterea voinței. Nu fusesem niciodată mai fericită să-l văd.

Dar bucuria mea a fost de scurtă durată. Chiar în locul pe unde ieșiserăm din conductă se afla grilajul unei guri de canalizare, așezat deasupra capetelor noastre. Eram tot în ghetou. Mi-am dat seama de asta fiindcă se auzeau voci vorbind în germană, împărțind ordine răstite, la fel ca acelea care ne sculaseră din pat cu câteva ore mai devreme. Lumina unei lanterne s-a prelins pe marginea grilajului și s-a împrăștiat apoi de jur împrejur.

– Trebuie să mergem mai departe, a șoptit omul nostru.

Am pornit în urma lui și ne-am îndreptat înapoi spre tunelul principal și spre apele vijelioase ale râului canalizării. Bordura de beton dispăruse, iar acum eram siliți să

mergem pe malul de piatră al canalului, cu picioarele în apa adâncă de câțiva centimetri. Pietrele erau alunecoase și înclinate; la fiecare pas, mă temeam să nu cad în apă. Ceva ascuțit din apă mi-a tăiat gheata și mi-a ajuns până la piele. M-am apucat de picior, înăbușindu-și impulsul de a striga. Voiam să mă opresc ca să-mi examinez rana, dar călăuza noastră se mișca acum și mai repede și aveam sentimentul că, dacă nu țineam pasul cu el, aveam să rămânem definitiv în urmă.

Am ajuns la o bifurcație, unde râul canalizării pe malul căruia mergeam se intersecta cu alt torent la fel de lat și de vijelios. Zgomotul apei în mișcare se transformase în muget.

– Atenție! ne-a prevenit lucrătorul. Trebuie să traversăm!

A făcut semn spre câteva scânduri legate sumar între ele, care forman un fel de punte peste râu. Mi s-a tăiat respirația la gândul de a traversa șuvoiul. Tata era în spatele meu și mi-a pus o mână pe umăr.

– Ușor, Sadie! Mai ții minte când ne-am plimbat pe lacul Kryspinów? Îți amintești de pietrele acelea în trepte? Acum este exact la fel.

Aș fi vrut să-i spun că apa din Kryspinów, pe malurile căruia mergeam adesea la picnic, vara, era statică și calmă, plină de mormoloci

și de pești – nu mustea de murdăria din întregul oraș.

Tata m-a împins înainte și n-am avut încotro, a trebuit s-o urmez pe mama, care, cu tot pântecul ei rotund, începuse să pășească pe scânduri cu grația ei obișnuită, ca și când ar fi jucat șotron. Am luat-o înainte. Piciorul mi-a alunecat pe o scândură și tata a întins mâna ca să mă țină. M-am întors.

– Tată, asta-i o nebunie! am exclamat. Trebuie să mai fie și altă cale!

– Draga mea, asta e calea!

Vocea îi era calmă, iar expresia feței, fermă. Tata, care avusese întotdeauna grijă de mine, era convins că puteam s-o fac.

Am tras aer adânc în piept, m-am întors și am pornit încă o dată înainte. Am traversat o scândură, apoi alta. Acum eram în mijlocul șuvoiului, la fel de departe de ambele maluri. Nu mai puteam să mă întorc. Scândura de sub piciorul meu a cedat și a început să alunece într-o pare.

– Ajntor! am strigat, iar vocea mea a stârnit ecou în tunel.

Tata s-a repezit înainte ca să mă ajute și a scăpat din mână sacoșa cu lucrurile împachetate de mama și pe care o dusese el tot timpul, în locul ei. Sacoșa, care conținea puținul pe

care îl mai aveam pe lumea asta, parcă se mişca prin aer cu încetinitorul, planând deasupra apei. Înainte să cadă în râu, tata a încercat s-o apuce. A înhăţat-o şi mi-a aruncat-o înapoi, iar după aceea a încercat să se redreseze. Dar se întinsese prea mult şi şi-a pierdut echilibrul.

– Tată! am strigat eu în clipa în care el a căzut, cu un pleoscăit puternic, în apa aceea neagră.

Călăuza noastră s-a răsucit, a alergat cu agilitate pe scânduri şi m-a tras înapoi, astfel încât să fiu în afara pericolului. Apoi a încercat să ajungă la tata. Dar chiar în clipa în care mâna lui s-a apropiat de mâna tatei, curentul puternic l-a tras pe tata mai departe şi l-a vârât dedesubt. De pe malul celălalt, mama a scos un ţipăt.

Tata a reapărut la suprafaţă. A ieşit ca un Phoenix, cu tot trunchiul şi cu cea mai mare pare a picioarelor deasupra apei, sfidând-o. Am prins din nou speranţă. Avea să reuşească. Dar atunci apa l-a înşfăcat, asemenea unei mâini uriaşe care se întindea după el ca să-l tragă la fund. L-a înhăţat cu tot cu cap, dintr-o singură lovitură, şi l-a băgat sub vârtejul negru şi rece ca gheaţa. Îmi ţineam respiraţia, aşteptându-l să reapară. Dar suprafaţa şuvoiului

rămânea neatinsă. Bulele de aer pe care le lăsase în urma lui dispăruseră şi ele, luate de curent. Tata se dusese.

Piaţa Concordiei (în limba poloneză în original)
Bun ziua! (în limba poloneză în original)
Tichie rotundă, fără boruri, purtată de bărbaţii evrei

CAPITOLUL 4

Sadie

Priveam, năuciţi, la suprafaţa continuă a şuvoiului.

– Tată! am strigat eu din nou.

Mama a scos un sunet gutural şi a încercat să se arunce în apă după el, dar omul nostru a oprit-o.

– Staţi aici! ne-a spus, iar apoi a luat-o repede în jos, pe marginea râului.

Am apucat-o pe mama de mână, ca să nu mai încerce să sară din nou.

– E un om puternic, a spus Saul.

Mi-am dat seama că voia să ne liniştească, dar m-am înfuriat. De unde ştia el?!

– Şi înoată bine! a adăugat mama, disperată. Poate că a supravieţuit!

Şi eu voiam la fel de mult să mă agăţ de acea speranţă. Dar îmi aminteam cum îl scuturase curentul ca pe o păpuşă de cârpă, ştiind că nici măcar mişcarea sigură de înot a braţului lui viguros n-avea să poată să înfrunte puterea şuvoiului. Eu şi mama am stat îmbrăţişate în tăcere preţ de câteva minute, năucite şi fără

să putem crede. Călăuza noastră s-a întors și ne-a spus, cu o față răvășită:

– A fost prins în niște dărâmături aflate sub apă. Am încercat să-l eliberez, dar a fost prea târziu. Îmi pare rău, nu se mai poate face nimic.

– Nu! am urlat eu.

Vocea mea a trezit un ecou periculos în tunelul adânc. Mâna mamei mi-a astupat gura înainte să mai pot rosti ceva. Pielea ei pusă peste buzele mele era un amestec de apă puturoasă de canalizare și de lacrimi sărate. Am suspinat în murdăria caldă din palma ei. Tata fusese aici în urmă cu doar câteva minute, mă ținuse ca să nu alunec. Dacă n-ar fi întins mâna după mine, ar fi fost încă în viață.

O clipă mai târziu, mama mi-a dat drumul.

– S-a dus! am spus eu rezemându-mă de ea și simțindu-mă ca un copil mic.

Tata fusese un uriaș blând, protectorul meu, cel mai apropiat confident și prieten pe care îl avusesem vreodată. Fusese întreaga mea lume. Dar canalul îl înghițise ca pe un gunoi.

– Știu, știu, a rostit mama printre lacrimi. Dar trebuie să stăm liniștite, fiindcă altminteri s-a zis și cu noi.

Dacă făceam prea mult zgomot, ne putea găsi poliția de pe strada de

deasupra și nici unul dintre noi nu voia să riște așa ceva. Mama s-a rezemat de zidul canalului, arătând vulnerabilă și neputincioasă. Toată evadarea asta fusese planul tatei. Cum să ne descurcăm fără el de acum încolo?

Saul a făcut un pas spre mine și m-a privit solemn cu ochii lui căprui.

– Îmi pare rău pentru tatăl tău.

Vocea îi era mai prietenoasă decât atunci când încercasem să intru în vorbă cu el. Dar nu mai conta. Și-a atins marginea pălăriei și s-a dus înapoi lângă tatăl lui.

– Trebuie să mergem mai departe, a spus omul nostru.

Am rămas cu încăpățânare pe loc, refuzând să mă mișc.

– Nu putem să-l părăsim!

Știam că tata fusese dus în josul curentului, dar o parte din mine tot mai credea că era acolo, în același loc în care dispăruse, că urma să iasă din nou la suprafață și că totul avea să fie ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat. Am întins mâna în față, ca să opresc timpul. Cu o clipă în urmă, tata fusese chiar lângă mine. Acum se dusese, iar aerul din locul în care stătuse el rămăsese pustiu și neclintit.

– Tata a murit, am spus, lăsând ca realitatea să îmi pătrundă dureros în oase.

– Dar eu sunt aici, a spus mama luându-mi fața în mâini și obligându-mă s-o privesc în ochi. En sunt aici și n-o să te părăsesc niciodată.

Călăuza noastră a venit lângă noi și a îngenuncheat în fața mea.

– Numele meu e Paweł, a spus el cu blândețe. L-am cunoscut pe tatăl tău și pot să spun că a fost un om bun. A avut încredere că o să am grijă de voi și sunt sigur că el ar fi vrut să mergem înainte.

S-a ridicat și s-a întors ca să meargă mai departe, arătândn-ne drumul.

Mama s-a îndreptat de spate, parcă întărită de cuvintele lui. Pântecul ei rotund părea și mai proeminent.

– O să ne descurcăm noi cumva.

Mă u!tam la ea și nu-mi venea să cred. Cum putea măcar să gândească – cu atât mai mult să creadă – așa ceva tocmai acum, când pierduserăm totul? Preț de o secundă, m-am întrebat dacă nu cumva își ieșise din minți. Dar din cuvintele ei răzbăteau calmul și siguranța de care aveam atâta nevoie în acele momeute.

– O să fie bine, a adăugat mama, începând să mă tragă ca să înaintez.

Fusese întotdeauna surprinzător de puternică peutru statura ei mică, iar acum trăgea atât de tare, încât

îmi era teamă că, dacă mă împotriveam cu prea multă dârzenie, puteam să alunec în apă și să mă înec și eu.

– Haide, trebuie să ne grăbim!

Avea dreptate. Ceilalți porniseră mai departe și eran acum la câțiva metri în fața noastră. Dacă nu voiam să rămânem pierdute și singure în acel tunel înfiorător și întunecos, trebuia să-i ajungem din urmă.

Dar șovăiam din nou, uitându-mă cu groază la râul cel întunecat și învolburat care curgea pe lângă bordură. Îmi fusese întotdeauna frică de apă, iar acum temerile mele păreau justificate. Dacă tata, un înotător atât de bun, nu se putuse împotrivi curentului puternic, ce șansă aș fi avut eu?

Am privit la drumul cufundat în întuneric din fața noastră.

– Vino, a repetat mama, cu voce mai blândă de astă-dată. Imaginează-ți că ești o prințesă războinică, iar eu, mama ta, marea regină. O să străbatem sălile castelului Wawel și o să ne îndreptăm spre donjon, ca să-l măcelărim pe dragonul Smok.[10]

Se referea la un joc de inventat povești pe care îl jucam în copilărie. Acum eram prea mare peutru asemenea lucruri puerile, iar amintirea jocurilor de felul ăsta, pe

care le jucam cel mai adesea cu tata, mi-a reîmprospătat durerea. Dar ceea ce îmi plăcea cel mai mult la mama era tocmai capacitatea ei de a prezenta orice fel de situație sub cea mai bună formă. Strădania ei de a face asta chiar și acum mi-a amintit că treceam împreună prin acea încercare îngrozitoare.

I-am ajuns din urmă pe ceilalți și ne-am continuat drumul prin canal, care părea să nu se mai termine. Paweł mergea în frunte, urmat de perechea cea tânără, apoi de familia cea religioasă, la urmă venind femeia în vârstă. Aceasta, deși părea să aibă nouăzeci de ani, se mișca cu o iuțeală surprinzătoare. Cu siguranță că ne apropiam de marginea orașului, mi-am spus eu. Poate că în fața noastră se deschidea un drum spre libertate, vreunul croit prin pădurea de la marginea orașului, în care auzisem că se ascundeau evreii. Abia așteptam să respir din nou aer curat. Paweł ne-a condus la dreapta, spre o derivație mai mică a tunelului principal, unde drumul parcă suia, ca și când ne-am fi apropiat de exterior. Îmi tresălta inima de bucurie imaginându-mi cum aveam să simt soarele dimineții pe față și să las canalul în urma mea pentru totdeauna.

Paweł a cotit din nou, de astă-dată spre stânga, și ne-a condus la o încăpere de beton, fără ferestre și fără nici o altă sursă de lumină. Spațiul acela putea să tot aibă patru metri pe patru, fiind mai mic decât cel în care eu și părinții mei locuiserăm în ghetou. Apele canalului pleoscăiau la marginea înclinată a încăperii, de parcă ar fi fost valurile pe un țărm. Cineva sprijinise câteva scânduri înguste pe blocuri de ciment și improvizase astfel un fel de bănci, iar într-un colț se găsea un godin ruginit. Era aproape ca și când am fi fost așteptați acolo.

– Aici o să stați ascunși, a confirmat Paweł, făcând un gest spre încăpere.

Atunci mi-am dat seama că el nu ne condusese prin conductele de canalizare ca să ajungem undeva. Canalizarea era acel „undeva".

– Aici?! am repetat eu, uitând avertismentul de mai înainte al mamei, care mă îndemnase să păstrez liniștea.

Paweł a dat din cap în semn că da.

– Cât timp? am stăruit eu, neputându-mi imagina că aș mai fi putut să stau măcar o oră în canalizare.

– Nu înțeleg, a spus Paweł.

Mama și-a dres vocea.

– Cred că fiica mea te întreabă unde mergem după ce plecăm de aici.

– Proştilor! s-a stropşit femeia cea bătrână, pe care o auzeam vorbind pentru prima oară. Aici am mers!

M-am uitat la mama şi nu mi-a venit să cred.

– Adică trebuie să locuim aici?

Capul mi se învârtea. Puteam supravieţui câteva ore în locul acela, o noapte, probabil. Atunci când tata mă pusese să mă vâr prin gaura din pardoseala băii şi să intru în canalizare, înţelesesem că asta însemna doar un tranzit, o trecere spre un loc în care să fim în siguranţă. Iar în timp ce străbăteam, plină de disperare, acea mizerie, îmi spusesem că făceam asta ca să putem evada. Însă canalul era chiar destinaţia noastră. Nici în cele mai înfricoşătoare coşmaruri ale mele nu mi-aş fi putut imagina că aveam să stăm în canalizare.

– Pentru totdeauna? am întrebat.

– Nu, nu pentru totdeauna, dar…

Paweł i-a aruncat mamei o privire şovăielnică. Oamenilor care trăiau în plin război nu le venea uşor să vorbească despre viitor. Apoi el m-a privit încă o dată în ochi.

– La început, când am făcut planul, noi am crezut că puteam să vă scoatem la gura tunelului, acolo

unde apele canalului se varsă în râu, a mărturisit el pe un ton care îmi arăta că acel „noi“ îl includea și pe tata. Numai că acum nemții păzesc ieșirea. Dacă mergem înainte, o să ne împuște.

„Iar dacă ne întoarcem în ghetou, o să pățim același lucru“, mi-am spus eu.

Eram prinși în capcană, n-aveam unde să ne ducem.

– Canalul e locul cel mai sigur pentru voi toți. Singura speranță, a continuat Paweł pe un ton rugător. Nu există altă cale de ieșire din canalizare și, chiar dacă ar exista, străzile sunt mult prea periculoase acum. Ai înțeles? m-a întrebat, ca și când ar fi vrut ca eu să fiu de acord, ca și când aș fi avut de ales.

N-am răspuns. Nu puteam să-mi imaginez că acceptam o asemenea realitate. Totuși, tata nu ne-ar fi adus aici dacă n-ar fi crezut că era singura opțiune, cea mai bună șansă de supraviețuire pe care o aveam. În cele din urmă, am dat din cap în semn că înțelegeam.

– Nu putem sta aici, a spus o voce din spatele meu, iar eu m-am întors și am descoperit că, în cealaltă parte a încăperii, tânăra femeie discuta cu soțul ei și repeta protestul meu. Ni s-a promis că o să ieșim din canal! Nu

putem să stăm într-un asemenea loc!

– E imposibil să plecați, a spus Paweł, răbdător, ca și când nu mi-ar fi explicat totul cu o clipă mai înainte. Nemții păzesc ieșirea din tunel.

– N-avem de ales, a fost de acord soțul femeii.

Dar ea și-a luat copilul din brațele soțului și a pornit spre intrarea în încăpere.

– În față se deschide un drum, știu eu, a insistat ea cu încăpățânare, împingându-l la o parte pe Paweł și îndreptându-se în direcția opusă celei din care veniserăm.

– Te rog, a insistat Paweł, nu trebuie să pleci! Nu ești în siguranță! Gândește-te la fiul tău!

Dar femeia nu s-a oprit, iar soțul a pornit după ea. Îi auzeam din depărtare cum tot se mai certau.

– Așteptați! a strigat Paweł din prag, cu o voce înfundată.

Dar nu s-a dus după ei. Trebuia să ne protejeze pe noi toți – și pe el însuși.

– Și ce o să se întâmple cu ei? am întrebat eu.

N-a răspuns nimeni. Vocile celor doi se pierduseră în depărtare. Mi-am imaginat cum se îndreptau spre locul în care canalizarea întâlnea

râul. O parte din mine își dorea să fi plecat și eu împreună cu ei.

Câteva minute mai târziu, s-au auzit împușcături. Am sărit în sus. Deși auzisem de multe ori astfel de zgomote în ghetou, nu mă obișnuisem niciodată cu ele. M-am întors spre Paweł.

– Crezi că…?

A ridicat din umeri, incapabil să spună dacă acele împușcături fuseseră îndreptate spre familia care plecase sau fuseseră trase pe strada de deasupra noastră. Dar vocile din tunel amuțiseră. M-am apropiat de mama.

– O să fie bine, a încercat ca să mă consoleze.

– Cum de poți să spui așa ceva? am întrebat, gândindu-mă că „bine" era lucrul cel mai îndepărtat de iadul în care intraserăm.

– O să stăm aici câteva zile, cel mult o săptămână.

Doream s-o cred. Un șobolan a trecut pe lângă intrarea în încăpere și ne-a privit nu cu teamă, ci cu dispreț. Am țipat, iar ceilalți s-au uitat la mine cu reproș, fiindcă strigasem prea tare.

– Vorbește în șoaptă, m-a dojenit mama cu blândețe.

Cum putea să fie atât de calmă când tata era mort, iar șobolanii se zgâieu disprețuitor la noi?

– Mamă, aici sunt șobolani! Nu putem să stăm într-un asemenea loc! am spus eu, fiindcă ideea de a rămâne acolo, printre animalele acelea, era mai mult decât puteam îndura. Trebuie să plecăm chiar acum!

Vocea îmi devenise aproape isterică. Paweł s-a apropiat de mine.

– Nu există drum înapoi. Nu există ieșire. Acum asta e lumea voastră. Trebuie să te împaci cu un astfel de gând de dragul tău și al mamei tale, de dragul copilului pe care il poartă, a spus el, iar apoi m-a privit în ochi și m-a întrebat pe un ton blând, dar ferm: Înțelegi că asta e singura cale?

În spatele lui, șobolanul continua să stea în tunelul de dincolo de intrare și să ne privească sfidător, de parcă ar fi înțeles că avusese câștig de cauză. Nu îmi plăcuseră niciodată pisicile, dar, o, cum aș fi dorit ca mâța cea bătrână care își făcea veacul pe aleea din spatele locuinței noastre să-i facă felul lighioanei ăleia!

Mama s-a întors spre Paweł.

– O să avem nevoie de mai mult carbid. Și de chibrituri, firește.

Vorbea pe un ton calm, ca și când s-ar fi împăcat cu soarta noastră și încerca să scoată ce era mai bun din ea. Mi se părea că ar fi trebuit să spună „Te rog", dar ea vorbea pe

touul acela ferm pe care îl folosea uneori și care se părea că îi făcea pe oameni să-i îndeplinească dorințele.

– O să le aveți. Iar în josul bordurii canalului o să găsiți o țeavă care picură și de unde o să puteți lua apă proaspătă.

Paweł vorbea cu blândețe, ca și când ar fi vrut să ne liniștească. Apoi s-a foit și a întrebat, stânjenit:

– Aveți banii?

Mama s-a clătinat. Nu știa că tata se înțelesese cu el ca să-l plătească, și nici nu știa cu cât anume. Și cu siguranță că cei mai mulți bani pe care îi luaserăm erau pe fundul canalului, împreună cu tata. A băgat mâna în buzunarul rochiei și a scos de acolo o bancnotă mototolită. Peste fața lui Paweł a trecut o umbră și am înțeles că nu era atât cât i se promisese. Ce avea să se întâmple dacă nu ne puteam permite să-l plătim?

– Știu că nu e mult.

Mama îl implora din priviri să fie de acord că era de ajuns. În cele din urmă, el i-a luat. Bărbatul cel religios, care stătea într-un colț, alături de familia lui, i-a dat și el niște bani lui Paweł.

– O să vă aduc de mâncare cât o să pot de des, a promis Paweł.

– Îți mulțumesc.

Mama s-a uitat peste umăr la cealaltă familie.

– Cred că n-am făcut cunoştinţă aşa cum se cuvine, a spus ea, traversând încăperea. Eu sunt Danuta Gault, a spus, întinzând mâna spre tată.

Acesta n-a luat-o, dar s-a înclinat politicos, ca şi când ea şi el s-ar fi întâlnit pe stradă.

– Meyer Rosenberg.

Avea barba presărată cu fire cărunte şi pete galbene de tutun în jurul gurii, dar ochii lui erau blânzi, iar vocea, melodioasă şi caldă.

– Aceştia suut mama mea, Esther, şi fiul meu, Saul.

M-am uitat la Saul. El mi-a zâmbit.

– Toată lumea îmi spune „Bubbe“, a intervenit, cu o voce aspră, femeia cea bătrână.

Mi se părea ciudat să folosese un nume atât de intim, când de abia o cunoscusem pe femeie.

– Îmi face plăcere să te cunosc, Bubbe, a spus mama. respectând dorinţa bătrânei. Şi pe dumneata, *pan* Rosenberg, a adăugat ea, adresându-i-se cu formula poloneză mai formală „domnule“, iar apoi s-a întors spre mine. Sunt aici cu soţul meu… adică…, s-a bălbâit ea, parcă uitând preţ de o secundă că tata nu mai era cu noi. Adică am fost. Aceasta e fiica mea, Sadie.

Nu m-am putut abţine şi am întrebat:

– Cealaltă familie, cea cu băieţelul... ce s-a întâmplat cu ei?

O parte din mine uu dorea să ştie. Voiam să-mi imaginez că reuşiseră să ajungă în stradă şi că găsiseră un loc în care să se ascundă. Dar nn mă pricepusem niciodată să mă prefac sau să mă fac că nu vedeam. Trebuia să ştiu.

Paweł a aruncat o privire nesigură spre mama, peste capul meu, ca şi când ar fi iutrebat-o dacă era cazul să mă mintă.

– Nu ştiu în mod sigur. Dar cel mai probabil e că au fost împuşcaţi la ieşirea spre râu, a spus el în cele din urmă.

„Împuşcăturile!" mi-am zis eu.

Şi noi am fi fost împuşcaţi dacă am fi plecat din canal.

– Acum înţelegeţi de ce e atât de important să staţi aici, să nu fiţi văzuţi şi să faceţi linişte.

– Dar cum putem să stăm aici? a întrebat Bubbe Rosenberg. Cu siguranţă că acum, când ceilalţi au fost prinşi, nemţii o să ştie că sunt oameni în canal şi o să vină după noi.

Saul s-a mutat mai aproape de bunica lui şi i-a pus o mână pe umăr, ca şi când ar fi vrut s-o consoleze.

– E posibil, a șoptit Paweł, nevrând să ne mintă ca să ne liniștească. Prima oară când v-am lăsat singuri, am văzut câțiva nemți lângă grilajele încastrate în trotuar. Așa că am urcat în stradă și, ca să nu coboare aici, le-am spus că în canal e plin de șobolani. Ei au vrut să trimită poliția poloneză ca să cerceteze în locul lor, dar i-am asigurat că aici nu poate supraviețui nimeni.

Mă întrebam dacă nu cumva avea dreptate.

– Dar cu siguranță că nerații o să percheziționeze și canalizarea la un moment dat, a spus Saul pe un ton solemn, cu fruntca încruntată de îngrijorare, vorbind pentru prima dată.

Paweł a clătinat din cap cu gravitate, în semn de încuviințare.

– Și când vor face asta, eu o să-i conduc.

Tot grupul și-a ținut răsuflarea. Oare el avea să ne trădeze până la urmă?

– O să-i duc prin alte tuneluri, ca să nu vă vadă. Dacă insistă să vină și încoace, o să fac cercuri mari cu lanterna deasupra capului, ca să aveți timp să vă ascundeți.

Am privit de jur împrejurul încăperii goale – era imposibil să-mi imaginez unde am fi putut să ne ascundem.

– Acum trebuie să plec, a spus Paweł. Dacă nu mă întorc la lucru, maistrul meu o să mă ia la întrebări.

Trebuia să fie dimineață, mi-am dat seama, deși lumina nu ajungea până acolo, la noi. Paweł a scotocit adânc în buzunar și a scos un pachet învelit în hârtie. L-a desfăcut, dând la iveală un fel de carne tăiată în două, iar apoi i-a dat o bucată mamei mele și pe cealaltă lui *pan* Rosenberg, împărțind rația sărăcăcioasă între cele două familii.

– Este *golonka*, a șoptit mama. Ciolan de porc. Mănâncă!

Deși nu mai mâncasem niciodată așa ceva, stomacul meu chiorăia.

Dar *pan* Rosenberg s-a uitat la carnea oferită de Paweł și a strâmbat disprețuitor din nas.

– E *trayf*,[11] a rostit el, scârbit la gândul să mănânce ceva ce nu era cușer. Nu putem mânca așa ceva!

– Îmi pare rău. N-am putut face rost de altceva așa, în pripă, a spus Paweł pe un ton de regret sincer.

A întins-o din nou, dar *pan* Rosenberg a împins-o la o parte.

– Cel puțin pentru mama și fiul dumitale, a încercat Paweł din nou. Mi-e teamă că n-o să fie nimic altceva o zi sau două.

– Nu, nici vorbă!

Paweł a ridicat din umeri și i-a dat restul de carne mamei. Aceasta a

şovăit, prinsă între dorinţa de a mânca şi reticenţa de a lua mai mult decât era partea noastră.

– Dacă sunteţi siguri…

– Nu trebuie să aruncăm nimic la gunoi, a spus Paweł.

Mama a luat o bucăţică de carne de porc pentru ca şi mi-a dat mie restul. Am înfulecat repede, înainte să se răzgândească *pan* Rosenberg şi încercând să ignor privirea pofticioasă a fiului lui. Bătrâna s-a tras mai aproape de familia ei, fără să se plângă, dar mă întrebam, cu un sentiment de vinovăţie, dacă nu şi-ar fi dorit şi ea o bucăţică.

M-am uitat la cei din familia Rosenberg şi la îmbrăcămintea lor ciudată. Oare ce făcuseră ca să câştige simpatia salvatoare a lucrătorului de la canalizare? Erau atât de diferiţi de noi! Dar trebuia să trăim cu toţii împreună. Fuseserăm cruţaţi de umilinţa de a locui la comun într-un apartament împreună cu alte familii din ghetou. Dar acum să stăm ascunşi în acel spaţiu strâmt, împreună cu acei străini, era singura noastră speranţă.

După aceea Paweł a plecat şi ne-a lăsat singuri.

– Uite, a spus mama, arătând spre una dintre bănci.

Locul acela era atât de murdar şi de umed, încât cu o zi mai înainte

m-ar fi certat dacă m-aş fi aşezat acolo. Dar acum, după ce em făcut-o, piciorul a îuceput să-mi zvâcuească, amintindu-mi de rana de mai înainte.

– M-am tăiat la picior, am spus, deşi părea o prostie să vorbesc desprc asta, ţinând seama de tot ce se întâmplase după aceea.

Mama a îngenuncheat lângă mine, iar tivul deja mânjit al rochiei i-a intrat în apa murdară. Mi-a ridicat piciorul drept şi mi-a scos gheata udă, iar apoi a şters-o cu o bucată uscată din rochia ei.

– Trebuie să-ţi ţinem piciorul uscat!

Nu înţelegeam cum de se putea gândi la asemenca lucruri într-o situaţie ca aceea.

A luat sacoşa pe care o împachetase, cea pe care mi-o aruncase tata chiar înainte să cadă în apă. Oare ce conţinca acea sacoşă atât de preţios, încât tata să plătească cu viaţa? Mama a deschis-o. Medicamente şi bandaje, o păturică alb-albastră pentru bebeluşi şi o pereche de şosete de rezervă peutru mine. M-am strâns ghem, iar durerea m-a copleşit din nou.

– Şosete, am articulat cu vorbind rar, cu vocea încărcată de tristeţe, fiindcă nu îmi venea să cred. Tata a murit pentru o pereche de şosete!

– Nu, a răspuns mama. A murit ca să te salveze pe tine. M-a tras mai aproape. Știu că e greu, a șoptit mama, cu ochii strălucindu-i de lacrimi. Dar trebuie să facem ce e necesar ca să supraviețuim. Asta și-ar fi dorit el. Înțelegi?

Avea o expresie oțelită, decisă, pe care nu i-o mai văzusem niciodată. Și-a aplecat capul, lipindu-și-l de al meu, iar buclele ei moi din jurul urechii încă mai miroseau a apă cu aromă de scorțișoară, cu care se stropise după ce făcuse baie în ziua precedentă. Mă întrebam cât timp aveam să stăm acolo, jos, până când acea mireasmă minunată avea să dispară.

– Înțeleg.

Am lăsat-o să-mi dea cu unguent pe picior, iar apoi mi-am pus perechea de șosete curate pe care mi-o dăduse ea. M-am aplecat și am văzut banderola cu steaua albastră, pe care nemții ne obligau s-o purtăm ca să ne identificăm ca evrei.

– Cel puțin, acum nu mai avem nevoie de asta!

Am smuls banderola, iar materialul s-a rupt, făcând un zgomot îmbucurător. Mama a zâmbit.

– Asta e fetița mea, cea care vede întotdeauna latura pozitivă a lucrurilor!

Mi-a urmat exemplul și și-a smuls banderola, iar apoi a chicotit, satisfăcută.

A dat să închidă sacoșa, iar din ea a căzut ceva mic, metalic, care s-a rostogolit pe dușumeaua de beton. M-am repezit să iau obiectul. Era un lănțișor de aur pe care tata îl purta întotdeauna pe sub cămașă, cu un medalion care avea gravat pe el cuvântul evreiesc *chai*, adică „viață". De regulă, bărbații nu purtau bijuterii, dar lănțișorul era un dar pe care tata îl primise de la părinții lui la *bar mitzvah*. Credeam că-l avusese la el atunci când căzuse, dar probabil că-l scosese înainte să fugim. Iar acum era aici, cu noi.

I l-am întins mamei, însă ea a clătinat din cap.

– El ar fi vrut să-l iei tu.

Mi-a prins închizătoarea la ceafă și *chai* se odihnea acum pe pieptul meu, aproape de inimă.

De undeva din afara încăperii s-a auzit un zăngănit. Ne-am ridicat în picioare, alarmați. Oare nemții veniseră atât de curând? Dar nu era decât Paweł, care se întorsese.

– Lumina, a spus el, arătând spre lampa cu carbid atârnată de un cârlig. Scoate abur pe strada de deasupra. Trebuie s-o stingeți.

Cu părere de rău, am renunțat la singura noastră sursă de lumină, iar

canalul s-a scufundat din nou în frig și în beznă.

Balaur (în limba poloneză în original)
Non-cușer (în limba idiș în original)

CAPITOLUL 5

Ella

Aprilie 1943

Primăvara venea întotdeauna încet la Cracovia, ca un copil care, într-o zi de şcoală, n-avea chef să se scoale din pat dimineaţa. Anul ăsta se părea că n-avea să vină deloc. Zăpada murdară încă mai zăcea la picioarele podului în timp ce mergeam din centrul oraşului spre Dębniki, cartierul muncitoresc de pe malul de sud al Vistulei. Aerul era rece, iar vântul, tăios. Parcă însăşi Mama Natură ar fi protestat împotriva ocupaţiei naziste, care intra în cel de al patrulea an.

Nu mă aşteptasem să fac un comision într-un cartier atât de îndepărtat al oraşului, într-o dimineaţă de sâmbătă. Cu o oră mai devreme, eram în camera mea şi îi scriam o scrisoare fratelui meu, Maciej. Acesta trăia la Paris de aproape zece ani şi, deşi nu avusesem ocazia să vizitez acel oraş, el prindea viaţă pentru mine prin scrisul plin de vivacitate şi prin descrierile detaliate, pline de umor,

din relatările fratelui meu. Atunci când îi răspundeam, o făceam în termeni generali, căci mă gândeam tot timpul că scrisorile noastre puteau fi citite. „Șoimărița a pornit la vânătoare", îi scrisesem eu lui Maciej la un moment dat. Numele acela era codul nostru peutru Ana Lucia și pentru plăcerea ei de a purta blănuri de animale atașate la haine, iar „vânătoare" era o referire la momentele în care ea se purta deosebit de răutăcios. „Vino la Paris", mă îndemnase el în ultima scrisoare, iar eu zâmbisem în fața nonșalanței lui franțuzești. „Eu și Phillipe am fi fericiți să stai cu noi." Ca și când ar fi fost atât de simplu! Acum nu se putea călători, dar poate că, după ce se termina războiul, Maciej avea să trimită după mine. Mamei mele vitrege nu-i păsa dacă plecam, atât timp cât călătoria n-o costa nimic.

Tocmai terminasem de sigilat scrisoarea eu puțină ceară, când auzisem zarvă jos, în bucătărie. Ana Lucia țipa la servitoarea noastră, Hanna. Sărmana Hanna era adesea ținta furiei mamei mele vitrege. Cândva, avuseserăm în casă patru servitori cu normă întreagă. Dar războiul însemna sacrificii pentru toți, iar în lumea Anei Lucia asta însemna să te descurci cu o singură

servitoare. Hanna era servitoarea noastră, o fată măruntică, de la țară, fără rude, singura care acceptase să preia toată munca personalului. Fusese și singura care rămăsese; îndeplinea concomitent îndatoririle de menajeră, valet, grădinar și bucătar, pur și simplu pentru că n-avea unde să se ducă în altă parte.

Mă întrebem care era pricina mâniei mamei mele vitrege în ziua aceea. Cireșele, aflasem eu după ce coborâsem din camera mea.

– I-am promis Hauptsturmführerului Kraus că o să aibă diseară, la desert, cea mai bună plăcintă cu cireșe din Cracovia! Numai că n-avem cireșe!

Din cauza furiei, Ana Lucia avea obrajii stacojii, de parcă tocmai ar fi ieșit din baie.

– Îmi pare rău, doamnă, răspunsese Hanna, a cărei față ciupită de vărsat era posomorâtă. Nu e vremea lor!

– Și ce dacă?!

Elementele practice ale situației erau de neînțeles pentru Ana Lucia, care credea că era de ajuns să-și dorească ceva, ca să și obțină acel ceva.

– Poate că ar merge și cireșele uscate, sugerasem eu, încercând să fiu de ajutor. Sau la conservă.

Ana Lucia se întorsese spre mine. Mă aşteptam să-mi respingă propunerea, aşa cum făcea întotdeauna.

– Da, chiar aşa, rostise ea lent, de parcă ar fi fost uimită că avusesem şi eu o idee bună.

Hanna clătinase din cap.

– Am încercat. La piaţă nu erau de nici un fel.

– Atunci, du-te la altă piaţă! explodase Ana Lucia.

Îmi era teamă că propunerea mea, deşi bine intenţionată, înrăutăţise şi mai mult situaţia sărmanei fete.

– Dar trebuie să fac friptura..., răspunsese Hanna cu o voce plină de disperare, de groază, chiar.

Socotisem nimerit să intervin:

– Mă duc eu!

Se uitaseră amândouă la mine, surprinse. Nu doream deloc ca mama mea vitregă să satisfacă pofta unui porc de ueamţ. Dimpotrivă, mai degrabă i-aş fi băgat neamţului cireşele pe gât cu tot cu sâmburi, dar mă plictiseam. Şi voiam să mă duc la poştă ca să pun scrisoarea peutru Maciej, aşa că puteam face un singur drum.

Mă aşteptasem ca mama mea vitregă să protesteze, dar ea nu spusese nimic. Dimpotrivă, îmi dăduse un pumn de mor.ede,

Reichsmarks, care înlocuiseră zloții polonezi.

– Am auzit că sunt cireșe în Dębniki, spusese Hanna pe un ton plin de recunoștință.

– Dincolo de râu? întrebasem eu.

Hanna dăduse din cap în semn că da, rugându-mă din priviri să nu mă răzgândesc. Până la Dębniki, un cartier de pe celălalt mal al Vistulei, erau cel puțin patruzeci de minute de mers cu tramvaiul, ceea ce însemna și mai multe de mers pe jos. Nu plănuisem să mă duc atât de departe. Dar promisesem s-o fac și nu puteam s-o las pe Hanna pradă furiei mamei mele pentru a doua oară.

– Plăcinta trebuie să fie la cuptor la ora trei, spusese Ana Lucia cu voce înțepată, în loc să-mi mulțumească.

Îmi pusesem paltonul, luasem un coșuleț pe care îl foloseam adesea la cumpărături și apoi ieșisem din casă. Aș fi putut lua tramvaiul, dar îmi plăcea aerul proaspăt, mirosind a cărbuni arși, și mă bucuram de ocazia de a-mi dezmorți picioarele. Pornisem pe strada Grodzka, spre sud, ajunsesem la Planty, brâul de grădini, acum ofilite, care înconjurau centrul orașului, și îl traversasem.

Drumul de dincolo de Planty se îndrepta spre sud, de-a lungul râului, și el mă dusese până la marginea cartierulnî Kazimierz, zona de sud-est a centrului, care fusese cândva Cartierul Evreiesc. Avusesem puține motive să vizitez cartierul Kazimierz, dar întotdeauna mi se păruse exotic și străin, cu bărbații care purtan pălării înalte, negre, și cu inscripțiile în ebraică din vitrinele magazinelor. Trecusem pe lângă ceea ce fusese cândva o brutărie și parcă simțisem mirosul de *challah*[12] care se copsese cândva acolo. Acum totul dispăruse, fiindcă nemții îi siliseră pe evrei să se mute în ghetoul din Podgórze. Magazinele erau părăsite, iar vitrinele, sparte sau acoperite cu obloane. Sinagogile lor, care de sute de ani erau pline de credincioși sâmbătă dimineața, acum rămăseseră pustii și tăcute.

Trecusem în grabă pe lângă orașul-fantomă și mă aflam acum la picioarele podului care se întindea peste Vistula. Podul separa centrul orașului și cartierul Kazimierz de cartierele Dóbniki și Podgórze din sud. Am privit înapoi, peste umăr, la silueta masivă a castelului Wawel. Cândva sediul monarhiei poloneze, castelul dominase orașul vreme de aproape o mie de ani. La fel ca toate celelalte lucruri, acum făcea parte

din Guvernământul General, fiindcă nemţii îl transformaseră în sediul noii lor administraţii. În timp ce priveam castelul, mi-a revenit în amintire o noapte, nu la mult timp după invazie, când ieşisem să mă plimb. Ajungând la digul înalt de peste râu, văzusem câteva bărci adunate în jurul castelului. Din interior erau cărate nişte lăzi mari, care apoi erau urcate pe o rampă şi încărcate într-o barcă, iar cele mai grele dintre ele erau transportate pe cărucioare cu roţi. Un jaf, mă gândisem eu, în timp ce imaginaţia mea din copilărie se activa peste timp. Mă şi vedeam chemând poliţia, aclamată ca eroină pentru că dejucasem complotul. Totuşi, oamenii care cărau lucrurile nu arătau ca nişte infractori. Erau lucrători de la muzeu, care scoteau pe furiş din castel comorile noastre naţionale, ca să le salveze. Dar de ce pericol anume? De jaf? De raiduri aeriene? Tablourile erau salvate, dar noi eram părăsiţi şi lăsaţi să înfruntăm soarta pe care ne-o pregăteau nemţii, indiferent care era aceea. Atunci îmi dădusem seama că nimic n-avea să mai fie la fel.

De cealaltă parte a podului se afla Dębniki, cartierul în care Hanna credea că aş fi putut să cumpăr cireşe. Cartierul era un amestec de

fabrici și de depozite, o altă lume față de bisericile și turlele elegante din centrul orașului. M-am oprit pe Zamkowa, o stradă aproape de malul râului, ca să mă orientez. Nu mai fusesem în Dębniki de una singură până atunci și uu mă gândisem că m-aș fi putut rătăci. Am ezitat, uitându-mă la clădirea joasă din colț, care părea să fie un loc de încărcare a lăzilor pe o barjă ancorată la marginea râului. Nu era genul de loc în care să mă simt în largul meu ca să cer indicații. Dar cum nu existau trecători pe care să-i întreb, asta mi s-a părut totuși cea mai bună opțiune, dacă voiam să ajung la piață, să cumpăr cireșele și s-o salvez pe Hanna. Mi-am făcut curaj și am pornit înainte, spre un grup de bărbați care stăteau și fumau lângă un doc de încărcare.

– Vă rog să mă scuzați, em spus, și am văzut pc fețele lor cât de uelalocul mcu păream acolo.

– Ella!

Am fost surprinsă să-mi aud rostit propriul nume. M-am întors și am văzut o față cunoscută: tatăl lui Krys. Pruntaa lui pronunțată și ochii adânciți în orbite semănau leit cu fruntea și cu ochii fiului său. Krys fusese crescut în cartierul muncitoresc Dębniki. Tatăl lui era stivuitor, iar familia lui era total

nepotrivită cu a noastră, după cum îmi amintise Ana Lucia de mai mnlte ori. Fusesem acasă la Krys doar de câteva ori, ea să-i cunosc părinţii. Deşi n-ar fi recunoscut niciodată că astfel de lucruri contau pentru el, bănuiam că iubitul meu se simţise oarecum jenat să-mi arate casa mică, de pe o stradă modestă, în care crescuse. Dar fusesem fermecată de căldura plină de simplitate a familiei lui şi de felul în care mama lui îşi adora „băiatul", deşi acesta era un tânăr de douăzeci de ani, mai înalt decât ea cu aproape un metru. Îmi petrecusem cu plăcere timpul în casa lor, care era la fel de primitoare pc cât de rece era acum a mea.

Fireşte, acum şi în casa lor era linişte. Părinţii lui Krys trimiseseră trei fii la război, cei doi mai mari fuseseră ucişi, iar unul era încă plecat. Tatăl lui părea mai bătrân decât mi-l aminteam, ridurile de pe faţă i se adânciseră, umerii largi îi erau mai încovoiaţi, iar părul îi încărunţise şi mai mult. Simţeam cum creştea în mine un sentiment de vinovăţie. Chiar dacă nu fusesem apropiată de părinţii lui Krys, ar fi trebuit să mai trec pe la ei după ce plecase fiul lor.

Dar tatăl lui Krys nu dădea nici un semn că ar fi vrut să-mi facă vreun

reproș. A făcut un pas spre mine. Privirea îi era plină de căldură, dar și de nedumerire.

– Ella, ce faci aici?

Am dat să-i spun că voiam să întreb încotro trebuia s-o iau.

– Dacă îl cauți pe Krys, află că se întoarce curând, a adăugat el.

– Se întoarce? am repetat eu, sigură că nu auzisem bine și întrebându-mă dacă nu cumva veniseră vești de la Krys, o astfel de bănuială făcându-mi inima să sară peste o bătaie. De la război?!

– Nu, se întoarce de unde a prânzit. Îl așteptăm peste o oră.

– Îmi cer scuze, nu înțeleg. Krys e încă la război!

Mă întrebam dacă nu cumva bătrânul avea mintea tulburată din pricina durerii provocate de pierderile pe care le îndurase.

Dar privirea lui era limpede.

– Ba nu, s-a întors de vreo două săptămâni. Acum lucrează aici, cu mine.

Vocea lui era răspicată, arătând că era sigur de spusele lui. Am încremenit, năucită. Krys se întorsese!

– Scuză-mă, a spus tatăl lui Krys. Credeam că știi.

Nu, nu știusem.

– Vă rog, știți cumva unde pot să-l găsesc?

– A spus că are de făcut un comision. Cred că e vorba de cafeneaua Earska, unde se ducea adeseori înainte de război, a răspuns bătrânul, iar apoi a arătat spre strada care se îndepărta de râu. A doua stradă la dreapta. S-ar putea să-l găsești acolo.

– Mulțumesc.

Am pornit în direcția cafenelei. Mintea îmi lucra febril. Krys se întorsese! O parte din mine era foarte fericită. El se afla la câțiva pași distanță și peste câteva minute s-ar fi putut să-l văd. Dar bărbatul cu care trebuia să mă căsătoresc se întorsese din război – și nu se sinchisise să-mi spună. Presupun că era logic; în fond, se despărțise de mine înainte să plece... Nu eram decât o fată din trecutul lui, un gând îndepărtat. Totuși, era revoltător să nu-mi spună că se întorsese și că era teafăr, să mă lase să mă perpelesc și să-mi fac griji. Cu siguranță că îmi datora mai mult decât atât. Mi-am analizat opțiunile: să mă duc după el sau să nu fac nimic. Dacă nu venise să mă vadă, nu trebuia să mă înjosesc căutându-l eu. Dar trebuia să știu ce se întâmplase, de ce nu se întorsese la mine. La naiba cu buna-cuviință! Am pornit spre cafenea.

Strada Barska, unde mă trimisese tatăl lui Krys, era aproape de centrul

cartierului Dębniki. În timp ce înaintam prin cartier, am observat că aici clădirile erau apropiate una de alta, având fațadele mânjite de funingine și parcă ciupite de vărsat. Am ajuns curând la cafenea. Aceasta nu era un restaurant elegant precum cele din piața centrală, ci un local simplu, unde oamenii luau o cafea neagră, de surogat, sau înfulecau în grabă o plăcintă cu mac ori cu brânză dulce, înainte să se întoarcă la muncă. I-am cercetat cu privirea pe clienții așezați în jurul câtorva mese înalte, de lângă capătul îndepărtat al ferestrei. În ultimii câțiva ani, îmi imaginasem că-l văzusem pe Krys de mai multe ori decât puteam număra. Uneori mi se părea chiar că-l zăream într-un troleibuz care trecea sau într-o mulțime aglomerată. Bineînțeles, nu era niciodată el. Nici acum nu-l vedeam pe Krys și mă întrebam dacă nu cumva tatăl lui se înșelase. Sau poate că până la urmă Krys fusese la cafenea, dar plecase înainte să ajung eu.

Am intrat în local și mirosul cald de cafea și de fum de țigară mi-a umplut nările. M-am strecurat printre mesele înghesuite una lângă alta. În cele din urmă, am zărit o figură familiară așezată chiar în capătul sălii, cu fața spre mine. Era

Krys. Inima mi-a tresărit și apoi mi s-a strâns rapid. Vizavi de Krys ședea o femeie brunetă și frumoasă, cu câțiva ani mai în vârstă decât mine, care îl privea cu o expresie captivată în timp ce el vorbea.

Am rămas cu ochii ațintite la Krys, ca și cum aș fi văzut o fantomă. Cum era posibil? Îl visasem și mă gândisem la el tot timpul. La început, mi-l imaginasem luptând. Pe măsură ce scrisorile lui se răreau, mi-l imaginasem mort sau rănit. Dar iată-l acolo, în cafenea, stând cu o ceașcă de cafea în față și cu o altă femele lângă el, ca și cum nimic din toate astea nu s-ar fi întâmplat vreodată. Ca și cum relația noastră n-ar fi existat.

Preț de o secundă, m-am simțit ușurată, ba chiar bucuroasă să văd că era acolo și că era teafăr. Dar, pe măsură ce realitatea situației se prăbușea peste mine, m-a cuprins furia. Am traversat cafeneaua. Apoi m-am oprit și am șovăit un moment, fiindcă nu știam prea bine ce unume să spun. Femeia de lângă Krys a observat că mă apropiam, iar pe chipui ei s-a așternut o expresie de stânjeneală. Krys s-a întors și privirile ni s-au întâlnit. Parcă întreaga încăpere încremenise. Krys i-a șoptit ceva femeii, s-a ridicat și a venit spre mine. M-am răsucit pe

călcâie şi am ieşit din cafenea, simţind că mă sufocam. Am continuat să merg înainte. Krys a venit dnpă mine.

– Ella, aşteaptă!

Am vrut să fug, dar, cu picioarele lui lungi, m-a ajuns repede din urmă. M-a prins înainte să mă pot feri. Degetele lni calde s-au înfăşurat în jurul antebraţului meu, oprindu-mă în felul acela sigur al lui, dar cu blândeţe. Acea atingere mi-a umplut inima şi, în acelaşi timp, mi-a frânt-o din uou. Mi-am ridicat privirea, care era plină de furie, de durere şi de fericire. Stând atât de aproape, îmi doream să mă întind spre el, să-mi pun capul pe pieptul lui şi toată lumca să dispară, aşa cum se întâmplase întotdeauna înainte. Apoi, peste umărul lui, am văzut-o pe femeia lângă care stătuse în cafenea şi care acum ne privea, nedumerită, prin fereastră. Sentimentele mele calde s-au topit pe dată.

– Ella! a apus Krys din nou, aplecându-se spre mine.

Dar sărutul pe care a încercat să mi-l dea era îndreptat spre obrazul meu, la o distanţă enormă de îmbrăţişarea pătimaşă de ultima dată când ne văzuserăm. M-am tras mai departe. O urmă din parfumul lui cunoscut mi-a trecut pe lângă

nas și m-au năpădit valuri de amintiri dureroase. Cu o oră în urmă, bărbatul pe care îl iubeam era încă al meu în amintirile mele. Acum stătea în fața mea în carne și oase, însă era un străin.

– Când te-ai întors? am întrebat.

– Acum câteva zile.

Mă întrebam dacă era adevărat. Tatăl lui spusese „două săptămâni". Nu era în firea lui Krys să mintă, dar nici n-aș fi crezut vreodată că ar fi fost în stare să-mi ascundă chiar și faptul că se întorsese.

– Voiam să vin să te văd, a adăugat el.

– După întâlnirea de la cafenea? am ripostat, furioasă.

– Nu e ceea ce crezi. Vreau să-ți explic, dar nu pot aici. Vrei să ne întâlnim mai târziu?

– Ce rost are? Totul s-a terminat între noi, nu-i așa?

M-a privit în ochi, incapabil să mintă.

– Da. Nu e ceea ce crezi, dar e adevărat. Nu mai putem fi împreună. Îmi pare rău. Ți-am spus-o deja înainte de război.

Așa era, am recunoscut eu în tăcere. Mi-am reamintit ultima noastră discuție de dinainte de plecarea lui. Eu fusesem mai sigură ca oricând că trebuia să fim

împreună, iar el se retrăsese. Dar nu voisem să aud de așa ceva.

– Trebuie să fii convinsă că niciodată n-o să fac nimic care să te rănească, a spus el privindu-mă rugător. Așa e cel mai bine!

Cum putea să spună un asemenea lucru? M-am gândit să-l contrazic. Am vrut să-i amintesc tot ce însemnaserăm unul pentru celălalt și tot ce ar mai fi putut să fie între noi. Dar mândria mea s-a revoltat și nu m-a lăsat. Nu intenționam să mă rog de cineva care nu mă mai dorea.

– Atunci, la revedere, am spus, reușind să vorbesc fără să-mi tremure vocea.

Fără să mai scot nici un cuvânt, m-am întors și am dat să plec, fiind cât pe ce să mă ciocnesc de un bărbat care descărca niște lăzi dintr-o căruță.

– Ella, stai! a strigat Krys.

Dar eu am continuat să alerg, dorind să mă detașez cât mai mult de durerea pe care mi-o provocase revederea cu el și dându-mi seama din nou că nu puteam fi împreună.

Ajunsă la câteva străzi distanță, m-am răsucit pe călcâie, sperând întrucâtva că el mă urmase. N-o făcuse. Mi-am continuat drumul, mergând mai încet acum, și mi-am lăsat lacrimile să curgă. Relația mea de dragoste se terminase. Viitorul

meu era mort. Asta nu puteam să înțeleg: deși atunci când mă uitasem în ochii lui Krys simțisem același lucru ca întotdeauna, el mă privise fix, ca și cum am fi fost niște străini... Cum de putea să nu-și mai amintească? Chiar dacă mă gândeam la el cu furie, sufletul îmi era inundat de amintiri calde. La izbucnirea războiului, trăisem un fel de disperare, un sentiment că fiecare dată când eram împreună cu Krys ar fi putut să fie ultima. Asta mă făcea să mă simt impetuoasă, vie. Dar mă și împinsese să fac lucruri la care altminteri nici nu m-aș fi gândit. Într-o încercare disperată de a mai păstra un pic din ceea ce aveam, mă culcasem cu Krys înainte ca el să plece, în loc să aștept până la nuntă sau măcar până la logodna noastră oficială. O făcusem doar o singură dată și presupusesem că însemnase la fel de mult pentru el ca și pentru mine. Numai că acum Krys mă părăsise pentru totdeauna.

Câteva minute mai târziu, mi-am ridicat privirea și mi-am văzut imaginea reflectată în vitrina unei măcelării. Aveam ochii roșii, umflați de plâns, și fața tumefiată.

„Ești penibilă!" m-am certat, ștergându-mi lacrimile.

Totuși, chiar fără să vreau, continuam să mă gândesc la Krys.

Mi-l imaginam cum se întorsese la femeia de la cafenea și cum își continuase conversația cu ea, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Oare cine era acea femeie? Oare o cunoscuse în timp ce era plecat? Oricum ar fi stat lucrurile, știam că el era un bărbat de onoare și nu-mi puteam imagina că ea făcuse parte din viața lui pe vremea când noi doi eram împreună. Dar el părea străin, iar ceea ce se întâmplase între momentul în care plecase la război și momentul prezent se afla în spatele unei ferestre aburite, ascuns vederii.

Am decis că nu mai puteam să rămân la Cracovia. Nu mai exista nici un viitor pentru mine aici. Cracovia era cel mai mare oraș mic, după cum glumeam adeseori eu și prietenii mei. Dădeam mereu unii peste alții. L-aș fi văzut mereu pe Krys și, chiar dacă nu-l întâlneam, pentru mine orașul era oricum încărcat de amintiri dureroase.

„La Paris!" m-am gândit eu dintr-odată, iar chipul fratelui meu mi-a venit în minte.

În scrisorile lui, Maciej mă îndemnase de mai multe ori să mă duc la el. Am plănuit atunci să refac scrisoarea pe care intenționasem să i-o trimit și să-l rog să mă cheme imediat ce putea. Dat fiind războiul,

era posibil să fie un lucru dificil sau chiar imposibil de înfăptuit, dat știam că Maciej avea să încerce. Am luat scrisoarea pe care plănuisem să i-o trimit și am aruncat-o într-un coș de gunoi din apropiere, cu intenția să scriu alta după ce terminam de făcut cumpărăturile.

Am privit spre cer. Soarele era sus, semn că se apropia amiaza, iar eu încă nu făcusem rost de cireșele de care avea nevoie Hanna. Am pornit spre Rynek Dębnicki, piața centrală a cartierului, unde oamenii își aduceau marfa sâmbăta și o vindeau la niște simple tarabe de lemn. Pe măsură ce mă apropiam de piață, mă miram că încă rămăsese deschisă, fiindcă nu mai era aproape nimic de vânzare după atâția ani de raționalizare și de privațiuni. Nu se mai vindea nici un fel de carne, pâinea aproape că nu se mai găsea, iar puținele produse de pe tarabe începuseră deja să putrezească. Izolată în lumea mea privilegiată și protejată, adesea nu băgam în seamă greutățile cu care se confruntau oamenii obișnuiți în timpul războiului. Acum, în timp ce îi priveam pe localnici cum se grăbeau să ajungă la tarabe ca să vadă ce era disponibil și ce își puteau permite, diferențele dintre lumile noastre deveneau vizibile în mod dureros.

Cumpărătorii de aici erau slabi și cu obrajii supți. Nu păreau surprinși de lipsa de alimente, ci mai degrabă luau ce puteau și plecau cu coșurile și cu sacoșele aproape goale.

M-am îndreptat spre cel mai apropiat vânzător de legume, am privit oferta sărăcăcioasă de pe tarabă, în cea mai mare parte – cartofi și ceva varză stricată.

– Cireșe uscate sau conservate? am întrebat, știind deja răspunsul.

La începutul verii, cireșele creșteau din belșug în copacii din afara orașului. Dacă ar fi fost conservate corespunzător cu un an în urmă, n-ar fi trebuit să lipsească. Dar nemții jefuiseră Polonia de o mare parte din bogăția ei naturală, de la recolte și până la turmele de vite și de oi. Luaseră și cireșele, în mod sigur. Cu toate astea, l-am întrebat pe om, pentru orice eventualitate, dacă n-ar fi fost dispus să se despartă de niscaiva cireșe care nu erau expuse la vânzare și pe care mi le-ar fi vândut la un preț mai bun. Aproape că îmi doream ca vânzătorul să-mi spună că uu mai avea cireșe, astfel încât Ana Lucia să uu-i poată face acelui ueamț tratația ei specială. Dar asta i-ar fi dat încă o dată mamei mele vitrege ocazia să-mi reproșeze că nu eram bună de nimic.

Omul a clătinat din cap, iar șapca i-a săltat deasupra feței brăzdate de riduri adânci.

– Nu, de luni de zile, a răspuns el printre dinții pătați de tutun.

Eram supărată că făcusem atâta drum degeaba și că Hanna se înșelase. Vânzătorul părea pliu de păreri de rău pentru că pierduse ocazia de a câștiga un ban. Am arătat spre un buchet de crizanteme pe care le vindea. S-a luminat la față.

– Poate vreți să încercați la *czarny rynek*[13], la colțul cu strada Pułaskiego, a adăugat omul în timp ce lua florile de un roșu învăpăiat și le înfășura în hârtie cafenie, curată.

Mi-a dat florile, iar eu i-am pus o monedă în palma aspră.

Am fost surprinsă că existau două piețe atât de apropiate una de alta. Dar după ce am cotit, am descoperit că locul în care mă trimisese nu era deloc o piață, ci un fel de alee îngustă din spatele unei biserici, unde se aflau vreo douăsprezece persoane. Atunci am iuțeles. *Czarny rynek* însemna „piață neagră", un loc neautorizat în care oamenii vindeau la un preț mai mare bunuri interzise sau rare. Auzisem de astfel de locuri, dar până acum nu știusem că existau cu adevărat. Cei câțiva vânzători de acolo n-aveau tarabe, ci își întindeau marfa direct pe jos, pe

pături vechi sau pe prelate care puteau fi ridicate într-o clipă dacă cineva trebuia să fugă de poliție. Era un adevărat amalgam de tot ce voiai, de la alimente greu de procurat precum ciocolata sau brânza, până la un radio de contrabandă și un pistol antic atât de vechi încât mă întrebam dacă chiar funcționa.

M-am gândit să mă întorc. Piața neagră era ilegală și puteai fi arestat dacă vindeai sau cumpărai ceva aici. Dar am zărit un vânzător de fructe pe la jumătatea aleii, unul care avea mult mai multe produse decât erau în piața legală. Am pornit înainte și am văzut niște cireșe uscate, uu multe, împrăștiate pe o prelată murdară, întinsă pe jos. Am luat tot ce era pe prelată și l-am plătit pe vânzătorul fără diuți cu raajoritatea monedelor rămase din suma pe care mi-o dăduse mama mea vitregă. Am băgat o cireașă în gură, încercând să nu mă gândesc la unghiile murdare ale negustorului de la care tocmai le luasem. Gustul dulce-acrișor mi-a provocat furnicături îu maxilar. Am supt sâmburele în timp ce mergeam, iar apoi l-am scuipat într-un grilaj al unei guri de canalizare din apropiere.

Am pășit peste grilaj, având grijă să nu-mi prind tocul pantofului. De dedesubt s-a auzit un foșnet care m-

a speriat. Am sărit îu sus. Probabil că era doar un șobolan, mi-am spus, unul dintre cei care ieșeau uoaptea ca să se înfrupte din tot ce găscau. Dar acum era ziuă și nu mă așteptam ca scârboasele rozătoare să fie prin preajmă.

Zgomotul s-a auzit din nou, prea puternic ca să fi fost făcut de un șobolan. M-am uitat în jos. Doi ochi mă priveau țintă. Nu erau ochi de animal, ci niște cercuri întunecate, înconjurate de alb. Umani. În canalizare era un om. Nu un om pur și simplu, ci o fată. La început am crezut că mi se păruse. Am clipit ca să-mi limpezesc vederea și m-am așteptat ca imaginea aceea să dispară precum un fel de miraj. Dar atunci când m-am uitat din nou, fata se afla tot acolo. Era slabă, murdară și udă și privea îu sus. Se dăduse puțin înapoi, ca și cum i-ar fi fost teamă să nu fie văzută, dar încă îi deslușeam ochii, care căutau prin întuneric. Se uita la miue.

Am dat să strig ca să-i avertizez pe ceilalți despre prezența ei. Însă ceva m-a oprit, de parcă un pumn mă strângea de gât și îmi bloca respirația ca să nu pot scoate nici un sunet. Orice ar fi forțat-o să ajungă în acel loc îngrozitor, era limpede că nu voia să fie găsită. Nu trebuia să spun nimic și nici nu puteam. Am

tras aer în piept, dorind să slăbesc strânsoarea din jurul gâtului. Apoi m-am uitat în jur, vrând să-mi dau seama dacă mai observase cineva ceea ce văzusem eu. Ceilalți trecători își continuau drumul fără să bage de seamă nimic. M-am întors din nou, întrebându-mă cine era fata şi cum de ajunsese acolo, jos.

M-am uitat din nou în gura de canal. Fata nu mai era acolo.

Cozonac (în limba idiş în original)
Piaţa neagră (în limba poloneză în original)

CAPITOLUL 6

Sadie

Eram din nou în apartamentul nostru de pe strada Meiselsa, iar tata o învârtea pe mama prin bucătărie, în ritmul muzicii de pian care răzbătea prin podea, ca și cum ar fi fost într-una dintre marile săli de bal din Viena. După ce au terminat de dansat, mama, încă gâfâind, m-a chemat la masă, unde se răcea o *babka*[14] proaspătă și delicioasă. Am luat un cuțit și am tăiat prăjitura moale. Dintr-odată, sub picioarele mele s-a auzit un zgomot și pardoseala a început să se crape. Tata s-a întins peste masă după mine, dar mâna lui a alunecat printre mâinile mele. Am scos un țipat, iar pământul s-a despicat și am căzut în canalul de dedesubt.

– Sadele! m-a trezit din somn o voce. Trebuie să faci liniște!

Era mama, care îmi amintea cu blândețe, dar ferm, că n-aveam voie să țipăm în vis, că în locul acela trebuia să facem liniște. Am deschis ochii și am privit în jur, la încăperea umedă și urât mirositoare.

Coşmarul cu căderea în canal fusese o realitate. Dar tata nu era nicăieri.

Tata. Fața lui mi-a apărut în minte la fel ca în vis. Păruse atât de aproape, dar acum, când eram trează, nu mai puteam să ajung la el! Chiar şi după o lună, moartea lui încă îmi provoca o durere constantă, de parcă un cuțit mi-ar fi străpuns inima ori de câte ori mă trezeam şi îmi dădeam seama că el era mort.

Am închis ochii din nou, dorindu-mi să adorm şi să visez iarăşi că eram acasă, împreună cu tata. Dar visul dispăruse fără urmă. În schimb, mi-am imaginat că tata stătea întins acolo, lângă mama şi lângă mine, că încă îi mai auzeam sforăitul de care mă plângeam cândva.

Mama m-a strâns ca să mă liniştească, iar apoi s-a ridicat şi a traversat încăperea până la bucătăria improvizată într-un colț, ca s-o ajute pe Bubbe Rosenberg, care curăța fasolea. Deşi întunericul din cameră rămăsese neschimbat, puteam să-mi dau seama, după zgomotele de pe strada de deasupra, că zorile erau aproape.

Câteva zile, spusese mama. Cel mult o săptămână. Asta fusese acum mai bine de o lună. Cu ceva timp în urmă, nu mi-aş fi imaginat că era posibil să stau în canalizare atâta

vreme. Dar pur și simplu n-aveam unde să mergam. Ghetoul fusese evacuat și toți evreii care locuiau acolo fuseseră uciși sau duși în lagăre. Dacă ieșeam pe stradă, eram împușcați imediat sau arestați. Canalizarea, care trecea pe sub toată lungimea orașului, se deschidea spre Vistula, dar acolo stăteau de pază nemți înarmați. Eram convinsă că tata nu intenționase să rămânem în canalizare și să trăim în felul ăsta. Dar luase cu el în mormântul lui de apă orice plan ar fi avut pentru evadarea noastră. Eram literalmente prinși în capcană.

Mi-am ridicat privirile din colțul în care dormeam. Noi ocupaserăm o parte a încăperii ca zonă de dormit, iar familia Rosenberg, pe cealaltă, lăsând spațiul dintre ele ca pe un fel de bucătărie improvizată. *Pan* Rosenberg stătea în partea cealaltă a camerei și citea. M-am uitat în jur după Saul, dar nu l-am văzut nicăieri.

M-am așezat în capul oaselor pe scândurile de lemn care alcătuiau patul meu aflat la câțiva centimetri deasupra solului; oasele mă dureau într-un fel care îmi amintea de durerile de care se plângea bunica mea. M-am gândit cu nostalgie la plapuma de puf ce acoperea odinioară patul din apartamentul

nostru și care nu se compara nici pe departe cu bucata subțire de pânză de sac pe care o găsise mama atci pentru mine. M-am întins după pantofii de la picioarele culcușului meu. Mama insista în continuare, așa cum făcuse și în ziua în care ajunseserăm, să ne păstrăm picioarele uscate. Așa că mă punca zilnic să fac schimb între cele două perechi de șosete pe care le aveam. Înțelesesem curând motivul: din cauza apei murdare care ni se infiltra constant în pautofi, ceilalți, care fuseseră mai puțin atenți, făcuseră răni sau ulcerații dureroase.

M-am spălat pe dinți cu puțină apă curată din găleată; mi-aș fi dorit să am și niște bicarbonat de sodiu, ca să mi-i curăț mai bine. Apoi m-am îndreptat spre locul în care mama pregătea micul dejun. A doua zi după ce Paweł ne părăsise, ceilalți se așezaseră laolaltă, parcă așteptându-l să vină și să ne ia din locul acela îngrozitor. Dar mama s-a apucat să facă încăperea cât mai locuibilă. Era ca și cum, în ciuda asigurărilor pe care mi le dăduse că era vorba doar de câteva zile, ea ar fi știut că urma să stăm acolo mult, mult mai mult timp.

Mama m-a sărutat pe creștet. Deveniserăm mult mai apropiate în săptămânile care trecuseră de când

ajunseserăm în canalizare. Întotdeauna fusesem fata tatei, „micul Michał", după cum mă tachina mama, referindu-se la faptul că semănam foarte mult cu el. Dar acum eram doar noi două. Mi-a netezit părul. Mama își peria părul ei și pe al meu în fiecare seară petrecută în canalizare.

„Trebuie să păstrăm aparențele", spunea ea cu hotărâre, iar sclipirea din ochi îi dezvăluia speranța în viața pe care spera s-o trăim după aceea.

În copilărie, fusesem întotdeauna băiețoasă, refractară la îngrijiri și la cerința de a arăta bine. Dar aici nu mă mai împotriveam. În ciuda eforturilor mamei, trebuia să ducem o luptă constantă ca să rămânem curate. Mizeria din canalizare îmi murdărea continuu hainele și părul, până la un punct pe care nici măcar eu nu-l puteam suporta. Eram bucuroasă că n-aveam oglindă.

În timp ce mama se îndepărta de mine, i-am atins cu brațul pântecul, care acum devenise mult mai voluminos. Mi-am imaginat copilul (încă prea ireal ca să-l pot numi „frate" sau „soră") ce urma să se nască fără tată și care n-avea să-l cunoască niciodată pe bărbatul minunat care fusese tata.

– După masă citim, a spus mama cu fermitate, referindu-se la lecțiile de școală pe care insista să mi le predea în fiecare dimineață.

Mama se străduia să păstreze o anumită ordine în viața noastră de aici, masa de dimineață, apoi curățenia și lecțiile scrise pe o tablă mică pe care i-o dăduse Paweł, ca și cum n-aș fi avut nouăsprezece ani și aș fi fost încă un copil de școală. Însă după-amiaza dormeam îndelung, încercând să facem să treacă ziua.

Micul dejun din acea dimineață era compus din cereale uscate, mai puțin decât de obicei, fiindcă îl așteptam pe Paweł, care venea de două ori pe săptămână ca să ne aducă provizii. Mama împărțise totul în mod egal în cinci porții, trei pentru familia Rosenberg și două pentru noi. Bubbe a venit, a luat bolurile lor fără să rostească nici un cuvânt și s-a retras în colțul lor de încăpere. Familia Rosenberg își avea și ea propriul program, care părea să se învârtă în jurul rugăciunii zilnice.

În fiecare vineri seară, ne invitau să ne alăturăm lor pentru *Shabbos*[15]. Bubbe aprindea două resturi de lumânări și beam pe rând câte un pic de vin dintr-o cupă de *kiddush*[16] pe care o luaseră cu ei pe ascuns. La început, am crezut că tradițiile lor

țineau doar de încăpățânare și că era posibil să fi fost chiar o prostie. Dar apoi mi-am dat seama că acele ritualuri le asigurau o ordine și un scop, la fel ca programul mamei, numai că ele aveau o semnificație mai profundă. Am constatat că aș fi dorit să am și eu ceva mai multe tradiții care să-mi marcheze zilele. Improvizaseră chiar și o *mezuzah*[17] pe rama ușii încăperii, ca s-o marcheze ca locuință evreiască. La început, Paweł s-a opus:

– Dacă o vede cineva, o să-și dea seama că sunteți aici!

Dar adevărul era că, dacă cineva s-ar fi apropiat suficient de mult ca să găsească ușa camerei, am fi fost oricum descoperiți, fiindcă n-aveam unde să ne ascundem. Eram în aprilie și doar câteva zile ne despărțeau de Paște. Mă întrebam cum aveau să respecte membrii familiei Rosenberg cerința de a nu mânca pâine sau aluat dospit, când uneori Paweł nu reușea să ne aducă decât atât.

M-am întins spre pervazul de deasupra sobei, căutând bucățica de pâine pe care o păstrasem din rațiile precedente și pe care o pusesem acolo ca s-o adaug la sărăcăciosul nostru mic dejun. La început, încercasem să păstrez mâncarea sub așternutul meu, dar atunci când

încercasem s-o recuperez, ceva îmi sărise de sub mână. Mă dădusem înapoi, mă uitasem dedesubt și văzusem doi ochi ca două mărgele. Era un șobolan cu privirea sfidătoare și cu burta plină.

I-am întins pâinea mamei, mințind:

– Nu mi-e foame!

Îmi chiorăia stomacul, dar știam că mama, care era străveziu de slabă – cu excepția pântecului – trebuia să mănânce pentru doi și avea nevoie de calorii. I-am privit fața, sigură că n-avea să mă creadă. Dar ea a luat pâinea și a mâncat o îmbucătură, iar apoi mi-a dat restul înapoi. În ultima vreme, parcă își pierduse pofta de mâncare.

– Pentru copil, am insistat, ținându-i pâinea în dreptul buzelor ca s-o conving să mai muște o îmbucătură.

Acum, dacă tata nu mai era, trebuia să preiau conducerea și să am grijă de mama. Era singura rudă care îmi mai rămăsese. Mama a vomitat, scuipând în palmă bucățica de pâine pe care reușise s-o înghită. Apoi a clătinat din cap. Nu avusese o sarcină ușoară nici chiar înainte să ajungem în canalizare.

– Îți pare rău? am izbucnit eu. Vreau să spun, să ai încă un copil în condițiile astea…

Întrebarea era stânjenitoare şi am crezut că reuşisem s-o supăr pe mama. Dar ea a zâmbit.

– Nici pe departe. Mă întrebi dacă aş fi vrut ca el sau ea să se nască în alte condiţii? Bineînţeles! Dar copilul ăsta o să fie o bucăţică din tatăl tău, la fel ca şi tine, încă ceva din el care o să continue să trăiască.

– Situaţia asta n-are cum să dureze la nesfârşit, i-am spus eu, încercând s-o liniştesc prin aluzia la faptul că sarcina şi felul în care îi punea organismul la încercare se încheiau peste câteva luni.

Dar mama s-a întunecat şi mai mult la faţă. Am rămas uimită, fiindcă îmi imaginasem că ea voia să scape de pântecul supradimensionat, care părea s-o stânjenească atât de tare.

– Ce-i? am întrebat.

– Atâta vreme cât copilul e în pântecul meu, pot să-l protejez.

Dar aici, afară, nu mai putea. M-am cutremurat, iar o parte din mine şi-a dorit să fiu şi eu acolo, înăuntru.

– O să înţelegi şi tu cândva, atunci când o să ai copii, a adăugat mama.

Deşi ştiam că ea nu avusese intenţia să mă rănească, acele vorbe m-au cam durut.

– Dacă n-ar fi fost războiul, acum aş fi putut să am familia mea, am ţinut eu să spun.

Nu însemna că mă grăbeam să mă căsătoresc. Dimpotrivă, visasem întotdeauna să merg la facultate și să-mi fac o carieră ca medic. Un soț și copiii ar fi făcut ca asta să devină un lucru imposibil. Dar războiul mă prinsese în capcana lui, mai întâi în ghetou și apoi aici, într-un fel de țară a nimănui, un tărâm dintre copilărie și viața de adult.

– O, Sadele, vine ca și vremea ta, a spus mama. Nu grăbi trecerea timpului, nici chiar aici.

Afară, la intrarea în încăpere, s-a auzit un țăcănit, urmat de o pleoscăitură și de zgomotul făcut de niște cizme grele, care mergeau prin apă. Instinctiv, am sărit cu toții în sus, pregătindu-ne pentru ce era mai rău. Ne-am relaxat doar atunci când am văzut că prin deschizătură se strecura Paweł, care ne aducea o sacoșă cu mâncare.

– Bună! ne-a salutat el, vesel, ca și când ne-am fi întâlnit pe stradă.

Venea la noi de două ori pe săptămână, în zilele de târg, marțea și sâmbăta.

– *Dzień dobry!* am răspuns, sincer bucuroasă să-l văd.

Cu câtva timp în urmă nu mai fuseserăm sigure că Paweł avea să se mai întoarcă, fiindcă mama terminase banii. În fiecare săptămână, ea îl plătea pe Paweł

pentru alimentele pe care urma să le aducă săptămâna următoare. Dar acum câteva săptămâni o surprinsesem căutând, disperată, în sacoșă.

– Ce-i? întrebasem eu.

– Banii! S-au dus cu toții! Nu mai avem nimic să-i dăm lui Paweł.

Fusesem surprinsă de brutalitatea ei. De regulă îmi ascundea problemele care se iveau, protejându-mă de parcă aș fi fost copil, nu o tânără de nouăsprezece ani. Am înțeles curând de ce îmi făcuse acea mărturisire într-un mod atât de direct.

– Trebuie să-i dăm lănțișorul lui Paweł, îmi explicase ea. Poate să-l schimbe în bani sau să topească aurul.

– Niciodată!

Instinctiv, îmi dusesem mâna la gât. Lănțișorul era ultimul lucru pe care îl aveam de la tata, ultima mea legătură cu el. Mai degrabă muream de foame!

Însă curând îmi dădusem seama că sentimentul acela era unul copilăresc. Ca să facă rost de mâncare pentru noi, tata ar fi dat lănțișorul fără să clipească. Îmi dusesem mâna la ceafă, desfăcusem închizătoarea și pusesem lănțișorul în palma mamei. Când Pawel venise

în ziua aceea, mama îi întinsese lănțișorul.

– Ia asta pentru alimente.

Dar el refuzase:

– A fost al soțului dumneavoastră.

– N-am nimic altceva, recunoscuse mama în cele din urmă.

Paweł o privise țintă preț de câteva secunde, luptându-se să facă față acelei vești. Apoi se întorsese și plecase.

– De ce i-ai spus asta? întrebase Bubbe.

Se părea că nici familia Rosenberg nu mai avea bani.

– Pentru că nu putem să ascundem faptul că n-avem bani! se răstise mama, iar apoi îmi înapoiase lănțișorul.

Mi-l pusesem din nou la gât. În fiecare noapte stăteam culcată cu stomacul chiorăind, îngrijorată la gândul că Paweł ne părăsise de tot.

În sâmbăta săptămânii în care mama îi spusese omului nostru că nu mai aveam bani, el nu mai apăruse la ora obișnuită. Trecuse un ceas, apoi încă unul. Familia Rosenberg își terminase rugăciunile de Sabat.

– Nu mai vine, fusese de părere Bubbe.

Nu era rea, ci numai o femeie bătrână și cârtitoare, care nu se sfia

să-și exprime cu voce tare opiniile.

– O să murim cu toții de foame, conchisese ea.

Gândul acela era înfricoșător.

Dar Paweł venise – mai târziu, ce-i drept – și ne adusese de mâncare. De atunci, nimeni nu mai pomenise de bani. Eram responsabilitatea lui și nu ne abandonase, ci se străduise cumva să facă rost de mâncare. Acum el i-a dat sacoșa mamei, iar ea a desfăcut-o și a pus pâinea și celelalte lucruri într-o cutie pe care reușise s-o atârne de tavanul camerei, ca s-o țină uscată și departe de șobolani.

– Îmi pare rău că am întârziat, ne-a explicat el, jenat, de parcă ar fi fost un curier de la magazine. A trebuit să mai merg și la o altă piață ca să fac rost de suficiente alimente.

Pentru Paweł era o continuă provocare să ne hrănească pe toți, date fiind rezervele limitate de alimente care se puteau procura pe stradă și prea puținele cartele de rație. Trebuia să cutreiere din piață în piață prin tot orașul, cumpărând câte puțin din fiecare, ca să nu atragă atenția.

– Îmi pare rău că nu e mai mult.

– E minunat, a spus iute mama. Îți suntem foarte recunoscători!

Înainte de război, Paweł ar fi fost un simplu lucrător stradal, abia dacă

l-ar fi băgat cineva în seamă. Dar aici, el era salvatorul nostru. În timp ce mama scotea din pungă o pâine și câțiva cartofi, o vedeam cum își făcea calculele ca să tragă de ele cât mai mult și să hrănească atâtea guri până când Paweł putea să aducă ceva mai multă mâncare.

Uneori, el mai zăbovea puțin, stând de vorbă cu noi și dându-ne vești din lumea de afară. Dar acum a plecat repede, spunând că de data asta cumpărăturile îi luaseră prea mult timp și că trebuia să meargă acasă. Vizitele lui erau întotdeauna un strop de lumină în zilele noastre mohorâte și mi-a părut rău că n-a stat mai mult.

– Ne trebuie apă, a anunțat mama după ce a plecat Paweł.

– Mă duc eu, am spus, deși nu era rândul meu.

Abia așteptam să scap din încăperea prea strâmtă, chiar și pentru câteva minute. Înainte de război, eram tot timpul în mișcare. „*Shpilkes*"[18] spunea bunica în idiș, iar tandrețea din vocea ei făcea ca vorba ce denumea neastâmpărul meu să sune ca un compliment, când de fapt nu era așa ceva. În copilărie îmi plăcea să mă joc afară, cu prietenii, și să fugăresc câinii vagabonzi pe stradă. După ce am mai crescut, mi-am canalizat

energia în plimbările prin oraş şi în descoperirea unor locuri noi de explorat. Aici, în canal, eram silită să nu fac nimic altceva decât să stau jos. Îmi amorţeau picioarele din lipsă de mişcare.

M-am gândit că mama avea să se opună. Îmi interzicea să părăsesc încăperea dacă nu era absolut necesar, fiindcă se temea ca nu cumva drumurile înguste de dincolo de acei pereţi să mă împingă spre o moarte sigură, aşa cum se întâmplase şi cu tata.

– Dar pot şi eu să fac asta, insistam eu.

Îmi doream spaţiu şi intimitate, câteva minute departe de privirile vigilente ale celorlalţi.

– Ia şi gunoiul cu tine, mi-a spus mama, distrată, uimindu-mă.

Mi-a întins un săculeţ, care urma să fie scufundat la baza albiei râului, printre pietre. Întotdeauna mi se păruse ciudat că nu se puteau lăsa gunoaie în canalizare. Dar nu trebuia să existe nici un semn care să ne trădeze prezenţa.

Odată ieşită din încăpere, am privit cu nostalgie în tunel, în direcţia în care curgea apa, departe de ascunzătoarea noastră. Îmi doream cu disperare să scap din canalizare, visam în fiecare zi să fug. Bineînţeles, nu voiam s-o părăsesc

pe mama. Şi adevărul era că, oricât de îngrozitoare ar fi fost situaţia de aici, de jos, era de un milion de ori mai rea acolo, sus. De multe ori ascultasem cu groază ţipetele de pe străzi, urmate de împuşcături şi apoi de tăcere. Moartea atârna ca o sabie deasupra noastră, aşteptându-ne pe toţi în cazul în care am fi fost capturaţi. Nu ne doream să rămânem sub pământ, dar însăşi viaţa noastră depindea de capacitatea de a ne descurca acolo.

Am auzit un zgomot mai departe, în tunel. Am sărit înapoi în mod instinctiv. Nici un SS-ist sau poliţist nu intrase în canalizare de când eram aici, dar pericolul de a fi descoperiţi era mereu prezent. Am ascultat ca să-mi dau seama dacă zgomotul acela era unul de paşi şi dacă creştea în intensitate. Neauzind nimic, m-am aventurat din nou înainte. După ce am ocolit locul în care tunelul se curba, l-am observat pe Saul, ghemuit pe jos.

M-am apropiat mai mult. Atunci când intraserăm cu toţii în canalizare, Saul îmi trezise curiozitatea. Era singurul de aici mai apropiat de mine ca vârstă şi speram că am fi putut să fim prieteni. La inceput, fusese reticent. Deşi era blând şi amabil, nu vorbea prea mult şi stătea adesea cu nasul

vârât într-o carte. Nu puteam să-l învinovățesc – nu-și dorea nici el să fie aici, așa cum nu-mi doream nici eu.

– Așa e religia lui, îmi spusese odată mama cu glas scăzut, după ce fusese martoră la încercarea mea eșuată de a intra în vorbă cu el. La evreii practicanți, băieții și fetele stau seperat.

Dar, pe măsură ce treceau săptămânile, devenise puțin mai prietenos. Atunci când se ivea ocazia, mai schimbam câte un cuvânt sau două. De mai multe ori se uitase prin încăpere cu ochii lui blânzi și jucăuși și îmi zâmbise, ca și cum m-ar fi compătimit pentru situația cumplită și ridicolă în care ne aflam.

Saul lipsca adesea din încăpere. Mă trezisam de mai multe ori noaptea și censtatasem că nu era acolo. Cu câteva săptămâni în urmă, când îl văzusem că se furișa afară, mă luasem după el.

– Unde te duci? întrebasem eu.

Mă așteptasem să-l enerveze intruziunea mea.

– Vreau să explorez locul, îmi răspunsese el, simplu. Poți să vii cu mine, dacă vrei.

Invitația mă luase prin surprindere. Saul pornise prin tunel fără să aștepte să vadă dacă îl

urmam. Mergea în fața mea cu viteză destul de mare, iar eu mă străduisem să țin pasul cu el în timp ce cotea într-o parte și într-alta pe potecile amețitoare din tuneluri, pe unde eu nu mai călcasem niciodată. Nici dacă aș fi vrut, u-aș mai fi putut să mă întorc singură. Nivelul apei scăzuse până când rămăsese numai un firicel și, în timp ce străbăteam conductele, în jurul nostru se lăsase un fel de liniște stranie.

În cele din urmă, ajunseserăm la o nișă desul de înaltă, dar mult mai mică decât cea în care locuiam. Saul îmi dăduse brânci cu stângăcie ca să mă ajute să intru în spațiul acela, care se dovedise a fi suficient de mare pentru amândoi. Razele lunii se strecurau printr-un grilaj larg, luminând nișa. Era sus și aproape de stradă. Să vin aici la lumina zilei ar fi fost cumplit de periculos. Saul își vârâse mâna într-o crestătură din perete, căutând ceva, iar eu mă întrebasem ce ascundea. El dăduse la iveală o carte.

– Ai mai fost aici, remarcasem eu.

– Da, recunoscuse el, stingherit, de parcă aș fi descoperit un mare secret întunecat. Uneori nu pot să dorm, așa că vin aici și citesc, ori de câte ori e suficientă lumină de la lună.

Apoi luase din ascunzătoare încă o carte, *Prin foc și sabie*,[12] și mi-o

dăduse mie. Era un roman istoric polonez și nu o carte pe care mi-aș fi ales-o eu. Dar aici, in canalizare, cartea aceea era o adevărată mană cerească. Ne așezaserăm pe jos. unul lângă altul, și citiserăm în tăcere, iar umerii noștri erau la numai câțiva centimetri unul de altul.

Urmaseră și aite nopți în care mă dusesem acolo împreună cu Saul. Nu știam dacă el dorea compania mea, dar dacă îl deranja, nu se plângea. Preocuparea noastră primordială era întotdeauna cititul, dar atunci când era înnorat sau când luna cobora prea mult ca să mai lumineze încăperea, stăteam de vorbă. Aflasem că familia lui Saul era din Będzin, un mic sat de lângă Katowice, spre vest. Saul și tatăl lui deciseseră să fugă la Cracovia după ocupație, crezând că lucrurile stăteau mai bine aici. Dar fratele lui Saul, Micah, care era rabin, rămăsese alături de ceilalți evrei din sat și fusese silit să se mute în ghetoul pe care nemții îl înființaseră la Będzin. Saul avea o logodnică.

– O cheamă Shifra. Trebuia să ne căsătorim după război. Atunci când eu și tata am avut șansa să plecăm, am rugat-o să vină cu mine. Dar mama ei era prea bolnavă ca să poată călători, așa că ea a refuzat să-și părăsească familia. După ce am

plecat, am aflat dintr-o scrisoare de la Micah că şi ea a fost obligată să meargă în ghetou. De ceva timp n-am mai primit nici o veste de la ea, dar nu pot decât să sper...

Vocea i se stinsese. Dar căldura cu care el vorbise despre Shifra mă făcuse să simt o împunsătură neaşteptată de gelozie. Îmi imaginasem o fată frumoasă, cu părul lung şi negru. Una dintre ai lui. Saul şi cu mine eram prieteni; u-aveam dreptul să mă aştept la mai mult. Mi-am dat seama în acel moment că simţeam o anumită afecţiune faţă de el, dar şi că sentimentele mele erau absolut unilaterale.

În satul lui, Saul se pregătise pentru meseria de croitor. Dar îşi dorea să fie scriitor şi îmi spusese din memorie, cu ochii mişcându-i-se cu vioiciune pe sub pălăria neagră, câteva poveşti pe care le scrisese. Îmi plăcea să-i aud ideile despre cărţile pe care voia să le publice după război. Deşi cândva plănuisem să studiez medicina, renunţasem de multă vreme la acea idee. Nu ştiam că era posibil ca oameni ca noi să aibă visuri atât de îndrăzneţe, mai ales într-o asemenea perioadă. Între mine şi Saul se înfiripase relaţia cea mai apropiată de o prietenie pe care o puteam avea

în canalizare. Dar acum, când l-am găsit ghemuit jos, lipit de peretele tunelului, nu zâmbea. Chipul îi era grav, iar ochii, îndurerați.

– Bună ziua, am îndrăznit să rostesc, îndreptându-mă spre el.

Eram surprinsă să-l văd acolo; el și familia lui ieșeau rar din cameră de Sabat. Nu mi-a răspuns.

– Ce s-a întâmplat?

Și-a ridicat piciorul. M-am apropiat și am văzut sub manșeta rulată o tăietură adâncă pe partea din spate a acestuia, din care curgea sânge.

– Mergeam și m-am tăiat în ceva ascuțit, care ieșea din peretele tunelului, mi-a explicat el.

– Același lucru mi s-a întâmplat și mie când am ajuns aici prima dată, am spus eu, încercând să-l îmbărbătez, fără să adaug că rana mea nu fusese nici pe departe la fel de gravă. Așteaptă aici! i-am cerut.

M-am repezit înapoi în ascunzătoarea noastră, am luat geanta cu alifii a mamei și am plecat fără ca ea să mă vadă. M-am întors în locul în care ședea Saul, am desfăcut unul dintre tuburi și am stors puțin balsam. Am îngenuncheat și am vrut să-i ung piciorul, dar el s-a tras înapoi.

– Doar nu vrei să te infectezi, am spus.

– Mă descurc și singur, a insistat el, dar locul era pe spatele gambei și era greu de văzut.

I-am înțeles ezitarea. Ca evren religios, n-avea voie să se atingă de femei din afara familiei lui.

– Nu vezi locul și nn poți să-l ungi cum trebuie, i-am atras eu atenția.

– Mă descurc, a insistat Saul.

– Măcar lasă-mă să te îndrum, ca să poți unge exact locul respectiv.

Cu stângăcie, a întins palma pe care pusese balsam și și-a dus-o în spatele gambei.

– Mai la dreapta, am spus. Freacă încă puțin, ca să intre în piele.

A încercat apoi să pună bandajul pe rană, dar unul dintre capete a alunecat. Înainte ea Saul să apuce să protesteze, am luat capătul și l-am pus la locul lui, iar apoi mi-am retras iute mâna.

– Mulțumesc! a spus el și a făcut un pas într-o parte, vizibil tulburat, iar apoi s-a uitat la bandaj și și-a rulat cracul pantalonului înapoi pe picior. Ai făcut o treabă bună!

– Vreau să studiez medicina, l-am lămurit eu, stânjenită dintr-odată.

Ideea părea prea îndrăzneață, prea nebunească. Dar Saul a zâmbit.

– O să te descurci foarte bine.

Certitudinea din vocea lui mi-a amintit de tata, care se așteptase

întotdeauna să-mi realizez visurile. Am simțit o căldură pe dinlăuntru.

– N-ar trebui să porți asta, a spus Saul arătând spre talismanul *chai* al tatei, pe care îl purtam la gât și care s-a clătinat atunci când m-am ridicat în picioare.

– Ei, ia te uită cine vorbește!

Cum putea cineva care purta iarmulcă și *tzitzis*[20] și a cărui familie pusese o *mezuzah* la intrarea în încăpere să-mi spună mie că era periculos să port un lănțișor care arăta că eram evreică? Mai mult de-atât, dacă am fi fost prinși, am fi avut probleme mai grave decât cele legate de ceea ce purtam pe noi.

– În cazul meu e vorba de cerințe ale credinței, a spus el clătinând din cap. Într-al tău, e vorba de o simplă bijuterie.

– Cum poți să spui asta? am ripostat eu, jignită. A aparținut tatălui meu!

Lănțișorul tatei era mult mai mult decât atât, era legătura cu el și ultima mea fărâmă de speranță.

– Sadie, îmi pare rău! Nu asta am vrut să spun. N-am vrut să te jignesc. Dar îmi fac griji pentru tine.

A privit într-o parte, iar în vocea lui se simțise stinghereala.

– Pot să am și singură grijă de mine. Nu sunt copil.

– Știu.

Privirile uoastre s-au întâlnit și au rămas așa preț de câteva secunde, iar pe mine parcă m-a străbătut un șoc electric. Dintr-odată, mi-am dat seama că îi plăceam pe Saul. Nu mă gândisem prea mult la băieți înainte de război, iar acum sentimentul mă luase prin surprindere. Ideea era străină și ciudată, mai ales având în vedere circumstanțele în care ne aflam amândoi. Bineînțeles, era doar un capriciu de moment. Saul o avea pe Shifra, care îl aștepta, iar orice altceva era uumai o născocire a imaginației mele. M-am întors brusc cu spatele.

Am luat sacul cu gunoi și urciorul pentru apă și am pornit în josul tunelului, ca să-mi îndeplinesc misiunea pentru care părăsisem adăpostul nostru. Să aducem apă și să aruncăm gunoiul erau sarcini care ne reveneau întotdeauna mie sau lui Saul, mai ales dusul gunoiului, fiindcă trebuia să urcăm printr-una dintre cele patruzeci de țevi, una eu diametrul de doar un metru, prea îngustă și incomodă pentru cei mai în vârstă. Trebuia să punem gunoiul într-un loc în care sacul să se scufunde și să rămână nevăzut, ne explicase Paweł la început, ca nn cumva să fie purtat de apă până la intrarea în canalizare și să ne dea de gol prezența. Am luat

sacul cel murdar, am strâns urciorul între dinți și am început să mă târăsc prin țeavă, împingând sacul în fața mea.

După ce am ieșit din couducta aceea, mi-am continuat drumul de-a lungul tunelului, pipăind zidul în semiîntuneric și plecându-mi capul, ca nu nu cumva să mă lovesc. Am ajuns la joncțiunea eu conducta mai mare și am pus sacul de gunoi în apă, încercând să nu mă gândesc la râul de dedesubt, care m-ar fi putut lua la fel de ușor cum îl luase și pe tatăl meu. Revăzusem în minte la nesfârșit acel moment. Măcar dacă aș fi putut ajunge să-l prind de mână pe tata! Oare ce se întâmplase cu trupul lui? Ar fi trebuit să aibă parte de o înmormântare așa cum se cuvenea.

M-am întors cu spatele la râu și am pornit în direcția opusă, târându-mă înapoi prin conducta cea strâmtă. Am trecut de intrarea ascunzătorii noastre și am pornit spre locul de pe partea cealaltă, unde adunam apă curată dintr-o țeavă spartă. La câțiva metri de ascunzătoare, m-am oprit din nou. Mă aflam sub gratiile unei guri de canal. Ascunzătoarea noastră nu era departe de piața principală din Dębniki, un cartier muncitoresc de pe malul sudic al râului, la doar

câțiva kilometri înspre vest față de ghetoul din Podgórze. Era sâmbătă, zi de piață, și auzeam strigătele vânzătorilor care își vindeau marfa. Am rămas în picioare, ascultându-i pe clienții care făceau comenzi, mirosind carnea prăjită și peștele sărat și amintindu-mi de vremurile în care trăiam și eu printre toate astea.

Am mers puțin mai departe și m-am oprit sub conducta spartă, care trecea chiar pe deasupra capului meu, de-a lungul zidului canalizării. Am pus o cârpă în gaură, așa cum îmi arătase mama, astfel încât apa să se scurgă în ulcior. În timp ce acesta se umplea, am ascultat sunetele din piață. Ajunsesem să recunosc ritmurile orașului după sunete, într-un mod pe care nu mi l-aș fi putut imagina atunci când trăiam la suprafață: zgomotele făcute de căruțe înainte de răsăritul soarelui, pașii pietonilor pe măsură ce dimineața înainta spre amiază. De cum se făcea noapte, pe străzi se așternea tăcerea, fiindcă toți oamenii se întorceau la casele lor înainte de stingere. Ascunzătoarea noastră se afla chiar sub biserica Sfântul Stanisław Kostka și duminica răzbăteau prin grilaj imnurile intonate de enoriași și de corul bisericii.

Am astupat urciorul și am pornit înapoi. Ceva mai departe, am ajuns din nou la grilajul gurii de canal. Lumina soarelui strălucea printre zăbrele, aruncând dâre pe solul umed. Mi-am amintit de zilele petrecute lângă pârâu împreună cu tata, nu cu mulți ani în urmă. Duminica, la lăsarea întunericului, urcam întotdeauna pe Krakus, dealul înalt din afara orașului. Mai întâi tata mă purtase pe umeri, iar mai târziu, după ce crescusem și aveam picioarele suficient de puternice, mergeam alături de el și ne țineam de mână. Acoperișurile roșii ale orașului străluceau printre cupolele și turlele palide, cenușii. Toamna, frunzele căzute din copaci îmbrăcau dealul într-o mantie de aramă și noi încercam să facem grămezi de frunze ca să sărim în ele, înainte să le ia ploile sau să le strângă măturătorii.

De când ajunsesem în canalizare, încercasem nu o dată să depăn acele amintiri împreună cu mama, dar ea mă oprea întotdeauna.

– Acum nu mai avem alte rude, spunea ea trăgându-mă mai aproape și lipindu-mă de pântecul ei rotund. Trebuie să ne concentrăm pe supraviețuirea noastră și să fim împreună în prezent, nu în trecut.

Era ca și când rememorarea ar fi fost prea dureroasă pentru ea.

Simțind că m-aș fi putut îneca în amintiri la fel de ușor ca și în apa de canalizare, mi-am alungat din minte imaginile de odinioară și am privit în sus, spre grilaj, imaginându-mi strada. Adesea îmi închipuiam că, atunci când intrasem în acele subterane, timpul de sus se oprise. Dar acum îl simțeam. Oamenii încă zăboveau pe drum, găteau, mâncau, iar copiii se duceau la școală și se jucau. Întregul oraș mersese mai departe fără noi, fără să observe că plecaserăm. Oamenii de sus treceau pe lângă mine fără să mă observe. Nu-și puteau imagina că sub picioarele lor eram noi, că acolo respiram, mâncam și dormeam. N-aveam de ce să-i învinovățesc; cu siguranță că nici eu, pe când trăiam deasupra, nu mă gândisem deloc la lumea de jos. Mă întrebam acum dacă nu cumva existau și alte lumi nevăzute, în pământ, în ziduri sau în cer, lumi la care nici eu nu mă gândisem vreodată.

Știam că nu trebuia să fiu văzută. Totuși, m-am ridicat pe vârfuri, dorind să cuprind cu privirea mai mult din lumea de sus. Grilajul dădea spre o stradă laterală sau o alee. Dincolo de marginea gurii de canal, am recunoscut zidul înalt, de

piatră, al unei biserici. Deși partea aflată direct deasupra grilajului nu era piața principală, totuși, îi auzeam pe oamenii de sus, care se tocmeau și făceau cumpărături.

Prin grilajul de deasupra se scurgea un firicel de apă. Mânată de curiozitate, m-am dus mai aproape. Diferită de cea pe care o adunam noi din țeava spartă, apa aceea era mai caldă și mirosea a săpun. M-am uitat printre zăbrele. Am presupus că în apropiere trebuia să fi fost o spălătorie și că apa era cea care se scurgea de la spălatul rufelor. Visam de multe luni să fac o baie. Dar în visul meu, apa se făcea întotdeauna cafenie și amenința să mă ia cu ea. Acum jetul acela cald, plin de clăbuc, mă ademenea, ispititor. Mi-am scos cămașa și m-am dus să mă așez sub jet. Era atât de bine să-mi dau jos murdăria de pe piele!

Am auzit un zgomot în apropiere, deasupra. M-am speriat. Venea cineva. Mi-am tras cămașa la loc în grabă, nevrând să fiu prinsă pe jumătate dezbrăcată. Zgomotul s-a auzit din nou. Ceva căzuse prin grilaj și se lovise de pardoseala canalizării. Curioasă, m-em apropiat de grilaj, deși știam că nu trebuia. Am văzut o femeie tânără, aproape de vârsta mea, poate cu un an mai mare, stând lângă gura de canal.

Inima mi-a tresăltet de emoție. Fata era atât de elegantă și de curată, încât n-avea cum să fie reală. Părul de sub bereta ei avea o culoare pe care u-o mai văzusem niciodată, roșu aprins, periat până când devenise strălucitor. Era prins la spate cu o singură fundiță, dincolo de care se vedea o coadă de cal alcătuită din bucle perfecte. Mi-am aplecat ușor capul, simțind nodurile pe care le aveam în păr în ciuda îngrijirilor mamei și amintindu-mi cum arăteae el pe vremca când nu era încâlcit și murdar. Fata purta o impecabilă haină de un albastru-deschis. Dar cel mai mult o invidiam pentru eșarfa albă ca zăpada. Nu știam că mai exista o asemenea puritate.

Am observat că fata ținea ceva în mâna dreaptă. Flori. Cumpărase de la piață crizanteme roșii, de genul celor pe care vânzătorii păreau să le aibă întotdeauna, chiar și în afara anotimpului în care creșteau ele. M-a cuprins pizma. Acolo, jos, abia reușeam să mâncăm și să rămânem în viață. Și totuși, în lume încă exista un loc unde se aflau lucruri frumoase, ca florile, de pildă, iar alte fete puteau să le aibă. Dar eu cu ce greșisem ca să nu merit același lucru?

Preț de o secundă, mi s-a părut că fata era o figură cunoscută. Îmi amintea puțin de prietena mea, Stefania, mi-am dat eu seama, simțind o împunsătură dureroasă în inimă. Numai că Stefania avea părul negru, uu roșu. Pe fata asta n-o mai văzusem niciodată. Era o străină oarecare. Dar îmi doream cu disperare să fac cunoștință cu ea.

Am simțit o mână pe umăr și am sărit în sus, înspăimântată. M-am întors, așteptându-mă să-l văd din nou pe Saul. Dar lângă mine se afla mama.

– Ce faci aici? am întrebat, mirată, fiindcă ea nu mai ieșea aproape deloc din ascunzătoare.

– Ai lipsit atât de mult, încât m-am îngrijorat.

Se ridicase cu greu din locul în care se odihnea de obicei. Acum își sprijinea spatele cu o mână, întinzând-o pe cealaltă după mine. Mă așteptam să mă certe pentru că stătusem într-un loc deschis, în fața gurii de canal, riscând să fiu văzută. Dar ea a rămas în picioare lângă mine, nemișcată, ascunsă în întuneric. A privit-o pe fata de deasupra.

– Într-o zi, a murmurat mama, o să fie din nou flori.

Am vrut s-o întreb cum de putea spune asta. Ideea unei vieți în afara

canalizării, cu lucruri frumoase, normale, părea uneori un vis aproape uitat. Dar mama se întorcea deja, cu mersul ei greoi, spre ascunzătoare.

– Stai acolo ca să simți soarele pe față, a spus ea, părând să știe mai bine decât mine ce anume îmi trebuia. Dar ai grijă să nu te vadă nimeni.

Apoi a dispărut în ascunzătoare.

M-am întors dedesubtul grilajului, dar am rămas mai în spate, ținând cont de avertismeutul mamei. Dintr-odată, mi-am dat seama că eram nespus de vulnerabilă, că puteam fi prinsă foarte ușor. Ar fi fost o prostie să mă apropii mai mult. Fata nu era evreică, mi-am amintit eu. În ciuda faptului că trăisem printre polonezi timp de secole, mulți dintre aceștia se bucurau să scape de evrei și îi predau nemților. Existau chiar povești despre copilași polonezi care, în schimbul unei bomboane sau al unul simplu cuvânt de laudă, le spuneau nemților unde se ascundeau evreii evadați, atrăgându-le atenția celor dintâi atunci când victimele încercau să fugă. Nu, nici măcar o fată frumoasă, de aceeași vârstă cu mine, nu era de încredere. Totuși, încă o mai vedeam și eram curioasă în privința ei.

Fata s-a uitat în jos. La început, a părut să nu mă vadă în golul cel negru de sub grilaj. Era ca şi cum bezna canalizării mă făcea invizibilă în ochii ei. Apoi, pe măsură ce vederea i s-a obişnuit cu întunericul de dedesubt, m-a zărit. Am încercat să mă dau înapoi din lumină, dar era prea târziu – surpriza i-a străfulgerat faţa atunci când privirile ni s-au întâlnit. A deschis gura, pregătindu-se să spună ceva despre prezenţa mea. Am dat să mă întorc în umbră. Apoi m-am oprit. Îmi petrecusem atât de mult timp furișându-mă în întuneric, ca un șobolan de canalizare, încât n-aveam de gând s-o fac din nou. În schimb, am închis ochii, pregătindu-mă să fiu descoperită şi imaginându-mi tot ce avea să urmeze. Am deschis iarăşi ochii şi am văzut că fata își întorsese privirea. Până la urmă, nu spusese nimic despre mine.

Am răsuflat adânc, dar am rămas în continuare încremenită. Câteva secunde mai tărziu, fata m-a privit din nou şi a zâmbit. Era primul zâmbet sincer pe care îl văzusem de când ajunsesem în canalizare.

Privirile noastre s-au întâlnit şi, chiar dacă nu ne vorbeam, fata parcă îmi intuia şi îmi înţelegea toată durerea şi toată pierderea. În

timp ce o priveam, m-a cuprins un dor năprasnic. Mi-am amintit de prieteni, de lumina soarelui, de tot ceea ce avusesem cândva şi pierdusem acum pentru totdeauna. Îmi doream cu disperare să merg şi să stau alături de ea. Am întins mâna. Fata nu s-a apropiat, dar s-a uitat la mine cu un amestec straniu de milă şi de tristeţe.

Apoi în spatele ei s-a auzit alt zgomot, paşi de cizme grele. Poate că fata nu m-ar fi dat de gol, dar cu siguranţă că alţii ar fi făcut-o. Înspăimântată, m-am strecurat înapoi în întuneric şi am fugit din nou spre ascunzătoarea mea. în care eram în siguranţă.

Cozonac (în limba poloneză în original)
Sabat, ziua odihnei săptămânale în religia iudaică, sărbătorită sâmbăta
Rugăciune rostită deasupra vinului, cu ocazia Sabatului
Bucată de pergament pe care sunt înscrise versete din Torah, fixată pe stâlpul uşii de la intrarea în casele evreilor
Zvăpăiată (în limba idiş în original)
Roman istoric al scriitorului polonez Henryk Sienkiewicz (1846-1916)
Pranjuri rituale cu noduri speciale, purtate de evreii practicanţi

CAPITOLUL 7

Ella

„N-are importanță!" mi-am spus eu după ce fata de sub grilaj a dispărut.

M-am întors spre casă, ducând cireșele pe care le găsisem cu atâta greutate. Dacă cineva se ascundea în canalizare, n-o făcea dintr-un motiv onorabil. Ultimul lucru de care aveam uevoie era să mă implic în problemele altcuiva.

Dar în timp ce traversam podul spre centrul orașului, mi-a apărut în minte imaginea brunetei Miriam, o fată pe care o cunoscusem la liceul pe care îl frecventam înainte de izbucnirea războiului și care se numea Lyceum. Miriam era liniștită și studioasă, fusta plisată a uniformei ei era întotdeauna călcată meticulos, iar șosetele scurte până la glezne erau perfect albe. N-o cunoscusem pe Miriam înainte să merg la liceu; era dintr-un alt cartier și nu făcea parte din cercul de fete pe care le numeam „prietene". Totuși, îmi împrumuta uneori guma ei de șters și mă ajuta la matematică în pauze, așa că ne apropiaserăm în

decursul celor patru ani de școală. În multe zile, stăteam împreună în pauza de prânz, prezența ei liniștită și meditativă fiind o schimbare binevenită față de gălăgia și de bârfele celorlalte fete.

Într-o zi, la scurt timp după ce începuse războiul, profesoara o chemase pe Miriam pe nepusă masă în fața clasei și îi spusese să meargă în biroul directorului. Miriam făcuse ochii mari de frică și se uitase la mine cu îngrijorare. În clasă se produsese rumoare. Dacă erai chemat în biroul directorului, însemna că aveai probleme. Nu puteam să-mi imaginez ce rău făcuse Miriam cea liniștită și sfioasă.

După ce ea ieșise din sală, cerusem voie să merg la toaletă. Văzusem că pe coridor mai erau și alți elevi, care tocmai ieșiseră din sălile lor de clasă. Și ei fuseseră chemați în biroul directorului. Erau cu toții evrei. O văzusem pe Miriam mergând pe coridor cu capul plecat, singură și speriată. Voisem să spun ceva sau să întind mâna spre ea, să protestez împotriva nedreptății față de acei elevi care nu voiau decât să învețe. Dar până la urmă nu scosesem nici o vorbă și intrasem înapoi în clasă.

Din acea zi, elevii evrei nu se mai întorseseră la școală. Îi povestisem lui Krys ce se întâmplase, iar el

strânsese din pumni, furios, dar nu păruse surprins.

– Le iau drepturile și privilegiile evreilor, îmi explicase. Dacă nu-i oprim, cine știe ce o să mai facă în continuare?

Pentru mine, nu era vorba de politică, ci de prietena pe care o pierdusem. Plecarea din școală a lui Miriam îmi lăsase în suflet un gol mult mai mare decât mi-aș fi putut imagina. De atunci, mă gândisem de multe ori la ea, dorindu-mi să aflu ce i se întâmplase. Revăzusem acea zi în minte de mai multe ori. Ce s-ar fi întâmplat dacă aș fi spus ceva în semn de protest, dacă aș fi încercat s-o ajut? Nu s-ar fi schimbat nimic. Aș fi avut necazuri, iar elevii evrei tot ar fi fost exmatriculați. Dar Miriam ar fi știut că existase cineva căruia îi păsase de ea și care îi luase apărarea. Însă eu nu făcusem nimic.

Mi-am dat seama că fata din canalizare era evreică, la fel ca și Miriam. Probabil că se ascundea de nemți. Mă întrebam dacă aș fi putut face ceva ca s-o ajut – și dacă aș fi reușit, în cazul că așa ceva ar fi fost posibil. Adevărul era că nu aveam o fire curajoasă. Nu i-aș fi ajutat niciodată pe nemți – de asta eram sigură. Dar nu fusesem suficient de curajoasă ca să-i împiedic s-o exmatriculeze pe Miriam și mă

temeam s-o ajut acum pe acea fată ciudată. Ţine-ţi capul jos, asta era lecţia pe care o învăţasem din război. Tata luptase pentru ţara lui şi asta îi adusese moartea. Dacă nu-i stăteai nimănui în drum, puteai avea o şansă să răzbaţi în partea cealaltă.

Cu toate astea, pe măsură ce mă apropiam de casa Anei Lucia (de mult n-o mai consideram casa mea), mă tot gândeam la fata de sub grilajul gurii de canal. Ana Lucia era plecată, aşa că i-am dat cireşele Hannei.

– Nu ajung decât pe jumătate, a spus ea, nu nerecunoscătoare, ci speriată de mânia teribilă a Anei Lucia.

– Am să mai caut, i-am promis eu.

Bineînţeles că, până când aş fi reuşit să mai găsesc cireşe, ar fi fost prea târziu pentru desertul din seara aceea.

Hanna mi-a mulţumit, ceea ce era mai mult decât ar fi făcut mama mea vitregă, iar apoi s-a apucat să facă plăcinta. M-em gândit ce să fac eu restul zilei. Era sâmbătă şi aş fi putut să mă duc la cumpărături sau chiar să văd un film la singurul cinematograf în care mai erau acceptaţi polonezi. Totuşi, nu voiam să mă întâlnesc cu vreunul dintre vechii mei prieteni sau, mai rău, cu Krys. Aşa că am urcat scările până la

mica mansardă de la etajul al patrulca al casei noastre, care îi aparținuse lui Maciej. Era un spațiu îngust, cu un acoperiș înclinat, care mă obliga să mă aplec ca să nu mă lovesc la cap. Dar era cea mai liniștită parte a casei și camera cea mai îndepărtată de cea a Anei Lucia, cu vedere la turlele catedralei din Orașul Vechi, dincolo de bătrânele acoperișuri ale caselor de pe strada noastră. O revendicasem ca dormitor după plecarea fratelui meu și îmi petrecusem mult timp acolo, pictând. Culorile în ulei erau materialul meu de creație preferat, iar profesorul meu, *pan* Łysiński, spusese de mai multe ori că aș fi putut studia la Academia de Arte Frumoase. Bineînțeles, asta mi se părea acum un vis de mult uitat.

În acea zi eram cu gândurile prea împrăștiate ca să pictez. M-am uitat peste râu, în direcția cartierului Dębniki, și mi-a venit din nou în mine fata din canalizare. M-am întrebat de cât timp stătea acolo, jos, și dacă era singură. Mai târziu, pe măsură ce se lăsa noaptea și zgomotele petrecerii Anei Lucia continuau, m-am ghemuit în vechiul șezlong care ocupa cea mai mare parte a spațiului din mansardă, înfășurată într-o plapumă veche, pe care o lăsase acolo fratele meu. Eram

obosită după lunga plimbare peste râu şi înapoi, iar pleoapele mi se îngreunau. În timp ce adormeam, mi-am imaginat-o pe fată. Oare cum dormea ea în canalizare? Oare îi era frig? Casa mea, pe care o privisem întotdeauna ca pe un lucru ce mi se cuvenea de drept, părea deodată un palat. Dormeam într-un pat cald, aveam destulă mâncare. Astfel de înlesniri elementare mi se păreau acum adevărate comori. Am ştiut atunci şi acolo că, în ciuda temerilor şi a ezitării mele de a mă implica, aveam să merg s-o văd din nou pe fată...

Sau cel puţin aveam să încerc, am hotărât a doua zi de dimineaţă, după ce m-am trezit şi m-am ridicat, înţepenită, de pe şezlong, unde îmi petrecusem întreaga noapte. M-aş fi întors la gura aceea de canalizare, dar nu exista nici o garanţie că fata ar fi fost acolo. M-am îmbrăcat şi am coborât la micul dejun, plănuind să mă întorc în secret în locul în care o văzusem pe fată. M-am gândit la o grămadă de pretexte pe care i le puteam debita Anei Lucia în cazul în care m-ar fi întrebat unde mă duceam. Dar petrecerea ei continuase până noaptea târziu şi n-a coborât la micul dejun.

Mi-am pus haina şi bereta şi m-am pregătit să plec, iar apoi m-am oprit

din nou. Ar fi trebuit să-i duc ceva fetei. Mâncare, am decis, amintindu-mi cât de palidă şi de slabă era. M-am îndreptat spre bucătărie. Amintindu-mi de mirosul savuroasei plăcinte cu cireşe pe care o făcuse Hanna, am sperat că poate mai rămăsese ceva de la cina din seara trecută. Dar, la insistenţele mamei mele vitrege, Hanna ţinea bucătăria impecabil de curată, astfel încât nu existau bucăţi sau resturi de mâncare răspândite pe acolo. Am băgat mâna în coşul de pâine, am desfăcut o franzelă bine împachetată, am rupt din ea o bucată cât de mare puteam să îndrăznesc să iau și mi-am îndesat-o în buzunar. Apoi am ieșit din casă.

Afară, cerul era încărcat, plumburiu şi acoperit de nori, iar aerul de aprilie mirosea mai mult a iarnă decât a primăvară. De data asta am luat tramvaiul care cobora pe strada Limanowskiego. N-aveam nici o scuză ca să lipsesc atât de mult de acasă ca în urmă cu o zi, când căutasem cireşe, și nu voiam ca Ana Lucia să descopere că plecasem şi să înceapă apoi să-mi pună întrebări. În timp ce tramvaiul zdrăngănca pe podul de peste Vistula, am privit cartierul industrial, necunoscut, de pe malul celălalt. M-au năpădit din nou

îndoielile: de ce să mă întorc s-o văd pe fată? N-o cunoşteam şi însemna să risc totul. Dacă eram prinsă, puteam fi arestată sau chiar mai rău. Şi totuși, din anumite motive, nu puteam să mă întorc.

Am ajuns în piața din Dębniki înainte de ora zece. Puținii localnici, care încă mai îndrăzneau, se duceau la biserică. Sosisem cu mai mult de o oră mai devreme decât în ziua precedentă, după ce îl căutasem pe Krys.

„Ar fi trebuit să mai aştept!" m-am dojenit eu în gând.

Dacă m-aş fi dus la gura aceea de canalizare la aceeaşi oră, aş fi avut cele mai multe şanse s-o văd din nou pe fată. M-am plimbat prin piață la intâmplare, ca să mai câştig timp. Dar era duminică şi majoritatea tarabelor erau închise. Nu puteam să lipsesc prea mult timp de acasă, aşa că, cincisprezece minute mai târziu, am cotit şi m-am dus drept la gura de canal.

M-am uitat în jos, dar n-am văznt nimic altceva decât întuneric. Am aşteptat, nesigură, sperând ca fata să-și facă apariția curând. Am văzut câțiva oameni care mergeau pe alee, la biserică. Atunci când au trecut pe lângă mine, m-an privit plini de curiozitate, măsurândn-mă din cap până-n picioare. Eram tot mai

neliniştită. Nu îndrăzneam să stau prea mult timp deasupra grilajului şi să mă uit în jos, în caz că cineva ar fi fost martor al comportamentului meu ncobişnuit şi mi-ar fi pus întrebări sau m-ar fi arătat poliţiştilor care parcă pândeau la fiecare colţ de stradă.

Au trecut câteva minute şi clopotelc bisericii au început să bată, anunţând începutul slujbei de duminică. Spaţiul de sub grilaj era încă gol. Dezamăgită, am dat să plec. Dar, o clipă mai târziu, în întunericul din spatele grilajului a apărut un cerc luminos. Fata era acolo. M-am simţit cuprinsă de emoţie. Imaginea din mintea mea, care mă bântuia încă din ziua precedentă, devenise dintr-odată reală.

Fata s-a uitat la mine timp de câteva secunde, cu ochi întunecaţi, care clipeau precum cei ai unui animal speriat, prins într-un fascicul de lumină. Acum o vedeam mai de aproape. Avea o sumedenie de pistrui pe nas şi unul dintre dinţii din faţă îl era ciobit în partea de jos. Pielea ii era palidă şi aproape translucidă, iar vinele parcă desenau o hartă pe sub ea. Arăta ca o păpuşă de porţelan care s-ar fi putut sparge în orice clipă.

– Ce faci acolo? am întrebat.

Fata a deschis gura ca să răspundă. Apoi, de parcă s-ar fi gândit mai bine, și-a abătut privirea. Am încercat din nou.

– Ai nevoie de ajutor?

Nu știam ce altceva să spun. Fata nu părea dornică să vorbească, dar a rămas acolo și a continuat să se uite în sus, la mine.

„Dă-i pâinea și pleacă!" mi-am spus.

Am vârât mâna în buzunar și am scos bucata de pâine, iar apoi am îngenuncheat mai aproape de grilaj. Am dat să mă aplec, însă am șovăit. Mi-a venit în minte imaginea unui câine vagabond pe care, cu câțiva ani în urmă, îl găsisem pe stradă. Îl adusesem acasă, foarte mândră de mine, dar Ana Lucia pufnise disprețuitor la vederea lui. Mama mea vitregă detesta animalele și mizeria și eram sigură că urma să mă pună să-l alung. Spre uimirea mea, n-a făcut-o.

– Dacă l-ai luat, acum trebuie să ai grijă de el!

Așa nesuferită cum era, mama mea vitregă avea simțul datoriei și m-a pus să hrănesc câinele și să-l duc la plimbare până când, câteva luni mai târziu, a murit. Era un lucru cumplit s-o compar pe fata aceea din canalizare cu un animal. Dar știam că, dacă îi dădeam acum

de mâncare, asta avea să devină cumva răspunderea mea, ceea ce mă îngrozea de-a dreptul.

Cu toate astea, am împins pâinea printre zăbrele.

– Uite!

Fata era la peste un metru distanță sub mine, iar atunci când pâinea a zburat prea departe, la stânga ei, m-am temut că n-avea s-o prindă. Dar ca s-a mișcat cu o viteză surprinzătoare și a reușit s-o înșface. Văzând că era ceva de mâncat, a făcut ochii mari de încântare.

– *Dziękuję bardzo!* Mulțumesc foarte mult!

Zâmbea cu toată fața, și bucuria pe care o găsise în acea bucățică de pâine îmi frângea inima. Mă așteptam s-o înghită pe nemestecate, chiar acolo, dar n-a mâncat-o.

– Trebuie s-o împart cu ceilalți, mi-a explicat ea, după care a pus bucata de pâine în buzunar.

Mă gândisem și eu că s-ar fi putut să mai fie și alții dedesubt, împreună cu ea.

– Câți sunteți?

A șovăit, de parcă ar fi cumpănit dacă să răspundă sau nu.

– Cinci. Eu, mama mea și încă o familie.

Am observat atunci ruptura de pe mâneca ei, o linie care îi înconjura simetric brațul, marcând locul in

care fuseseră smulse niște cusături. Mi s-a tăiat respirația. Fata purtase o banderolă cu o stea albastră, la fel ca și Miriam, colega mea de clasă.

– Sunteți evrei!

Ea și-a coborât bărbia, în semn de confirmare. Firește, o parte din mine știa deja lucrul ăsta. Altfel, de ce ar fi stat ascunși în canalizare?

– Sunteți din ghetou? am întrebat.

– Nu! s-a răstit ea, jignită. Am stat în ghetou numai vreme de câteva luni îngrozitoare. Ghetoul nu era casa noastră. Sunt din Cracovia, la fel ca tine. Înainte de război am locuit într-un apartament de pe strada Meiselsa.

– Firește, am răspuns eu repede, jenată. Am vrut doar să te întreb dacă înainte să veniți aici ați stat în ghetou.

– Da, a răspuns ea în șoaptă.

Am privit peste alee, înspre est. În urmă cu câțiva ani, nemții construiseră un ghetou înconjurat de ziduri înalte în Podgórze, un cartier aflat la câțiva kilometri de aici, spre est, pe malul râului, și îi siliseră pe toți evreii din Cracovia și din satele învecinate să se mute acolo. Apoi probabil că goliseră ghetoul și îi expediaseră pe evrei de acolo.

– După ce nemții au lichidat ghetoul, am reușit să fugim prin

canalizare.

– Dar asta s-a întâmplat cu peste o lună în urmă!

Mi-am amintit că auzisem vestea că nemţii îi luaseră şi pe ultimii evrei din ghetoul de la Podgórze. Nu ştiam unde fuseseră trimişi, dar am înţeles acum că acela era motivul pentru care se ascundea fata.

– Şi începând de atunci ai stat în canalizare tot timpul?

Fata a dat din cap în semn că da.

M-a trecut un fior. Să trăieşti în canalizare mi se părea oribil. Totuşi, locul în care fuseseră duşi evreii trebuia să fi fost unul chiar mai îngrozitor de-atât. Fără îndoială că, ascunzându-se sub pământ, fata fusese cruţată de soarta celor expulzaţi din ghetou.

– Şi cât o să mai staţi acolo? am întrebat.

– Până când se termină războiul.

– Dar războiul mai poate dura ani întregi! am izbucnit eu.

– N-avem unde să ne ducem.

Vocea ei calmă arăta că se se împăcase cu situaţia. I-am admirat curajul. Nu cred că aş fi rezistat nici o oră în canalizare, dacă situaţiile uoastre s-ar fi inversat. Mi s-a făcut milă. Doream să fac ceva ca s-o ajut mai mult, dar nu ştiam ce. Am scos o monedă din buzunar şi am împins-o printre zăbrele. A zăngănit

atunci când s-a atins de pământ, iar fata s-a repezit s-o pescuiască din noroi.

– E foarte frumos din partea ta, dar nu e de nici un folos aici, jos.

– Nu, sigur că nu. am spus eu. simțindu-mă foarte prost. Îmi pare rău, uu mai am uimic de mâncare.

– Poți să vezi cerul de la fereastra ta? m-a întrebat ca pe neașteptate.

– Sigur că da.

Întrebarea mi se părea stranie.

– Și toate stelele?

Am dat din cap în semn că da, le puteam vedea.

– Ce dor îmi e de asta! De acolo, de jos, uu văd decât o fâșie mică de cer.

– Și ce dacă? m-am mirat, nevrând să fiu răutăcioasă, dar, dată fiind situația ei, boita cerească nn mi se părea a fi exact lucrul pentru care să-și facă cele mai multe griji. Nu sunt toate stelele la fel?

– Deloc! Fiecare constelație are propria formă. Există Cassiopeia și Ursa Mare…

Mi-am dat seama că era inteligentă. Îmi amintea într-un fel de prietena mea, Miriam.

– De unde știi atât de multe despre stele?

– Îmi plac toate științele, iar astronomia e preferata mea. Tata mă

ducea pe acoperișul clădirii noastre ca să le privira.

Îu ochii ei a apărut o privire tristă. Înainte să ajungă în canalizare, avusese o viață completă, care acum era cu totul pierdută pentru ea.

– Tatăl tău nu e cu voi acolo, jos?

– A murit imediat după ce am fugit din ghetou, a răspuns ea clătinând din cap. La puțin timp după ce am plecat, s-a înecat în apele din canal.

– O, Doamne!

Nu-mi imaginasem că apa era atât de adâncă încât cineva să se înece acolo, sub pământ.

– Ce cumplit! Și tatăl meu a murit. În război. Îmi pare rău pentru tatăl tău.

– Mulțumesc. Și mie îmi pare râu pentru al tău.

– Ella! s-a auzit o voce în spatele meu.

M-am întors și am încercat să mă ridic repede în picioare, dar m-am împiedicat. Nu mă așteptam să-mi aud numele strigat în acel cartier îndepărtat al orașului. Am încremenit, rugându-mă ca fata să fi dispărut de sub grilajul gurii de canal. M-am întors și l-am văzut pe fostul meu iubit.

– Krys!

Eram luată priu surprindere de o astfel de întâlnire neașteptată. M-a

năpădit un noian de emoții, mai cu seamă fericire și acea căldură pe care o simțeam ori de câte ori îl vedeam. Dar, amintindu-mi de felul în care se despărțise de mine și de tot ce încetase să mai fie între noi, m-am simțit cuprinsă de mânie și de tristețe. Nu în ultimul rând, eram uimită: cum de mă găsise aici?

Krys m-a ajutat să mă ridic în picioare. Arăta mai frumos ca oricând, cu barba scurtă, care îi contura maxilarul puternic, și cu ochii albaștri, care îi sclipeau de sub borurile joase ale șepcii. Mâna lui a zăbovit, stingherită, peste a mea, trimițându-mi un șoc electric priu tot trupul. Însă mi-am amintit că noi nu mai eram iubiți. Faptul că el mă respinsese a făcut să mă năpădească din nou durerea pe care o simțisem cu o zi în urmă. Am făcut un pas înapoi. Plecasem diu casă în grabă, ca să ajung cât mai repede la acea gură de canal. Părul meu nu era deloc așa cum ar fi trebuit să fie, iar rochia mi se murdărise la tiv fiindcă îngenuncheasem. Mi-am întors privirea, ferindu-mi-o de a lui.

– E ciudat ca tu să te afli într-un astfel de cartier, a remarcat Krys. Ce naiba faci aici?

– Aș putea să-ți pun aceeași întrebare, am spus eu, trăgând de

timp. Apoi mi-am amintit de comisionul din urmă cu o zi. Am venit să caut cireșe, mama mea vitregă are nevoie de ele.

Pretextul nu era plauzibil, pentru că era duminică, dar nu găsisem altul mai bun.

– Faci comisioanc pentru Ana Lucia? a întrebat el zâmbind. Asta e ciudat!

Glumisem de multe ori între noi pe tema antipatiei mele față de mama vitregă. Dar acum părea prea personal să vorbim despre asta, fiindcă relațiile mele de familie nu mai erau treaba lui.

– Încerc să dau o mână de ajutor, atâta tot, am răspuns eu pe un ton rece, nemaifiind dispusă să fac glume împreună cu el.

– Pot să te ajut să faci rost de cireșe, s-a oferit Krys.

– Nu e nevoie, mă descurc! em refuzat, plină de mândrie. Mulțumesc.

Fuseseră vremuri când aș fi acceptat ajutorul lui, dar acele vremuri păreau din altă viață. Krys și-a lăsat privirile în jos și și-a târșâit picioarele.

– Ella, în legătură cu cele întâmplate ieri… Te rog să mă lași să-ți explic!

– E in ordine, am spus en repede, tăindu-i vorba. Mai bine nu!

Ultimul lucru pe care îl doream era să ascult o lungă listă de scuze care să-mi explice de ce noua lui viață nu mă mai includea. Krys nu se răzgândise, dar încerca să-și justifice decizia de a nu mai fi împreună cu mine. Însă o astfel de discuție ar fi avut darul să-mi provoace o durere de care n-aveam nevoie.

Fără să mai vorbim, am rămas locului și ne-am uitat unul la altul preț de câteva secunde. Dintr-odată, privirea lui s-a ațintit peste umărul meu. M-am uitat și eu în direcția aceea și am văzut că la colțul străzii era un polițist polonez care stătea cu ochii pe noi.

– Trebuie să ai grijă, Ella, a spus Krys. Străzile sunt periculoase, iar situația o să se înrăutățească și mai mult.

Era clar că încă îi mai păsa de mine. Dar nu îndeajuns de mult ca să fim împreună.

– Trebuie să plecăm, am spus.

– Ella..., a început el.

Dar ce mai era de spus?

– La revedere, Krys!

M-am întors și m-am îndepărtat, fiindcă nu voiam să-l văd lăsându-mă în urmă încă o dată.

CAPITOLUL 8

Sadie

Atunci când bărbatul a apărut deasupra grilajul gurii de canal și a început să vorbească cu fata de pe stredă, m-am retras repede în umbră. „Ella", așa îi spusese el. Numele mi-a răsunat în urechi ca o notă muzicală. N-am reușit să aud restul conversației lor, dar mi-am dat seama, după expresia ei și după felul în care stăteau unul lângă altul, că-l cunoștea bine și că-l plăcea – sau că, cel puțin, îl plăcuse cândva.

În timp ce îi priveam, ochii mei s-au fixat pe crucea de la gâtul ei, care arăta că era poloneză catolică și mărea și mai mult diferența dintre noi. Mi-am amintit atunci momentul exact în care, copil fiind, mi-am dat seama că nu eram ca toți ceilalți. Aveam cinci ani și făceam cumpărături cu mama mea la Plac Nowy, piața in aer liber care îi deservea atât pe evrei, cât și pe ceilalți locuitori ai cartierului Kazimierz. Era sfârșitul lunii martie și a treia zi de Paște. Scoseserăm din bucătăria noastră *hametz*-ul, pâinea și alte alimente din aluat dospit, care

erau interzise în cele opt zile de sărbătoare. Trecând pe lângă brutărie, am văzut *bułeczki*[21] proaspete care stăteau, îmbietoare, în vitrină.

– Dar e *Pesach*, am remarcat eu, nedumerită, în timp ce mă uitam la chifle.

Mama mi-a explicat că numai o mică parte din polonezi erau evrei.

– Ceilalți au propriile sărbători și obiceiuri. Ăsta-i un lucru bun, a adăugat ea. Imaginează-ți ce plicticos ar fi pe lume dacă am fi cu toții la fel!

Dar eu voiam să fiu la fel ca toți ceilalți copii de vârsta mea și să mănânc prăjituri oricând aș fi avut chef, chiar și în timpul Paștelui. Atunci înțelesesem peutru prima dată cât de diferiți eram noi, evreii, de restul lumii, un preambul timpuriu al lecției pe care aveam s-o învăț mult prea bine după venirea nemților. Acum, când stăteam în canalizare și mă uitam în sus la frumoasa Ella, cea cu crucea la gât, simțeam mai mult ca oricând cât de deosebită eram de ea, chiar dacă toată lumea îndura în acele timpuri persecuțiile și suferințele provocate de război.

În cele din urmă, bărbatul a plecat și Ella s-a uitat din nou în jos, căutându-mă. M-am apropiat de

grilaj și am pășit în lumină, ca să mă vadă.

– Aici ești, a spus ea zâmbind. Credeam că ai plecat!

Mi-am dat seama că, după ce își terminase conversația cu bărbatul de pe stradă, și ea ar fi putut să plece. Ar fi riscat mai puțin dacă ar fi făcut-o și și-ar fi zis că nu mă văzuse niciodată. Dar nu plecase.

– Eu sunt Sadie, am spus.

O parte din mine știa că era mai bine să nu-i spun cum mă chema, dar nu m-am putut abține.

– Ella.

Vocea ei melodioasă îmi amintea de ciripitul unei vrăbii. Avea o pronunție diferită de a mea, rostea sunetele de la sfârșitul cuvintelor într-un mod mai rafinat. Dar era mai mult decât vorbire – accentul ei arăta că frecventase o școală bună, că trăia într-o casă mare, că își petrecea, poate, vacanțele în străinătate și că avea parte și de alte minunății pe care nu puteam nici măcar să mi le imaginez. Toate astea, mai mult decât rochia elegantă și crucea, confirmau că ea nu era ca mine și ne despărțeau una de alta.

– Știu. L-am auzit pe bărbatul acela când ți-a spus pe nume. Cine era?

M-am dojenit în gând pentru acea întrebare prea îndrăzneață și personală ca să-i fie pusă unei persoane pe care abia o cunoscusem. Ella a înghițit în sec.

– Un tânăr pe care l-am cunoscut cândva.

Îi simțeam durerea din voce. Era clar că el însemnase ceva mai mult pentru ea.

– Cum e acolo, jos? a întrebat Ella ca să schimbe subiectul.

Cum puteam să-i descriu lumea stranie și întunecată de sub pământ, devenită acum singura pe care o cunoșteam? Am încercat să găsesc cuvintele potrivite ca s-o descriu, dar nu puteam.

– E cumplit, am spus în cele din urmă.

– Dar cum supraviețuiți acolo? Aveți mâncare?

Întrebările ei se succedau rapid, într-un fel care îmi amintea de mine însămi. Am făcut o pauză, străduindu-mă să găsesc un răspuns. Nu puteam în nici un caz să-i vorbesc despre Paweł fără să risc să-l pun în pericol. Dacă nemții descopereau că adăpostea evrei, el ar fi avut necazuri mari.

– Ne descurcăm.

– Dar cum puteți suporta? a izbucnit ea, iar atunci am văzut

pentru prima dată o mică fisură în purtarea și în manierele ei elegante.

Nu îmi pusesem niciodată o astfel de întrebare.

– Suportăm pentru că n-avem de ales, am răspuns eu cu glas scăzut. La început am crezut că n-aveam să rezist nici măcar un minut. Apoi minutul a trecut și n-am crezut că aveam să rezist o oră. Apoi a trecut o zi, a trecut o săptămână și tot așa mai departe. E uimitor cu câte poți să te obișnuiești. Și nu sunt singură. Sunt cu mama și în curând o să am un frățior sau o surioară.

Preț de o secundă, m-am gândit să-i pomenesc și despre Saul, dar mi s-a părut o prostie să fac asta.

– Mama ta e însărcinată?

– Da, mai are câteva luni până să nască.

Fata m-a privit fără să-i vină a crede.

– Cum poate să nască un copil în canalizare?

– Totul e suportabil dacă ești laolaltă cu cei dragi, am răspuns, încercând să mă conving și pe mine, nu numai pe ea.

Ella s-a întristat.

– Ce-i? am întrebat, sperând că nu spusesem ceva jignitor.

– Nimic, a răspuns ea repede.

– Unde locuiești? am întrebat eu ca să schimb subiectul.

– Pe strada Kanonicza, a răspuns ea, oarecum stânjenită de adresa aceea dintr-o zonă luxoasă. E dincolo de Grodzka.

– Ştiu unde e, am răspuns, oarecum iritată că ea îşi închipuia că nu cunoşteam străzile vechi din centrul oraşului.

Mă plimbasem de multe ori prin cartierul acela grandios. Chiar şi înainte de război, strada bine întreţinută, cu casele ei mari şi îngrijite, înşiruite aproape de piaţă, era ca o ţară străină, o lume îndepărtată de cartierul modest în care fusesem crescută eu. Acum, când eram în canalizare, un astfel de loc părea ceva din poveşti, aproape cu neputinţă de închipuit. Mi-a apărut în minte imaginea unui birou mobilat cu biblioteci ticsite cu cărţi, iar apoi cea a unei bucătării sclipitoare, pline cu cele mai bune mâncăruri.

– Trebuie să fie frumos, am spus eu fără să reuşesc să-mi înăbuş nota de melancolie din voce.

– Nu tocmai, a răspuns Ella, spre surprinderea mea. Părinţii mi-au murit amândoi, iar fratele şi sora mea au plecat. Am rămas numai cu mama mea vitregă, Ana Lucia, care e îngrozitoare. Şi mai e şi fostul meu logodnic, Krys.

– Bărbatul de pe stradă? am întrebat.

A dat din cap în semn de încuviințare.

– Da. Fostul meu prieten, de fapt, fiindcă n-am fost logodiți oficial. A rupt relația cu mine înainte să plece la război. Eram sigură că urma să se întoarcă și să fim din nou împreună, dar el s-a întors fără să-mi spună. Și nu mai am nici prieteni.

Am înțeles privirea ei plină de durere de mai înainte, când eu vorbisem despre cum poți supraviețui fără să mai ai nimic altceva decât pe cei dragi. Cu toate condițiile ei bune de trai, Ella era complet singură.

– Ar fi putut să fie și mai rău. Ai fi putut locui în canalizare.

Preț de o secundă, m-am temut că gluma mea era de prost gust. Dar Ella a zâmbit și apoi a pufnit în râs.

– Iartă-mă, a spus ea. Frumos din partea mea să mă plâng, când tu ai parte de asemenea grozăvie! Dar n-am cu cine să vorbesc.

– E în ordine, i-am spus.

Canalizarea era murdară și oribilă, dar cel puțin îi aveam pe mama, care mă iubea, și pe Saul, care îmi ținea tovărășie. Ella n-avea pe nimeni. Îmi dădeam seama că era prizonieră într-un fel de închisoare.

– Poți să vii să stai de vorbă cu mine, m-am oferit eu. Îmi dau seama că nu e cine știe ce să mergi în vizită la o fată murdară dintr-un canal.

– Ba este enorm, a spus Ella vârându-și mâna printre zăbrele.

M-am ridicat pe vârfuri, încercând să-i ating degetele, dar era prea departe, centimetrii care ne despărțeau păreau un ocean și degetele noastre au fluturat în aer, departe unele de altele.

– Pot să te ajut, a spus Ella, iar inima mi-a tresărit pentru o clipă. Poate găsesc o modalitate să vă scot din canal, să rog pe cineva…

– Nu! am exclamat, îngrozită la gândul că ar fi putut să spună cuiva că eram aici. Să nu pomenești niciodată nimănui despre mine, am adăugat eu pe un ton grav, încercând să par mai în vârstă și mai autoritară. Sau n-o să mă mai vezi niciodată!

Simțeam că acea amenințare era cu totul deșartă. Cu siguranță că nu conta pentru ea.

– Jur, a încuviințat Ella, solemn, și am văzut că voia să se apropie din nou de grilaj, ca să mă vadă. Dar nu vrei să scapi de aici?

– Nu… adică, da.

Încercam să găsesc o modalitate ca să-i explic.

– Aici, jos, e îngrozitor, dar canalizarea e locul cel mai sigur pentru noi în momentul de față. Chiar n-avem unde să ne ducem în altă parte.

Deși uneori mă întrebam dacă era chiar așa, trebuia să am încredere în Paweł, care ne proteja, și în tatăl meu, care ne adusese aici de la bun început.

– Astăzi nu mai pot să stau decât un minut, a adăugat Ella. Mama mea vitregă așteaptă să mă întorc.

– Înțeleg.

Am încercat să-mi înăbuș dezamăgirea din voce. Știam, firește, că la un moment dat ea trebuia să-și vadă de drum. Dar atunci când vorbeam cu Ella era ca și când m-aș fi reîntâlnit cu o prietenă veche, deși abia ne cunoscuserăm.

– Așteaptă aici, a spus Ella, iar apoi s-a ridicat și a dispărut.

A revenit un minut mai târziu, s-a aplecat din nou și a împins ceva printre zăbrele. Am sărit în sus ca să-l prind înainte să cadă în apa de canalizare de la picioarele mele. Era un *obwarzanek*, un covrig cu mac, din cei pe care polonezii îi vindeau pe stradă.

– Ceva de mâncare, a spus ea.

– Mulțumesc, am răspuns, și l-am băgat în buzunar, ca să-l împart cu mama.

– Trebuie să plec, a spus Ella o clipă mai târziu.

Nu mă puteam împiedica să mă simt dezamăgită că pleca.

– O să mai vii?

– Da, dacă pot să plec de acasă. Încerc să vin sâmbăta viitoare și să aduc mai multă mâncare.

Am vrut să-i spun că nu trebuia să-mi aducă nimic; că nu-mi doream decât vizitele ei. Dar cuvintele mi-au rămas înăbușite în gât, iar după aceea a fost prea târziu. Plecase.

Am rămas din nou siugură în întuneric. Era ca și când aș fi născocit-o pe Ella. Dar bucata de pâine și covrigul erau în buzunar, iar moneda, în palmă, asigurându-mă că totul fusese aievea. Mă rugam ca Ella să aibă posibilitatea să mai revină.

– Sadie! a șoptit prin întuneric, îu spatele meu, o voce alarmată.

Era Saul, care probabil că ieșise la plimbare. Sau poate că venise să mă caute. În mod uormal, m-aș fi bucurat să-l văd, dar acum am tresărit. Privirea lui s-a îndreptat spre grilajul de deasupra, iar apoi spre mine. Oare o văzuse pe Ella?

– Sadie, nu! a șoptit Saul, apucându-mă de braț și trăgându-mă din nou în umbră, cu ochii plini de îngrijorare. Nu trebuie să te vadă

nimeni. Știu că te simți singură, dar nu se poate avea încredere îu polouezi, a adăugat el pe un ton ferm.

– În mod sigur, nu în toți.

– În nici unul.

Chipul lui împietrise, iar în hotărârea din voce îi răzbătea groaza resimțită în fața unor orori pe care le trăise chiar el, întâmplări pe care nu mi le împărtășise.

– Și Paweł? am întrebat eu. E polonez și ne-a ajutat.

Saul n-a răspuns.

– Promite-mi să uu mai vii aici! m-a rugat el pe un ton în care am simțit o nuanță de afecțiune.

– Promit.

Chiar în timp ce rosteam acele cuvinte, știam că mințeam. Aveam să vin din nou dedesubtul acelui grilaj ca s-o văd pe Ella. Ceva din felul ei de a fi îmi spunea că puteam avea încredere, chiar dacă Saul nu era de aceeași părere.

El a luat urciorul în care adunam apă și am pornit împreună înapoi prin tunel. Ne-am apropiat de încăperea noastră, iar Bubbe s-a ridicat în picioare și ue-a tăiat drumul.

– Ce-i asta?! a strigat ea arătând spre buzunarul meu, din care ieșea marginea covrigului.

Relația mea și a mamei cu familia Rosenberg devenise strânsă în timpul săptămânilor petrecute în canalizare și, în ciuda traiului dificil într-un spațiu atât de restrâns, existau puține momente de neînțelegere între noi. Dar bătrâna Bubbe devenea din ce în ce mai ursuză și mai irațională odată cu trecerea timpului, ca și cum tensiunea traiului de aici și-ar fi spus cuvântul.

– E al meu, am răspuns eu, încercând să trec pe lângă ea ca să intru.

Bubbe a făcut un pas lateral în aceeași direcție și nu s-a lăsat descurajată.

– Hoațo! a strigat ea, părând să creadă că luasem covrigul din rezervele noastre de alimente.

Am deschis gura ca să-i spun că așa ceva era imposibil. Nici măcar n-aveam *obwarzanki* aici; nu era un aliment adus de Paweł, deci cum aș fi putut să-l fur?

Înainte să apuc să spun ceva, mama a apărut în spatele ei, în prag.

– Cum îndrăznești?! a întrebat-o pe Bubbe, căci auzise cearta din tunel.

Mama devenise posomorâtă și trasă la față în ultimele săptămâni, pe măsură ce sarcina ei înainta și timpul nostru de ședere în

canalizare se prelungea. Dar acum părea să găsească putere ca să mă apere.

– Are mâncare în plus! m-a acuzat Bubbe, împungând cu degetul ei osos aproape de fața mea. Ori l-a furat, ori a ieșit din canal fără ca noi să știm!

– Asta e ridicol! s-a răstit mama.

Deși de regulă mama era respectuoasă și politicoasă cu bătrâna, nu putea suporta să fiu acuzată. Însă privirile i s-au îndreptat spre buzunarul meu și, văzând colțul covrigului, a făcut ochii mari. Mi-am dat seama că și-a amintit că mă văzuse uitându-mă la fata de pe stradă și și-a dat seama de unde aveam covrigul. I-am citit pe față îngrijorarea și mânia. Dar a continuat să mă apere:

– S-o lași în pace pe fiica mea!

A făcut un pas înainte și s-a așezat între Bubbe și mine, dând la o parte degetul bătrânei. Mânia lui Bubbe a crescut și a înșfăcat-o pe mama brutal de încheietura mâinii.

– Încetează! am protestat eu ceva cam prea tare, fără să țin cout că m-ar fi putut auzi cineva.

Cum îndrăznea să pună mâna în felul ăsta pe mama mea, care era însărcinată? Am încercat să smulg încheietura mâinii mamei din strânsoarea lui Eubbe, dar bătrâna

era surprinzător de puternică. Mama s-a eliberat și s-a smucit în spate. Piciorul i-a alunecat și a căznt grămadă pe jos, țipând ca un animal rănit. M-am grăbit s-o ajut să se ridice.

– Mamă, ești bine?

N-a răspuns, dar a dat din cap în semn că da, deși era palidă la față.

Saul s-a așezat între mine și bunica lui.

– Sadie n-a luat nimic. Du-te înapoi în încăpere, Bubbe, i-a spus el cu voce blândă, dar fermă, iar bătrâna a mormăit ceva și a plecat. Nu vrea să facă nici un rău, dar are aproape nouăzeci de ani, iar mintea îi e cam tulburată. E greu să vezi cum îmbătrânesc oamenii pe care îi iubești.

– E greu și să nu-i mai vezi deloc, am ripostat eu, gândindu-mă la tata și întrebându-mă cum ar fi fost el la bătrânețe, dacă ar fi apucat-o.

Am dat să-l urmez pe Saul înăuntru, dar mama, care mergea în urma noastră, m-a oprit în prag.

– Promite-mi că nu te mai duci niciodată acolo, mi-a cerut ea pe un ton din care răzbătea o fermitate pe care nu i-o cunoșteam, iar vorbele ei parcă erau ecoul celor ale lui Saul. Știu că te simți singură aici, dar e prea periculos.

M-am gândit la Ella și la sentimentul de speranță pe care mi-l dăduse. Dar mama avea dreptate; era o dovadă de iresponsabilitate din partea mea să compromit siguranța noastră.

– Foarte bine, am spus în cele din urmă, spășită.

Să-mi încalc promisiunea față de Saul era una, dar față de mama era cu totul altceva. Și am văzut cum imaginea noii mele prietene se estompa și dispărea.

Atunci a apărut în tunel Paweł.

– Bună ziua, am spus eu, uimită să-l văd.

Fiind duminică, nu era una dintre zilele lui obișnuite de vizită și venise la noi chiar cu o zi în urmă. Dar nu adusese multă mâncare și, văzând acum sacoșa din mâna lui, am sperat că mai făcuse rost de ceva.

A dat din cap, dar n-a răspuns la salutul meu. Fața lui, de obicei veselă, era încordată și mohorâtă, iar căldura îi dispăruse din privire. Mă întrebam dacă nu cumva auzise cearta noastră și era supărat. Ne-a urmat, tăcut, în ascunzătoare. Apoi ne-a dat sacoșa cn alimente.

– Ce-i? a întrebat mama, simțind instinctiv că el avea vești proaste.

Paweł s-a întors cu fața către familia Rosenberg.

– Îmi pare rău, am primit vești de la Będzin. Și uu sunt bune.

Auziud numele satului, *pan* Rosenberg a încremenit.

– Mica sinagogă din ghetou... nemții au incendiat-o.

Am simțit un nod de spaimă în stomac. Mi-am amintit cu câtă mândrie îmi povestise Saul că fratele lui, care rămăsese în sat, improvizase o sinagogă într-un mic magazin din ghetou, astfel încât cei care erau siliți să locuiască acolo să aibă un lăcaș de rugăciune. Să faci așa ceva numai ca să te rogi mi se părea ceva incredibil de nebunesc în vremurile pe care ie trăiam. Cn siguranță că Dumnezeu te auzea de oriunde.

M-am uitat la *pan* Rosenberg, care, sub barba lui încâlcită, se făcuse alb la față ca varul.

– Torah! a exclamat el, înspăimântat.

M-a cuprins un sentiment de groază. Distrugerea unei sinagogi era, desigur, un lucru cumplit. Dar privirea sumbră a lui Paweł dădea de înțeles că era vorba de ceva mai rău decât de nimicirea unor suluri pe care erau scrise rugăciuni. Simțeam că Saul, care se afla alături de mine, era încordat. Iar el înțelesese despre ce era vorba. Am întins mâna după mâna lui. Preț de o secundă, a șovăit

și a dat să se tragă, prins între restricțiile credinței și nevoia de consolare. Apoi mâna i s-a înmuiat și n-a protestat în clipa în care mi-am petrecut degetele în jurul degetelor lui, pregătindu-mă pentru ce avea să urmeze.

Paweł a continuat:

– Din păcate, mai e ceva. Știți, tânărul rabin a încercat să-i oprească pe uemți și l-a lovit pe unul dintre ei. Drept represalii, nemții i-au încuiat pe evreii rămași în sinagogă, în timp ce aceasta ardea.

– Micah! a strigat *pan* Rosenberg, clătinândn-se.

Bubbe a scos un țipăt jalnic. Saul s-a smuls de lângă mine ca s-o prindă pe bunica lui înainte ca ea să se prăbușească.

– Logodnica mea..., a rostit Saul, ridicându-și privirea. Era și ea în ghetou și adesea mergea împreună cu fratele meu la *shul*[22].

Paweł și-a lăsat capul în jos.

– Îmi pare rău, dar, din câte am înțeles, toți cei care erau în sinagogă în acel moment, au mnrit.

Lui Saul l s-au înmuiat genunchii și credeam că avea să se prăbușească la fel ca bunica lui, dar și-a încordat voința și a rămas în picioare.

– Haide, i-a spus mama cu blândețe lui Paweł. Trebuie să ră-

mână singuri cu durerea lor.

Am șovăit, căci aș fi vrut să rămân și să-l consolez pe Saul. Totuși, am urmat-o pe mama în tunel.

– Nu știam dacă să le spun sau nu, a murmurat Paweł cu tristețe.

– Ai făcut ce trebuia, l-a asigurat mama.

Am dat din cap, înțelegând o dată mai mult că adevărul nu putea sta îngropat mult timp, nici chiar dacă ne aflam în canalizare.

– Paweł..., am apus eu, șovăind.

În zilele pe care le trăiam era mai bine să nu pui prea multe întrebări. Dar exista una care nu-mi dădea pace de multă vreme și oricum se strânseaeră foarte multe răspunsuri pe care nu le mai puteam primi, fiindcă tata le dusese cu el în mormânt. Mai mult de-atât, simțeam că în curând n-avea să mai fie timp.

– Cum se face că ai venit să ne ajuți? Cum de te-a găsit tata?

Paweł a zâmbit, iar ochii i s-au luminat prima dată după cele câteva vizite pe care ni le făcuse în ultima vreme.

– Era un om atât de prietenos! Mă întâlneam adeseori cu el pe stradă și întotdeauna mă saluta, nu era ca domnii ceilalți, care nu băgau în seamă un sărman instalator ca mine.

Am zâmbit şi eu, căci ştiam ce voia să spună. Tatăl meu era amabil cu toată lumea, indiferent de poziţia socială.

– Vorbeam de una, de alta. Odată mi-a pomenit de un şantier unde era nevoie de muncitori şi mi-a dat o recomandare. Altă dată, mi-a dat nişte bani ca să-i fac un comision. Mă ajuta fără nici un alt motiv decât că eram om ca şi el. Dar o făcea întotdeauna de parcă eu l-aş fi ajutat, nu el pe mine. Nu voia să-mi rănească mândria. Apoi, într-o zi, am observat că purta banderola de evreu şi că părea tulburat. Am început să discutăm şi m-a întrebat, mai pe departe, dacă ştiam vreun depozit sau cam aşa ceva, un loc în care ar fi putut să se ascundă o familie. Ştiam că în astfel de locuri nu era niciodată sigur să te ascunzi. Aşa că i-am vorbit despre canalizare şi, mai târziu, după ce aţi ajuns cu toţii în ghetou, am început să construim amândoi calea de acces.

– Şi familia Rosenberg?

– Atunci când a început lichidarea ghetoului şi am venit în grabă ca să mă întâlnesc cu tatăl tău, l-am văzut pe *pan* Rosenberg pe stradă. Era o zi proastă pentru evrei şi alţii îmbrăcaţi la fel ca el fuseseră arestaţi, bătuţi, raşi în cap sau chiar mai rău.

S-a oprit, ce și cum anumite lucruri ar fi fost prea cumplite pentru tinerele mele urechi.

– Le-am spus lui *pan* Rosenberg, fiului și mamei lui să vină cu mine. Și au venit, a spus Paweł, făcându-mă să mă gândesc că acelea fuseseră momente salvatoare pentru noi, în timp ce atâția alții suferiseră și muriseră. Apoi, chiar înainte să ajungem la canal, i-am zărit pe cei doi tineri care fugeau cu un copil mic în brațe, a continuat el. M-am gândit că i-aș fi putut salva și pe ei, a încheiat Paweł pe un tou plin de tristețe.

– Ai fost întotdeauna instalator? am întrebat.

– Sadie, atâtea întrebări! m-a dojenit mama.

Dar Paweł a zâmbit.

– Nu mă deranjează. Înainte de război, eram hoț.

Am fost surprinsă. Părea un om atât de bun și, de fapt, era un infractor!

– Știu că e îngrozitor. Dar de multă vreme nu se mai găsea nimic de lucru pentru instalatori și trebuia să-mi hrănesc soția și fiica. Iar apoi v-am întâlnit pe voi toți și, amintindu-mi de toată bunătatea pe care mi-a arătat-o tatăl tău, am știut ce trebuia să fac. Țelul vieții mele e să vă salvez pe voi.

Atunci am înțeles. Salvarea noastră devenise misiunea lui Paweł, șansa lui de mântuire. Curând după aceea, el a plecat, iar eu și mama ne-am întors în ascunzătoare. Voiam să mă duc la Saul și să văd ce mai făcea, să încerc să-i ofer puțină alinare. Dar el se afla lângă bunica lui, care suspina, neconsolată, și lângă tatăl lui, care se ruga. Mai târziu, în acea noapte, Saul stătea culcat lângă tatăl lui, ținându-i o mână pe spate. Eram sigură că nu voia să plece de lângă el. Dar după ce respirația bătrânului a devenit ritmică, Saul s-a ridicat și pornit spre ușă. M-am luat după el.

– Te deranjează dacă vin cu tine? am întrebat, gândindn-mă că poate prefera să fie singur.

A dat din cap în semn că nu-l deranja. Am pornit împreună, iar tăcerea dintre noi era mai grea decât de obicei.

– Îmi pare rău pentru fratele tău, am spus, câteva minute mai târziu. Și pentru Shifra.

Voiam să-l consolez și pcutru durerea legată de pierderea ei, dar mi se părea că uu eram tocmai persoana potrivită pentru asta. Saul continua să meargă in tăcere. Am încercat din nou:

– Te înțeleg. Atunci când tata...

Apoi vocea mi s-a frânt. Aș fi vrut ca propria suferință să-mi fi dat o

anumită înțelepciune, ceva ce aș fi putut spune ca să ușurez povara altuia. Dar fiecare om își poartă durerea de unul singur. Durerea mea nu putea să-l ajute pe Saul, așa după cum durerea mamei mele nu mă ajutase atunci când murise tata.

Am ajuns la nișa noastră. Saul n-a scos nici o carte, ci a privit în depărtare.

– Spune-mi o poveste, l-am rugat eu. Una despre fratele tău.

Saul mi-a aruncat o privire mirată.

– De ce?

– Cred că îți face bine să vorbești. După ce a murit tata, am dorit de atâtea ori să-mi împărtășesc cuiva amintirile despre el. Dar mama nu vorbește niciodată despre tata. Cred că ar ajuta-o dacă ar vorbi.

Nu reușisem să fac asta după ce murise tata, dar poate că aveam acum o șansă, cu Saul.

El n-a spus nimic și mă întrebam dacă nu voia sau nu putea să vorbească despre fratele lui. Poate că era prea curând.

– Dintre noi, frații, el părea cel mai puțin predestinat să devină rabin, a spus Saul în cele din urmă. Intra mereu in belele. Odată, pe când eram copii, a decis că trebuia să curățăm toată piatra din casă cu înălbitor. Peste tot. Mama a

înnebunit de-a binelea! a povestit el, zâmbiud fără să vrea.

– Ar fi putut să plece, ştii, să vină cu noi. Dar a rămas în sat ca să-i ajute pe cei care nu puteau să plece, să fie alături de femei şi de copii şi să le ofere alinare cu ajutorul religiei. Numai că acum s-a dus. Lacrimile, care nu pntuseră să-i izvorască din ochi atunci când îşi consolase tatăl, au început să-i curgă acum în voie. L-am înconjurat cu braţul, sperând ca el să nu protesteze. S-a încordat preţ de o secundă, de parcă ar fi vrut să se tragă înapoi, dar a rămas pe loc. L-am tras mai aproape de mine, ca şi când aş fi vrut să-l protejez de suferinţa şi de durerea care îl copleşeau, sau cel puţin să împart cu el povara. Fireşte, nu puteam să jelesc în locul lui, ci doar să fiu alături de el.

Saul a continuat să vorbească printre lacrimi, istorisind întâmplări cu fratele lui, ca şl când ar fi pus acele amintiri între paginile unei cărţi, aşa cum se puneau florile la presat. Ascultam în tăcere, punând o întrebare sau două atunci când el se oprea, sau strângându-l de mână la părţile cele mai triste. De obicei, după ce luna cobora prea mult şi lumina ei nu mai ajungea în nişă, ne

întrerupeam cititul şi ne întorceam în ascunzătoare.

– Ar trebui să plecăm, i-am spus eu după un timp.

El a fost de acord. Poate că familiile noastre aveau să se trezească şi să se îngrijoreze văzând că dispăruserăm. Nici unul dintre uoi nu s-a clintit, fiindcă nu ne venea să părăsim acel loc liniştit în care puteam fi departe de toţi şi de toate.

– Şi apoi a fost momentul acela când fratele meu a căzut în râu, a început Saul altă povestire.

A contiuuat, apoi vocea i s-a îngroşat şi i-a răguşit pe măsură ce depăna amintiri în întuneric. În cele din urmă, el n-a mai avut nimic de povestit. Şi-a înclinat capul spre capul meu, iar după aceea amândoi am inchis ochii şi am adormit.

Chifle (în limba poloneză în original)

Sinagogă – termen folosit de preferinţă de evreii conservatori (în limba idiş în original)

CAPITOLUL 9

Ella

La două săptămâni după ce vorbisem prima dată cu Sadie, am pornit de acasă într-o duminică dimineață, ca să mă duc s-o văd. Am pășit în stradă și am inhalat cu multă plăcere aerul proaspăt. Era începutul lui mai, vântul adia cald și parfumat, purtând mireasma teilor în floare. Am traversat Planty, iar în ziua aceea parcă erau mai mulți oameni pe stradă decât văzusem de la începutul războiului. Mergean la piață și prin magazine ținându-și privirile plecate, uu se salutau și nici uu se opreau ca să mai schimbe o vorbă, așa cum făceau altă dată. Dar era o anumită sfidare în felui în care pășeau, în care își ridicau bărbia, chiar și numai pentru o clipă, ca să admire castelul Wawel scăldat în lumina aurie a soarelui. Era ca și când le-ar fi spus nemților: „N-o să ne furați ziua asta frumoasă de care ne bucurăm în orașul nostru!“

Mă dusesem s-o văd pe Sadie și cu o săptămână în urmă. O făcusem sâmbătă, la aceeași oră, așa cum îi promisesem, și îi dusesem o bucată

de brânză de oaie pe care reușisem s-o șterpelesc diu bucătărie. Dar Sadie întârziase și păruse neliniștită.

– Nu pot să stau decât câteva minute, spusese ea. Și nu trebuie să mai vin să te văd. Am promis să n-o mai fac.

Și în ceea ce-o privea, erau alții care ar fi putut observa că pleca undeva și care ar fi putut avea obiecții dacă ea lipsea.

– În cazul în care nu mai poți să vii, te înțeleg, spusesem eu, simțindu-mă surprinsă și puțin dezamăgită.

Prima dată mă întorsesem la gura de canal din curiozitatea pe care o simțeam față de fata aceea, iar a doua oară o făcusem pentru că îmi era milă de ea și pentru că părea să aibă nevoie de ajutor. Dacă nu mai putea să se întâlnească niciodată cu mine, asta n-ar fi trebuit să mă deranjeze deloc. Totuși, nu mă puteam împăca deloc cu ideea. Îmi plăcea s-o ajut pe Sadie și, deși făceam atât de puțin pentru ea, simțeem că ajutorul pe care i-l dădeam chiar conta.

– Bineînțeles că o să mai vin, spusese ea repede. Dar ar fi mai bine duminica, adăugase. Cealaltă familie, Rosenberg, stă toată sâmbăta în încăperea în care locuim,

ca să serbeze Sabatul, așa că e mai vizibil dacă lipsesc de acolo.

– Atunci, duminică, mă învoisem eu. Pot să vin în fiecare săptămână. Chiar și mâine, dacă vrei.

– Aș vrea, spusese Sadie zâmbind. Întâlnirile cu tine fac să treacă mai ușor timpul aici, jos. Sună prostește?

– Câtuși de puțin. Și mie îmi face plăcere să vin. O s-o fac chiar mâine. Dar acum e mai bine să pleci.

Nu voiam să aibă necazuri și să nu mai poată veni deloc.

Dar în dimineața următoare Ana Lucia decisese că venise timpul să facem curățenia de primăvară în casă. Pe lângă faptul că o pusese pe Hanna la treabă, mama mea vitregă mă mobilizase și pe mine să fac fel de fel de treburi mărunte, astfel încât îmi fusese imposibil să mai plec. Parcă Ana Lucia ar fi știut de planurile mele și ar fi născocit intenționat un astfel de impediment. Așa că nu reușisem să mă duc s-o văd pe Sadie în ziua aceea. Mi-o imaginasem stând în fața grilajului gurii de canal, dezamăgită și întrebându-se de ce nu venisem.

Acum însă, o săptămână mai târziu, eram hotărâtă să mă întorc la Dębniki și s-o văd. Plecasem devreme și mă strecurasem pe scări în liniște, fiindcă nu voiam s-o trezesc pe Ana Lucia. Am ajuns pe

malul râului și am pornit spre pod. Trotuarul era plin de pietoni și am încercat să mă strecor printre bătrânele care se mișcau încet și printre mamele care duceau prea multe pachete, cu copiii scâncindu-le în spate. Cerul se întunecase înspre vest, o pătură groasă de uori se rostogolise și acoperise pe neașteptate soarele. Nu mă gândisem să-mi iau umbrela cu mine într-o dimineață atât de plăcută.

Atunci când m-am apropiat de mijlocul podului, șuvoiul de oameni s-a blocat pe ueașteptate. Bărbatul din fața mca s-a oprit atât de brusc, încât m-am lovit de el.

– *Przepraszam!*[23] i-am spus, cerându-mi scuze.

Omul acela n-a răspuns și nici nn s-a clintit din loc, continuând să mestece capătul unui trabuc. Mi-em dat seama că podul nu era aglomerat, ci blocat. Poliția îl baricadase la jumătate și uu lăsa pe uimeui să intre în cartierul Dębuiki sau să iasă din el.

– Ce se întâmplă? l-am întrebat pe bărbatul de care mă lovisem.

Mă gândeam că poliția instalase un punct de control mobil, așa cum făcea adesea, ca să verifice *Kennkarten*. A mea n-ar fi ridicat probleme, căci ștampilele speciale de

care Ana Lucia făcuse rost de la prietenii ei nemţi ne dădeau acces liber prin oraş. Dar trecerea printr-un punct de control putea dura ore întregi, iar eu nu voiam să întârzii la întâlnirea cu Sadie. Cerul era acum cenuşiu, mai mult de amurg decât de amiază. Din depărtare se auzea bubuitul tunetului.

– O *Aktion*, mi-a răspuns omul, fără să se întoarcă.

– Aici? m-am mirat eu, înţepenind de frică.

Credeam că arestările în masă la care se referise el se petreceau doar în cartierele evreieşti. Omul şi-a scos trabucul din gură.

– Da, ghetoul a fost în Podgórze, cartierul imediat învecinat.

– Ştiu, dar ghetoul a fost evacuat.

– Exact, a spus el, plictisit, ca şi când ar fi fost ceva de la sine înţeles. Îi caută pe cei care ar fi putut să scape. Evrei ascunşi.

Auzind asta, am fost foarte îngrijorată pentru Sadie. Poliţia izolase partea de cartier din jurul canalului, căutându-i pe evreii care scăpaseră de arestare atunci când fusese evacuat ghetoul. Mi-am făcut loc până în primul rând al mulţimii. Vedeam mai jos, în stradă, cum vehiculele militare şi de poliţie germane se aliniau pe toate cele patru laturi ale pieţei Dębnicki. Se

afla acolo și un camion, care, în condiții normale, ar fi părut că transporta vite la piață. În mod ciudat, acum avea în benă bănci pe care puteau sta oamenii. Polițiștii scotoceau cartierul, mergând din casă în casă și din magazin ln magazin împreună cu câinii lor cei fioroși, puși să-i adulmece pe cei care se ascundeau. O sudoare rece mi-a apărut pe piele. Cu siguranță că aveau să cerceteze și canalizarea și aveau să-i găsească pe Sadie și pe ceilalți.

M-am uitat în jur, disperată, întrebându-mă dacă mai exista și altă modalitate să traversez râul, ca să ajung la Sadie și s-o avertizez. Dar eram blocată de mulțimea de pe laturi și din spatele meu.

Deodată s-a auzit un țipat ce venea de dincolo de pod, răzbătând pe deasupra vocilor nemților care strigau ordine și a lătratului câinilor. Pe strada de la capătul podului, poliția târa dintr-o clădire o femeie care părea să aibă în jur de douăzeci de ani. Fusta ei evazată, odinioară la modă, era ruptă la tiv, iar bluza albă îi era pătată. Pe mâneca bluzei purta banderola albă, cu steaua albastră cu șase colțuri. După hainele ei și după părul ciufulit, mi-am dat seama că se ascunsese într-un loc murdar. Preț de o secundă, m-am întrebat

dacă femeia ar fi putut să fie mama lui Sadie sau o altă persoană dintre cele care trăiau acolo, sub pământ. Dar femeia nu era nici udă și nici atât de murdară cum ar fi fost dacă ar fi ieșit din canalizare.

Ea ținea în brațe doi copii, un bebeluș într-o parte și un copil mic în cealaltă. Nn s-a opus polițiștilor care o duceau spre bena camionului care aștepta. Dar atunci când s-au apropiat de camion, unul dintre nemții care așteptau acolo a încercat să-i ia copiii din brațe. Femeia s-a tras înapoi, refuzând să le dea drumul. Neamțul i-a vorbit cu o voce prea joasă ca să pot auzi ce anume i-a spus, dar mi-am imaginat că îi explica de ce trebuia ea micuții să plece separat – o explicație pe care nici un om întreg la minte n-ar mai fi crezut-o. A mai întins mâna spre copii încă o dată, dar femeia a clătinat din cap și s-a îndepărtat. Vocea neamțului s-a ridicat, ordonându-i acum să se supună.

– Nu, vă rog, nu! l-a implorat femeia, strângându-și copiii la piept, disperată, iar apoi a luat-o la fugă spre pod.

Dar podul era baricadat de poliție și ințesat de lume. Femeia n-avea unde să se ducă. Unul dintre nemți a scos pistolul și l-a îndreptat spre ea.

– *Halt!*

În jurul meu, mulţimea de privitori a scos un geamăt la unison.

– Nu! am strigat eu cât am putut de tare.

Un glonţ putea să ncidă nu numai femeia, ci şi pe copii. Mă rugam în gând ca ea să se oprească, aşa cum îi ordonase neamţul.

– Şştt, m-a dojenit bărbatul din faţa mea, care aruncase trabucul, ce zăcea acum pe pod, fumegând. Nu poţi să faci nimic! Ne omoară şi pe noi.

Omul acela nu era îngrijorat pentru mine, ci pentru el însuşi. Represaliile nemţilor împotriva populaţiei locale erau rapide şi severe, zeci de oameni putând fi ucişi pentru un singur act de protest sau de sfidare.

Femeia a continuat să alerge spre pod. Dar fugea încet şi anevoie, căci îşi dncea şi copiii, ea un animal deja rănit, dar care încă încerca să scape. A răsunat o împuşcătură şi mai mulţi oameni din jurul meu s-au ferit, ca şi cum focul de armă ar fi fost îndreptat spre ei. Fameia nu fusese nimerită. Oare neamţul trăgea în gol pe lângă ţintă, ea avertismeut, sau chiar o ratase? Mulţimea din jurul meu stătea în tăcere, ca hipnotizată de spectacolul macabru. Femeia a început să traverseze podul. Apoi, văzând că

drumul înainte era blocat de baricade și de mulțime, s-a întors spre balustradă și a început să se cațăre pe ea. Neamțul a țintit din nou și, după intensitatea expresiei de pe chipul lui, mi-am dat seama că de data asta n-avea de gând să rateze.

Femeia nu s-a uitat înapoi, ci s-a aruncat fără ezitare de pe marginea podului, împreună cu copiii ei. Mulțimea a scos un oftat colectiv și s-a auzit o bufnitură oribilă atunci când femeia și copiii au căzut în apă, câțiva metri mai jos. Preț de o clipă, m-am întrebat dacă soldații nemți sau poliția aveau de gând să sară după ei. Dar se părea că erau satisfăcuți cu gândul că femeia și copiii n-ar fi putut să supraviețuiască acelei sărituri, așa că s-au întors și au plecat, iar mulțimea a început să se împrăștie. Dar baricadele au rămas și mai mulți polițiști au continuat să stea acolo, la acel punct de control improvizat, astfel că nu se mai putea trece pe pod. Am înțeles că n-aveam cum s-o mai văd pe Sadie în ziua aceea. Chiar dacă aș fi putut traversa podul, ar fi fost periculos să mă duc acum la gura de canal. Cu sufletul plin de tristețe, am pornit înapoi, spre casă.

În timp ce traversam din nou centrul orașului, an început să cadă picături grele de ploaie. Lovind pavajul, ele făceau ca în aer să se răspândească un miros străvechi, de țărână. Acum trecătorii și cei care ieșeau din magazine se grăbeau spre casele lor, iar umbrelele sub care se adăposteau arătau ca o mare de ciuperci negre, legănate încoace și-ncolo. Părul și rochia mi se îmbibaseră de apă, dar eram atât de zguduită de ceea ce văzusem, încât abia am observat. Mi-a revenit în minte imaginea femeii cu copiii în brațe, în timp ce sărea de pe pod. Muriseră lovindn-se de suprafața apei, san se înecaseră? O parte din mine și i-a imaginat înotând spre țărm și ieșind din râu undeva pe mal, mai departe, în libertate. Dar adevărul era că, în lumina clară a unei dimineți de primăvară, în fața ochilor mei, o femeie tocmai preferase să se sinucidă și să-și ucidă și copiii, decât să se lase luată de naziști și despărțită de micuții ei. Iar eu, împreună cu alte zeci de persoane, mă mulțumisem să stau și să privesc.

În încercarea mea nereușită de a o vedea pe Sadie, fusesam plecată mai mult timp decât mă așteptasem și era aproape amiază atunci când am ajuns acasă. Ana Lucia avea din nou

musafiri. De data asta era vorba de un grup mai restrâns, venit la dejunul de duminică. În acea dimineață, în graba mea de a ajunge la Sadie, sărisem peste prima masă a zilei. Mi-am imaginat bufetul încărcat de mezeluri și de brânzeturi și mi-a lăsat gura apă. Dar mai degrabă aș fi mâncat pământ decât să stau la masă cu ei.

Am încercat să mă furișez prin vestibul și să urc în camera mea fără să fiu văzută, ca să-mi schimb hainele ude. Dar tocmai mă apropiam de scară, când un ofițer neamț a ieșit din toaleta aflată în apropiere și mi-a blocat calea.

– *Dzień dobry, Fräulein!*[24] a spus el, salutându-mă într-un amestec nereușit de poloneză și germană.

Știam că era Oberführer Maust, un colonel SS cu funcție importantă, recent transferat la Cracovia, după cum o auzisem pe Ana Lucia spunându-i unei prietene cu câteva săptămâni mai înainte. Atrasă de puterea și de influența lui, mama mea vitregă se grăbise să-i intre în grații, astfel încât el devenise o prezență permanentă în casa noastră.

Și nu doar la dejunurile și la cinele Anei Lucia – cu o seară înainte, ajunsesem acasă și descoperisem că petrecerea se încheiase, dar un

invitat rămăsese în urmă. Îl auzisem cum o urma pe scări, până în dormitorul ei. Spusese ceva cu voce joasă și alintătoare, iar mama mea vitregă chicotise, scoțând un sunet prea tineresc și nepotrivit pentru cineva de vârsta ei. Mi se făcuse silă. Una era să-i distreze pe nemți, alta era să se culce cu ei în patul pe care îl împărțise cu tata. Niciodată n-o urâsem mai mult. În dimineața aceea, pe când treceam pe lângă dormitorul Anei Lucia, auzisem de pe coridor două sforăituri. A ei era groasă și bolborosită, iar a lui, adâncă și neîntreruptă.

Noul ei prieten! Am studiat bestia. Arăta ca toți ceilalți, cu gâtul gros și cu obrajii roșii, numai că era mai înalt, burtos și cu mâini ca niște labe de urs. Se uita la mine ca un șarpe care se pregătea să devoreze un șoarece.

Până să apuc să răspund, a apărut Ana Lucia din sufragerie.

– Fritz, mă întrebam unde…

Văzând că el stătea de vorbă cu mine, ea s-a întrerupt, încruntată.

– Ella, ce faci aici? a întrebat, ca și când m-aș fi adunat de pe stradă și n-aș fi venit la mine acasă.

Rochia ei, croită după ultima modă de anul acela de la Milano, era prea strâmtă pe formele ei trupeșe.

La gât îi atârnau perlele care fuseseră cândva ale mamei mele.

– Fiica ta e cât se poate de fermecătoare! Nu mi-ai vorbit niciodată de ea, a spus neamțul.

– Fiica vitregă, l-a corectat Ana Lucia, dorind să se distanțeze cât mai mult de mine. Fiica răposatului meu soț. Şi văd că e udă leoarcă!

– Ar trebui să ia dejunul cu noi, a spus el.

Vedeam frământarea din privirea Anei Lucia, care dorea să-i facă pe plac musafirului ei nazist, dar voia, în acelaşi timp, să mă vadă plecată de acolo. Însă tonul colouelului Maust arăta clar că participarea mea la dejun nu era o rugăminte.

– Foarte bine, a spus ea în cele din urmă, căci obediența avusese câştig de cauză in fața neplăcerii.

– Îmi pare rău, dar nn pot, am răspuns eu, frământându-mi mintea ca să găsesc o scuză.

– Ella, a mormăit mama mea vitregă printre dinți, dacă Oberführer Maust are amabilitatea să te invite să iei masa cu noi, asta o să faci!

Vedeam din privirea ei că, dacă o puneam într-o situație stânjenitoare refuzând, consecințele avean să fie severe.

– Îți schimbi hainele şi vii jos!

Zece minute mai târziu, intram în sufragerie fără să am pic de chef s-o fac, îmbrăcată într-o rochie albastră, curată, dar cu părul încă ud, în mod sfidător. Mai erau acolo alți patru musafiri, doi bărbați în uniformă militară germană și unul în costum, plus o femeie de vârsta Anei Lucia, pe care n-o cunoșteam. Nu și-an întrerupt conversația și nu și-an ridicat privirile la mine ca să mă salute și să remarce că intrasem în încăpere. Văzându-i pe acei străini stând în jurul mesei de odinioară a familiei noastre și folosind porțelanurile și cristalurile de nuntă ale mamei mele, mi s-a făcut greață la modul fizic. M-em așezat pe singurul loc liber, lângă colonelul Maust și aproape de mama mea vitregă. Hanna m-a servit cu o farfurie de *szarlotka*, o plăcintă caldă cu mere, mai savuroasă decât oricare alta pe care o gustasem de la începutul războiului. Dar foitajul gros mi s-a oprit în gât. Am pus furculița jos.

– Astăzi am văzut o femeie care s-a aruncat de pe podul Dębnicki, am spus eu.

Dacă tot trebuia să fiu acolo, puteam face ca prezența să-mi fie remarcată. Conversațiile din jurul mesei au amuțit și toate capetele s-au întors spre mine.

– Polițiștii au încercat s-o oprească, dar a sărit împreună cu copiii ei.

Femeia de lângă Ana Lucia și-a acoperit gura cu șervetul, făcând o figură îngrozită.

– Probabil că era evreică, a spus colonelul Maust, nepăsător. Astăzi a fost o *Aktion* menită să scoată din ascunzători restul de evrei.

Așadar, știa de arestările care aveau loc în timp ce el ședea în sufrageria noastră și mânca prăjituri!

– Din ascunzători? a întrebat cealaltă femeie de la masă.

– Da, a răspuns colonelul Maust. Câțiva evrei au reușit să fugă după ce a fost lichidat ghetoul, cei mai mulți ascunzându-se în cartierele de lângă râu.

– Atât de aproape de casa mea! a exclamat femeia, iar eu am înțeles că era îngrozită nu de grija pentru cei arestați, ci de teamă peutru liniștea proprie. Ce periculos!

După intonația ei, ai fi crezut că era vorba de criminali înrăiți.

„O mamă cu doi copii!" doream să spun. „O amenințare pentru existența orașului nostru!"

Firește că n-am spus nimic. În schimb, am întrebat:

– Și ce o să se întâmple cu ei?

– Cu femeia care a sărit de pe pod? Presupun că ea și copiii ei sunt hrană pentru pești.

Colonelul Maust a râs de propria glumă lugubră și ceilalți i s-au alăturat. Îmi venea să mă întorc spre el și să-l pălmuiesc. Mi-am înghițit mânia.

– Mă refer la evreii care sunt arestați. Ghetoul a fost închis. Atunci, unde sunt duși?

Ana Lucia mă săgeta cu privirea pentru că vorbeam în continuare despre acel subiect. Dar unul dintre nemții de la celălalt capăt al mesei, un bărbat slab, musculos, cu ochii negri ca mărgelele și cu o față ca de nevăstuică, a răspuns:

– Cei apți de muncă ar putea fi duși la Płaszów, care e un lagăr de muncă așezat chiar în afara orașului, a spus el cu gura plină, între două îmbucături de plăcintă cu mere.

– Și ceilalți?

După o scurtă ezitare, neamțul a spus:

– O să fie trimiși la Auschwitz.

– Ce-i asta?

Cunoșteam orașul Oświęcim, aflat cam la distanță de o oră de mers față de limita de vest a Cracoviei. Auzisem vorbindu-se despre un lagăr de acolo, care purta numele german al orașului și despre care se șoptea că era, pentru evrei, un loc

mai cumplit decât toate celelalte. Numai că nimeni nu putea confirma zvonurile, spuneau oamenii, pentru că nimeni nn se întorsese de acolo. L-am privit pe ueamț în ochi, provocându-l să recunoască adevărul de față cu toată lumca.

N-a șovăit.

– Să spunem că n-o să se mai întoarcă și n-o să vă mai murdărească niciodată cartierul.

– Chiar și femeile și copiii? am întrebat eu.

El a ridicat din umeri, nepăsător.

– Pentru noi, sunt tot evrei.

Mi-a susținut privirea fără să clipească și, privind în întunecimea de acolo, am văzut tot ceea ce nu spusese el, închisoarea și moartea care îi așteptau pe evrei. Femeia de pe pod preferase să se arunce în apă decât să aibă, ca și copiii ei, o asemeuea soartă. Ana Lucia m-a străpuns din nou cu privirea.

– Ajunge cu intrebările! s-a răstit ea la mine, după care și-a pus o mână pe brațul colonelului Maust. Dragule, haide să nu mai vorbim de lucrurile astea într-o companie atât de distinsă și să ne stricăm dejunul! Fiica mea vitregă tocmai pleca!

– Și eu trebuie să plec, a spus colonelul Maust în timp ce-și împăturea șervetul.

– Chiar trebuie? a întrebat Ana Lucia, dezamăgită.

– Vă rog să mă scuzați, am spus eu.

Nu voiam să fiu martoră a momentului în care își luau rămas-bun, așa că m-am ridicat brusc și mi-am împins atât de tare scaunul în spate, încât ceștile de cafea au zăngănit. Am ieșit iute din încăpere și am urcat scările în fugă, până în mansardă. Urechile îmi vâjâiau în mod ciudat în timp ce încercam să înțeleg spusele neamțului. Evreii erau duși în lagăr – cu toții. „Ce fusese în mintea mea?" m-am dojenit. Știam că ghetoul fusese evacuat. Cu toate astea, îmi fusese mai ușor să mă gândesc că evreii fuseseră „strămutați" și că locuiau în altă parte – sau să nu mă gândesc deloc la asta. Dar acum, când cunoșteam adevărul, nu mai puteam să-l ignor. Evreii erau duși la închisoare și puși la muncă forțată sau chiar mai rău.

Mi-a venit în minte Sadie. Fugise după ce nemții lichidaseră ghetoul, la fel cum făcuse și femeia pe care o văzusem sărind de pe pod. Iar dacă era prinsă, o așteptau aceleași orori pe care le descrisese neamțul. Deși n-o știam decât de câteva săptămâni, simțeam că o cunoșteam bine pe Sadie și nu voiam să i se întâmple

nimic rău. Trecuse deja prin atâtea și nu puteam suferi gândul că s-ar fi putut să fie prinsă și dusă departe.

Ceva mai târziu, am auzit cum petrecerea de jos se termina și cum ultimii musafiri ieșeau în stradă. Dar am rămas la mansardă tot restul zilei, fiindcă voiam să evit mânia Anei Lucia. M-am uitat peste acoperișuri, spre malul îndepărtat al râului, mi-am imaginat-o pe Sadie și m-am rugat să fie în siguranță. Mai era o săptămână până când puteam să mă duc din nou la gura de canal și să aflu dacă rugăciunea mi se împlinise sau nu.

În dimineața următoare am coborât la micul dejun. Ana Lucia era deja la masă. Se întâmpla rar să ne întâlnim dimineața. Aveam grijă să mă trezesc și să plec cu mult înainte să coboare ea, ceea ce nu era greu, fiindcă ea rareori se trezea înainte de amiază. Nu ne-am salutat, iar eu m-am așezat la celălalt capăt al mesei.

– Ella! a exclamat Ana Lucia după ce Hanna m-a servit cu cafea și cu pâine prăjită.

Îmi dădeam seama din tonul ei, mai dezaprobator decât de obicei, că n-avea să urmeze nimic bun. Oare era vorba de faptul că plecasem în grabă de la dejunul ei din ziua trecută, sau de întrebările pe care le

pusesem? Sau poate că era vorba de cu totul altceva. M-am pregătit pentru tirada mamei mele vitrege.

– Ce ai făcut la piața din Dębniki? a întrebat ea pe neașteptate.

Am simțit un nod în gât.

– Am căutat cireșe pentru desert, mai ții minte?

– Nu, a doua oară.

Am înțepenit. Ana Lucia știa că mai fusesem încă o dată la Dębniki! Ea a continuat:

– Dineul meu cu plăcinta de cireșe a fost acum câteva săptămâni. Dar cineva te-a văzut duminică la piața din Dębniki.

Adeseori Ana Lucia părea să nu observe nimic din ceea ce se întâmpla în jurul ei. Dar acum dovedea că memoria îi era foarte ascuțită. Mi-am dat seama c-o subestimasem. Ochii ei mă sfredeleau și îmi cereau un răspuns. Sărmana noastră servitoare, Hanna, s-a strecurat afară din încăpere, cu o expresie îngrozită pe față.

– Păi, poate că îți amintești că n-am găsit suficiente cireșe pentru prima plăcintă, am spus, străduindu-mă să vorbesc pe un ton calm.

Văzând cum mă zbăteam, prinsă în capcana ei, Ana Lucia a zâmbit.

– Dar vânzătorul a spus că s-ar fi putut să mai aducă săptămâna

următoare, așa că m-am hotărât să merg din nou acolo, în caz că ai fi vrut ca Hanna să facă din nou plăcinta aceea.

Vocea mea era stinsă, iar pretextul, neplauzibil.

– Ai grijă ce faci, a spus Ana Lucia pe un ton de evidentă amenințare. Nu știu ce pui la cale, a adăugat ea, iar acele vorbe m-au făcut să răsuflu ușurată. Dar n-o să tolerez nici o prostie care să ne pună în primejdie, a declarat, iar apoi s-a aplecat spre mine, cu ochii în flăcări, dezlănțuită. Ieri, cu totul neinvitată, mi-ai întrerupt petrecerea!

Am vrut s-o corectez și să-i spun că mă invitase prietenul ei neamț, dar n-am îndrăznit.

– Și apoi ai stricat totul în momentul în care ai deschis discuția despre evrei!

– Dar cum poți suporta?! am izbucnit eu. Tot ce trebuie să îndure acei oameni sărmani și nevinovați!

– Orașul se descurcă mai bine fără ei.

M-a privit fără să clipească. Mi-am amintit cum salutase Austria, țara natală a Anei Lucia, *Anschluss*-ul, anexarea la Germania. Ana Lucia nu numai că se împrietenise cu nemții ca să le câștige favorurile. Era de acord cu ei.

M-am ridicat, scârbită, de la masă. În timp ce ieșeam din încăpere, mintea îmi funcționa febril. Cine ar fi putut să-i spună Anei Lucia despre cel de-al doilea drum al meu peste râu? Singura persoană pe care o văzusem la piață fusese Krys. Dar el nu m-ar fi trădat niciodată – sau, cel puțin, vechiul Krys nu m-ar fi dat de gol. Însă acum nu-l mai cunoșteam.

Ajunsă la etaj, am privit peste linia orizontului ploios, spre cartierul cenușiu și anost de pe partea cealaltă a podului. Nu trebuia să mă întorc la acea gură de canal. Ana Lucia era suspicioasă și m-ar fi urmărit mai atent ca niciodată. N-o cunoșteam pe Sadie atât de bine. Vorbisem cu ea doar de câteva ori și n-avea sens să risc totul pentru o persoană care practic îmi era străină. Totuși, chiar în timp ce mă gândeam la asta, știam că aveam să mă întorc la gura de canal. Nu mai era nimic de făcut pentru femeia aceea de pe pod – fusesem doar un martor neputincios atunci când își luase viața, dimpreună cu cea a copiilor ei, așa cum nu făcusem nimic atunci când Miriam și ceilalți elevi evrei fuseseră dați afară din școală.

Dar Sadie era încă în siguranță și, într-un fel neînsemnat, puteam s-o ajut. Mi-am jurat atunci și acolo că,

spre deosebire de toţi ceilalţi, eu n-aveam s-o las în voia sorţii.

Scuzaţi! (în limba poloneză în original)
Bună ziua (în limba poloneză în original), domnişoară (în llimha germană în original)

CAPITOLUL 10

Sadie

Într-o duminică dimineață, am auzit voci care se rugau la biserica Kostka de deasupra noastră. Preotul intona liturghia, pe care acum o cunoșteam deja, iar credincioșii, în fiecare zi tot mai puțini, după cum mi se părea, răspundeau. Deși n-aveam ceas, după partea de liturghie pe care o intonau îmi dădeam seama că era zece și un sfert, aproape ora la care trebuia să mă întâlnesc cu Ella. Nerăbdarea creștea în mine, dar mi-o reprimam, încercând să nu-mi fac prea multe speranțe. Ella promisese să vină în fiecare duminică. De cele mai multe ori, venise, dar fuseseră și câteva duminici în cele aproape șase săptămâni de când ne cunoșteam în care ea nu își făcuse apariția.

– Mă duc după apă, am anunțat eu intr-un moment în care, după socoteala mea, era aproape ora unsprezece.

Mama a făcut un gest spre urcior.

– A fost deja Saul. Avem destulă.

M-am uitat în jnr, sperând să găsesc ceva gunoi de aruncat. N-am găsit nimic.

– Atunci, mă duc să mă plimb, am spus, aşteptându-mă ca mama să aibă obiecţii.

Dar ea n-a spus nimic.

I-am studiat faţa, întrebându-mă dacă bănuia ceva. În primele săptămâni de după promisiunea mea de a n-o mai revedea pe Ella, mama stătuse cu ochii pe mine ca un vultur. Dar acum părea distrată, îngrijorată din pricina pântecului care îi creştea mereu şi a luptei pe care o duceam ca să supravieţuim în canalizare. N-a protestat atunci când eu am ieşit iute din încăpere. Discuţia cu mama mă făcuse să întârzii câteva minute, aşa că, în timp ce mergeam către grilajul gurii de canal, nu puteam decât să sper că Ella mă aşteptase.

– Proasto! a sâsâit o voce în spatele meu, chiar în clipa în care mă apropiam de grilaj.

M-am întors şi am văzut-o pe Bubbe Rosenberg, care probabil că mă văzuse ieşind şi se luase după mine. Sau poate că tocmai rătăcea şi ea fără ţintă prin tunel. Dacă se întâmpla ca bătrâna să iasă noaptea din încăpere, de cele mai multe ori Saul o urma şi o aducea înapoi. Dormea adesea lângă ea şi o strângea la piept în somn, ca să nu plece şi să se rătăcească, sau să cadă

în apă și să se înece, așa cum se întâmplase cu tata.

– Din cauza ta o să fim omorâți cu toții! mi-a strigat Bubbe.

Mă întrebam dacă mă văzuse vreodată vorbind cu Ella sau dacă îi spusese Saul ceva.

– Dacă te mai duci din nou la grilaj, te dau afară!

Nu eram sigură că ea ar fi avut căderea să facă așa ceva și nici măcar nu prea știam ce anume voia să spună. Dar nu intenționam să aflu.

– Ajunge! i-am strigat eu pe cel mai nepoliticos ton cu putință.

Dacă m-ar fi auzit, mama ar fi fost umilită de atâta proastă-creștere din partea mea. Dar pur și simplu nu mai puteam suporta.

Bubbe a mormăit ceva neinteligibil. Speram să se întoarcă în ascunzătoarea noastră. Dar a rămas în tunel, bombănind de una singură. Așa că m-am tras în umbră, aproape de grilaj, neîndrăznind să-i încalc ordinul. Nu voiam să se înfurie și să le spună celorlalți ce făceam. Mi-o imaginam pe Ella stând sus, în stradă, și așteptându-mă. După ce a plecat bătrâna, m-am dus în grabă la grilaj și am șoptit cât am putut de sonor:

– Ella!

N-am văzut-o și m-am gândit că poate plecase, fiindcă eu întârziasem. Sau poate că nu venise deloc. Poate că uitase de mine. Părea puţin probabil; Ella mă ajuta întotdeauna şi era foarte blândă.

Pe strada de deasupra era o linişte nefirească şi n-am văzut pe nimeni altcineva. Am auzit în depărtare vuietul prelung al unei sirene de poliție. Ceva nu era în regulă, am înţeles eu, neliniştită. Era riscant să mai rămân acolo.

Atunci a început să plouă. Picăturile grele cădeau printre zăbrelele grilajului și se adunau într-o baltă pe fundul canalului deja umed. Am pornit, tristă, înapoi.

Atunci când m-am apropiat, mama m-a întâmpinat în prag.

– O, slavă Domnului! a spus ea cu glas scăzut şi cu o expresie mai sumbră decât de obicei, ceea ce m-a făcut să mă întreb dacă nu cumva Bubbe îi spusese că mă dusesem din nou la gura de canal. Tocmai voiam să-l trimit pe Saul după tine. Trebuie să vii înăuntru!

– Dar ce s-a întâmplat?

Mama n-a răspuns, dar m-a condus înapoi în încăpere. Şi-a ridicat bărbia. Zgomotele făcute de credincioşi nu se mai auzeau, dar răzbăteau până la noi altele mai puternice şi mai rău prevestitoare.

Se trânteau uşi, se auzeau voci de bărbaţi vorbind în germană.

– Îi caută pe evrei, a şoptit *pan* Rosenberg, speriat, din capătul celălalt al încăperii.

M-a cuprins panica.

– Vin după uoi? am întrebat.

Mama a elătinat din cap.

– Îi caută pe evreii ascunşi în case şi pe străzi. Nemţii nu ştiu despre canalizare, cel puţin deocamdată.

M-a tras mai aproape de ca şi ne-am aşezat pe pat. Din partea cealaltă a încăperii, ochii lui Saul i-au întâlnit pe ai mei, iar în privirea lui era un amestec de căldură şi de grijă. Ne apropiaserăm mult în ultimele săptămâni – de când aflaserăm cu toţii vestea cumplită despre fratele lui şi despre Shifra – şi îl consolasem. Totul devenise mai intim şi mai famlliar între noi, fiindcă locuiam împreună într-un spaţiu atât de strâmt. Ştiam cum mânca şi cum dormea, îmi dădeam seama după expresia lui dacă era supărat, trist sau îngrijorat.

Mama şi-a petrecut braţele în jurul meu şi am încercat să ne facem cât mai mici şi mai tăcute. Dar era înutil. Dacă nemţii percheziţionau tunelul şi descopereau încăperea, n-aveam unde să ne ascundem.

„Ar trebui să plecăm!" mi-am zis, şi uu era prima dată. „Mai bine să

plecăm, decât să fim prinși aici ca niște animale în capcană!“

Dar fără Paweł care să ne călăuzească, n-aveam cum să ieșim.

Am stat în tăcere ore întregi, ascultând sunetele de deasupra, așteptând pașii din tunel, care ar fi însemnat sfârșitul. La un moment dat, am auzit o voce de femeie strigând și m-am întrebat dacă nu cumva cineva fusese prins. La un moment dat, ploaia a început să cadă mai tare, aceperind zgomotele polițailor care hăituiau prada.

În cele din urmă, vocile au amuțit, deși nu știam dacă nemții fuseseră descurajați de ploaie sau dacă renunțaseră să mai caute. Sunetele făcute de percheziție au fost înlocuite de un trosnet ritmic, ca de cizme mărșăluind, în timp ce ploaia se întețea. În afara încăperii, apa a încaput să curgă într-un torent puternic.

– Inundațiile de primăvară, a șoptit Bubbe cu îngrijorare.

Mi-am ridicat privirea și am văzut umbra de pe fața mamei. Era aproape la fel de înspăimântător ca și gândul că ne căutau nemții. Știusem tot timpul că ploile abundente de primăvară, atunci când aveau să vină, puteau să ne creeze mari probleme. În ultimele săptămâni plouase des și râul se

umflase, apa ajungând până la marginea de sus a digurilor. Ori de câte ori ploua pe străzile de deasupra, nivelul apei din tunelul cel mare se ridica, împingând șuvoaiele în țevile mai înguste și provocând valuri mici, care clipoceau la intrarea în ascunzătoarea noastră. De obicei, ploaia se oprea după o vreme și apele se retrăgeau.

Dar în ziua aceea nu se mai oprea. De sus se prăvăleau adevărate torente. Îmi imaginam unul revărsându-se prin grilajul gurii de canal la care mă dusesem s-o caut pe Ella in acea dimineață, unul care acum năvălea spre noi prin conducte.

Nemții încetaseră să mai percheziționeze străzile de deasupra, așa că am ieșit din locul în care ne înghesuiserăm și am încercat să ne continuăm ziua. Mama a pregătit un prânz cu supă de cartofi reîncălzită, pe care l-am luat mai târziu decât de obicei. Ploaia a continuat toată ziua, iar după ce s-a lăsat seara, apa a început să facă vârtejuri la intrarea în încăpere. Am adormit alături de mama și am visat cum apele se ridicau și ne luau, ca pe o barcă de jucărie, scândura care ne ținea loc de pat.

În dimineața următoare, am descoperit că nu era în întregime un

vis.

– Sadie, trezește-te!

Mama m-a sculat din somn. Apa intrase în ascunzătoarea noastră și ne ajungea acum până la glezne. Ne-am încălțat cu ghetele ude, apoi ne-am strâns în grabă lucrurile și ne-am urcat ceva mai sus. Mama a traversat camera ca să salveze rezervele de alimente. Am văzut cum, in partea cealaltă a încăperii, Saul făcea același lucru. Am vrut să-i atrag atenția, dar n-am reușit. Apa intra din tunel și începea să umple încăperea. În curând, șuvoiul care ni se rotea în jurul gleznelor a devenit torent și mi-a ajuns până la genunchi. Pe măsură ce nivelul apei creștea, totul a început să plutească în jurul nostru, borcane, sticle, farfurii, ca la o bizară petrecere subacvatică.

– Și dacă nu se oprește? am întrebat.

– O să se oprească, a spus mama, fără să răspundă la întrebarea mea.

M-a dus în capătul cel mai înalt al încăperii, în încercarea de a rămâne cât mai uscate. Dar era zadarnic. Ploaia continua să cadă din abundență și apa nc umplea ascunzătoarea ca pe o cadă uriașă. În scurt timp, apa ne-a trecut de brâu și hainele ni s-au udat până la piele. Era ca și cum am fi înotat într-

o piscină sau într-un lac rece și murdar, din care nu mai puteam ieși niciodată.

M-am uitat in cealaltă parte a camerei. Saul tocmai își ajuta bunica să ajungă într-un loc mai înalt fără să alunece. Mi-a întâlnit privirea și am rămas cu ochii pironiți unul la celălalt. Preț de o secundă, mi s-a părut că voia să vină la mine la fel de mult cât doream și eu să mă duc la el. Apoi s-a întors și a început din nou să-și ajute familia. M-am întrebat dacă n-ar fi trebuit să părăsim camera și să căutăm un loc mai înalt. Bineînțeles, acum era imposibil. Pe măsură ce nivelul râului din canalizare crescuse, apele acoperiseră și bordura îngustă de beton pe care o foloseam întotdeauna ca să mergem de-a lungul maiurilor lui. Dacă am fi încercat acum să pășim pe acolo, cu siguranță că am fi fost înghițiți de ape. Iar aceleași ape înalte și același curent care ne împiedicau să plecăm îl împiedicau și pe Paweł să vină la noi și să ne salveze.

Nivelul apei mi se apropia de gură periculos de mult. Mi-am ridicat capul mai sus, luptându-mă să respir. M-a cuprins panica. În câteva minute apa avea să crească prea mult, luându-ne putința de a mai sta în picioare. Ori de câte ori

încercasem să înot, fusesem ca un animal speriat, iar membrele îmi deveniseră neîndemânatice și ineficiente. Dacă acum trebuia să ne salvăm înotând, cum aș fi putut supraviețui?

M-am lipit de perete, m-am întins și am dibuit cu mâna raftul improvizat pe care țineam de obicei pâinea. M-am agățat de marginea lui și m-am ridicat astfel încât să mă aflu la câțiva metri mai sus, cu capul aproape de tavanul încăperii. Am câștigat astfel câteva minute și puțin aer în plus. Dar dacă apa continua să crească, problema doar se amâna in loc să se rezolve.

Am întins mâna ca s-o ajut pe mama, care acum călca apa alături de mine. Întotdeauna fusese o înotătoare excelentă și chiar și acum, când trupul i se îngroșase foarte mult, părea să se țină fără efort la suprafață. De cealaltă parte a camerei, l-am văzut pe Saul, care își sprijinea bunica doar cu un braț și tatăl cu celălalt, în timp ce se străduiau să se țină la suprafață.

Potopul parcă n-avea de gând să se mai termine. Brațele începuseră să-mi ardă de cât mă ținusem agățată de marginea raftului. Nu mă puteam ține la nesfârșit și n-aveam nici o șansă dacă trebuia să înot. În cele din urmă mi-am descleștat mâinile

de pe raft, pregătindu-mă să mă inec și să las apa să mă ducă la tata. Mama m-a prins de guler, ținându-mă la suprafață. Dar greutatea mea era prea mare și am început să ne scufundăm amândouă. Am incercat să mă desprind de mama, dar ea mă ținca strâns, nu mă lăsa să mă depărtez. Părul blond i se răsfira în jur ca o aureolă. Pe măsură ce apa se ridica, am inspirat, am tras în piept mult aer, pe care voiam să-l țin acolo cât puteam de mult după ce capul avea să mi se scufunde sub apă.

Dintr-odată s-a auzit un pârâit puternic în depărtare și, deși ploaia continua să cadă cu aceeași intensitate deasupra noastră, apa din cameră parcă nu mai creștea.

– Un dig, a spus cineva. Probabil că au mai deschis un făgaș pe unde să curgă apa.

Eram prea obosită ca să mai pricep acea veste bună sau ca să mă întreb dacă explicația era adevărată. Cu siguranță că până să se retragă apa ar mai fi trecut zile, dacă nu săptămâni, și nu era posibil să rezist atât de mult timp.

– Ține-te bine, am auzit-o pe mama spunând, dar vocea ei venea acum de undeva de departe, iar eu am aluncat sub apă.

Mă zbăteam, gâfâind după aer, apoi am alunecat încă o dată. Apa

mi-a umplut gura și nasul, făcându-mă să tușesc și să mă înec. Pleoapele îmi erau grele acum, ca și cum aș fi vrut să dorm. Încăperea s-a cufundat în beznă și n-am mai știut nimic.

Ceva mai târziu, m-am trezit pe jos, nu departe de peretele pe care se afla raftul de care mă agățasem.

– Ce s-a întâmplat?

Apele dispăruseră; se retrăseseră chiar mai repede decât veniseră, lăsând podeaua neagră, plină de nămol, și calabalâcul nostru ud și împrăștiat peste tot. Ultimul lucru de care îmi aminteam era camera plină de apă și gâfâielile mele după ultimele guri de aer.

– Sadele! a exclamat mama, așezându-se pe jos, lângă mine. Slavă Domnului că ești bine! După ce apa a crescut mai mult, ai leșinat. Am încercat chiar eu să te țin la suprafață, dar n-am reușit. Saul te-a ținut până când s-a retras apa.

Saul! Am privit prin cameră spre locul în care ședeau tatăl și bunica lui și încercau să-și revină după inundație. Dar nu l-am văzut.

– Sunt chiar aici! a spus el.

M-am întors și l-am văzut stând pe vine, la numai câțiva centimetri de locul în care zăceam eu. Privirile ni s-au întâlnit. Știam că îmi salvase

viața, și asta parcă ne apropiase și mai mult.

– Mulțumesc, am spus eu.

– Mă bucur că ești bine.

A întins mâna spre mine și, preț de o secundă, m-am întrebat dacă avea să mă atingă. Dar, cu toți ceilalți de față, nu putea să facă așa ceva. S-a ridicat în picioare și a pornit înapoi spre locul în care stătea familia lui.

– Nu s-a desprins de lângă tine până când n-ai fost în siguranță, mi-a spus mama cu glas șoptit.

Am simțit cum mă năpădea un val de căldură lăuntrică.

– Iar acum haide să vedem cum facem să ne uscăm! m-a îndemnat mama.

Am încercat să mă ridic în picioare, dar mă trăgeau în jos hainele mele grele și îmbibate de apa rece ca gheața.

– Vino, a spus mama ridicându-se în picioare în fața mea, cu tot abdomenul ei voluminos.

Mi-a întins o mână ca să mă ajute. Ochii ei aveau o căutătură hotărâtă, ca de oțel. Nici ea n-avea de gând să se lase învinsă. Încetul cu încetul, am început să facem din nou ordine în adăpostul nostru. În timp ce lucram, mă gândeam la cele întâmplate noaptea trecută. Inundația venise pe neașteptate, fără nici un avertisment. Dacă apele nu

s-ar fi retras, ne-am fi înecat. Iar ăsta nu era singurul pericol; cât timp stăteam în acea încăpere, fără altă ascunzătoare și fără ieșire, eram vulnerabili, prinși în cursă. Mi-am amintit de noaptea în care veniserăm în canalizare, de labirintul de tuneluri prin care ne coudusese Paweł. Trebuia să mai existe și aite ascunzători de care să ne folosim dacă lucrurile se înrăutățeau – ba poate chiar și o ieșire.

M-am uitat la Saul și aș fi vrut să-i împărtășesc și lui acele gânduri. Se plimbase prin tuueluri mai mult decât mine și mai văzuse și alte locuri care ar fi putut să ne fie de folos. Dar aveam puține șanse să fim împreună în timpul zilei, când familiile noastre erau mereu prin preajmă.

În seara aceea, în timp ce toți ceilalți se pregăteau să se culce în paturile lor încă jilave, Saul mi-a făcut semn spre tunel. După ce mama a adormit, m-am strecurat afară din încăpere și l-am găsit așteptându-mă. Am pornit în tăcere prin tunel.

– Saul, voiam să vorbesc cu tine despre ceva, am început eu șovăind, neștiind cum să aduc vorba. Inundația… era cât pe ce să ne omoare.

– A fost cumplit, a încuviințat el.

– E vorba de ceva mai mult. Trebuie să găsim o ieșire din canal, una de care să ne folosim dacă o să trebuiască să fugim cândva.

– O ieșire? s-a mirat el, uitându-se la mine de parcă mi-aș fi pierdut mințile. Dar aici, în canalizare, suntem în siguranță!

Și-a încleștat maxilarele cu încăpățânare. Era atât de înspăimântat de pierderea fratelui și a logodnicei lui, încât nu-și mai imagina că ar fi putut supraviețui în altă parte decât aici.

– Deocamdată, da. Dar dacă începe din nou să plouă? Data viitoare s-ar putea ca ploaia să nu se mai oprească la timp. Sau e posibil ca nemții să scotocească prin tuneluri.

N-a răspuns.

– Aici suntem prinși în capcană, suntem adevărate ținte vii. Iar lucrurile o să se înrăutățească și mai mult. Nu putem să rămânem aici la infinit.

– Vrei să plecăm din locul ăsta?

– Nu, am dat eu înapoi, adevărul fiind că nu eram pregătită să plec din canalizare, în cea mai mare parte pentru că nu-mi dădeam seama unde ne-am fi putut duce. Nu tocmai, Saul. Nu chiar acum. Dar, dacă se întâmplă ceva mai rău,

trebuie să ştim cum să ieşim, unde să ne ducem.

Ne luptam cu foamea şi cu inundaţiile, duceam zilnic o bătălie împotriva timpului şi a primejdiei de a fi descoperiţi – iar canalizarea câştiga.

– Trebuie să existe o ieşire, am continuat eu. Trebuie să ştim unde e, ca să putem ieşi dacă o să fie nevoie să fugim.

– Poate că dacă îl întrebăm pe Paweł..., a sugerat Saul.

Am clătinat din cap.

– Paweł face şi aşa destul pentru noi. N-o să ne ajute să ieşim din canalizare.

Omul acela făcuse totul ca să ne ţină aici şi să rămânem ascunşi. Era convins că asta era singura modalitate de a ne păstra în siguranţă şi că, dacă încercam să ieşim, aveam să ne rătăcim sau să sfârşim precum familia aceea care fugise în prima noapte. Paweł n-avea de gând să ne arate pe unde să ieşim, fiind convins că astfel ne-am fi riscat vieţile – şi pe a lui, de asemenea.

– Şi dacă Paweł nu mai poate ajunge la noi, aşa cum n-a putut ieri, din cauza inundaţiilor? Trebuie să ştim ce opţiuni avem în cazul în care o să trebuiască să ieşim.

– Dar dacă ieşim, unde mergem după aceea?

Am şovăit.

– Nu ştiu, am recunoscut eu în cele din urmă. Dar cel puţin am putea să aruncăm o privire. Ca să ştim pe unde s-o luăm dacă o să fie neapărată uevoie să plecăm din canalizare. Dacă se întâmplă ce e mai rău…

Am încercat să-mi imaginez ce ar fi putut să fie mai rău, dar n-am fost în stare.

– Saul, putem s-o facem, dar am nevoie de ajutorul tău.

Mă aşteptam să mă mai contrazică, dar el a tăcut.

– Bine, s-a învoit el în cele din urmă.

– Ai de gând să mă ajuţi? am întrebat.

A dat din cap în semn că da, însă a făcut-o cu reticenţă, fără să mă privească în ochi.

– Merg cu tine mâine-noapte şi o să vedem dacă găsim vreo ieşire.

Gândul de a pleca din canalizare venea în contradicţie cu tot ce dorea Saul şi cu toate părerile lui, dar era dispus să caute o ieşire de dragul meu.

– Dar numai ca să ne pregătim pentru o situaţie neprevăzută. Nu plecăm, a conchis el pe un ton ferm.

În ziua următoare m-a așteptat afară, în tunel.

– Te-ai gândit la grilajul gurii de canal de deasupra nișei în care stăm și citim? am întrebat eu.

El a clătinat din cap.

– E sudat.

– Ai încercat să-l deschizi? Mă uimești!

– Ar putea să te uimească multe lucruri la mine, Sadie Gault, a spus el zâmbind, iar apoi a devenit din nou grav și a adăugat: Află că, în drum spre nișă, am trecut pe lângă un alt tunel.

A pornit în acea direcție și eu m-am luat după el. Mergeam unul lângă altul prin spațiul strâmt, iar brațele ni se atingeau din timp în timp.

– Cred că s-ar putea să fie un drum pe acolo, a fost el de părere.

M-a dus de-a lungul conductei, dar era un drum înfundat, cu capătul zidit.

– Trebuie să urmăm cursul apei, am spus eu.

Am încercat alt tunel, dar acela s-a dovedit a fi un drum circular, care ne-a dus înapoi la ascunzătoarea noastră. Alt eșec! În cele din urmă, am nimerit în tunelul care se lărgea, cel în care apa curgea mai năvalnic. Pentru prima dată de când veniserăm în canalizare, am văzut

scândurile legate de pe care căzuse tata și se înecase. M-am oprit, iar ochii mi s-au umplut de lacrimi.

Saul pășea alături de mine și mi-a pus o mână pe umăr, de parcă mi-ar fi simțit durerea.

– Tatăl tău ar fi fost mândru de tine, a spus el. De felul în care te-ai descurcat în canalizare și ai avut grijă de mama ta.

Am rămas locului câteva minute, fără să vorbim.

– Haide, a spus Saul în cele din urmă. Cred că râul e într-acolo.

Preţ de o clipă, m-am gândit că se referea la râul canalizării, ceea ce n-ar fi avut nici o logică, fiindcă stăteam deja pe malurile lui. Dar atunci când m-a dus într-o direcţie necunoscută și apa a început să clipocească mai tare și mai repede, mi-a dat seama că se referea la râul Vistula și la lumea de afară.

Pe măsură ce înaintam, drumul mi se părea tot mai cunoscut. Refăceam pașii din noaptea în care Paweł ne adusese aici, dar în sens invers. Am văzut ţeava joasă, acoperită cu capac, prin care trebuise să ne strecurăm, și am sperat că nu trebuia să facem iarăși asta. Din fericire, Saul m-a condus departe de conducta cea îngustă.

– Uite, mai e un drum pe aici!

A arătat spre o cărare aproape prea îngustă ca să încăpem prin ea, mai degrabă o crăpătură în zid decât un tunel propriu-zis. Trebuia să pășim unul în spatele celuilalt, iar eu em mers în față, strecurându-mă prin spațiul acela strâmt. Drumul urca, de parcă ar fi ajuns până la stradă. În cele din urmă, am văzut o deschidere largă, unde conducta de canalizare se vărsa într-un braț al râului și se vedea cerul vast. Priveliștea unul spațiu atât de mare, mai mult decât zărisem de când intrasem în canalizare, era ispititoare. Am făcut un pas înainte, nerăbdătoare să mă uit la stelele care împânziseră cerul acum senin. Mi-am dat seama că am fi putut ieși pe acolo. Eu și Saul puteam continua să mergem și astfel am fi ajuns la libertate.

Dintr-odată, în fața noastră s-a auzit un zgomot puternic, ca un fel de zăngănit. Saul m-a prins în brațe și m-a tras înapoi, departe de deschizătură. Am auzit lătratul câinilor germani de pe malul râului, urmat de voci care le dădeau comenzi severe de căutare. Am încremenit. Oare ne detectaseră nemții? Saul m-a tras într-o crăpătură din zidul tunelului, strângându-mă atât de tare la piept, încât îi simțeam inima bătând prin

haine. Stăteam nemişcaţi, abia dacă mai respiram.

Câteva minute mai târziu, lătraturile au încetat. Totuşi, Saul a continuat să mă ţină aproape. M-a străbătut un val de căldură. Îmi plăcea de el, mi-am dat seama mai mult decât până atunci, era ceva ce nu mai simţisem niciodată pentru un băiat. Preţ de o clipă, în timp ce îi simţeem bătăile inimii peste ale mele, m-am întrebat dăcă şi el simţea la fel. Chiar dacă nu făceam altceva decât să mă gândesc la asta, eram mai sigură ca niciodată că era imposibil. Nu se putea ea el să fie atras de mine în astfel de împrejurări, în mijlocul mocirlei, al murdăriei şi al fricii. Totuşi, nu puteem să nu simt că între noi se schimbase ceva şi că ne apropiaserăm, mai întâi datorită inundaţiei, iar acum datorită aventurii în mijlocul căreia ne găseam. Saul mi-a dat drumul şi am pornit, tăcuţi, înapoi spre ascunzătoarea noastră.

– Vezi şi tu, a spus el după ce ne-am depărtat de deschizătură, că nu există altă ieşire decât spre râu şi că nu putem…

Am ridicat mâna şi i-am făcut semn să tacă. Auzeam în faţă un ecou care venea dintr-un tunel mic

din dreapta, pe care nu-l observaserăm mai înainte.

– Pe aici!

I-am făcut semn să vină după mine. L-am dus într-o încăpere adâncă, mai mult un rezervor de beton, al cărui fund se afla la peste doi metri sub noi. Acum rezervorul era gol, dar, după umezeala din el, se vedea că se umplea atunci când apa din conducte dădea pe dinafară. În peretele opus se căsca gura largă a unei alte conducte.

– Vino încoace, i-am spus, iar apoi am coborât în rezervor.

– Sadie, așteaptă! Ce faci?! N-o să te mai poți urca înapoi!

Am continuat să traversez rezervorul fără să-l ascult.

– Trebuie să încerc.

– Bineînțeles că trebuie să încerci!

În vocea lui era o notă de afecțiune. S-a luat după mine.

– Vreau să mă urci până la conductă, ca să văd dacă există un loc în care să ne ascundem sau pe unde să fugim.

Saul s-a uitat la mine ca și când mi-aș fi ieșit din minți. Am crezut că urma să protesteze, dar m-a urmat de-a curmezișul bazinului.

– Ajută-mă, am spus.

Dar el ezita. Apoi, reticent, și-a pus mâinile în jurul taliei mele, exact atât cât era necesar ca să mă ridice

până la conducta din partea cealaltă. S-a retras repede, însă eu continuam să simt căldura mâinilor lui.

M-am uitat în conductă. Era un spațiu strâmt, prin care am fi putut să ne târâm, iar tunelul ducea în sus. La capătul lui se vedea cum se crăpa de ziuă. Nu zăream nici clădiri, nici oameni, numai cerul liber și o mică porțiune din castelul de peste râu.

– Mai e un drum care duce afară, am spus eu, gâfâind. E un urcuș abrupt, dar dacă o să trebuiască, poate că o să reușim să ieșim pe aici.

Deși acea ieșire se dovedea a fi vizibil periculoasă, era foarte posibil ca în jurul ei să nu mai fie atât de mulți oameni ca în jurul celei din piață, unde mă întâlnisem cu Ella.

– Să sperăm că n-o să se ajungă la asta, a spus Saul.

El se agăța cu încăpățânare de convingerea că, dacă rămânem acolo unde eram, totul avea să fie bine. Dar eu văzusem de prea multe ori cum războiul ne luase totul și ne smulsese pământul de sub picioare, până când nu mai avusesem pe ca să pășim. Saul m-a ajutat să cobor și, preț de o clipă, am rămas foarte aproape unul de celălalt în acel rezervor, iar mâinile lui au zăbovit pe talia mea. Apoi, dintr-odată, el s-a smuls.

– Îmi pare rău, a spus. Să te ating în felul ăsta…

– Nu e permis. Înţeleg.

– Nu-i numai asta. Dar vezi tu, Shifra…

– Fireşte.

Mi-am înăbuşit dezamăgirea. Inima îi era încă la logodnica lui, care se stinsese abia de o lună. N-aveam dreptul să nu ţin seama de asta.

– E prea curând, am spus eu.

– Nu, trebuie să înţelegi. Eu şi Shifra am fost promişi unul altuia de părinţii uoştri, căsătoria noastră a fost aranjată încă de pe vremea când eram foarte mici.

– Aha...

Auzisem de asemenea tradiţii, dar nu-mi dădusem seama că încă mai existau.

– Aşa că nu ne-am cunoscut prea bine. Era o fată drăgălaşă şi am presupus că, în timp, aveam să ne cunoaştem şi să simţim afecţiune unul faţă de celălalt. Atunci când eu am plecat, eram încă în mare parte străini. iar acum, când suntem împreună… Îmi place de tine, Sadie, şi n-ar trebui. Ceea ce simt pentru tine… am devenit atât de apropiaţi, aşa ceva nn e permis, nici chiar aici. Ştii, Shifra era logodnica mea, a suferit şi a murit. Ar fi trebuit să

rămân acolo și s-o protejez, în loc să mă ascund ca un laș.

– Nu, ai plecat din sat ca să-l protejezi pe tatăl tău. Te-ai gândit că Shifra era în siguranță. Nimeni nu și-ar fi putut imagina că se putea întâmpla așa ceva cu femeile și cu copiii.

– Are vreo importanță? a murmurat el, dând din cap cu încăpățânare. Nu, în final ea a murit, iar eu sunt aici, cu tine. Dar nu merit să fiu fericit, nu după tot ce s-a întâmplat. Așa că înțelegi că nu putem fi împreună.

Fără nici o vorbă, am făcut semn din cap că înțelegeam, copleșită de două sentimente în același timp, de bucurie, la gândul că Saul simțea ce simțeam și eu, și de tristețe, pentru că nu puteam merge mai departe.

– Înțeleg, am spus în cele din urmă.

Am pornit din nou la drum și într-un sfârșit am ajuns la intrarea în ascunzătoarea noastră.

– Cel puțin acum știm că, dacă o să fie nevoie, există un loc în care putem să mergem.

– Să sperăm că n-o să se ajungă până acolo. Promite-mi, Sadie, că n-o să încerci să ieși din canalizare, m-a rugat el pe un ton care îi trăda îngrijorarea. Aici suntem împreună și în siguranță.

Pentru el, canalizarea era singura speranţă.

– Deocamdată, am răspuns eu.

Dar în adâncul sufletului, eu ştiam că acel canal nu putea să ne protejeze la nesfârşit.

– Da, deocamdată, iar asta e de ajuns.

Şi, în ciuda spuselor lui de mai înainte, Saul m-a luat de mână şi şi-a petrecut degetele printre ale mele. Am intrat în tăcere înapoi în încăperea care era şi adăpostul, dar şi închisoarea noastră.

CAPITOLUL 11

Ella

Într-o duminică dimineață de la sfârşitul lui iunie, m-am trezit devreme, nerăbdătoare să mă duc s-o văd pe Sadie şi să mă asigur că era bine. M-am spălat, m-am îmbrăcat şi am coborât, dându-mi seama, după liniştea care domnea la etajul întâi, că Ana Lucia lipsea de acasă. Cu o seară in urmă, ea fusese la o petrecere împreună cu colonelul Maust. Presupuneam că rămăsese în apartamentul lui, dar nn ştiam sigur.

Am mâncat repede, iar apoi mi-am luat coşul şi m-am dus la bucătărie, căutând ceva ce aş fi putut să-i aduc lui Sadie. Îi duceam resturi de mâncare în fiecare săptămână, dar mi se părea un gest prea neînsemnat; aveam impresia că ar fi trebuit să fac mai mult. Însă ea avea nevoie de mâncare şi părea bncuroasă s-o primească. Iar asta chiar era tot ce puteam face.

Am aruncat o privire în răcitor, unde trona o farfurie cu salam şi brânză proaspăt tăiate şi aranjate frumos. Nu puteam să iau nimic din toate astea fără să se vadă. Pe raftul

de dedesubt se afla restul unei *quiche* de la dejunul oferit de Ana Lucia cu o zi în urmă, ceva tipic pentru bucătăria franțuzească pretențioasă pe care îi plăcea s-o servească. Mi-o și imaginam pe Sadie delectându-se cu această delicatesă. Numai o bucățică din margine, am decis. Am băgat mâna înăuntru și am ridicat ambalajul, care a foșnit zgomotos. Am tăiat o bucată de *quiche* și am înfășurat-o în hârtie cerată, iar apoi am pus-o în coșul meu. În timp ce puneam farfuria la loc, am auzit pași în spatele meu. Am închis răcitorul și m-am întors. Hanna era în spatele meu.

– Hanna, nu te-am auzit. Tocmai...

Vocea mi-a rămas suspendată în aer, în căutarea unei explicații, dar nu găseam nici una.

– Îmi mai era foame, am încheiat eu, rușinată de acel pretext jalnic.

Privirea Hannei s-a mutat la coșul în care pusesem mâncarea. Inima îmi bătea puternic. Hanna lucra pentru Ana Lucia și, deși mama mea vitregă era îngrozitoare, ea era cea care o plătea pe fată. Cu siguranță că Hanna avea să-i spună.

Dar ea a pășit pe lângă mine și a băgat mâna în răcitor. A scos de acolo tava cu brânză, a luat mai

multe bucăți și le-a înfășurat în hârtie cerată. A aranjat din nou feliile pe tavă, ca să nu se vadă că lipseau câteva bucăți și a pus tava la loc în răcitor. Apoi mi-a întins pachetul. Am șovăit înainte să-l iau.

– Hanna, nu…

Nu-mi dădeam seama dacă știa ce făceam și voia să mă ajute, sau dacă pur și simplu își închipuia că voiam ceva de mâncare. În cazul în care ar fi aflat, Ana Lucia ar fi concediat-o pe fată și ar fi aruncat-o în stradă. Apoi m-am gândit la Sadie și am cedat.

– Mulțumesc. Iau astea cu mine și o să le mănânc la prânz.

Hanna a continuat să mă privească țintă, fără să mă creadă. Apoi s-a întors și a ieșit din bucătărie.

Afară, pe trotuar, am stat locului pentru o clipă, așa cum făceam de fiecare dată înainte de a porni spre Sadie. Deși trecuseră câteva săptămâni de când Ana Lucia își exprimase suspiciunile cu privire la plecarea mea la Dębniki, încă mă temeam că ar fi putut să fie pe urmele mele. Dar mama mea vitregă nu era acasă și, chiar dacă ar fi fost, nu m-ar fi urmărit ea însăși în acel cartier muncitoresc îndepărtat. Îi promisesem lui Sadie să mai vin și voiam să-i aduc mâncare și să mă asigur că era bine.

Patruzeci de minute mai târziu, am coborât din tramvai la colțul pieței Dębnicki. Am cotit și m-am îndreptat spre gura de canal. Ajungând în partea de sus a aleii unde se afla grilajul, am înghețat și m-am oprit locului.

Deasupra grilajului unde ne cunoscuserăm eu și Sadie, se aflau doi soldați nemți.

O găsiseră!

Am încremenit, cuprinsă de panică. Îmi imaginasem asta înainte, parcă vedeam grilajul ridicat și pe soldații care îi scoteau pe Sadie și pe ceilalți afară, cu mâinile ridicate, așa cum făcuseră cu femeia cu cei doi copii, pe care o văzusem arestată pe stradă. Mă întrebasem adeseori co aș fi făcut dacă Sadie ar fi fost prinsă. Oare aș fi intervenit și aș fi încercat s-o salvez, sau m-aș fi mulțumit să privesc în tăcere, așa cum făcusam cu Miriam la școală și, din nou, cu femeia și copiii ei?

„Ușurel!" mi-am spus, în timp ce inima îmi bătea cu putere.

M-am apropiat mai mult și am văzut că cei doi nemți stăteau pe alee și vorbeau. Grilajul era intact. Încă uu descoperiseră că în canalizare se aflau oameni. Totuși, unul dintre soldați lovea grilajul cu piciorul în timp ce stătea de vorbă, și a ridicat cu vârful cizmei

marginea unde se deschidea. S-a uitat în jos și i-a spus ceva tovarășului său. Nu l-am auzit, dar mi-am imaginat că făcea o remarcă despre faptul că grilajul era slăbit.

Sadie era cu siguranță în drum spre mine și urma să ajungă din clipă în clipă. Soldații stăteau chiar deasupra grilajului și Sadie nu bănuia nimic. Dacă nu era atentă, ar fi putut să fie văzută. Trebuia să le distrag atenția nemților.

Mi-am făcut curaj și am pornit pe alee în direcția lor, forțându-mă să zâmbesc. Cel mai tânăr dintre cei doi, care avea părul blond, tuns scurt sub chipiu, m-a observat și a făcut un pas spre mine.

– *Dzień dobry, pani!*[25] a spus el, stâlcind limba poloneză în incercarea de a fi amabil.

Mi-a aruncat o privire admirativă și a zâmbit, dezvelind o strungăreață mare intre dinții din față. Am imitat-o pe Ana Lucia, clipind din ochi în timp ce-l priveam pe soldat și simțind că mi se făcea scârbă de mine.

– *Dzień dobry!* am răspuns, zâmbindu-i celuilalt neamț în speranța că avea să se apropie și el.

Dar acesta a rămas înfipt cu fermitate deasupra grilajului.

– *Ja*, ce dorești? m-a întrebat el, nepoliticos, nefiind în mod clar

dispus la politeţuri.

După petliţele şi medaliile de pe uniforma lui, mi-am dat seama că era cel mai înalt în grad dintre cei doi.

– E o zi atât de frumoasă! m-am pus eu pe vorbit, întrebându-mă ce să le spun acelor bestii ca să mai trag de timp.

Mâncarea şi lupta, o auzisem pe Ana Lucia spunându-i odată unei prietene, asta era ceea ce le plăcea bărbaţilor.

– Caut un loc bun pentru o cafea şi o prăjitură, am spus.

– N-o să găseşti aşa ceva în partea asta a oraşului, a spus soldatul mai tânăr.

– Nu? am făcut eu pe ignoranta în legătură cu oraşul în care trăisam toată viaţa.

– Trebuie să mergi în piaţa principală din Oraşul Vechi. La restaurantul Wierzynek au o *Sachertorte* aproape la fel de delicioasă ca aceea de acasă, de la Heidelberg!

– Mi-ar plăcea să încerc.

Sadie ar fi trebuit să fie acum aproape de grilaj, aşa că am vorbit ceva mai tare decât era normal, căci doream să-mi audă vocea şi să se ascundă cât mai repede.

– Poate că ai vrea să mă duci la o cafea!

Fireşte că nu voiam să merg cu el şi nici s-o părăsesc pe Sadie, dar trebuia cu orice preţ să-i îndepărtez pe cei doi de ascunzătoarea ei. Soldatul mai tânăr a zâmbit, părând măgulit de sugestia mea. Dar bărbatul mai în vârstă de lângă el s-a încruntat.

– N-avem timp pentru asta, Kurt!

– Atunci, poate mai târziu, am spus.

Privirile îmi alergau spre grilaj. Sadie nu apăruse. Mă rugam în gând ca ea să fi auzit discuţia şi să stea departe de gura de canal.

– Trebuie să plec, am spus, dând să mă îndepărtez de nemţi.

Tot mai voiam s-o văd pe Sadie, dar atât timp cât cei doi stăteau acolo, n-aveam cum s-o fac. Neamţul mai în vârstă şi-a coborât privirea spre coşul meu.

– Ce ai colo?

– Ceva de mâncare pentru familia mea. Am cumpărat de la magazine.

Mi-am dat seama imediat că făcusem o greşeală. Era duminică, magazinele erau închise.

– Să văd, a spus el.

A întins mâna după coş, iar eu am intrat în panică.

– Draga mea! a strigat cineva în spetele meu.

Am recunoscut vocea lui Krys fără să mă întorc. S-a apropiat de mine şi

mi-a luat repede coșul din mână. Apoi a scos o carte de identitate și cartela de rație și le-a înmânat ofițerului mai în vârstă.

– Eram îngrijorați! Mama logodnicei mele e bolnavă, eu o îngrijesc, iar logodnica mca trebuia să aducă de mâncare pentru noi toți! le-a spus el nemților, mințind cu ușurință.

Chiar și cuprinsă de panică, am simțit un fior în inimă atunci când Krys m-a numit logodnica lui. Preț de o clipă m-am simțit de parcă lucrurile ar fi fost între nol la fel ca altă dată. Dar bîneînțeles că spusele lui uu erau decât un truc menit să-i păcălească pe nemți.

– Mama mea, Ana Lucia Stepanek, e bună prietenă cu Oberführer Maust, am adăugat eu, sperând ca numele amantului mamei mele să le câștige bunăvoința.

Și am avut dreptate. Expresia lor s-a schimbat imediat.

– Firește, Fräulein, a spus bărbatul mai în vârstă, acum spăsit.

I-a înapoiat cartela de rație lui Krys.

– Scuze!

Nemții s-au dat la o parte ca să ne lase să trecem. Dar atunci când am dat să pășesc pe lângă ei, am zărit în canalizare un chip cunoscut. Era Sadie. Venise să mă caute și ieșise la

vedere fără să vrea. Voiam s-o fac să plece înapoi, dar stătea nemişcată, încremenită de groază. Încă o secundă şi nemţii aveau s-o vadă.

– Haide! m-a îndemnat Krys, fără să înţeleagă de ce nu porneam după el.

Eram ca paralizată, neştiind ce să fac. Apoi am auzit un zgomot venit de jos. Erau paşii lui Sadie, care răsunau în canalizare în timp ce ea se îndepărta. Am tuşit cu voce tare, încercând să maschez sunetul. Unul dintre nemţi a privit peste umăr.

– Ce-a fost asta?

– Scuzaţi! am spus eu. Alergie de primăvară!

L-am lăsat pe Krys să mă ia de acolo, rugându-mă în gând ca nemţii să nu mai pună alte întrebări.

– Stai aşa! a strigat neamţul mai în vârstă.

Am încremenit. Oare bănuia ceva? M-am întors şi am văzut că se uita ţintă la Krys.

– Parcă te cunosc, a spus el.

– Fac livrări, a spus Krys cu o voce neutră. Probabil că m-aţi văzut prin oraş, a concluzionat el, iar apoi s-a întors spre mine. Haide să mergem, mama te aşteaptă!

În timp ce mă îndepărtam împreună cu el, m-am forţat să nu privesc la grilaj fără voia mea. Inima mi se zbătea în piept în timp ce

păşeam. Încă mai simţeam privirile nemţilor aţintite asupra noastră şi aproape că mă aşteptam să vină după noi şi să ne reţină peutru interogatoriu, sau chiar mai rău. Dar nemţii n-au zis nimic.

– Iarăşi tu, i-am spus lui Krys, încercând să par supărată, după ce ne-am îndepărtat destul de mult de alee. Mă urmăreşti?

– Deloc, a răspuns Krys. Lucrez în apropiere, la docuri, împreună cu tata, şi puţin şi la cafenea, în schimbul camerei de la etaj în care locuiesc. Dar tu eşti departe de cartierul tău. Iarăşi după cireşe?

Încerca să aibă umor, dar nu zâmbea.

– Cam aşa ceva. Vin uneori la piaţă, după cumpărături.

– N-ar trebui să vii aici, a replicet el cu bruscheţe. E periculos să te plimbi prin oraş. Trebuie să ai mai multă grijă, m-a dojenit Krys, de parcă ar fi vorbit cu un copil.

M-am oprit şi m-am întors cu faţa spre el.

– Şi ţie ce-ţi pasă? l-am repezit.

A făcut un pas înapoi, ca şi când ar fi fost sincer surprins de ieşirea mea.

– M-ai părăsit! Nici măcar nu mi-ai spus când te-ai întors! l-am spostrofat cu, nevrând să-i cer socoteală, dar acum cuvintele parcă

ieşeau de la sine, fiindcă voiam răspunsuri. De ce, Krys?

– Şştt, nu aici!

M-a luat de braţ şi m-a dus pe o stradă în jos, departe de magazine şi de case, spre zona clădirilor industriale şi a depozitelor de pe malul râului.

– Am vrut să vin să te văd, a spus el de îndată ce ne-am văzut singuri pe malurile Vistulei şi nu mai avea cine să ne audă. Am vrut să-ţi explic atunci când te-am întâlnit acum câteva săptămâni, dar ai fugit.

M-am întors cu faţa la el şi mi-am pus mâinile în şolduri.

– Ei bine, acum sunt aici. Spune-mi!

Înainte să vorbească, s-a uitat peste umăr în spate, ca şi când şi acolo, pe malul cel pustiu al râului, cu excepţia câtorva raţe dezinteresate, ar fi putut să tragă cineva cu urechea.

– Nu armata e pricina din care am fost plecat în tot acest timp. Cel puţin, nu armata în sensul obişnuit al cuvântului.

– Nu înţeleg.

Oare Krys chiar minţea tot timpul?

– M-am înrolat şi chiar am plecat să lupt.

Îl vedeam în minte la Gara Principală din Cracovia în ziua în

care plecase, atât de mândru și de plin de speranțe în uniforma lui cea nouă! Îmi aminteam că îmi făcuse cu ochiul înainte să se urce în tren.

– Dar după aceea Polonia a fost înfrântă și s-a întâmplat ceva. Ai auzit de Armata Teritorială?

Am dat din cap în semn că da. La începutul războiului se zvonise că un grup de polonezi se organizase ca să lupte împotriva nemților. De atunci, auzisem afirmații potrivit cărora aceștia s-ar fi implicat în acte de sabotaj. Dar, pe măsură ce ocupația a continuat nestingherită, rezistența părea ceva suprarealist, de domeniul basmelor sau al legendelor.

– Vezi tu, în momentul în care a devenit clar că Polonia pierdea bătălia, un alt soldat mi-a vorbit despre armata ilegală care se forma, a spus Krys. Am auzit despre ceea ce intenționau să facă și am știut că trebuia să iau parte și eu la asta. Pe câmpul de luptă nu mai era nimic de făcut. Operațiunile secrete erau singura speranță. Așa că am început să activez împreună cu un grup mic, luptând împotriva nemților. Mai târziu, ne-am unit forțele cu alte organizații similare și am format Armata Teritorială Poloneză.

Nu înțelegeam foarte bine ce voia să spună – sau cum de asta îl

împiedicase să se întoarcă la mine.

– Şi ce faci, mai exact?

Krys a clătinat diu cap.

– Nn pot să-ţi spun. E o muncă extrem de periculoasă, dar ne lnptăm cu nemţii în cele mai diverse moduri. De aceea a trebuit să stan departe de tine, chiar şi după ce m-am întors. Vezi tu, cei mai mulţi oameni care participă la lupta asta nu trăiesc prea mult.

– Nu..., am spus eu, îngrozită la gândul că ar fi putut să i se întâmple ceva.

M-am tras mai aproape, iar el m-a înconjurat cu braţul.

– N-am vrut să te fac să suferi. Şi n-am vrut să te pun în primejdie. Nu-mi fac griji pentru mine. Dacă sunt prins, nemţii o să se năpustească după cei pe care îi iubesc. N-am reluat legătura noastră din simplul motiv că trebuia să te protejez. Ţin şi acum la tine mai mult ca la oricine. Dar nu vreau să păţeşti ceva. Aşa că vezi şi tu de ce nu puteam să fim împreună.

– Şi de ce nu pntem nici acum.

Mi-am îndreptat spatele şi m-am tras mai departe de el. Krys a clătinat din cap, plin de tristeţe.

– Nu se poate altfel.

– Crezi că pnteţi să-i învingeţi pe nemţi? am întrebat eu fără să-mi vină a crede.

– Nu, a venit răspunsul lui laconic. Nu ne putem pnne cu armele şi cu efectivele lor.

– Atunci, de ce faceţi asta?

Renunţa la viitorul lui – şi al nostru împreună – pentru ceva imposibil. Cum de pntea cineva să renunţe la toată viaţa sa pentru o lnptă care în ultimă instanţă nn ajuta la nimic?

– Pentru că atunci când oamenii o să se uite înapot la istoria acestor vremuri, la ce s-a întâmplat, o să vadă că am încercat să facem ceva, a spus el, plin de hotărâre.

Am încercat să-mi imaginez vremurile de acum ca pe un moment din trecut, după ce în lume se va fi restabilit ordinea, dar am constatat că nu puteam.

– N-avem cum să stăm aici şi să nu facem nimic, în timp ce alţii mor cu miile, a spus Krys, iar ochii i se întunecaseră şi deveniseră ameninţători ca o furtună. E mult mai rău decât crede lumea, Ella. Mii şi mii de oameni au fost arestaţi şi închişi în lagăre de muncă.

– Vorbeşti despre evrei, am spus eu, cu chipul lui Sadie în minte.

– Da, în cea mai mare parte. Dar nu numai despre ei. Au arcstat preoţi, profesori, romi şi homosexuali.

M-am gândit la Maciej și mi-a tresărit inima. Cu siguranță că lucrurile stătcau rău și la Paris. Dar cândva gândisem la fel și despre Cracovia, iar după lucrurile oribile la care fusesem martoră în ultimele luni, știam că nu mai exista nici un loc sigur.

– În realitate, nn sunt trimiși în lagăre de muncă, așa cum spun nemții, a continuat Krys. Sunt împușcați în cariere de piatră și în păduri, sau trimiși în lagăre ale morții chiar aici, în Polonia, unde sunt uciși in număr mare prin asfixiere cu gaz.

Am tras aer adânc în piept. Fusesem eu însămi martoră la cruzimea nemților, atunci când văzusem cum sărise de pe pod femeia cu copiii ei, și chiar auzisem despre lagăre de la unul dintre nemții invitați la nn dejun al Anei Lucia. Dar asta nu mă pregătise pentru ororile despre care îmi vorbea acum Krys.

– Dar cu siguranță că Aliații o să-i oprească!

Auzeam de atâta vreme despre înaintarea armatelor dinspre est și sud, care alergau în ajutorul nostru! „Rezistați!" era mesajul lor. Krys a clătinat din cap.

– Aliații încearcă. Dar avem nevoie de ajutor mai repede decât

pot să ni-l acorde ei. O să moară atâția oameni în timp ce așteptăm! Și dacă Aliații nu reușesc?

Un astfel de gând, care mă tulbura nu o dată în orele sumbre ale nopții, era mai mult decât puteam suporta. Nu-mi imaginam că era posibil să trăiesc în felul ăsta pentru totdeauna.

– Trebuie să facem ceva, a încheiat Krys.

În ochii lui azurii a apărut o privire de oțel și vedeam că își găsise un scop adevărat, o putere reînnoită. Detestam modul îu care țelul lui îl luase de lângă mine, dar știam că făcea ceea ce trebuia. L-am privit cu admirație. El n-ar fi lăsat-o pe Miriam și nu i-ar fi lăsat nici pe ceilalți elevi evrei să fie dați afară din școală. Ar fi făcut ceva ca s-o ajute pe femeia de pe pod. Și ar fi ajntat-o acum pe Sadie. Doream să-i povestesc despre ca, dar cuvintele mi s-au oprit în gât.

– Iar acum spune-mi ce făceai în cartierul ăsta pentru a doua oară? m-a întrebat el, schimbând subiectul din nou fără să mă avertizeze.

Am șovăit. Avusese atâta încredere în mine! Ar fi trebuit să fiu și eu sinceră cu el.

– Făceam niște cumpărături, am continuat eu să susțin.

M-a privit sceptic şi am simţit că distanţa dintre noi creştea din nou.

– Acum, când ştii ce facem, ai putea să ne ajuţi.

– Eu? am întrebat, surprinsă.

– Da. Femeile sunt foarte utile Armatei Teritoriale, fiindcă pot fi curieri şi pot merge în tot felul de locuri fără să trezească suspiciuni. Trebuie să facă comisioane în oraş şi în împrejurimi. Sau am putea să profităm de Ana Lucia şi de prietenia ei cu nemţii ca să obţinera informaţii pentru Armata Teritorială. Ai putea contribui foarte mult, Ella.

Eram măgulită că Krys gândea aşa despre mine.

– Ai spus că e periculos.

– Da, este, a recunoscut Krys. De aceea am încercat să te ţin departe şi să nu-ţi vorbesc despre munca mea. Dar acum ştii. Iar Armata Teritorială are nevoie de ajutor mai mult ca oricând. Poate că am putea lucra împreună, a adăugat el. Ce părere ai?

Doream cu disperare să spun „da", să fin din nou prezentă în viaţa lui. Dar ceva mă reţinea. Nu eram curajoasă, aşa cum era Krys. Eram parţial înfricoşată. Una era să strecor puţină mâncare cuiva care stătea ascuns, şi cu totul altceva să-mi risc viaţa pentru Armata

Teritorială. Nu îndrăzneam să stârnesc mânia mamei mele vitrege, cu atât mai mult cu cât mă duceam deja s-o văd pe Sadie.

– Nu pot, am spus eu în cele din urmă. Aș dori să pot. Îmi pare rău.

Fața lui Krys s-a întunecat.

– Și mie. Credeam că ești aitfel. Femeia de care m-am îndrăgostit ar fi făcut asta.

Aș fi vrut să-i spun că eram diferită acum, că aveam și eu secretele mele. Dar nu-i puteam explica nimic fără s-o trădez pe Sadie. Simțeam cum distanța creștea între noi și se solidifica precum un aisberg, iar momentul de apropiere trecuse.

– Totul e periculos, Ella. Dar la fel de bine am putea avea curajul de a lupta pentru lucrurile în care credem.

Vorbise apăsat și mă întrebam dacă nu știa totuși de Sadie. Însă nu i-am dat nici un răspuns.

– Trebuie să plec, a spus el.

– La revedere, Krys!

Aș fi vrut să nu ne despărțim atât de trist încă o dată, dar el avea motivele lui să facă ce făcea, iar eu le aveam pe ale mele. M-am întors și am început să urc malul râului înaintea lui, fiindcă voiam să fiu eu prima care pleca.

Dar nu m-am întors acasă. M-am prefăcut că mă îndreptam spre pod. Am privit în spate și am văzut că el nu mai era acolo, iar apoi m-am întors din nou la Dębniki. În timp ce mergeam spre piață, mă gândeam la tot ce îmi spusese Krys. Își găsise scopul, dar într-o lume care nu ne lăsa să fim împreună. Am făcut un lung ocol în jurul cartierului și apoi m-am întors pe alee, asigurându-mă că fostul meu iubit nu mă urmărise și că nemții plecaseră. Apoi, în ciuda a tot ce se întâmplase, m-am întors la gura de canal. Trecuse peste o oră față de momentul la care stabiliserăm să ne întâlnim. Dar, printr-o minune, Sadie încă era acolo și mă aștepta.

– Bună! am spus eu pe un ton vesel. Deși în ziua aceea se întâmplaseră atâtea lucruri, eram bucuroasă s-o întâlnesc. Apoi, văzând fața ei gravă, am întrebat, îngrijorată: Ai pățit ceva?

– Sunt bine. Dar nu mai poți să vii, a spus ea, iar eu mi-am dat seama că îi văzuse pe nemți și că auzise discuția dintre mine și ei.

– E prea periculos să vii la gura asta de canal în miezul zilei, când sunt atât de mulți oameni prin preajmă. Poate să te vadă cineva!

– Da, am fost cu de acord.

Sadie avea dreptate. Era mult prea riscant pentru amândouă să stau pe grilaj și să vorbesc cu ca în plină zi. Chiar dacă n-aș fi dat peste nemţi, oamenii ar fi putut să vadă că mă tot uitam în jos. Sau. dacă venean mai aproape, ar fi putut chiar s-o zărească pe Sadie. Mi-am amintit spusele lui Krys despre lucrurile cumplite care li se făceau evreilor. Viaţa lui Sadie depindea de asta – trebuia să rămână ascunsă și să nu fie văzută. Peste faţa ei a trecut o umbră de tristeţe.

– Vizitele tale sunt un momeut atât de luminos pentru mine!

– Știu. Și mie îmi place să vin aici. Dar, dacă te pun în primejdie, nu merită.

Parcă ar fi vrut să spună că nu era de acord, dar n-a putut s-o facă. Nu, nu mai puteam să vin acolo, dar nici nu puteam s-o părăsesc. Trebuia să mai existe și altă cale. M-am gândit la canalizare, pe care Sadie mi-o descrisese cândva ca pe un labirint de tuneluri. Acesta străbătea toate cartierele orașului de la sud de râu. Cu siguranţă că trebuia să mai fie și alt loc unde tunelul ieșea la suprafaţă și unde em fi putut să ne întâlnim.

– Trebuie să mai fie și alt loc, poate că unul undeva mai aproape de râu!

Sadie s-a luminat la față și ochii au prins să-i strălucească.

– Este, a spus ea. L-am găsit atunci când m-am plimbat cu Saul.

Nu-mi vorbise despre Saul până acum și mă întrebam cine o fi fost. Din felul în care îi rostise numele, mi-am dat seama că era îndrăgostită de el.

– Există o platformă pe care mă pot urca și care ajunge pe malul râului. Nu sunt foarte sigură de localizarea exactă, dar cred că e în Podgórze, aproape de locul în care a fost ghetoul.

– Am s-o găsesc, i-am promis eu. Haide să încercăm să ne întâlnim acolo data viitoare!

M-am înviorat la gândul că exista un alt loc de întâlnire și că astfel puteam să continui s-o văd pe Sadie. Nu mai era doar o fată sărmană pe care încercam s-o ajut. La un moment dat, deveniserăm prietene.

– Dar poate că e la fel de periculos pentru tine să vii acolo, s-a îngrijorat ea.

– Pentru mine? Eu mă gândesc să nu fie periculos pentru tine!

Am râs amândouă încetișor de acea ironie a sorții.

– Nu ți-e frică? am întrebat eu, de astă-dată pe un ton serios, fiindcă pericolul ca poliția să descopere grilajul făcea ca situația lui Sadie să

fie și mai precară. Mă refer nu numai la faptul că vii la grilaj, ci la întreaga ta viață în canalizare și la…

– ...și la teama permanentă că aș putea fi prinsă? a terminat Sadie fraza pe care eu nu avusesem puterea s-o închei.

Am dat din cap în semn că la asta mă referisem.

– Desigur. Dar ce altceva pot face? Ar fi de-a dreptul paralizant să trăiesc în mod constant plină de teamă, de jale și de orice alt sentiment de felul ăsta. Așa că pun un picior în fața celuilalt, respir și înșirui zilele una după alta. Asta nu-i destul, a continuat Sadie, dobândind forță pe măsură ce rostea cuvintele, eu vreau mai mult de la viață. Dar asta-i realitatea, a conchis ea. întunecându-se la față.

– Deocamdată, am spus eu, admirându-i curajul.

Mi-am regretat întrebarea, care parcă o făcuse să se simtă mai rău, și am schimbat subiectul.

– Data viitoare o să încercăm să ne întâlnim la celălalt grilaj.

– Nu știu dacă e o idee bună, a spus Sadie încruntându-se, de parcă îi părea rău de propria sugestie. Atunci când eu și Saul am descoperit celălalt grilaj, în apropierea râului erau nemți cu câini. Dar locul e unul mai liniștit,

iar dacă poţi să aştepţi până când nu mai e nimeni prin preajmă, ar fi posibil.

– Mă descurc, am răspuns eu, fără să ştiu prea bine cum anume.

Malul râului era deschis, expus. Nu trebuia să ne întâlnim acolo în timpul zilei, când oricine ne-ar fi putut vedea imediat.

– Cum ar fi să încercăm să ne întâlnim noaptea?

– Crezi că e mai puţin periculos? a întrebat ea, neconvinsă.

– Poate că da.

Nici eu nu eram deloc sigură că era aşa. Ar fi trebuit să mă strecor afară după ora stingerii. Dar trebuia să încerc ceva.

– O să trebuiască să aştept până sâmbăta viitoare, am spus eu, gândindu-mă la Ana Lucia.

N-avea să-mi fie uşor să mă furişez afară. Trebuia să ies atunci când Ana Lucia avea musafiri sau când dormea adânc, ameţită de alcool.

– La ora zece? am întrebat.

Sadie a dat din cap în semn de aprobare.

– Ar trebui să meargă, a spus ea încruntându-se.

– Am să fiu acolo, crede-mă.

– Şi eu, a promis ea pe un ton solemn. Aşteaptă douăzeci de

minute. Dacă nu mă vezi, înseamnă că a fost prea periculos să vin.

Totul era periculos, mi-am dat en seama, atât pentru ea, cât și pentru mine. M-a cuprins frica. Voiam să-i spun că era o idee proastă, că nu puteam face așa ceva. Dar era prea târziu.

– Ne întâlnim acolo, a spus Sadie cu ochii strălucindu-i de speranță.

– Ai grijă, am adăugat, și mai îngrijorată acum pentru ea.

O clipă mai târziu, a dispărut în canalizare. Am pornit spre casă, copleșită. Acum, ca s-o văd pe Sadie trebuia să mă furișez noaptea afară din casă și să încalc regulamentul ieșind pe stradă după ora stingerii. Ca să nu mai pomenim de faptul că în urmă cu puțin timp fusese cât pe ce să fiu prinsă! Cum de se întâmplaseră toate astea? Cândva ținusem capul în jos și așteptasem să treacă războiul fără să fiu văzută. Acum viața mea era din ce în ce mai periculoasă și uu mai exista drum de întoarcere. Nu puteam s-o părăsesc pe Sadie acum.

Bună ziua, doamnă! (în limba poloneză în original)

CAPITOLUL 12

Sadie

După ce m-am despărțit de Ella, am poruit înapoi spre ascunzătoarea noastră. Mai devreme, după ce nemții apăruseră pe stradă, mă gândisem că s-ar fi putut să nu mai poată veni deloc să mă vadă. Totuși, ea era hotărâtă să încerce un loc nou. Nu renunțase la mine – și îi eram recunoscătoare pentru asta.

În timp ce coteam, s-a auzit dintr-odată un zgomot. Cineva era în tunel. Am făcut un salt înapoi, dar pe urmă am recunoscut vocea lui Paweł și m-am relaxat puțin. Fiind duminică, nu era ziua obișnuită în care el venea să ne viziteze, dar uneori apărea pe neanunțate, ca să ne aducă o comoară neașteptată de mere sau de brânză, de care făcuse rost. M-am întrebat cu cine vorbea. De obicei, ceilalți muncitori no veneau cu el. Am auzit o voce necunoscută care cerea răspunsuri, în timp ce Paweł încerca să explice.

Am aruncat o privire de după colț și am văzut că Paweł era înconjurat de trei polițiști polonezi. Mi s-a oprit inima în loc. Îl surprinseseră

în timp ce venea în canalizare ca să ne ajute.

– Unde te duci cu mâncarea asta? a întrebat unul dintre polițiști.

– E mâncarea mea de prânz, a insistat Paweł, deși dimensiunea sacoșei făcea ca răspunsul să nu fie plauzibil.

Polițistul continua să pună întrebări, dar Paweł refuza să răspundă. Voiam să-l ajut, însă n-aș fi făcut decât să înrăutățesc lucrurile. M-a văzut peste umărul polițiștilor și a făcut ochii mari, iar apoi mi-a făcut semn pe mutește să plec de acolo.

Am sărit înapoi după colț. Trebuia să alerg la ascunzătoarea noastră și să-i previn pe ceilalți, dar n-aveam cum să mă strecor pe lângă polițiști și nu voiam să risc să fiu descoperită. M-am înghesuit într-o crăpătură, dorindu-mi să devin invizibilă.

Polițiștii au continuat să-l interogheze pe Paweł și am auzit un sunet înfricoșător în momentul în care unul dintre ei l-a lovit. Mi-am dat seama că omul acela n-avea să ne trădeze. Am simțit dorința să alerg la el și să-l protejez așa cum ne protejase el pe noi. S-a auzit un zgomot înfundat, urmat de strigătul de protest al lui Paweł în timp ce polițiștii începeau să-l târască afară

din tunel. În acel moment am știut că n-aveam să-l mai vedem niciodată. Mi-am mușcat buza, străduindu-mă să nu strig.

În timp ce polițiștii îl forțau pe Paweł să meargă cu ei, sacoșa cu alimente pe care o ducea i-a căzut din mâini și a ajuns în râu, cu un pleoscăit. Nu mi-am dat seama dacă i-o luaseră polițiștii sau dacă o aruncase chiar el, în disperarea lui de a ne ajuta, sperând ca ea să aterizeze lângă mine. Dar acum era în apă, plutiud dusă de curent, iar conținutul i se împrăștiase. Am vrut să întind mâna după ea, dar chiar dacă aș fi îndrăznit să ies din ascunzătoare, era prea departe ca s-o prind. Am privit, tristă, cum a dispărut după colț și ultimul cartof.

După ce în tunel s-a lăsat liniștea, am mai rămas nemișcată în ascunzătoarea mea, copleșită de tristețe. Inima îmi striga, așa cum se întâmplase în uoaptea în care se înecase tata. Paweł, salvatorul nostru, fusese arestat. Groaza a crescut atunci înlăuntrul meu, amestecându-se cu tristețea. Paweł nu numai că ne oferise un adăpost, dar ne adusese și hrana cu care să ne ținem zilele. Nu puteam supraviețui fără el.

Cuprinsă de disperare, m-am întors în ascunzătoarea noastră. M-

am gândit să nu le dau celorlalți teribila veste, ca să n-o fac pe mama să-și piardă și mai mult speranța. Dar nu puteam să ascund faptul că Paweł n-avea să mai vină niciodată și să ue mai aducă de mâncare.

– Paweł a fost arestat! am strigat eu.

Bubbe, care moțăia în colțul îndepărtat al încăperii, s-a foit în loc. Mama m-a privit îngrozită.

– Ești sigură?!

– În tunel, chiar acum, am văzut cu ochii mei!

Pan Rosenberg s-a ridicat din locul în care ședea și a pălit.

– Sunt namți în tunel?

– A fost poliția poloneză, nu nemții.

Clarificarea mca nu i-a consolat prea mult.

– Au venit după noi. Paweł ne-a prevenit că se putea întâmpla așa ceva.

– Au plecat, am spus cu încercând să-i liniștesc, cu toată îngrijorarea pe care o simțeam. Nu știu de noi!

– Dar pot să afle, a spus *pan* Rosenberg, cuprins de panică, privind în toate părțilc. Trebuie să plecăm înainte ca polițiștii să se întoarcă!

Vocea lui devenise stridentă, parcă gata să se spargă.

– Paweł n-o să le spună nimic despre noi, tată, l-a asigurat Saul, dar în voce i se simțea îndoiala.

În ochii lui era o teamă cum nu mai văzusem niciodată.

– Sunt sigură că n-o să spună nimic, a fost de acord mama.

– Paweł n-o să ne trădeze, am confirmat și eu. Aici suntem în siguranță.

Tot trupul lui *pan* Rosenberg s-a muiat de ușurare. Dar, peste umărul lui, ochii lui Saul i-au întâlnit pe ai mei, întrebându-mă dacă spusele mele chiar erau adevărate. Paweł ne era loial și era un om puternic. Dar cine știa ce i-ar fi putut face naziștii, sau cine putea fi sigur că el n-avea să cedeze?

– N-o să mai avem de mâncare, a spus Bubbe, despre care nu știam că ne asculta și care se ridicase de pe pat, vorbind fără panică în glas, spre deosebire de fiul ei, dar făcând ochii mari de îngrijorare. Cum o să supraviețuim fără Paweł? a întrebat ea, iar cuvintele i-au rămas suspendate în aer, între noi.

Polițiștii n-au mai revenit. Dar pe măsură ce treceau zilele, deveneam din ce în ce mai îngrijorați. Chiar dacă eram în siguranță acolo, singura noastră sursă de hrană dispăruse. Mâncam chiar mai puțin decât de obicei. Împărțeam

firmiturile ca și când ar fi fost niște delicatese, fiecare având grijă să nu ia mai mult decât era porția lui. Dar cu toate eforturile noastre de a face economie, ultimele uoastre alimeute s-au terminat la trei zile după arestarea lui Paweł.

– Ce facem acum? em întrebat eu.

– Trebuie să ne gândim la ceva, a spus mama, încercând să-și ascundă îngrijorarea din voce. Trebuie să găsim o altă modalitate de a ne procura hrană.

– Dar cum? am vrut eu să știu.

Pan Rosenberg și-a frecat barba cu degetele, reflectând.

– Pe vremea când eram în ghetou, se spunea că un om din clădirea noastră ascunsese cartofi în spatele unui perete.

– Dacă îmi spui exact unde, pot să găsesc locul, m-am oferit eu fără să stau pe gânduri.

– Să ieși în stradă? a întrebat mama cu o expresie îngrozită, fără să-i vină să creadă.

– Avem nevoie de hrană. Pot să fac asta.

– Niciodată, a spus mama cu toată vigoarea de care era în stare. Nimeni dintre noi – și în nici un caz fiica mea – nu pleacă din canalizare ca să caute hrană. Trebuie să ne gândim la altceva.

Ziua a trecut, la fel și următoarea, iar foamea ne chinuia tot mai rău. Sorbeam înghițituri mici de apă ca să ne mai potolim durerile de stomac. Mă gândeam chiar și la pruncul din pântecul mamei, care plângea în tăcere în timp ce aștepta zadarnic hrana care nu mai venea.

A urmat a doua noapte fără hrană. Eu și Saul am plecat din încăpere, deși aproape că eram prea slăbită de foame ca să mai stau în picioare sau să citesc.

– Tata are dreptate, a spus el atunci când am ajuns aproape de nișă. Există hrană ascunsă în pivnițele din ghetou. Nu numai cartofi, dar și carne conservată. Îți amintești cum pe vremea când stăteam în ghetou ni se distribuia uneori carne de porc uscată?

Da, îmi aduceam aminte. Fusese ideea nemților să facă o glumă crudă și să le dea evreilor alimente care nu erau cușer.

– Noi n-am putut s-o mâncăm, dar eu am pus-o deoparte pentru situații de urgență. Sunt și câțiva saci cu cartofi acolo, din care s-ar mai putea recupera ceva. Totul e ascuns în apartamentul de pe strada Lwowska, numărul 12, unde am locuit, în spatele zidului din pivniță. O, dacă aș ajunge acolo și aș putea să le iau!

– Poate că ne-ar ajuta prietena mea, Ella, am spus eu fără să gândesc și înainte să mă pot opri.

– Fata de pe stradă? Ai mai vorbit cu ea?

Saul părea îngrozit. Eu nu i-am răspuns.

– Sadie, dar mi-ai promis!

– Știu. Am căutat o justificare pentru ceea ce făcusem, dar n-am găsit nici una. Îmi pare rău. Dar dacă o rog, poate că ne ajută să facem rost de alimente.

– Nu-mi place treaba asta! Nu putem avea încredere în ea!

– Eu cred că putem. Mă știe de câteva săptămâni și n-a spus nimănui o vorbă. De ce ne-ar trăda acum?

Saul n-a răspuns. Știam că avea să fie de acord și că avea s-o vadă pe Ella ca pe o prietenă, ia fel ca și mine.

– Oricum, u-avem altă opțiune.

– Foarte bine, a cedat Saul. Dacă îți spun exact unde sunt ascunse alimeutele, poți s-o trimiți acolo.

Am analizat ideea. Încercam să mi-o imaginez pe Ella, care își petrecuse toată viața în centrul elegant al orașului, cum se străduia să se descurce printre ruinele ghetoului dezafectat. N-avea să reușească niciodată.

– Ar bătea prea mult la ochi, am spus eu. Iar Ella n-o să se descurce cu scotocitul printre ruine. Dacă aş pntea să ies în stradă, m-aş duce chiar eu.

Saul a făcut ochii mari.

– Sadie, nu se poate să vorbeşti serios!

Câtă vreme voiam să rămânem în viaţă, canalizarea era singura noastră speranţă. Dacă ieşeam în stradă, asta însemna să riscăm să fim prinşi şi ucişi.

– E singura cale, am conchis.

– Pot să mă duc eu, a propus Saul.

Dar chiar în momentul în care spunea asta, ne-am dat seama că nu era posibil. Cu barba şi cu iarmulca lui, ar fi fost depistat imcdiat. Îl adoram pentru că se oferise, dar nu putea pleca. Eu eram singura speranţă.

Dar el tot nu voia să audă de aşa ceva.

– Promite-mi că uu pleci, a spus el pe un tou pe jumătate ordin şi pe jumătate rugăminte.

Mă întrebam de ce ar fi avut încredere în cuvântul meu, după ce deja mi-l încălcasem continuând să mă întâlnesc cu Ella.

Şi-a încruntat fruntea, îngrijorat.

– Nu vreau să las să ţi se întâmple ceva rău!

A întins mâna și mi-a atins obrazul. Mi-am dat seama că sentimentele lui pentru mine sporiseră. În ochi i se citea o afecțiune profundă. Ne cunoșteam de foarte puțin timp; părea aproape imposibil să fi devenit atât de apropiați. Dar se părea că viața se mișca cu altă viteză în timpul războiului, mai ales aici, unde orice moment putea fi pentru noi ultimul. Totul se intensifica.

Am dat din cap în semn că eram de acord să-l ascult. Saul s-a lăsat pe spate, aparent satisfăcut de promisiunea mea. Dar mintea îmi lucra în continuare. Știam foarte bine cât de periculos era să ies pe stradă. Dar dacă nu ieșeam, muream de foame cu toții: eu, mama, pruncul ei nenăscut și familia Rosenberg. N-aveam de ales.

În noaptea următoare, am așteptat cu nerăbdare să pot să mă strecor afară din încăpere. Nu i-am spus lui Saul și nici altcuiva că mă duceam s-o văd pe Ella. Cerul de dincolo de grilaj fusese cenușiu mai devreme și speram să fie prea înnorat ca Saul să poată citi în acea nișă, astfel încât să nu mă mai invite să-l urmez. Dar, pe când ceilalți se pregăteau de culcare, el s-a apropiat și m-a întrebat:

– Vrei să vii cu mine?

În ultima vreme mă căuta mai des ca să-i țin tovărășie. Uneori, în timp ce străbăteam tunelurile, îmi povestea întâmplări din prima lui tinerețe, iar în alte nopți se mulțumea să pășească alături de mine, cufundat în gânduri. Invitația, pe care în alte împrejurări aș fi primit-o cu bucurie, acum m-a umplut de spaimă.

– Mi-ar face plăcere, dar sunt epuizată, m-am scuzat eu, detestând faptul că trebuia să-l mint.

Dar nu era chiar întru totul neadevărat; cu toții aveam mai puțină energie, fiindcă nu mâncam.

Pe chipul lui s-a zugrăvit mai întâi uimirea, iar apoi, dezamăgirea.

– Atunci, nu mă duc nici eu.

Îu sinca mea, am răsuflat ușurată.

– Mâine-seară?

– Cu plăcere.

Saul și-a atius marginea pălăriei și s-a retras în partea lui de încăpere. Văzând cum plecase, am simțit un val de regret. Așteptam cu nerăbdare plimbările nuastre și mă durea că acum trebuia să-l refuz. Am așteptat până când ceilalți au adormit. Mama se zvârcolea și se învârtea în somn, neliniștită, stânjenită de sarcină. Mă temeam să nu fie prea târziu până când adormca adânc. În cele din urmă, după ce nu s-a mai mișcat și

respirația i-a revenit la sforăitul ei greu și uniform, m-am strecurat afară din încăpere.

Am coborât în tunel, găsindu-mi calea pe pipăite prin întuneric. Drumul spre ieșirea pe care o descoperisem împreună cu Saul era cel mai lung pe care îl parcursesem prin conducte din noaptea în care ajunseserăm în canalizare. În timp ce străbăteam de una singură subteranele în care nu se auzea nimic altceva decât curgerea apei, mi se părea că aș fi putut să fiu prinsă în orice clipă. Pielea mi se încrețise. Am văzut fantoma tatălui meu, apoi pe Paweł. Însă acele năluciri nu veniseră să mă sperie pe mine, ci mai degrabă păreau să mă călăuzească, răspândind o lumină slabă în tunelul din fața mea.

În cele din urmă, am ajuns la bazinul pe care îl găsisem împreună cu Saul. Conducta care dădea în stradă era situată sus, în partea cealaltă. Mi-am dat seama că n-aveam cum să mă ridic. Ultima dată mă ajutase Saul, dar nu mă gândisem cum anume aveam să mă urc de data asta pe zidul înalt și să ajung la conductă fără ajutorul cuiva. Am coborât în bazin. Ochii mi se adaptaseră acum. În semiobscuritate, am văzut pe jos câteva scânduri. Le-am adunat și am

făcut o grămadă lângă zidul pe care trebuia să-l escaladez, sperând că asta era de ajuns. Am întins mâna sus, deasupra mea, după conductă. Am ratat și am căzut, iar scândurile au zburat în aer. M-am uitat în sus. Pur și simplu n-aveam cum să ajung singură la conductă. Dar dacă nu ajungeem acolo, sus, n-o vedeam pe Ella și nici nu puteem face rost de hrana de care aveem nevoie. Am reașezat scândurile și am încercat să mă cațăr pe zid cu toată forța și hotărârea. Membrele îmi erau slăbite de foame și mi se părea imposibil să reușesc. Am respirat adânc, mi-am adunat fiecare dram de putere pe care îl mai aveam și am sărit îu sus. M-am prins cu mâinile de marginea conductei și m-am tras în sus, dar m-am zgâriat la genunchi de marginea de metal aspru.

M-am târât prin conductă și, câteva secunde mai târziu, am ajuns la capăt. Am aruncat o privire prin grilajul de aici, care era dreptunghiular și mai mare decât cel de pe strada din Dębniki. N-am văzut-o pe Ella. Mă întrebam dacă nu cumva nu reușise să iasă din casă. Poate că n-avea să vină deloc. Neliniștea mea a crescut. Atunci când plănuiserăm să ne întâlnim aici, sperasem s-o văd, pur și simplu. Dar acum, când Paweł și rezervele

noastre de hrană dispăruseră, aveam nevoie de ajutorul ei. Nu puteam ieși din canaiizare fără ea. Dacă nu ajungeam la depozitul de alimeute despre care îmi vorbise Saul, urma să murim cu toții de foame.

În cele din urmă am auzit pași deasupra grilajului, din ce în ce mai deslușiți. M-a retras din nou în umbră, în caz că era altcineva. Dar, un minut mai târziu, a apărut Ella. Îi vedeam fața prin grilaj, în timp ce mă căuta din priviri.

– Sunt aici, am șoptit.

Ella a zâmbit.

– Ai reușit!

Spațiul de sub grilaj era strâmt. Ca să încap, trebuia să stau pe jumătate așezată și pe jumătate culcată.

– A mers! am spus eu.

Dar satisfacția mea a pălit în clipa în care m-am uitat la mâinile ei ca să văd dacă avea ceva de mâncare și am constatat că n-avea nimic.

– A trebuit să mă strecor repede afară, a spus ea, citindu-mi gândurile. N-am putut să trec pe la bucătărie. Îmi pare rău.

– Nu contează, am spus, deși stomacul îmi ardea.

– Ce mai faci?

Am tăcut, cuprinsă de îndoieli. Adesea mă gândisam cu îngrijorare că, dacă îi împărtășeam Ellei necazurile mele, s-ar fi putut ca ea

să mă găsească plicticoasă și să nu mai vină să mă vadă. Dar foamea mă împungea, fiind prea cumplită și prea amenințătoare ca s-o ignor.

– Ca să fiu sinceră, nu prea bine. N-avem nimic de mâncare. Muncitorul de la canalizare care ne ajuta a fost arestat.

Am văzut cum pe chipul ei apărea îngrijorarea, ca și când și-ar fi dat seama abia acum pe daplin la ce pericole se expunea dacă mă ajuta.

– Trebuie să găsesc mai multe alimente, am spus eu.

Detestam faptul că eram nevoită s-o rog. Făcuse deja atât de mult pentru noi!

– Am să văd ce pot face ca să aduc mai multe, a spus repede Ella.

– Nu, nu, nu asta am vrut să spun! Mi-ai dat deja atât de mult și nu vreau să par nerecunoscătoare. Dar suntem cinci persoane în canalizare. Trebuie să găsim un depozit mai mare de provizii care să ne ajungă până...

Vocea mi s-a frânt, neștiind ce speram, de fapt: să se întoarcă Paweł? Să se termine războiul? Nici una dintre soluții nu părea foarte probabilă în momentul acela.

– Până se schimbă lucrurile, em încheiat eu cu voce slabă.

– N-am nimic, a răspuns Ella. Dacă îmi dai câteva zile, pot să

încerc să cumpăr ceva de la piețele din afara orașului.

O vedeam în minte pe mama, atât de slăbită de foame, încât aproape că leșinase ceva mai devreme.

– Iartă-mă, dar hrana asta ne trebuie mai curând, am spus cu cu brutalitate. Vreau să știi că apreciez sincer tot ce ai făcut pentru noi, dar dacă mai așteptăm, s-ar putea să fie prea târziu. Nu mai avem timp.

– Ce dorești să fac?

– Știu că au rămas alimente în ghetou. Trebuie să ajung la ele.

– Dacă îmi spui unde sunt, mă duc să le caut, a spus ea fără să șovăie.

În pofida pericolului la care o expuneam, era dispusă să încerce.

– Nu pot să-ți explic. Ar fi prea periculos pentru tine să te duci acolo de una singură.

Am tras aer adânc in piept, făcându-mi curaj pentru ceea ce urma să spun.

– Trebuie să găsesc chiar eu locul și am nevoie de ajutorul tău ca să ies de aici.

– Când?

Am înghițit în sec.

– Acum.

Ella a rămas tăcută o vreme.

– Atunci când ne-am cunoscut, ai spus că era prea periculos peutru tine să mergi pe stradă.

– Aşa-i. Dar avem nevoie de alimente. Iar dacă există o şansă să fac rost de ele, trebuie să încerc. N-am de ales.

Riscul de a fi arestată era real. Dar spectrul morţii prin înfometare părea mult mai cumplit în momentul acela.

Mă aşteptam ca Ella să mă refuze. Dar ea a dat din cap luându-şi o mină solemnă, dispusă să facă ceea ce îi ceream. O secundă mai târziu, a început să tragă de grilajul canalizării. Acesta era înţepenit, probabil că din pricina ruginii. Mi s-a strâns inima. Se părea că nu puteam să ies pe acolo. Am început să împing, în timp ce ea trăgea. În cele din urmă, grilajul a cedat. Ella s-a sforţat să-l ridice şi l-a deschis. Apoi a întins mâna în spaţiul întunecos dintre noi. Degetele noastre s-au împletit, atingându-se pentru prima dată. Ea m-a tras afară cu mai multă putere decât aş fi crezut că avea. Mi-am îndreptat trupul, eliberată din ascunzătoare.

Şi aşa, am ieşit din canalizare.

Am inspirat adânc, sorbind aerul cu înghiţituri mari. Era atât de proaspăt şi de rece, încât mi-a ars plămânii de îndată ce a pătruns în ei. Stăteam pe o pantă uşoară, acoperită cu iarbă, care ducea spre digul de lângă râu. Ochii mei s-au

îndreptat imediat spre cerul nopții, un covor de stele așternut deasupra catedralei Wawel. Era pentru prima dată după luni de zile când vedeam priveliștea pe care o admirasem de zeci de ori împreună cu tatăl meu în copilărie, în timpul plimbărilor noastre, care ne permiteau să vedem mult mai mult decât da la ferestrele înguste ale apartamentului nostru. Cândva, considerasem cerul plin de stele drept o realitate imuabilă, la care aveam acces oricând. Apoi stelele îmi fuseseră furate, la fel ca și tata. Acum am privit în sus, savurând priveliștea magică, iar stelele erau chiar mai strălucitoare decât mi le aminteam.

Ieșisem din canalizare. Îmi venea să dansez, să alerg, să urlu. Firește că n-am făcut nimic din toate astea. Stăteam pe malul râului, lângă terasamentul de beton care ducea spre stradă. Deși era pustiu, malul râului rămânea un loc expus. Puteam fi zărite de nemți sau de poliție în orice moment.

– Nu putem să stăm aici, am spus eu.

– Nu, a fost de acord Ella.

Stăteam lângă ea, dreaptă, și am observat pentru prima dată că era mult mai înaltă decât mine. Mă privea țintă și mă întrebam dacă

făcea asta din pricina înfățișării mele jalnice.

– Ce-i? am întrebat.

– E ciudat să te văd așa, la uivelul ochilor, a răspuns Ella și am izbucnit amândouă într-un râs înăbușit. Ar trebui să-ți ștergi murdăria de pe față, a adăugat ea pe un ton mai serios.

S-a uitat în jur după ceva cu care să mă șterg și, negăsind nimic, și-a scos de la gât eșarfa fină de mătase și mi-a întins-o. Simțeam cum murdăria de pe fața mea se îmbiba în eșarfa ei. Ella nu s-a plâns. I-am dat-o înapoi, dorindn-mi însă s-o fi putut spăla înainte să i-o înapoiez. A luat o margine și mi-a șters un loc de pe obraz pe care nu-l curățasem. Apoi mi-a înfășurat eșarfa lejer în jurul capului, ca pe un șal.

– Așa!

Mi-a zâmbit vesel, ca și când asta ar fi rezolvat totul.

– Mulțumesc.

M-am simțit străbătută de un val de recunoștință și am îmbrățișat-o cu un gest impulsiv. M-am gândit că avea să se tragă înapoi, respinsă de mirosul meu. Dar ea n-a făcut-o. Dimpotrivă, m-a strâns și mai tare. Am rămas îmbrățișate, fără să ne mișcăm, câteva secunde.

În timp ce ne desprindeam din îmbrățișare, colierul men s-a agățat

de nasturele de sus al rochiei ei. L-am desfăcut cu grijă.

– Ce-i asta? a întrebat Ella arătând spre amuletă.

– A fost a tatălui meu.

– E frumoasă. Dar ce înseamnă?

Mi-am plimbat degetul pe literele ebraice aurii, care sclipeau în lumina lunii. Tata făcuse amuleta pe când eram copil și îmi explicase semnificația ei. Parcă simțeam și acum mâna lui pe mâna mea, călăuzindu-mă.

– *Chiai*. Înseamnă „viață".

– E frumoasă. Dar o să trebuiască s-o scoți.

Mi-am amintit de avertismentul lui Saul în legătură cu amuleta. În canalizare puteam nesocoti îngrijorarea lui. Dar dacă o purtam aici, sus, pe stradă, arătând astfel că eram evreică, asta putea să mă dea de gol și să însemne moartea. Am desfăcut lănțișorul și l-am pus în buzunar.

– Acum haide să mergem! m-a îndemnat Ella.

Am pornit spre est, de-a lungul malului râului, spre Podgórze, cartierul în care fusese amplasat ghetoul. Străzile arătau mai mari decât îmi aminteam și totul părea mai sinistru și mai amenințător. N-ar fi trebuit să fiu acolo. M-a cuprins

dorința de a mă târî înapoi sub pământ.

Ne-am îndreptat spre ghetou, luând-o pe străduțe și prin umbra clădirilor. Mă speria zgomotul încălțărilor noastre, care bocăneau prea tare pe pietrele pavajului. Simplul fapt că eram pe stradă la acea oră era o infracțiune și, dacă eram văzute, am fi fost rețiunte și interogate. N-aș mai fi văzut-o niciodată pe mama.

Mergeam timid, căci îmi era teamă că fiecare pas putea fi ultimul. Ella însă se mișca pe străzi cu o siguranță pe care o invidiam. Am simțit pe neașteptate un resentiment. Acela era orașul men la fel de mult ca și al ei, sau cel puțin fusese. Dar acum eram o străină, îl vizitam numai prin bunăvoința ei. Am alungat acel sentiment. Singurul lucru care conta acum era să găsesc alimentele. M-am gândit la ceilalți din canalizare, care se bazau pe mine, la ce s-ar fi întâmplat cu ei dacă nu găseam alimentele sau dacă nu mă mai întorceam.

În curând am ajuns în piața Podgórski, piața principală a cartierului, care se afla chiar lângă zidurile ghetoului. Acum era pustie, nu se vedeau decât câțiva șobolani care scormoneau după mâncare în tomberoanele de gunoi. Am ocolit

pe lângă Sfântul Iosif, imensa biserică neogotică din capătul pieței, și am ajuns la zidul ghetoului. Deși nu mai era nimeni înăuntru, porțile erau tot închise. Am luat-o de-a lungul zidului înalt de cărămidă până când am găsit o porțiune care se dărâmase, iar apoi am pășit cu grijă peste pietre și moloz și am intrat. Dezastrul era mult mai grav decât auzisem sau decât îmi dădusem seama stând jos, în canalizare. Clădirile fuseseră incendiate una după alta, aveau ferestrele sparte. Acolo unde cândva locuiseră oamenii, rămăseseră numai niște găoace pustii. M-am uitat la Ella, care se oprise din mers. Cunoșteam prea bine ghetoul, dar ea se afla acolo pentru prima oară. Fața îi era crispată de consternare văzând modul îngrozitor în care trăiserăm – și pe cel cumplit în care se sfârșise totul.

– Vino, am spus, îndemnând-o să meargă înainte.

Acum trebuia să-i arăt drumul, străbătând străzile ghetoului spre casa de pe strada Lwowska despre care îmi vorbise Saul. Aerul era îmbibat cu miros de cărbune și de ceva mai acru, poate că de gunoi ars. M-am oprit la colțul străzii Józefińska, uitându-mă în direcția clădirii în care locuisem cândva.

Ghetoul nu fusese casa mea – fuseserăm aduşi cu forţa acolo şi, inainte de canalizare, însemnase pentru mine cel mai rău Ioc pe care îl cunoscusem vreodată. Totuşi, fusese ultimul loc in care eu şi părinţii mei trăiserăm cu adevărat împreună şi m-am trezit asaltată de amintiri şi de un fel de nostalgie la care uu mă aşteptasem. Mai mult decât o părticică din mine dorea să meargă şi să vadă din uou apartamentul nostru.

Dar n-aveam timp. Am mers mai departe. În mijlocul ruinelor se aflau câteva case care fuseseră renovate, cu geamuri noi la ferestrele odată sparte, sau, în câteva cazuri, cu ziare lipite cu smoală ca să acopere golurile. Mi-am dat seama cu surprindere că ghetoul era locuit. Nu de evrei, ci cel mai probabil de polonezi din clasa de jos, cărora fie că locuinţele le fuseseră repartizate de Guvernământul General, fie că li se permisese să se instaleze în apartamentele libere. O parte din mine voia să fie supărată pe ei. Totuşi, aceia nu erau polonezi bogaţi, care exploatau proprietăţile evreilor în interes propriu, ci mai degrabă oameni ai locului care profitaseră de o ocazie ca să-şi poată întreţine familiile. Nici un ins care

ar fi avut de ales n-ar fi venit să trăiască acolo.

Totuşi, dacă ne-ar fi văzut, cu siguranţă că noii locatari ar fi anunţat poliţia. M-am gândit să mă întorc. Ne aşteptaserăm ca ghetoul să fie pustiu. Era periculos să ne aflăm acolo. Dar aveam nevoie de mâncare. S-ar fi putut ca şi casa a cărei adresă mi-o dăduse Saul să fie ocupată acum, m-am gândit eu în timp ce coteam pe strada Lwowska. Dacă bănuiala mea se adeverea, habar n-aveam cum mai puteam să căutăm alimentele.

Ne-am apropiat de numărul 12 şi am văzut că ferestrele erau încă sparte şi că pereţii fuseseră înnegriţi de un incendiu. M-am rugat în gând ca focul să nu fi distrus şi depozitul de alimente din subsol. Deşi Saul îmi spusese că el şi tatăl lui stătuseră puţin timp în ghetou după ce plecaseră din satul lor, nu-mi imaginasem până acum că el locuise acolo, la doar câteva străzi de mine. Am privit casa, care era mult mai mică şi mai dărăpănată decât clădirea pe care o ocupaserăm eu şi părinţii mei, şi am încercat să-mi imaginez cum se descurcaseră să trăiască împreună cu o jumătate de duzină de alte familii, înghesuiţi cu toţii în camere comune.

Am încercat ușa din față. Deși casa se afla într-o stare deplorabilă, ușa era tot încuiată. Mă temeam că trebuia să trecem printre cioburi și să intrăm în casă pe o fereastră.

– Haide să ocolim prin spate și să căutăm ușa pivniței, a propus Ella.

Ne-am strecurat pe aleea dintre case, aplecându-ne mult ca să nu ne vadă nimeni. Am găsit în spate ușa de la pivniță și am deschis-o. Am coborât prima pe scară, dorindu-mi fierbinte să nu cedeze treptele de lemn putrezit. Ella a venit după mine. M-am oprit, luată prin surprindere de murdărie și de mirosul prea cunoscut de ghetou, care îmi umpluse plămânii în toate lunile în care stătusem acolo și care încă se mai simțea. Dar după ce respirasem atât timp duhoarea din canalizare, era o comparație aproape plăcută.

Am traversat repede pivnița spre locul în care îmi spusese Saul că se află despărțitura ascunsă. Era un panou care se trăgea într-o parte, exact așa cum îmi fusese descris, și care lăsa să se vadă un spațiu cavernos, o adevărată ascunzătoare. Numai că locul era gol.

Alimentele promise nu erau acolo.

CAPITOLUL 13

Ella

Stăteam lângă Sadie și mă uitam în jos, la spațiul gol în care ar fi trebuit să fie provizii. Mi s-a strâns inima.

– Îmi pare rău, am spus, simțind toată apăsarea dezamăgirii ei.

Sadie n-a răspuns. Stătea nemișcată, cu ochii triști și pustii.

– Trebuie să mergem, am îndemnat-o eu după câteva minute.

Era periculos să zăbovim în acea clădire din ghetou. Sadie a clătinat din cap.

– Trebuie să fie pe aici! Nu pot să mă întorc cu mâna goală!

Ce era de făcut? Mintea îmi lucra febril.

– Putem să mai căutăm pe aici, am spus, deși n-aveam idee unde.

Deși era război, Ana Lucia nu ținea rezerve de alimente în casă, fiindcă se temea să nu atragă șoarecii. În schimb, se bizuia pe faptul că, datorită banilor și relațiilor ei, nu rămâneam niciodată fără mâncare. Așa că n-aveam de unde să fur ceea ce îi trebuia lui Sadie. Mi-a venit în minte Krys. Nu ne despărțiserăm în cei mai buni

termeni și nu eram sigură că ar fi fost dispus să-mi dea o mână de ajutor. Dar era singura mea opțiune și în adâncul sufletului știam că, dacă putea să facă ceva, nu m-ar fi refuzat.

– Am un prieten care ar putea să ne ajute.

Am regretat în aceeași clipă oferta pe care o făcusem. N-aveam nici un motiv să cred că fostul meu iubit ar fi putut găsi alimente într-un interval de timp atât de scurt. Dar trebuia să încerc.

Krys îmi spusese că locuia într-o cameră de deasupra unei anumite cafenele.

– Vino cu mine!

Ne-am furișat afară din pivnița îngropată printre ruinele înnegrite. Am grăbit pasul în timp ce străbăteam rămășițele ghetoului de altădată, fiindcă voiam s-o scot pe Sadie din mijlocul amintirilor ei ueplăcute despre acel loc jalnic.

Mergând de-a lungul malului, am plecat din Podgórze și ne-am îndreptat spre Dębniki. Deși nu cunoșteam foarte bine cartierele acelea, care se terminau fără o delimitare clară, știam că Dębniki era la numai câțiva kilometri spre vest de Podgórze, în zona industrială de pe malul de sud al Vistulei. Apropiindu-ne de Dębniki,

am părăsit malul râului şi am urcat pe strada Barska, spre cafenea. M-am uitat la apartamentele de deasupra cafenelei, întrebându-mă care dintre ele era cel al lui Krys. Trecuse de unsprezece noaptea şi cafeneaua ar fi trebuit să fie închisă de multă vreme, dată fiind ora stingerii. Totuşi, am văzut că în spatele ferestrelor acoperite mai erau câţiva clieuţi. Nu l-am zărit pa Krys, dar dacă întrebam, poate că mi s-ar fi spus unde să-l găsesc.

Am pornit spre uşă. Apoi m-am uitat la Sadie şi m-am oprit. Nu putea să intre în cafenea. Hainele ei murdare şi faţa palidă ar fi atras în mod sigur atenţia. Între cafenea şi clădirea de alături era un pasaj cu arcadă, – care făcea legătura dintre stredă şi aleea din spate. Am dus-o pe Sadie acolo şi am ascuns-o în spatele tomberoanelor.

– Trebuie să aştepţi aici.

– Mă părăseşti?

Arăta îngrozită. Am bătut-o uşor pe mână.

– Mă întorc în câteva minute.

Înainte ca ea să poată protesta, am ieşit de pa alee şi am intrat în cafenea, unde câţiva bătrâni, aşezaţi la o masă din spate, jucau cărţi. După ce ochii mi s-au adaptat la lumina slabă, am recunoscut un chip in spatele barului. M-am oprit

brusc. Era femeia cu care îl văzusem pe Krys în urmă cu câteva zile, când îl găsisem acolo. Am simțit cum mi se răscolea sufletul și am vrut să mă întorc și să plec. Dar trebuia să-l găsesc pe Krys.

– Bună seara, îl eaut pe Krys Lewakowski, am spus eu de-a dreptul, așteptând să văd un semn de recunoaștere pe chipul ei. Dar expresia i-a rămas neschimbată. V-am văzut împreună, am adăugat. Știu că-l cunoști. Mi-a spus că locuteşte într-o cameră din clădirea asta.

– Nu-i aici, a răspuns ea pa un ton rece.

– Trebule să-l găsesc, e important!

S-a uitat la mine o secundă, apoi s-a întors și a dispărut pe o ușă din spate. Nu era acolo, mi-am dat seama, dezamăgită. M-am întrebat ce trebuia să fac în continuare. Oare se cădea să-l caut acasă la părinții lui la o oră atât de târzie?

– Ella!

Krys a apărut pe neașteptate pe ușa din spatele barului. Fameia mă mințise; era aici. El a venit repede spre mine.

– Ce-i? E totul în ordine?

Eram îngrijorată că ar fi putut să fi fost tot supărat după ultima noastră întâlnire, dar în expresia lui era un amestec de uimire și de îngrijorare.

– Da… adică nu.

Am tăcut, încercând să găsesc cea mai bună cale ca să-i împărtăşesc secretul pe care îl deţineam. Apoi am spus cu glas scăzut:

– Atunci când a fost evacuat ghetoul, unii evrei au reuşit să fugă şi să se ascundă.

El a dat din cap în semn că ştia.

– Am auzit şi eu asemeuea zvonuri.

– Câţiva dintre acei evrei au fugit şi s-au ascuns în canalizare.

– În canalizare? Ei bine, chiar dacă aşa ceva ar fi posibil, unde s-au dus de acolo?

– Nu s-au dus nicăieri. Tocmai asta e problema. Fugarii sunt tot în canalizare, în apropiere de piaţa Dębniki. Ajut şi eu pe cineva, o fată.

A făcut ochii mari.

– De asta te tot văd pe acolo?

– Da. Dar acum omul care îi aproviziona cu alimente a dispărut. Trebuie s-o ajut să găsească ceva de mâncare şi să se ducă înapoi la ceilalţi.

Mi-am amintit cum refuzasem să-l ajut în activitatea lui din Armata Teritorială şi m-am gândit că urma să mă refuze.

– Câţi sunt acolo împreună cu ea?

– Cred că încă patru. Îl priveam în timp ce cugeta la spusele mele. Îmi

pare rău că nu ți-am spus mai înainte, am adăugat.

Mă așteptam să fie supărat pe mine. Și-a trecut mâna peste ceafă, în semn că se gândea.

– Când ai nevoie de alimente?

– În noaptea asta. Poți să ne ajuți?

– Nu știu. E atât de puțină mâncare în oraș, Ella!

Știam că era adevărat. Oamenii din piață păreau din zi în zi mai trași la față și se întorceau de la cumpărături cu coșurile mai mult goale.

– În mod sigur că o să reușești să faci rost de ceva prin relațiile tale din armată.

– Am să încerc, dar e greu. Armata Teritorială e complicată. E mare și sunt fel de fel de oemeni, cu scopuri diferite. Dar cunosc un tip de pe piața neagră, Korsarz, care ajută uneori Armata Teritorială să facă rost de una și de alta.

– Korsarz, am repetat eu numele de cod, care în poloneză însemna „pirat". Crezi să ne poate ajuta?

Krys a dat din cap, posomorât.

– Nu știu, dar aș prefera să nu aflu. E un individ fără scrupule și face afaceri cu oricine – inclusiv cu nemții – dacă e plătit.

– Dacă e vorba de bani… am început eu, gândindu-mă la obiectele de preț ale Anei Lucia și la

ce aş fi putut şterpeli mai uşor ca să amanetez pentru bani lichizi.

– Nu e vorba despre asta. Korsarz a făcut câteva lucruri oribile şi n-aş vrea să am de-a face cu el, dacă pot să mă descurc altfel. Am să încerc să găsesc altă cale. Trebuie să ajung la relaţiile mele şi să găsesc o modalitate de a obţine alimente în plus fără să atrag atenţia. O să dureze câteva zile, cel mult o săptămână.

Am simţit cum mi se lăsau umerii, ca apăsaţi de o povară nevăzută.

– N-avem atât de mult timp. Cei care se ascund au nevoie de hrană acum, iar eu trebuie s-o duc pe Sadie înapoi, la canal.

Era pentru prima dată când îi rosteam numele şi mă simţeam cumva vulnerabilă.

– A ieşit de acolo?

Am dat din cap în semn că da. Pe faţa lui Krys a apărut o expresie alarmată.

– Unde e?

– Am ascuns-o pe alee.

– Vrei s-o scot din Cracovia?

Am reflectat o clipă la acea idee. Sadie era acum afară din canalizare şi asta ar fi putut să însemne singura ei şansă de a-şi câştiga libertatea. Ştiam că oferta lui Krys era una de mare importanţă. În acele zile nu era uşor să scoţi un evreu din Cracovia

și simțeam multă recunoștință față de Krys pentru că îmi făcuse o astfel de propunere. Dar mai știam și că Sadie n-avea să accepte.

– Am s-o întreb, dar mă îndoiesc că ar fi de acord cu așa ceva. Mama ei e jos, în canalizare. Sadie trebuie să se întoarcă acolo. Și, oricum, nu vrea să-i părăsească pe ceilalți, lăsându-i să moară de foame. Trebuie să fac rost de alimente, pur și simplu.

– Pur și simplu? Aș vrea eu să fie atât de simplu!

– Dacă nu poți, te înțeleg, am spus eu încercând să-mi ascund dezamăgirea din voce și socotind că, la urma urmei, Krys nu-mi mai datora nimic. Îți mulțumesc oricum!

Am dat să plec, gândindu-mă cum să-i spun lui Sadie că dădusem greș.

– Stai, a spus Krys, iar eu m-am întors pe dată. Lasă-mă să văd ce pot face!

– Vorbești serios?

– Nu promit nimic, dar o să fac tot ce pot.

Un val de speranță a crescut în mine. Cu toate certurile noastre și cu toată dificultatea de a găsi alimente, Krys era dispus să încerce. Parcă vedeam cum îi lucra mintea, încercând să-și imagineze cum să transforme un lucru imposibil într-unul posibil.

– Lasă-mi câteva ore.

Am privit în sus, la cerul uopții, încercând să calculez cât timp mai aveam.

– Trebuie ca Sadie să fie înapoi înainte să se lumineze de ziuă.

– Pe unde coboară?

– Pe uiște trepte ale unui terasament de beton care se află spre râu, în apropiere de Podgórze. Cem la șapte metri de ele o să vezi o gură de canal. Vrei să merg cu tine ca să căutăm alimente?

– Da, a spus el imediat, cu o uotă inconfundabilă de afecțiune în voce.

Femeia care îl chemase la rugămintea mea, bruneta, se afla acum din nou în spatele barului. Deși era prea departe ca să audă conversația noastră, simțeam că stătea cu ochii pe noi.

– Dar nu cred că e cel mai bun plan, a adăugat Krys. Du-te cu prietena ta și ascunde-o într-un loc sigur. Ne întâlnim la ora cinci, lângă grilajul gurii de canal, indiferent dacă am… dacă am reușit sau nu să fac rost de ceva.

Înainte să apuc să-i mulțumesc, el s-a întors și a ieșit pe ușa din spatele barului. Am ieșit și eu prin față, ca s-o caut pe Sadie.

Văzându-mă ieșind din cafenea și apoi pășind pe alee, Sadie s-a ridicat dintre tomberoane.

– Ai avut noroc? Se uita la mâinile mele şi căuta cu privirea alimeutele de care avea o nevoie atât de disperată. N-ai nimic, a spus ea, deprimată.

– O să am, i-am promis cu dintr-o suflare, iar ca s-a luminat la faţă. Sau, cel puţin, prieteuul men Krys o să încerce să facă rost, m-am corectat, Fiindcă nu voiam să-i dau speranţe false în cazul în carc Krys eşua.

– I-ai vorbit despre mine? Dar, Ella, mi-ai promis!

– Ştiu, îmi pare rău. Era singura posibilitate. Se poate avea încredera în el.

Dar asigurările mele nu i-au diminuat panica.

– Ar putea să spună cuiva! Trebuie să mă întorc să-i previn pe ceilalţi!

I-am luat ambele mâini în mâinile mele.

– Sadie, încetează! Ai încredere în mine, nu-i aşa?

– Sigur că da, a spus ca fără să şovăie.

– Atunci, poţi să mă crezi şi acum. Krys n-o să spună nimic. E membru al Armatei Teritoriale Peloneze, am adăugat, trădând şi secretul lui Krys în efortul meu de a o linişti. El luptă împotriva nemţilor, aşa că îţi dai seama că n-o să te trădeze! Jur. Şi s-ar putea să-ţi facă rost de alimente.

Sau cel puţin aşa speram. Explicaţia a părut s-o liniştească.

– Cât timp…

– Are nevoie de câteva ore. Haide să mergem înapoi la canalizare și îți aduc alimeutele imediat ce le primesc.

– Foarte bine, a spus ea, părând de acord.

Am pornit pe alee.

– Stai puţin! a exclamat Sadie oprindu-se din nou. Dacă mai durează câteva ore, de ce să nu stau afară din canalizare în timp ce aşteptăm alimentele?

– O, Sadie, nu ştiu ce să spun… Eram luată prin surprindere de cererea ei. Ar fi foarte periculos!

– Ştiu că nu e o idee bună, dar sunt luni de zile de când n-am mai fost la suprafaţă. Vreau să mai stau puţin aici, să respir aerul ăsta. O să am grijă să nu mă vadă nimeni.

Şovăiam, neştiind ce să-i răspund. Vedeam cum înghiţca cu nesaţ aerul libertăţii și simţeam că îşi dorea să mai rămână.

– Dar e foarte periculos! Iar Krys are uevoie de câteva ore bune.

– Mă întorc înainte să se lumineze de ziuă, a spus ca pe un ton care aducea a implorare. Indiferent dacă el a adus sau nu alimentele.

Sadie mă privea cu atenţie în timp ce reflectam. Era o nebunie să

rămână afară. Ar fi putut să fie prinsă în orice moment. Dar vedeam cât de mare nevoie avea de asta. Și eram încântată de tovărășia ei, nu doream să plece atât de repede.

– Foarte bine. m-am învoit eu. Dar nu aici.

Cartierul Dębniki nu era departe de ghetou și patrulele de poliție mișunau pe aici.

Am ieșit de pe alee și am pornit spre oraș. Străzile erau pustii și pașii noștri trezeau un ecou prea mare pe pavaj. În clipa în care ne-am apropiat de pod, am văzut o mașină a poliției parcată la baza acestuia.

– În ascunzătoare! am șoptit, trăgând-o pe Sadie în spatele zidului de sprijin care se întindea de-a lungul malului râului.

Ne-am înghesuit una în alta, fără să ne mișcăm. Eram atât de lipite, încât îi simțeam inima bătând lângă inima mea. Speram ca poliția să nu instaleze un punct de control pe pod, ceea ce ne-ar fi obligat să traversăm râul prin altă parte. Alături de mine, Sadie înțepenise de frică. N-avea acte pe care să le arate dacă era oprită; ar fi fost arestată imediat. M-am întrebat atunci dacă nu cumva făcusem o greșeală cedând la rugămintea ei, dacă nu cumva ar fi trebuit să insist să se

întoarcă imediat la canalizare. Acum era prea târziu. Mi-am împletit degetele cu ale ei, hotărâtă s-o fac să treacă cu bine peste acea noapte.

Câteva minute mai târziu, mașina poliției a plecat. După ce am ieșit din ascunzătoare, Sadie m-a apucat de braț.

– Unde mergem?

– La mine acasă, am spus eu pe dată, fără să stau prea mult pe gânduri.

Asta însemna să traversăm tot orașul după ora stingerii, riscând să fim surprinse sau chiar mai rău. Dar mi-am amintit că Ana Lucia era plecată în noaptea aceea. Se dusese să cineze cu colonelul Maust la un restaurant din capătul celălalt al orașului, mai aproape de apartamentul lui, și nu se întorcea până dimineață. Casa mea era cea mai bună opțiune ca s-o ascund pe Sadie. N-aveam unde s-o duc în altă parte. Sadie mi-a aruncat o privire derutată.

– Cum am putea să facem așa ceva?

– E un loc sigur, am răspuns eu, silindu-mă să vorbesc cu o voce fermă. Te asigur.

Sadie părea că voia să mai spună ceva. Dară dacă plănuia să rămână la suprafață până când ue aducea

Krys ceva de mâncare, n-aveam altă opțiuue.

În timp ce traversam podul spre centrul orașului și spre casa mea, Sadie s-a uitat in sus, privind atât de intens, încât n-a mai văzut pe unde mergea și aproape că s-a împiedicat. Am luat-o de braț ca să nu cadă și i-am urmărit privirea. La început am crezut că încerca să vadă castelul Wawel, care se profila sus, pe deal, parțial ascuns de albia râului. Dar Sadie își întindea gâtul cât putea de mult ca să admire cerul nopții.

– Astăzi par aproape albastre, a rostit ea cu o voce plină de uimire.

Mi-am amintit de ziua în care ne cunoscuserăm, când primul lucru despre care mă întrebase ea fuseseră stelele.

– Ce constelație vezi?

– Uite, a spus ea pe un ton vesel, arătând spre nord, asta e Ursa Mare! Tata spunea că, atât timp cât o găsești, nu te rătăcești niciodată. Cuvintele ei se revărsaseră ca un torent. S-a răsucit în loc și a continuat: Iar acolo, triunghiul acela lung, cu coadă, se numește Cameleonul.

Am încercat să-i urmăresc degetele în timp ce trasa linii prin aer, dar nu vedeam imaginile. Am pornit repede de la pod spre Orașul Vechi. Sadie uu vorbea, dar pe

măsură ce ne apropiam de centrul orașului, vedeam cum privea cu nesaț străzile cunoscute, de care stătuse departe vreme de atâtea luni.

Patruzeci de minute mai târziu, am cotit și am intrat pe strada Kanonicza.

– Aici locuiești? a întrebat Sadie uevenindn-i să creadă, în timp ce o conduceam spre spatele casei.

– Da.

Am văzut atunci casa noastră cu ochii lui Sadie și mi-am dat seama cât de măreață trebuie să fi arătat după locurile îngrozitoare în care trăise fata aceea. Preț de o clipă, m-am întrebat dacă nu cumva Sadie ar fi putut avea resentimente față de mine din pricina asta. Dar nu era timp să mă îngrijorez. Mi-am dus degetul la buze ca să-i cer să păstreze liniștea, fiindcă trebuia să ne ferim de vecini. Am deschis ușa din spate și am lăsat-o să intre. Am început să urcăm pe scara de serviciu, dar Sadie s-a oprit în spatele meu.

– Ella, e periculos pentru mine să stau aici, a șoptit ea prea tare.

– Mama mea vitregă e plecată în noaptea asta, am liniștit-o eu.

I-am făcut semn să mă urmeze, iar apoi am urcat etaj după etaj, până la mansardă.

– Stai jos, i-am spus.

Sadie ezita și se uita, stânjenită, prin cameră. Am înțeles că nu voia să păteze nimic cu hainele ei murdare. Am pus o pătură peste fotoliul pe care îmi plăcea să mă așez ca să desenez și să citesc.

– Uite!

Acum am observat cât era de palidă.

– Când ai mâncat ultima dată?

N-a răspuns. M-am întrebat dacă nu-și amintea sau dacă nu voia să spună.

– Mă întorc imediat.

Am coborât repede scările, m-am dus la bucătărie și am scos din răcitor o farfurie cu carne și brânză, prea grăbită acum ca să-mi mai peste dacă Hanna avea să observe sau nu lipsa mâncării. Am luat farfuria și am urcat scările.

Sadie mutase fotoliul mai aproape de fereastră și se uita din nou la cer.

– Ai o cameră foarte frumoasă, a remarcat ea. Cel mai mult îmi place priveliștea. Pictezi? a întrebat ea, observând uneltele de artă așezate într-un colț.

O pânză stătea rezemată de perete, un tablou cu orizontul orașului, pe care îl începusem cu câtva timp în urmă și nu-l terminasem.

– Puțin.

Am ridicat din umeri, stânjenită, și am încercat să acopăr pânza, dar

Sadie s-a dus s-o vadă mai de aproape.

– E superb, Ella! Ai un talent real.

– E aşa de greu să te gândeşti la artă în vreme de război! Am cam renunţat.

– O, să nu faci aşa ceva! Trebuie să pictezi acum chiar mai mult ca altă dată. Nu trebuie să laşi războiul să-ţi fure visurile. Pe chipul ei s-a ivit o expresie plină de tristeţe. Dar cine sunt eu ca să vorbesc?

– Tu ce vrei să fii?

– Doctoriţă.

– Nu astronom? am tachinat-o, amintindu-mi cât de captivată era de stele.

– Îmi place astronomia, de fapt îmi plac toate ştiinţele, a răspuns ea pe un ton serios. Dar cel mai mult mă interesează să vindec oamenii. De aceea vreau să mă fac doctoriţă. N-am renunţat la dorinţa mea, a spus ea pe nerăsuflate. Asta, dacă pot să găsesc un loc unde să studiez după război.

Eram uimită de intensitatea visurilor ei, care nu fuseseră reduse la tăcere de tot ceea ce se întâmplase.

– O să găseşti, am spus eu, dorind s-o încurajez în ambiţiile ei la fel cum mă încurajase şi ea pe mine.

Am pus farfuria cu mâncare pe o măsuţă joasă de lângă fotoliu.

– Pentru tine.

N-a luat nimic, dar a privit farfuria.

– E un porțelan foarte frumos.

M-am uitat pentru prima dată cu atenție la farfuria cu floricele pictate pe margine. Era una dintre farfuriile noastre de zi cu zi și nu mă gândisem niciodată la ea. Văzând-o acum prin ochii lui Sadie, mi-am amintit că farfuria făcea parte dintr-un set pe care mama mea îl primise ca dar de nuntă de la părinții ei – o legătură cu o lume pierdută.

– Trebuie să mănânci, am spus eu.

Dar Sadie tot nu mânea.

– Ceilalți… Ar trebui să duc astea jos, în canalizare, și să le împart cu ei, a spus ea cu un aer vinovat.

– O să fie mai mult și pentru ei. Ai nevoie de putere ca să duci alimentele înapoi.

A luat, reticentă, o îmbucătură de brânză.

– Mulțumesc, a spus ea atunci când am îndemnat-o să mai ia.

S-a întors spre fotografia de pe masa mea, cu părinții alături de cei trei copii, pe malul mării.

– Familia ta?

Am dat din cap în semn că da și am arătat spre bebelușul din brațele mamei.

– Asta sunt eu. Și acela, am continuat, arătând spre Maciej, e

fratele meu care trăiește la Paris. Sper să mă duc să stau la el.

– Pleci?

În vocea ei s-a simțit o nuanță de tristețe și de surprindere.

– Nu acum, am spus cu repede. Poate că după război.

Sadie a întins mâna și a luat altă fotografie.

– E Krys, nu-i așa?

Am adeverit înclinând din cap. Voisem să ascund fotografia care îl înfățișa pe Krys în uniformă militară și care fusese făcută chiar înainte ca el să plece la luptă.

– Eram aproape logodiți înainte de război. A plecat pe front, iar după ce s-a întors, nu m-a mai vrut.

Deși Krys îmi spusese motivul real pentru care se ținuse departe, respingerea lui încă mă durea.

– Îmi pare rău, a spus Sadie punându-și mâna peste mâna mea.

Mă simțeam prost, de-a dreptul penibil, să mă las consolată de Sadie, când ea era cea care suferea. Dar de când mă despărțisem de Krys, era prima dată când puteam să-mi împărtășesc cuiva sentimentele.

– Sunt sigură că nu poate fi adevărat, a adăugat Sadie.

– Și el mi-a spus asta, am recunoscut eu, înmuiată. A spus că e implicat într-o formă de luptă împotriva nemților și că ăsta e

motivul pentru care trebuie să stea departe de mine. Lupta pe care o duce e foarte periculoasă.

– Vezi? El încearcă doar să te protejeze. L-am auzit pe stradă mai deunăzi și părea îngrijorat. După ce se termină războiul și nu mai e nici un pericol, o să vină înapoi la tine și o să fiți împreună.

Știam amândouă că promisiunile referitoare la viața de după război erau prea incerte ca să însemne ceva, dar Sadie încerca să mă consoleze și ea cum putea.

– N-am avut niciodată un prieten, a mărturisit Sadie.

– Nu?

Ea a clătinat din cap.

– Sincer vorbind, am fost întotdeauna stângace și m-am simțit mai bine cu cărțile mele decât cu băieții.

– Dar cu siguranță că e cineva…

– Ba nu-i! a protestat Sadie, dar mi-am dat seama după vocea ei că era exact invers.

– Saul? am insistat, amintindu-mi numele pe care îl pomenise.

– Da, a recunoscut ea. Dar nu e ceea ce crezi.

– Ba e chiar așa! Îmi dau seama după fața ta, am necăjit-o eu și apoi am izbucnit amândouă în râs.

– Nu, zău că nu-i! a protestat ea din nou, iar obrajii i s-au îmbujorat.

Familia lui e foarte religioasă. Saul e cu câțiva ani mai în vârstă și nu se gândește la mine în felul ăsta. E doar o pasiune trecătoare din partea mea. A fost logodit înainte de război, iar logodnica lui a fost ucisă, iar acum el e în doliu. Nu-i sunt altceva decât o prietenă. N-o să-i fiu niciodată altceva.

– Niciodată să nu spui „niciodată"!

– Sunt sigură că nu mă privește ca pe o fată pe care ar putea s-o iubească.

– Trebuie să te vezi așa cum vrei să te vadă alții, am spus eu, amintindu-mi de ceea ce îmi spunea Ana Lucia pe când eram mai mică.

Acele vorbe erau unul dintre puținele lucruri folositoare pe care mi le spusese vreodată mama mea vitregă. M-am apropiat de dulap și am scos o rochie proaspăt călcată.

– Uite, încearcă asta.

– Acum? O, Ella, nu se poate! Nu vreau s-o murdăresc.

– Atunci, spală-te!

S-a uitat lung la mine, mirată de propunere.

– De ce nu? Avem timp. Haide, spală-te puțin! Am condus-o la baia de la etajul doi. Aici poți să te speli.

Sadie se uita cu jind la cada cu picioare masive, ca niște gheare.

– Haide! O să te aștept la ușă. Ai timp să faci o baie, dacă nu stai prea

mult.

Am închis uşa, ca să-i las intimitate. O secundă mai târziu, am auzit cum curgea apa de la robinet.

În timp ce stăteam de pază în faţa uşii, gândurile mele s-au întors la Krys. Mă întrebam cum putea face rost de mâncare, mă rugam să reuşească. De asemenea, aş fi vrut să ştiu de ce îşi petrecea atât de mult timp la cafenea. Oare asta avea vreo legătură cu munca lui, sau o făcea pur şi simplu pentru că avea o cameră la etaj? Sau era acolo atât de des din cauza femeii cu bucle negre?

Câteva minute mai târziu, Sadie a ieşit din baie, spălată şi îmbrăcată în rochia pe care i-o dădusem. Îi era prea mare şi părea puţin incomodată, de ea, de parcă ar fi purtat un fel de costum de scenă.

– Arăţi minunat, i-am spus.

Şi chiar aşa şi era. Acum, când nu mai era murdară, pielea ei palidă părea luminoasă. Ochii căprui îi străluceau de fericire.

A zâmbit şi şi-a frecat mâinile de materialul rochiei.

– Mă simt minunat. Mulţumesc!

Am dus-o înapoi în camera mea.

– Dă-mi voie să-ţi perii părul, i-am propus.

Sadie s-a aşezat pe scaun, ascultătoare. A stat absolut nemişcată cât timp i-am aranjat

părul negru într-un coc înalt. Apoi i-am dat cu puţină pudră pe nas.

– Uite, eşti gata pentru o seară la operă! am exclamat, iar apoi am chicotit amândouă. Parcă eşti altă persoană! am adăugat, dându-mi seama după aceea că vorbele mele sunaseră altfel decât intenţionasem. Nu asta am vrut să spun, am ţinut eu s-o asigur.

Dar Sadie a zâmbit, plină de bucurie.

– Înţeleg. E atât de bine să mă simt curată! Fireşte, n-o să rămân prea mult timp aşa după ce mă întorc în canalizare.

– Nu-ţi face probleme că se murdăreşte rochia, am spus eu. Păstrează-o, e a ta!

– Mulţumesc, dar nu vorbesc numai de rochie. Tot ce se întâmplă în noaptea asta e ca un vis. Un vis fără sfârşit.

Timpul petrecut aici era doar un scurt interludiu în mijlocul tristeţii şi al suferinţei. Sadie a întins mâna şi a strâns-o pe a mea.

– Sunt fericită să pot face asta, am spus eu. E foarte plăcut să te ştiu aici! i-am mărturisit, şi chiar aşa şi era, deşi peste o clipă Sadie avea să plece. Ai nevoie şi de încălţăminte, am adăugat.

Ghetele pe care le avea se dezintegraseră aproape de tot din

cauza umezelii constante.

– Le port de când am plecat din ghetou. Mi-au rămas mici, a recunoscut ea. Dar mă descurc.

Am căutat din nou în dulap și dintr-odată mi-a părut rău de zecile de perechi de pantofi pe care le aruncasem de-a lungul anilor fără să stau pe gânduri. Am scos o pereche de ghete negre de piele.

– S-ar putea să-ți fie mari, am spus eu, uelinișțită.

– Sunt perfecte, a răspuns Sadie după ce le-a încălțat, iar eu nu mi-am dat seama dacă era adevărat sau dacă ea doar voia să fie politicoasă.

Însă ghetele acelea erau călduroase și uscate, iar Sadie se uita la ele ca și când n-ar fi văzut niciodată ceva mai minunat.

– Mulțumesc, a spus ea din nou.

Chiar atunci s-a auzit zgomot la parter și s-a deschis o ușă. Mi s-a oprit inima în loc.

– Ce-i? a întrebat Sadie văzându-mi expresia.

Am dat din cap, căci abia puteam să vorbesc din cauza nodului care mi se pusese în gât.

– Ana Lucia s-a întors acasă.

CAPITOLUL 14

Ella

– Mama mea vitregă, i-am explicat cu în șoaptă lui Sadie. S-a întorsl

Probabil că Ana Lucia își schimbase planurile. Și mi-am dat seama că nu era singură, după pașii grei care o însoțeau în timp ce urca scara. Nu pomenisem nimic despre asta ca să n-o fac pe Sadie să intre în panică. Dar era inutil. Sadie pălise de groază.

– Ai spus că nu e nimeni acasă, că e plecată toată noaptea!

– Așa am crezut. Trebuie să te ascunzi.

– Dar unde?

Am întredeschis ușa camerei și am ascultat. Auzind vocea colonelului Maust și pe cea a Anei Lucia, am închis-o repede.

– Trebuie să faci liniște. Mama mea vitregă e cu cineva.

N-aveam cum să mai ocolesc adevărul.

– Ella, oaspetele mamei tale vitrege e neamț? a șoptit Sadie.

Am vrut să apun o minciună, dar accentul colonelului Maust era ineonfundabil.

– Da, am recunoscut eu, iar inima mi s-a oprit în loc. Trebuie să înțelegi, Sadie, că cu nu sunt deloc așa. Detest faptul că Ana Lucia are relații cu nemții, și asta, chiar în casa tatălui meu. Crede-mă că nu mă așteptam să vină aici în noaptea asta. Oricum, n-aveam unde să te ascund în altă parte.

Dar explicațiile mele erau o slabă consolare.

– Nu trebuia să mă aduci aici.

În vocea lui Sadie era o uotă acuzatoare.

– Îmi pare rău. Am greșit. Am încercat să te ajut. N-am avut nici o clipă intenția să te pun în primejdie.

Căutam, disperată, un loc în care s-o ascund.

– Intră aici, i-am spus, arătând spre dulap.

Sadie stătea încremenită.

– E singura posibilitate. Numai până când adorm ei doi. Apoi putem să ieșim din casă.

Sadie a intrat în dulap și am acoperit-o cu niște haine.

Chiar atunci s-a auzit o bătaie în ușă.

– Ella, tu ești? a rostit o voce tărăgănată ce răsuna de pe coridor.

M-a cuprins panica. Ana Lucia nu urca niciodată la etajul al patrulea.

– Da, Ana Lucia, am spus eu, încercând să vorbesc pe un ton

normal.

– Mi s-a părut că aud voci!

– Era gramofonul. Dar acum o să-l opresc.

Fără să-mi ureze noapte bună, Ana Lucia s-a întors și a coborât scările împleticindu-se, cât pe ce să cadă. Am auzit cum se închidea ușa de la camera ei. Dar încă nu îndrăzneam s-o eliberez pe Sadie.

După un timp, în dormitorul de jos s-a făcut liniște. Am așteptat până când am fost sigură că cei doi adormiseră. Apoi am deschis ușa dulapului și am ajutat-o pe Sadie să iasă. Părea furioasă și speriată. A deschis gura ca să spună ceva, dar i-am astupat-o cu mâna, ca să n-o trezească pe Ana Lucia sau pe blestematul ei de musafir.

– Șștt, nu acum!

Am scos-o repede din camera mea și apoi am condus-o pe scara din spate. Scândurile scârțâiau, amenințând să ne trădeze la fiecare pas. În cele din urmă, am ajuns la parter.

– E timpul să ne întoarcem? a întrebat Sadie după ce am ieșit de pe aleea din spatele casei noastre și am început să mergem pe strada Kanonicza.

Am dat din cap în semn că nu.

– Mai avem cel puțin încă două ore!

Era miezul nopții și nu știam alt loc în care am fi putut să așteptăm sau să ne ascundem.

– N-am putea să ne plimbăm puțin? a întrebat Sadie. Mi-ar plăcea să mai văd o dată orașul.

Am deschis gura ca s-o refuz. Ar fi trebuit să mergem direct la râu și să găsim un loc în care să ne ascundem, unul aflat în apropierea gurii de canal. Era periculos să rămânem pe stradă; trecuse de ora stingerii și am fi fost arestate dacă ne surprindea vreo patrulă.

– Te rog, Ella, mai am numai câteva ore de libertate! Cine știe când o să mai am o șansă ca asta?

Atunci am privit lucrurile din punctul ei de vedere. Acele momente de libertate erau prețioase pentru ea, ultimele, poate, pe care le mai avea. Am pornit spre străzile umbroase din josul pieței, presupunând că voia să vadă Orașul Vechi și plănuind s-o conduc, așa cum o făcusem întotdeauna. Dar Sadie m-a prins de braț, trăgându-mă în altă direcție. A luat-o înainte și m-a dus spre sud, spre Kazimierz, adică spre locul în care fusese cândva cartierul evreiesc din Cracovia. Și în care fusese casa ei.

Deși în drumul meu spre pod trecusem de mai multe ori pe la marginea cartierului Kazimierz, nu

mai fusesem în cartier de la începutul războiului. Era o îngrămădire de străzi înguste, cu peste o duzină de sinagogi. Cândva, locul acela fusese plin de magazine și de comercianți evrei, iar pe străzi se vorbea mai mult idiș decât poloneză. Acum evreii dispăruseră cu toții, clădirile erau arse, iar ferestrele, sparte. Dar rămășițele încă se aflau acolo: scrisul evreiesc gravat pe un ciob de sticlă spartă, conturul slab al unei *mezuzah* pe tocul unei uși.

Străbăteam străzile pustii fără să vorbim, tăcerea fiind întreruptă doar de zgomotul cioburilor de sticlă care scrâșneau sub tălpile noastre. O urmăream pe Sadie cu coada ochiului. Expresia ei devenea mai tristă cu fiecare casă pe lângă care treceam. Era pentru prima dată când vedea ce devenise cartierul ei și mă întrebam dacă nu cumva regreta că venise.

– Putem să ne întoarcem, i-am propus eu. Haide să mergem în altă parte, dacă vrei!

Cu siguranță că priveliștea a ceva ce nu mai exista nu putea decât să-i provoace și mai multă durere. Dar, încruntată și hotărâtă, a mers înainte.

Sadie a cotit pe o stradă mai mică și s-a oprit în fața unui șir de case.

Acestea nu păreau la fel de distruse ca multe altele pe lângă care trecuserăm. Se părea că oamenii ar fi putut locui acolo. Tăcută și pierdută în amintiri, Sadie privea o clădire anume.

– E casa ta?

Ea a dat din cap în semn că da.

– Apartamentul nostru era la etajul trei.

Am înțeles că ea și ai ei locuiseră numai într-o parte a casei, nu în tot imobilul, precum familia mea. Casa lui Sadie era simplă, dar, după amintirile care se oglindeau în ochii fetei, mi-am dat seama că fusese plină de căldură și de iubire.

– O să vii înapoi aici, am spus eu strecurându-mi mâna în mâna ei și împletindu-mi degetele cu degetele ei. După război!

Deși îi spusesem asta cu cele mai bune intenții, știam amândouă că era o minciună. Războiul îi zdrobise soarta în prea multe frânturi ca să le mai pună vreodată la loc în același fel. Indiferent de ceea ce îi rezerva viața de după război, acel ceva n-avea să mai fie niciodată în locul pe care ea îl privea acum.

Sadie stătea nemișcată de atât de mn!t timp, încât mă temeam ca nn cumva să nu mai vrea să plece deloc. Tecmai mă pregăteam s-o conving

să plecăm, când a privit încă o dată casa şi apoi s-a intors spre mine.

– Sunt gata, a spus ea în cele din urmă.

Am pornit împreună cu paşi măsuraţi, întorcându-ne la râu şi la Podgórze.

După ce ne-am apropiat de pod, am cercetat malul din priviri, căutându-l pe Krys. Bineînţeles că el nu se afla acolo. Era prea devreme, mai trebuia să treacă o oră până când ar fi trebuit să ne întâlnim. Cu toate astea, mă gândeam, îngrijorată, la toate lucrurile rele care ar fi pntut să i se întâmple – că nu reuşise să găsească nimic de mâncare, că fusese arestat.

– Krys n-a venit încă, am spus eu.

– Tot îţi mai p!ace de el, a remarcat Sadie. Îmi dan seama de asta după felul în care îi rosteşti numele.

Am ridicat din umeri.

– Poate. Dar n-avem cum să mai fim împreună, aşa că nu contează.

– Niciodată să nu spui „niciodată", a repetat ea zicala pe care i-o spusesem mai devreme.

Am râs împreună o clipă, iar vocile noastre an fost purtate de vânt undeva departe. Am cotit pe lângă pod. Chiar atunci s-a auzit în faţa noastră zgomotul unui motor. Era o maşină de poliţie care patrula acum pe malul râului, una precum

cea pe care o văzuserăm mai devreme. Ca să nu fim văzute, am sărit înapoi după colț și ne-am lipit de zidul unei clădiri. Sadie tremura lângă mine. M-am pregătit în gând pentru eventualitatea în care eram descoperite, încercând să găsesc o explicație pentru prezența noastră acolo la ora aceea. Mașina de poliție a înaintat încet pe drumul care mergea de-a lungul râului.

– Nu putem să așteptăm aici, am spus eu după ce a trecut mașina.

– Ce să facem? a întrebat Sadie, încă tremurând de spaimă.

M-am gândit. Nu puteam să mergem înapoi la mine acasă, dar era periculos și să rămânem pe stradă.

– Trebuie să găsim o ascunzătoare.

– Unde? a întrebat Sadie.

N-am răspuns, dar am studiat șirul de case de pe malul râului, căutând cu disperare un fel de ascunzătoare. Privirile mi s-au oprit la o casă care părea părăsită, cu câteva trepte ce duceau la ușa de la intrare.

– Acolo, am spus, arătând spre spațiul de sub scări, unde nu erau decât câteva lăzi.

Sadie m-a urmat până la casa aceea. Am tras lăzile la o parte, iar din spațiul îngust s-a revărsat un miros dezgustător. Am respirat superficial, încercând să nu mă

sufoc, dar Sadie s-a cățărat acolo fără ezitare, părând să nu observe mirosul. Nu știam dacă locuia cineva în casele de alături, nici nu știam dacă potențialii locatari ar fi putut să ne vadă sau dacă, văzându-ne, ar fi avut obiecții. Dar asta era tot ce aveam și trebuia să ne mulțumim cu atât.

M-am strecurat înăuntru cu grijă, iar Sadie a blocat intrarea cu lăzi ca să ue acopere, deși acestea n-ar fi oprit pe nimeni în cazul în care ar fi venit cineva care să vrea să ne scoată de acolo. Fără o vorbă, ne-am înghesuit una într-alta.

– Astăzi e ziua mea de naștere, am spuse eu cu voce tare, fiindcă tocmai îmi dădusem seama de asta.

Cu toate întâmplările din ultima vreme, zilele se amestecaseră una cu alta și aproape că uitasem. Sadie s-a îndreptat de spate și mi-a urat:

– O, Ella, la mulți ani!

Era greu de crezut că uitasem de propria zi de naștere. Eram cea mai mică din familie și părinții mei îmi făceau întotdeauna o petrecere mare, cu baloane, cadouri și cu o plimbare la grădina zoologică, dacă era vreme frumoasă. Acum nu mai era nimeni care să-și amintească.

– Când e ziua ta? am întrebat-o pe Sadie.

– Pe 8 septembrie. Poate că până atunci se termină totul și o să serbăm împreună!

– O să serbăm, am asigurat-o eu, voind să mă agăț de acea improbabilă imagine din viitor pe care mi-o sugerase ea.

Părând epuizată, Sadie și-a pus capul pe umărul meu. A început să tremure și nu eram sigură dacă pricina era frigul, sau teama, sau altceva. M-am apropiat și mai mult, ca să-i țin de cald, iar apoi mi-am scos puloverul, l-am înfășurat în jurul ei și l-am strâns tare. Pe urmă căldura m-a învăluit și pe mine și am adormit amândouă în acea ascunzătoare ieșită din comun.

M-am trezit ceva mai târziu. Sadie se dezlipise de mine și se făcuse ghem.

– Sadie, trezește-te!

Mă dojeneam pentru că fusesem atât de nesăbuită și îmi permisesem să ațipesc. În depărtare, un clopot a bătut ora cinci.

– Am întârziat! Trebuie să mergem!

Ne-am târât repede afară din spațiul de sub scări și am alergat înapoi, la râu. Spre răsărit, cerul se lumina deja atunci când am traversat podul, dârele subțiri de lumină răzbătând și strălucind

printre norii întunecați. Am scrutat malul celălalt, căutându-l din priviri pe Krys, care ar fi trebuit să se afle la locul nostru de întâlnire. Nu era acolo. Mă întrebam dacă nu cumva fusese deja și apoi plecase fiindcă nu ne găsise. Era aproape dimineață. În curând aveau să apară muncitorii, mergând de-a lungul malului, iar Sadie nu mai avea nici o șansă să se întoarcă in canalizare fără să fie văzută. Mă pregăteam să-i spun că trebuia să se întoarcă sub pământ fără să ducă acolo uimic de mâncare. Puteam să-i aduc cu alimentele mai târziu, dar n-ar fi fost același lucru. Sadie avea nevoie de ele în acel moment.

În cele din urmă, l-am văzut pe Krys. Venea grăbit spre noi diu direcția opusă și traversa podul cu pași mari.

– Mai repede! i-am spus cu lui Sadie, iar apoi am alergat în întâmpinarea lui Krys, care căra în brațe un sac mult mai mare decât mă așteptam.

– Numai cartofi, a spus el, gâfâind de cât alergase. Asta e tot ce am găsit.

În vocea lui era o nuanță de scuză.

– E minunat!

Cartofii, îmi spusese Sadie, erau ca aurul, fiindcă țineau mult.

– Numai de asta am putut face rost deocamdată. Am să încerc să mai găsesc ceva.

– Mulțumesc! am spus eu.

Eu și Krys stăteam față în față și ne-am uitat unul la altul preț de câteva secunde, simțind din nou legătura care ne unise cândva.

M-am întors spre Sadie, care rămăsese în spate, la câțiva metri.

– E în ordine, am spus. Iată-l pe prietenul meu!

– Eu sunt Krys, a spus el mergând spre ea cu mâna întinsă, dar Sadie nu i-a luat-o. Mă bucur să te cunosc, a adăugat el.

După privirea lui, mi-am dat seama că fusese surprins de înfățișarea ei, de cât era de slabă și de palidă. Eu mă obișnuisem, dar s-o vezi pentru prima dată probabil că era un șoc.

– Eu sunt Sadie, s-a prezentat ea și am văzut cât de mult își impusese să aibă suficientă încredere in el incât să-și spună numele. Mulțumesc pentru cartofi!

– Trebuie să plec, a spus Krys.

Nu mi-am dat seama dacă chiar trebuia s-o facă, sau dacă spusele lui erau doar un pretext ca să ne lase singure pentru încă o clipă. El mi-a dat sacul cu cartofi și degetele ni s-au atins, iar privirile ni s-au întâlnit din nou.

– Mulțumesc, am reușit să îngân.
– Ella, voiam să-ți spun…
Vocea i s-a frânt.
Chiar atunci s-a auzit un zăngănit sub pod. M-am răsucit în direcția din care venea zgomotul, temându-mă că venise din nou poliția. Dar era doar un muncitor de la docuri, care descărca marfă dintr-un camion.
– Trebuie s-o ajut pe Sadie să se întoarcă, am spus eu drept scuză.
– Sigur că da!
Pe fața lui se citea dezamăgirea.
– Vrei să ne întâlnim mai târziu? Locuiesc într-o cameră de deasupra cafenelei Barska, la ultimul etaj.
Mi-am zis că ar fi trebuit să refuz, fiindcă nu era cuviincios să mă întâlnesc cu Krys în camera lui. Nu știam dacă el voia numai să stăm de vorbă sau dacă voia mai mult decât. Lucrurile merseseră deja prea departe între noi. Dar ceva mă împiedica să refuz.
– Am să încerc, am spus, nevrând să promit mai mult.
A părut satisfăcut și a dat să plece.
– Krys! am strigat eu, iar el s-a întors. Tot ce ai făcut… pentru mine… pentru Sadie… Chiar îți mulțumesc!
Voiam să-i spun atât de multe, dar n-aveam timp. El și-a dus mâna la pălărie și a plecat.

I-am dat sacul cu cartofi lui Sadie.

– Nu te place deloc, a spus Sadie pe un ton plin de sarcasm.

Am decis s-o ignor.

– Ai tot ce îți trebuie?

– Da.

A mângâiat sacul. Cartofii erau o soluție temporară și le asigurau ei și celorlalți cel mult câteva săptămâni de trai, dar nu-i salvau de la înfometare. Însă hrana primită de la Krys părea să-i dea speranță.

– Am tot ce îmi trebuie datorită ție.

– Și lui Krys, am adăugat eu.

– Da, desigur, a răspuns ea. Îi sunt foarte recunoscătoare pentru ceea ce a făcut. Numai că îmi vine greu să am încredere în alții.

– Înțeleg.

Am ajuns la gura de canal.

– Așteaptă, am spus.

Ea mi-a aruncat o privire mirată.

– Știi, dacă nu vrei să te întorci, există posibilități…

Sadie a clătinat din cap.

– Ceilalți au nevoie de mine. N-aș putea niciodată să-i părăsesc.

– Știu, am spus, admirându-i loialitatea. Numai că încă nu-mi vine să mă despart de tine.

Am încercat să-mi fac vorbele să sune indiferent, dar n-am reușit. Sadie era acum prietena mea și nu

puteam suferi gândul c-o trimiteam înapoi în canalizare.

– E în ordine, a spus ea, consolându-mă pe mine, deși ar fi trebuit să fie invers. Ne vedem săptămâna viitoare!

– Da, firește, am răspuns, simțind că totuși ceva se schimbase în mod irevocabil. Ne vedem duminică dimineața, dacă totul e în ordine, așa că n-o să mai trebuiască să încalc interdicția de circulație pe timpul nopții.

– O să fiu acolo, mi-a promis ea.

Vedeam în depărtare alți muucitori care se îndreptau spre malul râului. Pentru Sadie era periculos să mai rămână. Am deschis grilajul gurii de canal.

– Acum trebuie să pleci.

– Mulțumesc, a spus ea. dar pe urmă a șovăit. Nu vreau deloc să mă întorc sub pământ!

– Am să te scot din nou, îți jur! i-am promis eu.

Sadie a tăcut. Apoi a scos amuleta *chai* din buzunar.

– Trebuie să aștepți până când ajungi din nou sub pământ și abia după aceea să ți-o pui la gât.

Dar ea mi-a întins-o mie.

– Nu înțeleg...

– I-a aparținut tatălui meu. E tot ce a mai rămas din familia noastră. Iar dacă eu nu supraviețuiesc…

– Să nu spui asta! am întrerupt-o.

Ştiam, bineînţeles, că viaţa lul Sadie în canalizare era periculoasă şi că s-ar fi putut ca ea să fie prinsă în orice moment. Acum eram prietene şi nu puteam suporta gândul că i s-ar fi întâmplat ceva rău.

A clătinat din cap, în semn că adevărul nu putea fi ignorat.

– Dacă nu mai ies, păstrează tu amuleta în siguranţă.

– O să ieşi de acolo, am asigurat-o, deşi nu puteam fi deloc sigură. Păstrez amuleta până când scapi şi poţi s-o porţi din nou.

Am luat lănţişorul cu reticenţă, simţind că îmi atârna în mână mai greu decât ar fi trebuit. Obiectele de valoare ale evreilor erau considerate marfă de contrabandă şi exista obligaţia ca ele să fie predate autorităţilor. Dacă aş fi fost descoperită, aş fi plătit cu viaţa. Totuşi, am luat amuleta.

– Îţi promit s-o ţin în siguranţă.

Aparent mulţumită, Sadie a început să coboare în închisoarea ei acvatică, strângând la piept sacul cu cartofi.

– Ai grijă, am prevenit-o eu.

Am ţinut-o cât am putut, până când era să mă tragă şi pe mine sub pământ. După ce n-am mai putut s-o ţin, i-am dat drumul înapoi în

canalizare. Ea și-a îutors pentru ultima dată fața spre mine.

– Mulțumesc, Ella.

Și a plecat.

CAPITOLUL 15

Sadie

Plină de tristețe, am coborât în canalizare. Ella mă privea de sus. A pus grilajul la loc și zidul s-a ridicat din nou între noi două. În clipa în care am căzut înapoi în bezna de sub pământ, mi s-a părut că retrăiam noaptea în care venisem pentru prima dată acolo. Numai că de data asta tata nu mai era lângă mine, ca să mă prindă în brațe.

Am traversat bazinul. Apa murdară îmi stropea picioarele, pătând tivul rochiei pe care mi-o dăduse Ella. Am început să cobor prin tunel, cărând sacul cu cartofi. În timp ce mergeam, mi-am imaginat-o pe Ella cum se întorcea la casa ei, la acea locuință mai grandioasă decât orice văzusem vreodată. După ce începuse ocupația, eu și tata trecuserăm într-o zi pe lângă un bloc cu apartamente frumoase (nici pe departe la fel de frumoase ca locuința Ellei) cu vedere spre Planty, inelul de parcuri care despărțea cartierul Kazimierz de centrul orașului. Fusesem surprinsă să văd intrând în acea

clădire o femeie bine îmbrăcată, care ieșise diutr-o mașină neagră, elegantă, și care avea la ca mai multe sacoșe de cumpărături. Mă mirasem cu voce tare cum de tuai trăiau unii oameni pe picior atât de mare. Tata îmi explicase că singurii indivizi care încă mai locuiau acolo erau cei care colaborau cu nemții. Familia Ellei făcea parte din acea categorie. Mama ei vitregă avea un iubit nazist. Familia ei rămăsese pe loc, în timp ce noi fuseserăm ridicați. Poate că familia ei chiar trăsese un profit material din prigouirea evreilor. Acum mi-am spus în sinea mea, mânioasă, că ar fi trebuit s-o urăsc pe Ella.

Dar eram atât de derutată: ea era fata care, plină de loialitate, venise la gura de canal aproape în fiecare duminică, fata care îmi adusese alimente și daruri și, lucrul cel mai important, care stătuse de vorbă cu mine. Își riscase propria siguranță ca să mă ascundă și să mă ajute, ca s-o ajute pe mama mea și, implicit, ca să ajute familia Rosenberg. Fără ea, am fi murit cu toții de foame. Deși făcea parte dintr-o aseraenea familie și deși intre noi existau diferențe, Ella era un om bun – și era prietena tuea.

Pe măsură ce mă apropiam de încăperea noastră, tuergeam mai repede, iar sacul cu cartofi mi se

izbea de picioare într-un mod supărător. Nu mă grăbeam doar pentru că abia așteptam să împart cu ceilalți roadele expediției mele, ci și pentru că acum era dimineață, ceea ce însemna că mama urma să se trezească în câteva minute și să-și dea seama că nu eram lângă ea. De îndată ce m-am apropiat de intrarea în încăpere, a apărut Saul.

– Sadie! a strigat el, fără să-i pese că făcea prea mult zgomot.

Inima mi-a fost năpădită de un val de căldură. Îmi fusese dor de Saul în timpul scurtei mele absențe și speram că și el simțise la fel. Dar venea spre mine în goană, cu o expresie alarmată.

– Ce mă bucur că te-am găsit! Văzând că dispăruseși, am început să te caut, dar n-am dat de tine. Am fost foarte îngrijorat! a exclamat el, fiind atât de ușurat încât cuvintele i se rostogoleau ca o cascadă. Trebuie să-ți spun că..., a continuat, însă apoi s-a întrerupt, pentru că tocmai îmi văzuse hainele cele noi. Ce ai făcut?!

Plină de mândrie, am ridicat sacul cu cartofi.

– Am făcut rost de asta!

I-am dat sacul lui Saul, iar el l-a pus jos, la picioare.

– Slavă Domnului că n-ai pățit nimic, a oftat, plin de ușurare. Și e

minunat că ai adus de mâncare! Dar, Sadie, trebuie să vii repede! S-a întâmplat ceva.

– Ce? am întrebat en pe un tun temător.

– Ai venit! a răsunat o voce spartă, întrerupându-l pe Saul înainte să poată răspunde.

Ne-am întora și am văzut-o pe bunica lui Saul, care stătea în spatele uostru cu mâinile în șolduri. M-am așteptat să înceapă să mă dojenească pentru că ieșisem din canal.

– Mama ta! a spus Bubbe. Naște!

– Ce?! am strigat, simțiud că stomacul mi se făcea greu ca un bolovan. Dar mai are încă o lună!

– Asta voiam să-ți spun și eu, m-a lămurit Saul. Mama ta a alunecat și a căzut.

– În timp ce te căuta pe tine, a adăugat Bubbe fără menajamente. A căzut în tunel și au început durerile. Se naște copilul!

„O, Doamne, chiar se naște!"

M-am rugat în gând ca Bubbe să se înșele. Copilul trebuia să se nască abia peste o lună. N-aveam nimic pregătit nici pentru el, nici pentru mama, deși nu prea știu ce am fi putut face ca să ue pregătim pentru venirea pe lume a unui copil într-un loc atât de sordid.

Am dat năvală în încăpere, copleșită în cgală măsură de

vinovăție și de panică. Mama ere pe jos, lângă pat, așa cum căzuse. Am îngenuncheat și am încereat s-o ajut să se ridice, dar ea a rămas făcută ghem.

– Mamă, ești bine?

N-a răspuns. Am înconjurat-o cu brațele și am încercat s-o ridic și s-o pun pe pat, dar era atât de grea, încât n-am reușit.

– Mamă, te rog! Nu poți să rămâi aici! Trebuie să te ridici!

A încercat să se ridice puțin. 1-am înconjurat talia cu brațele și am ajutat-o să stea în picioare. S-a uitat la mine de parcă m-ar fi văzut pentru prima oară.

– Sadele?!

– Sunt aici!

Fața ei era palidă și acoperită cu un strat subțire de transpirație; avea respirația greoaie. Apoi s-a contorsionat și m-am gândit că avea o contracție.

– Te-ai dus s-o vezi din uou pe fata aceea, nu-i așa? a întrebat ea gâfâind, cu un amestec de mânie și de durere în voce.

Am ezitat, căci nu voiam să răspund și să-i provoc aită uemulțumire.

– Am găsit de mâncare, mamă. Îmi pare rău că mi-am încălcat promisiunea. Poți să te superi pe

mine mai târziu, dar acum lasă-mă să te ajut!

Părea că voia să mă mai dojenească, dar chipul i s-a schimouosit de durere şi a căzut peste mine.

– Vine copilul!

Am ajutat-o să se urce în patul nostru. Am văzut atunci că picioarele îi erau ude, nu de la apa de canalizare, ci de la altceva, de la un lichid vâscos, de culoare închisă. Sânge! Auzisem de zeci de ori despre copiii care se născuseră în ghetou şi eram destul de sigură că acel lichid n-ar fi trebuit să fie sânge, sau cel puţin nu atât de mult. M-am uitat în jur, disperată, după Bubbe, dar nu mai era acolo. Înainte de război, lângă apartamentul uostru era un spital, unde mama s-ar fi putut duce să nască. În ghetou, vecinii care erau doctori sau moaşe veneau în ajutorul femeilor intrate în travaliu. Aici, noi u-aveam nici măcar un cearşaf curat sau prosoape. Mi-aş fi dorit ca tatăl meu, sau cel puţin Paweł, să fi fost aici ca să-mi spună ce să fac. M-am uitat îu direcţia lui Saul şi a lui *pan* Rosenberg, dar ei nu mi-ar fi fost de nici un folos.

În sfârşit, Bubbe a reapărut în încăpere. Deşi ursuză şi de obicei supărată pe mine, era singura mca

speranță. Fără să-mi ceară voie, s-a apropiat și și-a suflecat mânecile.

– E sânge, am spus eu cu vocea aproape frântă.

Bubbe a dat scurt din cap, dar uu mi-a explicat ce putea să însemne asta.

– Pune-o jos, mi-a poruncit ea. Repede! s-a răstit, văzând cu nu-i dădusem ascultare imediat. Trebuie să-i ridicăm picioarele deasupra inimii, ca să încetinim hemoragia. Vrei s-o pierzi?

M-a străbătut un fior rece. Auzisem despre femei care muriseră la naștere, dar până acum nu-mi trecuse prin cap că mama ar fi putut muri dând naștere acelui copil.

Am atins-o pe umăr.

– Mamă, te rog, culcă-te!

Încă încovoiată de durere, m-a împins la o parte.

– Copilul! Vine prea devreme! a strigat ea.

Bătrâna și-a alungat fiul și nepotul din cameră, ca să avem oarecare intimitate, iar apoi s-a întors, aducând singurul nostru urcior cu apă de băut și un prosop care nu era nici pe departe atât de curat pe cât ar fi trebuit să fie.

– Am ajutat-o pe moașa din cartierul nostru de câteva ori, a spus Bubbe, așezând-o ușurel pe mama

în poziția culcat. Pot să fac asta. Tu stai lângă capul ei și ține-o de mână!

Nu știam dacă experiența bătrânei avea să fie suficientă. Dar nu exista altă soluție. Mama a scos un țipăt care a reverberat prin toată încăperea.

– Șștt! a admonestat-o bătrâna.

Știam că nașterea era dureroasă. Auzisem prin pereții subțiri ai ghetoului țipetele și plânsetele care veneau odată cu aducerea pe lume a unei noi vieți. Aici însă, mama nu putea să se vaiete fără să ne dea de gol, fiindcă ar fi auzit-o nemții de sus. Bătrâna a găsit o bucată de lemn și i-a pus-o mamei între dinți. Mama a mușcat din ea cu putere. Fața i s-a înroșit, iar apoi a pălit.

O clipă mai târziu, mama s-a lăsat pe spate, părând epuizată.

– Ești bine? am întrebat, aplecându-mă și ștergându-i fruntea cu o cârpă.

– Las-o să se odihnească, m-a instruit bătrâna. Trebuie să-și adune forțele între contracții... înainte să înceapă partea cea mai rea!

M-am uitat la Bnbbe fără să-mi vină să cred ceea ce tocmai auzisem. Mi se părea că asta era partea cea mai rea. Nu-mi imaginam că ar fi putut să fie mai rău de-atât.

Dar lucrurile s-au înrăutățit, desfășurându-se în aceeași

succesiune. Fiecare împingere și val de durere păreau mai lungi și mai intense decât precedentele. Între ele, mama se odihnea, abia conștientă. A trecut o oră, apoi încă una. Contracțiile au devenit tot mai apropiate, iar suferința mamei s-a intensificat.

După o criză deosebit de înfricoșătoare, Bubbe a examinat-o pe mama, apoi s-a îndreptat de spate, cu o expresie sumbră.

– Trebuie să pleci de aici, a spus ea, încercând să mă alunge.

– De ce? Ce s-a întâmplat?

– A pierdut mult sânge, a răspuns Bubbe clătinând din cap. Dacă pruncul nu iese curând…

N-a terminat propoziția.

Groaza m-a împuns în inimă ca un pumual.

– Nu!

Mama stătea acum liniștită, cu ochii închiși. Am pipăit-o sub nas, să văd dacă mai respira. Apoi mi-am pus capul alături de al ei și am apucat-o de mână.

– Poți să faci asta, mamă. Te rog. Avem nevoie de tine.

Vorbeam în numele meu și al fratelui sau al surorii care încă nu se născuse. Vocea mea parcă i-a dat putere mamei. A deschis ochii și a încaput să împingă din uou. A scos un urlet atât de strident, încât cu siguranță că s-a auzit până în strada

de deasupra. Şi-a înfipt unghiile adânc în pama mca până mi-a dat sângele, dar am continuat s-o ţin strâns. N-aveam de gând să-i dau drumul.

Pruncul a venit pe lume plin de hotărâre, cu un plâns puternic, care nu lăsa nici un dnbiu în privinţa sănătăţii lui. În timp ce ţipătul străbătea canalizarea, sfidător, privirea lui Eubbe a devenit sumbră.

– Dă-mi copilul, a spus mama cu voce răguşită.

Bubbe i-a dat pruncul, iar mama i-a pus capul la sân, încercând să-l facă să tacă. Dar încă uu avea lapte şi faţa micii fiiuţe s-a învineţit de frustrare. Mama a tras copilul aproape de pieptul ei, aproape sufocându-l ca să-i înăbuşe ţipetele.

– E fetiţă, a spus bătrâna.

Mă întrebam dacă nu cumva mama ar fi preferat un băiat, care să-i amintească de tata. Am scos repede dintre lucrurile noastre păturica pe care o luaserăm cu noi atunci când fugiserăm. Deşi fusese udată de apele inundaţiei, la fel ca tot ce posedam, tot mai era albă, eu dungulițe albastre la fiecare capăt. l-am dat-o mamei.

Mama şi-a lăsat capul pe spate, iar braţele i s-au înmuiat şi era cât pe ce să scape copilul. Cu o viteză

surprinzătoare, bătrâna s-a repezit şi l-a prins.

– Ţine fetiţa, mi-a poruncit ea, dându-mi copilul fără să mă prevină.

Nu mai ţinusem niciodată în braţe un nou-născut şi mâinile mele pipăiau, neîndemânatice, ghemotocul ciudat, care scâncea.

– Mamă! am strigat eu, cam prea tare. Ce se întâmplă, Bubbe?

Bătrâna n-a răspuns, fiindcă se străduia s-o readucă în simţiri pe mama. Îmi ţineam respiraţia. Mama era tot ce mai aveam pe lume. Nu puteam s-o pierd.

O clipă mai târziu, ea a deschis ochii. A clipit de câteva ori, apoi privirea i s-a concentrat pe mine şi pe surioara mea. A zâmbit slab.

– O să fie bine, a declarat Bubbe. E slăbită, dar cel puţin i s-a oprit hemoragia.

M-am uitat în jos, cercetând copilul. Nu putusem să-mi dau seama ce anume aveam să simt în momentul în care îmi venea pe lume frăţiorul sau surioara. Fără păr şi dolofani, bebeluşii mi se păreau cu toţii la fel.

Privind acum la copilul cu acelaşi nas cârn ca şi al meu, am simţit cum creştea în mine un val de iubire. Aveam să fac tot ce-mi stătea în putinţă ca să-mi protejez sora.

– Cum o cheamă? em întrebat, sperând ca mama să aleagă o versiune feminină a numelui tatei, Michał.

Mama a dat din cap și m-am gândit că poate era prea slăbită ca să se decidă în acel moment. Sau poate că era o speranță prea copleșitoare să dea nume unui copil născut în acele împrejurări lipsite de speranță.

O clipă mai târziu, bătrâna a luat copilul din brațele mele și i l-a dat mamei, pentru ca ea să încerce din nou să-l alăpteze. Am ieșit din cameră și m-am dus în tunel ca să le dau vestea celorlalți.

– E fetiță, am spus eu.

– *Mazel tov!*[26] a răspuns *pan* Rosenberg fără nici un pic de emoție.

– Un copil e un semn de viață, de speranță, a spus Saul făcând un pas spre mine.

M-am gândit o clipă că voia să mă ia de mână, dar bineînțeles că n-a făcut-o.

– Mama ta e bine? a vrut el să știe.

– Da, mulțumesc, așa se pare.

Scâncetele bebelușului au devenit mai puternice, revărsându-se din cameră în tunel. Ridurile de pe fruntea lui *pan* Rosenberg păreau să se adâncească de îngrijorare.

– Și cum o să împiedicați copilul să plângă? a întrebat el.

Fusesem foarte îngrijorată la gândul că mama trebuia să aducă pe lume copilul în canalizare şi să scape cu bine şi ea, şi pruncul. Dar acum, că pruncul era aici, problema plânsului devenea acută. În canalizare trebuia să fie linişte, mai ales în timpul zilei, când oamenii mergeau pe străzile de deasupra şi intrau în catedrală. Cu siguranţă că ţipetele copilului aveau să se audă. Cum puteam să ne descurcăm într-o asemenea situaţie?

M-am întors în încăpere, iar stomacul îmi era greu ca plumbul. Înfruntasem atâtea obstacole de când trăiam aici: să ne ascundem de nemţi, să facem rost de suficientă mâncare, să rămânem sănătoşi în acele condiţii îngrozitoare, cu inundaţii periculoase. Iar acum se părea că un nou-născut avea să devină cea mai mare problemă a noastră.

Felicitări! (în limba idiş în original)

CAPITOLUL 16

Ella

După ce Sadie a dispărut din uou în canalizare, am pornit repede pe malul râului, în direcția cartierului Dębniki. Se luminase bine de ziuă și măturătorii adunau gunoaiele de pe stradă, în timp ce vânzătorii se pregăteau să-și deschidă magazinele. Odată ajunsă la cafeneaua de pe strada Barska, n-am intrat, ci am pășit pe ușa de lângă ea, care ducea la apartamentele da la etajele de sus. Clădirea era veche și igrasioasă. Nimeni nu se obosise să înlocuiască becurile arse de pe casa scărilor și peste tot mirosea a fum de pipă. Am ajuns la ultimul etaj și am bătut la singura ușă de acolo.

– Krys..., am șoptit eu.

Tăcere. Am așteptat câteva secunde, nedumerită. Mă rugase să vin la el după ce se întorcea Sadie în canalizare. În mod sigur, aceea era camera lui. Am apăsat pe clanță și am deschis ușa câțiva centimetri, ca să arunc o privire înăuntru. Era un spațin pustiu din pod, nn cu mult mai mare decât mansarda lui

Maciej, cu plafonul drept în loc să fie înclinat.

Draperiile grele erau trase ca să împiedice să intre lumina soarelui de dimineață. Pe măsură ce ochii mi se adaptau la întuneric, l-am văzut pe Krys culcat pe o saltea goală, în partea cealaltă a camerei. Se sprijinea de perete, nemișcat și cu capul înclinat pe spate.

– Krys!

N-a răspuns. Preț de o clipă, m-am temut că i se întâmplase ceva după ce mă lăsase pe malul râului. Să fi fost rănit – sau mai rău? Însă pe măsură ce mă apropiam, am văzut că pieptul i se ridica și îi cobora în respirații lungi și egale. Dormea, pur și simplu. Privindu-l, am simțit cât de dor îmi fusese de el. M-am întrebat când se odihnise ultima oară într-un pat confortabil sau când dormise o noapte întreagă.

Nici eu nu dormisem, în afară de scurta perioadă în care mă ascunsesem cu Sadie sub scări. Mă simțeam brusc epuizată de lunga noapte în care o ascunsesem pe Sadie și umblasem cu ea prin oraș. M-am lăsat jos încetișor lângă Krys, încercând să nu-l trezesc. În timp ce îl priveam, m-a cuprins un amestec de afecțiune și de dorință. Voiam mai mult ca oricând ca lucrurile între noi să fie la fel ca înainte de

război și să înceteze să mai fie atât de complicate. Krys a tresărit prin somn. Deși era primăvară, aerul rece al nopții persista în camera neîncălzită. Krys n-avea pătură, dar o haină era aruncată pe podea, nu departe de saltea, așa că am luat-o și ne-am acoperit pe amândoi. Apoi mi-am sprijinit ușor capul de umărul lui.

Mi-a simțit prezența și a deschis ochii.

– Ella, ai venit! Mă bucur atât de mult!

Și-a pus brațul în jurul meu. M-am tras mai aproape de el, simțind că tot ce se întâmplase de când plecase la război fusese un vis urât.

– Am intrat singură, i-am spus. Ar trebui să încui ușa.

– Am lăsat-o descuiată pentru tine. Oricum, dacă vin după mine, o ușă încuiată n-o să-i oprească.

Mi-am dat seama că vorbea despre nemți și m-em cutremurat în sinea mea. Krys era urmărit din pricina activității lui din Armata Teritorială. Dintr-odată mi s-a părut că nemții ar fi putut năvăli pe ușă în orice clipă. Chiar și acel simplu moment petrecut împreună era fragil, plin de pericol.

El s-a întins spre capătul îndepărtat al saltelei, a scos un mic

pachețel învelit în hârtie și mi l-a dat, spunându-mi:
– La mulți ani!
– Mulțumesc, am răspuns eu, mișcată.
Nu mă așteptam ca el să-și amintească de ziua mea de naștere; aproape că și eu uitasem de ea. În pachet era o bucată de prăjitură poloneză cu miere, presărată cu zahăr pudră.
– Nu e cine știe ce, dar n-am știut până ieri dacă aveam să te văd. E tot ce am putut găsi atât de în pripă.
– E perfect!
N-aveam furculițe, așa că am rupt bucata de prăjitură în două și i-am dat și lui jumătate. Era ciudat să mâncăm atât de devreme dimineața acel desert – și, pe deasupra, fără tacâmuri –, dar părea cumva în firea lucrurilor.
– O tradiție nouă, am adăugat eu.
Apoi am simțit cum mi se aprindeau obrajii. Nu intenționasem să sugerez că trebuia să continuăm în felul acela.
– O tradiție nouă, a repetat și el, ațintindu-și privirea în ochii mei.
A întins mâna și mi-a șters puțin zahăr pudră de pe buze.
– Aici locuiești? am întrebat.
– Nu tocmai. E o casă conspirativă și mai e și un bun loc de odihnă atunci când lucrez.

– Dar părinții tăi? am întrebat, uimită. Doar sunt în apropiere!

El a clătinat din cap.

– Da, îmi mai las lucruri la ei şi mă duc acolo ca să mă spăl. Dar stau cât mai mult departe de ei, ca să-i protejez. Nu pot să-i pun în pericol, aşa cum nu te pot pune nici pe tine.

Atunci am înțeles că faptul că se ținuse departe în ultimele luni nu era un pretext. Chiar încercase să mă apere de pericolele vieții lui în clandestinitate. M-am tras mai aproape de el.

– Ei bine, nu mai stau departe de tine. Nu mai vreau.

– Bine, a răspuns el îmbrățişându-mă. Am vrut să te ştiu în siguranță și de aceea m-am ferit să te întâlnesc. Dar acum văd că a fost o greşeală. Nimeni nu e în siguranță, Ella. Cel mai bun mod de a te proteja este să te țin aproape.

S-a întors spre mine și buzele ni s-au întâlnit cu mai multă intensitate decât oricând. Ceva era diferit acum, toată distanța dintre noi dispăruse. Am căzut unul în brațele celuilalt. I-am sărutat buzele, i-am lăsat mâinile să rătăcească prin locurile în care nu mai ajunseseră decât în noaptea da dinaintea plecării lui la război.

– Mi-a fost atât de dor de tine, a spus el în timp ce se ridica deasupra

mea.

După dorința lui reprimată, mi-am dat seama că nu mai fusese eu nici o femeie în timpul în care stătuserăm despărțiți. M-am lăsat purtată de val, alungându-mi din minte vocile care spuneau că nu era bine ce făceam, fiindcă el mă părăsise și nu mai eram cu adevărat împreună. Ne-am regăsit unul pe celălalt încă o dată. A fost un moment de bucurie rară intr-o mare de pericol și de întuneric, iar cu m-am bucurat de el cu lăcomie.

După ce am zăcut un timp unul în brațele celuilalt, lăsându-ne respirația să se liniștească și fără să vorbim, mi-am pus capul pe pieptul lui.

– Ai dus-o pe Sadie înapoi, sub pământ, in siguranță? a întrebat el în cele din urmă.

– Da, am răspuns en, încântată să vorbesc despre altceva decât despre noi doi și despre ceea ce tocmai se întâmplase. Atunci când a dispărut sub pământ, i-em contemplat fața. Părea tristă că se intorcea... dar recunoscătoare pentru cartofi, am adăugat eu repede. Cum ai făcut rost de ei?

A zâmbit și mi-a dat la o parte o buclă care îmi căzuse peste ochi.

– Am metodele mele, a glumit el, dar apoi a redevenit serios și a

adăugat: Cineva îmi era dator pentru un serviciu.

A strâns din buze și am știut că n-avea să-mi mai destăinuie nimic.

– Îți sunt și eu cât se poate de recunoscătoare. Dacă pot să fac ceva ca să-ți mulțumesc…

– Poți, a spus el, luându-mă prin surprindere.

A tăcut câteva secunde, ca și când ar fi meditat. Nu-mi puteam imagina ce urma să-mi ceară. Oare avea să mă roage din nou să-l ajut în munca lui?

– E vorba de pistoale și de alte arme, care sunt esențiale pentru lupta noastră. Trebuie să găsesc uu loc în care să le ascundem pentru o vreme.

– Dar unde? Cu siguranță că nu vrei să le duc la mine acasă, unde Ana Lucia invită mereu prieteni uemți.

– Nu, bineînțeles că nu. Dar tu ai un loc perfect: canalizarea.

M-am ridicat în capul oaselor și m-am acoperit.

– Nu poți vorbi serios!

Dar privirea lui solemnă îmi spunea altceva.

– Nu, nu pot să fac asta, am refuzat eu pe un ton categoric.

– Roag-o pe Sadie. După tot ce ai făcut pentru ea, sunt sigur că o să fie de acord.

Fireşte, tocmai asta era problema! Sadie era recunoscătoare şi bineînţeles că avea să fie de acord să dea o mână de ajutor. Dar abia supravieţuia cu greu acolo, jos. Nu puteam să-i cer să facă ceva care s-o pună într-o primejdie încă şi mai mare.

M-am uitat la Krys, care stătea pe jumătate culcat peste mine. Dintr-odată, tot ceea ce se petrecuse între noi mi-a apărut într-o altă lumină.

– De asta m-ai rugat să vin aici, pentru că aveai nevoie de ajutor?

Am întins mâna ca să-mi iau rochia.

– Nu, nu-i deloc aşa. Voiam să fiu cu tine, Ella, aşa cum am fost noi doi întotdeauna. Dar acum e un moment critic în lupta noastră împotriva neraţilor şi trebuie să ne aruncăm în joc toate resursele. Ascunzătoarea pe care o ai în canalizare e absolut perfectă.

Am refuzat cu o clătinare din cap.

– Îmi pare rău!

Era prea mult să mi se ceară anumite lucruri, chiar şi dacă era vorba de Krys şi de munca lui cea importantă.

– De ce înseamnă Sadie atât de mult pentru tine? a întrebat Krys. Abia ai cunoscut-o. Nu ştii mai nimic despre ea.

Am şovăit. Krys avea dreptate. O cunoşteam pe Sadie de puţin timp. Nu era cineva important pentru mine. N-ar fi trebuit să-mi pese atât de mult de ea. Dar în scurtul răstimp de când o cunoşteam, deveniserăm prietene şi doream s-o ajut şi s-o protejez. Eram sigură că şi ea ar fi făcut la fel pentru mine.

Însă Krys nu înţelegea toate astea. Nu vedea decât o fată străină, care se ascundea în canalizare, pe care eu abia dacă o cunoşteam – şi pe care o puneam mai presus de el.

– Nu put să-ţi explic, i-am răspuns eu în cele din urmă. Între noi două există o anume legătură. Ţin la ea. Îmi e prietenă.

– Şi atunci eu ce sunt?

– Ştii foarte bine ce însemni pentru mine, am spus cu repede, fiindcă nu voiam să-l las profite de sentimentele mele. Dar ai şi alte opţiuni ca să-ţi ascunzi muniţia.

– Nu, a spus Krys, lapidar, n-am.

Nu ştiam dacă era adevărat.

– Dacă aş fi avut, nu te-aş fi rugat pe tine, a adăugat el.

– Canalizarea e ultima speranţă pentru Sadie, i-am explicat, încercând cu disperare să-l fac să înţeleagă. Dacă e prinsă, o să fie arestată sau ucisă.

– Crezi că nu ştiu?! a explodat Krys, vorbind atât de tare încât am

fost sigură că auziseră și cei din camera de dedesubt. Tocmai de asta facem ce facem!

– Nu-i adevărat, l-am contrazis eu. Armata Teritorială luptă pentru eliberarea Foloniei. Cei mai mulți polonezi nu se sinchisesc deloc de evrei.

Înțelegeam că, pentru Krys, era vorba de o luptă mai mare, nu de o singură tânără evreică și de familia acesteia, dar pentru mine Sadie conta.

– Așadar, nu ne ajuți? a întrebat Krys.

– Nu în felul ăsta, regret.

Mi-am întors privirea în altă parte, incapabilă să mă uit în ochii lui. Un singur lucru îmi cerea și exact pe acela nu puteam să i-l ofer.

– Și cu regret, mi-a întors-o Krys depărtându-se de mine și ridicându-se de pe saltea. Am crezut că ai înțeles!

– Aș putea zice și eu același lucru.

– E război, a spus Krys, plin de încordare, în timp ce își vâra cămașa în pantaloni. Fiecare dintre noi trebuie să facă anumite compromisuri.

Am înțeles că el se intorsese schimbat din război. Acum aparținea cauzei, muncii lui. Nu mie. Voiam să-l fac să înțeleagă că

puteam să-l ajut să ascundă muniția. Dar un puteam s-o trădez pe Sadie.

– Vreau să te ajut, am spus eu. O să duc pachete unde vrei. Putem ascunde muniția acasă la Ana Lucia, dacă e nevoie, am continuat să-i înșir, știind chiar din momentul în care rostisem astfel de vorbe că propunerea era ridicolă. Dar să nu-mi ceri să compromit din nou siguranța lui Sadie, l-am conjurat eu pe un ton rugător. Pot să te ajut să găsești alt loc.

Krys a clătinat din cap cu încăpățânare.

– Nu e timp și nu există alt loc mai bun. Știi, nu trebuie să-ți cer ție permisiunea, Ella. Pot s-o rog pe ea direct sau mă duc chiar eu în canalizare.

Era un bluf calculat, menit să mă facă să accept.

Am tăcut amândoi ceva vreme.

– Trebuie să mergem, a spus el un moment mai târziu.

M-am ridicat, jignită de răceala lui. Totuși, căutam în minte cuvintele cu care să pot anula cearta noastră. Nu voiam să ne despărțim supărați. Dar prăpastia rămăsese căscată între noi, prea mare ca s-o putem astupa.

– Trebuie să fac asta, a insistat Krys, incercând încă o dată să mă convingă.

Era încăpățânat și nu era obișnuit să fie refuzat. Dar și eu eram la fel.

– Dacă te duci în canalizare, nu mai vorbesc niciodată cu tine!

M-am întors și am ieșit din încăpera. Ajunsă în stradă, am pornit spre casă, tulburată. Era o dimineață luminoasă și însorită, iar trotuarele erau pline de vânzători ambulanți care își începuseră deja ziua de muncă.

Simțeam eu totul se prăbușea peste mine și capul mi se învârtea de atâtea gânduri. Eu și Krys fuseserăm din nou împreună, trăiserăm un moment perfect, aproape un vis. Dar acum toaie astea se estompau, iar distanța dintre noi se restabilise la fel ca înainte, de parcă n-am fi anulat-o prin ceea ce tocmai se întâmplase între noi. Avusesem încredere în Krys, îi spusescm adevărul despre Sadie și despre ceilalți care se ascundeau în canalizare. Iar acum el amenința să-i pună în primejdie ca să-și atingă propriile scopuri. Mă întrebam cu părere de rău dacă prețul cu care făcusem rost de hrană pentru Sadie nu fusese cumva prea mare.

Era trecut de ora nouă când em ajuns în strada Kanonicza și cu nici un chip nu mai puteam să mă strecor neobservată în casă. Mi-am netezit părul și m-am îndreptat apre

ușa din față. Ana Lucia stătea la capătul îndepărtat al mesei de mic dejun. Am văzut că m-a privit cu atenție, remarcând rochia murdară și șifonată pe care o purtasem și cu o zi în urmă. M-am pregătit să-i răspund la interogatoriu. Dar nu m-a întrebat nimic.

– Avem cârnați la micul dejun, a spus ea pe un ton blând.

Hanna mi-a adus o farfurie și, deși nu-mi era foame, am luat un cârnat. Bineînțeles că Ana Lucia u-a pomenit de ziua mea de naștere. Niciodată n-o ținea minte.

– Așa, Ella, a spus ea un moment mai târziu.

Mi-am ridicat privirea din farfurie și am văzut că mă privea țintă, cu ochi îngustați, ca de pisică. Mi s-a tăiat respirația. Oare știa că Sadie fusese în casă noaptea trecută?

– O să fii fericită să afli că mă simt mai bine.

– Te-ai simțit rău? m-am mirat eu, fiindcă mama mea vitregă era rumenă la față și avea ochii limpezi, așa că nu mi se părea că ar fi fost bolnavă. N-am știut!

– Dar nu asta le-ai spus nemților din Dębniki.

Am înghețat, amintindu-mi de soldații pe care îi întâlnisem săptămâna trecută, când încercasem s-o văd pe Sadie, și de scuza pe care

le-o îndrugasem în legătură cu acel coş cu mâncare.

– Ai spus că mama ta era bolnavă şi că îi duceai de mâncare. I-au spus colonelului Maust.

Pireşte că îi spuseseră!

– Te-ai folosit de numele meu, Ella. Ai minţit pe socoteala mea şi m-ai făcut de râs. De ce?

Îmi storceam mintea ca să găsesc o explicaţie, dar n-am găsit nimic.

– Nemţii m-au oprit şi nu-mi găseam *Kennkarte*, am minţit eu. Au vrut să ştie ce făceam. Mi-a fost frică şi am inventat repede o scuză. Îmi pare rău.

– Dar ce făceai acolo? a insistat Ana Lucia, iar cu mi-am dat seama că, fără să vreau, căzusem direct în capcana ei. N-aveai ce căuta din nou în Dębniki. Iar Fritz mi-a spus că ofiţerii i-au raportat că erai împreună eu un tânăr, a adăugat ea, oprindu-se pe urmă din vorbit ca să se gândească o clipă. E vorba din nou de băiatul ăla, nu?

Ana Lucia a strâmbat din buze, dispreţuitoare. Nu-l plăcuse niciodată pe Krys, considerând că familia lui era mult sub nivelul nostru. Asta mă înfuriase întotdeauna. Dar acum am acceptat scuza pe care mi-o oferise chiar ea.

– Da.

– Trebuie să încetezi să mai alergi după el prin cartierul ăla împuțit! Să nu te mai duci acolo!

– Da, Ana Lucia, am spus eu, încercând să par spășită.

Totuși, exagerasem fiind atât de repede de acord cu ea. A făcut ochii mari.

– Pui ceva la cale! a rostit ea rar, ca un prădător care dădea târcoale prăzii.

– Nu știu despre ce vorbești, am mințit eu, străduindu-mă să nu-mi tremure vocea.

– Ai grijă, fetițo! Joci un joc periculos și o să pierzi! Casa îmi sparține acum și stai aici uumai prin bunăvoința mea. Știi asta, nu?

N-am răspuns. Mi-am terminat de mâncat cârnatul în tăcere, iar apoi m-am ridicat de la masă. Simțeam că Ana Lucia nu mă slăbea din priviri și m-am străduit să pășesc normal și să respir cât mai calm în momentul în care am părăsit încăperea. Mama mea vitregă avea bănuieli, dar nu știa despre Sadie – cel puțin deocamdată. Trebuia să fiu cu mai multă băgare de seamă.

Am dat să urc scara și am observat un plic pe măsuța din hol. Îmi era adresat mie. M-am întrebat când sosise și dacă Ana Lucia uitase sau neglijase în mod deliberat să mi-l dea. Mi-am dat seama că era o

scrisoare de la Paris, judecând după timbre. Poate că era o felicitare de ziua mea, trimisă de fratele meu. Dar nu era scrisul lunguieț, cunoscut, al lui Maciej. Am deschis plicul.

Dragă Ella,
Nu ne cunoaștem, dar am auzit foarte multe despre tine de la fratele tău, așa încât simt că parcă ne-am cunoaște. Sunt Phillipe, prietenul fratelui tău.

„Prieten", am recitit cu cuvântul. Era un eufemism, un cod autocenzurat care ascundea mult mai mult. Știam din scrisorile anterioare ale lui Maciej că el și Phillipe țineau foarte mult unul la celălalt și era păcat că societatea nu le permitea să-și recunoască deschis sentimentele și să numească prietenia lor exact ceea ce era. Am citit repede mai departe.

Îmi pare rău că trebuie să-ți dau vestea cumplită că Maciej a fost ridicat de poliție în timpul unui raid la un cabaret unde mergem câteodată.

Mi s-a oprit inima în loc. Iubitul meu frate fusese arestat!

Au circulat zvonuri că poliția ar fi putut descinde la cabaret și l-am implorat să nu se ducă acolo, dar nu s-a lăsat convins.

Bineînțeles că nu. Maciej fusese întotdeauna sfidător – motiv pentru care își stricase relația cu tata și ajunsese la Paris.

Am apelat la toate cunoștințele mele, încercând să obțin informații despre el și să-l eliberez. Mi s-a spus că e bine și că o să fie pus în libertate curând.

Am răsuflat ușurată. Dar inima îmi gemea la gândul că fratele meu iubit era silit să îndure asemenea condiții. Am terminat de citit scrisoarea.

Înainte să fie arestat, Maciej a făcut o cerere de viză pentru tine, iar documentul a sosit de curând. Îl trimit anexat la scrisoare. Te rog să vii oricând poți și crede-mă că o să ne facă multă plăcere să locuiești împreună cu noi.

Al tău,

Phillipe

M-am uitat în plic și am scos altă foaie de hârtie. Era o viză pentru mine, ca să merg în Franța. Am luat-o și am privit-o. Era un pașaport spre libertate. Mulți oameni ar fi făcut moarte de om pentru așa ceva. Cândva, fusese tot ce îmi dorisem. Dar acel vis, care îmi fusese atât de drag până de curând, mi se părea acum o relicvă din altă viață. Dar tot mai puteam s-o folosesc, să mă duc la Paris și să mă asigur că Maciej era bine.

Iar atunci mi-a apărut în minte Sadie. Avea nevoie de mine într-un fel în care puțini oameni aveau. Supraviețuirea ei depindea de mine. Mi-am amintit de momentele în care stătusem neputincioasă, mai întâi atunci când fusese exmatriculată Miriam și apoi în clipa în care femeia aceea sărise de pe pod împreună cu copiii ei. Atunci, fie din cauza împrejurărilor, fie prin opțiunea mea, nu făcusem nimic. Acum puteam face ceva important. Cel mai ușor ar fi fost să plec, dar să rămân pe loc ar fi fost o dovadă de curaj. Nu puteam să plec. Cel pnțin nn acum. Am împăturit plicul și l-am pus în huzunar.

CAPITOLUL 17

Sadie

Mama stătea ghemuită într-un colț al încăperii, încercând să alăpteze copilul. Știam că nu avusese lapte câteva zile, dar din fericire acum sânii îi erau plini și umflați. M-am mișcat ca s-o feresc pe mama de privirile celorlalți din cameră și am văzut cât de slabă și de secătuită arăta. O mamă care alăpta trebuia să aibă o hrană bună, consistentă. Noi n-aveam decât cartofii de care îmi făcuse rost Elia și nici aceia nu puteau să ne ajungă la nesfârșit. Ce aveam să mâncăm după aceea?

Mi-am alungat îngrijorarea și m-am uitat la copil, care încă n-avea nume, deși se născuse de trei zile. Fetița a întors capul de la sânul mamei și m-a privit cu ochii ei limpezi, care nu clipeau. Nou-născuții nu văd în primele câteva luni, îmi spusese mama. Dar de câte ori mă apropiam de ea, sora mea mă găsea cu ochii și îmi susținea privirea. Între noi se stabilise imediat o legătură. Eu eram cea care o alina atunci când era obosită sau iritată, sau atunci când mama

încerca s-o alăpteze, dar sânul ei era uscat.

Am studiat chipul mamei. În ciuda naşterii dificile, ea parcă îşi extrăgea puterea din copil, după ce acesta venise pe lume. Era tot timpul concentrată pe îngrijirea pruncului. Făcea muncile de rutină, hrănea şi schimba fetiţa ca şi când am fost acasă, nu într-o canalizare unde trebuia să spele mereu aceleaşi două cârpe de vase care serveau drept scntece.

După ce mama a terminat de alăptat, am ieşit din cameră. Saul se dusese puţin mai devreme după apă şi speram să-l văd la întoarcere. Dar tunelul se căsca pustin. Plouase puternic noaptea trecută, dar din fericire furtuna fusese scurtă, aşa că nu trebuia să ne facem griji din pricina unei alte înundaţii. Nu-mi puteam imagina cum am fi supravieţuit din nou unei astfel de încercări, cu un copil pe care să-l ţinem la suprafaţă pe lângă toate celelalte. Acum ploaia se oprise de tot, iar norii de dimineaţă se risipiseră. Lumina soarelui pătrundea prin barele grilajulni de canalizare, făcând ca pietrele care căptuşean tunelul să strălucească precum plaja cu mareea joasă pe care o văzusem o singură dată, atunci când tata ne dusese în

vacanță la Gdańsk, pe malul mării. Nu era ziua de vizită a Ellei și m-am întrebat ce mai făcea și dacă era bucuroasă că se eliberase de obligațiile pe care le avea față de mine.

Înăuntru, în ascunzătoare, copilul începuse să plângă și scâncetele lui răsunau în tunel. Am alergat înapoi ca să dau o mână de ajutor. Mama se plimba cu sora mea în brațe, legănându-se dintr-o parte în alta, ca s-o liniștească, fiindcă avea colici după ce mâncase. Am luat-o de la mama și am ținut-o lipită de mine. Mirosul ei dulce, de bebeluș, răzbătea chiar și prin duhoarea canalizării. Greutatea ei îmi umplea brațele. S-a uitat la mine și parcă se liniștise. Ar fi putut fi propriul meu copil; eram destul de mare. Am tras-o mai aproape și i-am vorbit în șoaptă. I-am povestit despre viața noastră de altă dată și despre lucrurile pe care aveam să le facem după război. Aș fi dus-o în locurile în care fusesem cu tata și aș fi însuflețit orașul pentru ea, așa cum mă însuflețise el pe mine. Fetița mă asculta de parcă mi-ar fi înțeles cuvintele.

Am sprijinit gâtul fetiței în palmă, așa cum îmi arătase mama, și am mutat-o pe celălalt umăr. Dar atunci când am făcut mișcarea, păturica în

care era înfășurată a alunecat și a căzut pe jos.

– Nu! am strigat eu, văzând că aterizase într-o baltă de lângă ușă.

M-am întins repede după ea, dar era prea târziu. Apa murdară, maronie, se îmbibase deja în țesătură. Colțul păturicii era pătat acum cu maro. Mama a luat păturica și a încercat s-o stoarcă, dar a rămas pătată pentru totdeauna. Mă așteptam ca mama să mă certe, dar n-a spus nimic. S-a uitat, resemnată, la păturică, iar apoi a început să plângă cu hohote mari, fiindcă toată suferința provocată de pierderea tatei, de naștere și de toate celelalte se revărsa deodată. M-am simțit mai vinovată fiindcă murdărisera păturica decât pentru cele mai mari greșeli pe care le făcusem în toată viața mea.

Dar nu era timp să jelim acel accident. Fetița a deschis gura ca și când ar fi încercat să-mi spună ceva și apoi a scos un urlet care mi-a înghețat sângele în vine. Pe urmă țipetele ei au început să reverbereze prin canalizare, lovindu-se de ziduri.

– Haide, lasă-mă pe mine! s-a răstit mama, luându-mi fetița din brațe.

Dintr-odată am avut senzația că făcusem ceva greșit și de aceea plângea copilul.

– Şştt, o alina mama, cu o notă de îngrijorare în voce.

Pan Rosenberg se încrunta la noi din capătul celălalt al camerei. Acum înţelegeam chipul lui posomorât din noaptea în care se născuse sora mea. Un copil care plângea, mai ales în vremurile astea, când trebuia să facem cât mai multă linişte, mărea pericolul de a fi descoperiţi şi ne punea pe toţi în primejdie.

Dorind să fiu de ajutor, am întins mâna să mângâi copilul pe cap. De regulă, fetiţei îi plăcea atingerea mea. Dar de astă-dată s-a înroşit la faţă şi a început să ţipe şi mai tare.

– Las-o! s-a răstit mama, smulgând copilul de lângă mine.

Am făcut un pas înapoi, rănită de felul în care mă respingea. Dar mi-am dat seama că nu era supărată pe mine, ci doar obosită, frustrată şi speriată. S-a lăsat pe marginea patului, încercând în continuare să calmeze copilul. Însă surioara mea plângea fără să ţină seama de nimic, conştientă numai de necazul ei.

Mama şi cu mine eram atât de preocupate să potolim copilul, că n-am auzit paşii decât atunci când an ajuns chiar lângă noi. Am privit în sus. Bubbe stătea în faţa noastră. A îngenuncheat şi a luat-o pe mama de mână.

– Nu poate să rămână aici, a spus bătrâna pe un ton plin de gravitate, iar cuvintele ei au răsunat în toată încăperea. Copilul trebuie să plece!

– Să plece?!

Mă uitam la ea, buimăcită, fiind convinsă că bătrâna, care în ultima vreme părea mai derutată, își pierduse mințile de tot. Surioara mea avea trei zile. Cum își imagina Bubbe că putea să plece de aici?

Pan Rosenberg s-a apropiat și el. Mă așteptam s-o contrazică pe mama lui, sau cel puțin s-o mai domolească.

– Ne riscăm propria siguranță, a spus el. Așa nu se mai poate.

Nu-mi venea să cred că cei din familia Rosenberg, care deveniseră aliații noștri apropiați și – după cum crezusem – prietenii noștri, puteau să spună așa ceva. M-am uitat după Saul, dar nu ara de găsit.

– N-avem unde să ne ducem, a protestat mama, dând la o parte mâna lui Bubbe. Doar nu vă așteptați să plecăm de aici.

– Nu vă cerem să plecați, a spus *pan* Rosenberg și, preț de o clipă, am sperat că nu fusese decât o neînțelegere. Dar un copil în canalizare! Desigur că nu te-ai gândit că-l poți ține aici.

Era clar că el discutase deja cu Bubbe. Am încremenit. Voia să

trimitem copilul undeva? Pe vremea când trăiam în ghetou, auzisem relatări despre familii de evrei care își ascunseseră copiii la polonezii catolici. Dar mama n-avea să accepte în veci să-și părăsească fetița. Țipetele copilului s-au întețit, de parcă ar fi protestat și el.

– Trebuie să facem ceva, a insistat Bubbe.

Și chiar atunci Saul a apărut în cadrul ușii, ținând în mână urciorul plin cu apă. Am alergat la el.

– Saul, trebuie să faci ceva! Ai tăi încearcă să ne facă să plecăm de aici.

Preț de o secundă, m-am întrebat dacă nu participasc și el la acea consfătuire. Dar, după expresia lui, mi-am dat seama că era sincer consternat.

– Cum?!

Expresia i s-a transformat din surprindere, în mânie. A traversat repede încăperea și s-a dus la ai lui.

– Cum puteți spune așa ceva? și-a întrebat el tatăl.

Era clar să fusese și el luat pe neașteptate de acea idee.

– Copilul ăsta e un blestem! s-a răstit Bubbe, renunțând la orice pretenție de atitudine civilizată. Din cauza lui o să fim omorâți cu toții!

Îngrozit, Saul s-a întors spre mine.

– Nu asta a vrut să spună, mi-a șoptit el.

Dar bunica lui îl auzise.

– Ba chiar asta am vrut să spun! Am pierdut un nepot și nu vreau să mai pierd încă unul pentru că tu nu ești în stare să-ți faci copilul să tacă! i-a spus ea mamei. Trebuie să ai simț practic și să faci ce e mai bine pentru noi toți. Și când spun asta nu mă gândesc la mine, a adăugat Bubbe. Sunt bătrână și mi-am trăit traiul. Dar trebuie să mă gândesc la nepotul meu, iar tu o ai pe fiica ta, a încheiat ea, arătând spre mine.

– Și ce să fac? a întrebat mama cu disperare în voce. Poate că ar fi mai bine...

Mâna i s-a îndreptat spre gura surorii mele și am știut că în clipa aceea se gândea la familia Klein din ghetou, care se ascunsese într-un zid în timpul unei *Aktion*, împreună cu copilul nou-născut, care începuse să plângă. Mama acoperise gura copilului ca să-i înăbușe strigătele și să nu fie găsiți. Dar o ținuse acoperită prea mult timp. Copilul se sufocase și murise.

– Mamă, nu!

M-am întins după mâna ei, iar ea și-a îndepărtat-o de gura surioarei mele. Mama abia supraviețuise în acea zi în ghetou, când crezuse că fusesem ridicată. Nu i-ar fi făcut niciodată rău propriului copil.

– N-ai de ales, trebuie să pleci, a insistat Bubbe.

– Nu! a spus mama pe un ton ferm, ridicându-se în picioare și înfruntând-o direct pe Bubbe. Nu plecăm nicăieri!

Fuseserăm acolo cu toții de la început. Ce drept avea bătrâna să ne spună să plecăm? Spinarea mamei mele s-a îndreptat și am văzut cum în ochii ei strălucea puterea de altădată. Mă rugam în gând să și-o recapete în întregime, ca s-o poată înfrunta pe acea femeie.

– Gândește-te cel puțin la fiica ta, a ripostat Bubbe, făcând un gest spre mine. Vrei s-o ucizi?

Mama n-a răspuns vreme de câteva secunde, părând să se gândească la spusele bătrânei.

– Are dreptate, mi-a șoptit ea în cele din urmă. Nu putem ține copilul liniștit aici.

Surioara mea, care se liniștise în sfârșit în brațele mamei, a gângurit ca și când ar fi fost de acord.

– Și ce altceva putem face? am întrebat.

– Nu vreau să te pun pe tine în primejdie, a spus mama fără sau audă întrebarea mea sau ignorând-o. Nu după ce ai trecut prin atâtea! a exclamat ea privindu-i pe ceilalți peste umărul meu. O să plec, a

adăugat dintr-odată. Iau copilul de aici. Dar fiica mca rămâne.

Mă uitam la ca şi nu-mi venca să cred. Chiar avea de gând să mă părăsească acolo?

– Mamă, nu!

– Vă lăsăm să discutaţi voi două singure, a spus *pan* Rosenberg luându-şi mama de braţ.

Apoi s-a retras împreună cu familia lui în celălalt capăt al încăperii, în timp ce Saul se uita la mine plin de tristeţe, cerându-şi iertare din priviri.

– Nu poţi să pleci, i-am spus mamei după ce am rămas între patru ochi, iar vocea mi s-a frânt într-un suspin. Cum îţi poate trece prin minte să pleci fără mine?

Sora mea, epuizată de plânsetele de mai înainte, dormea acum împăcată în braţele mamei.

– Te rog, am continuat eu să pledez, l-am pierdut pe tata! Nu pot să te pierd şi pe tine.

– Dar ce alegere avem? a întrebat mama, disperată. I-ai auzit, nu putem ţine aici un copil care plânge.

– Atunci, haide să plecăm împreună, am implorat-o.

N-aveam idee unde am fi putut merge. Aş fi putut s-o rog pe Ella să ne ajute. Dar chiar în timp ce mă gândeam, mi-am dat seama că era prea mult. Abia reuşise să mă

ascundă pe mine vreme de o noapte. N-avea cum să găsească un loc permanent pentru toate trei.

– Paweł mi-a vorbit cu câtva timp în urmă de un loc unde aş fi putut duce copilul după ce se năştea, a spus mama pe neaşteptate, luându-mă prin surprindere. Mi-a vorbit despre asta acum câteva săptămâni, înainte să se nască fetiţa. Mi-a spus că la Spitalul Fraţilor Ospitalieri există un doctor care ia copii evrei şi îi ascunde în familii.

Spitalul Fraţilor Ospitalieri, ţinut de un ordin călugăresc, era un spital catolic de la marginea cartierului Kazimierz. Nu mi-aş fi imaginat că luau copii evrei şi nici că Paweł şi mama se gândiseră la o asemenea posibilitate. Încremenisem. De ce nu-mi vorbise ea până acum despre asta?

– Mamă, nu! am protestat eu.

Nu se putea să vrea să-şi dea copilul.

– E singura cale, a spus ea în şoaptă, cu o voce resemnată.

I-am studiat faţa şi mă întrebam dacă era vorba de stresul naşterii sau dacă ceva îi întunecase gândirea. Dar ochii îi erau limpezi.

– Dacă o duc acolo, pot să mă întorc la tine.

Voia s-o abandoneze pe surioera mea ca să se întoarcă la mine.

– Nu poți renunța la copil, am protestat eu.

Gândul acela era aproape la fel de cumplit ca și cel de a o pierde pe mama.

– Numai pentru un timp, a spus ea, iar ochii i s-au întunecat.

Totuși, ceva îmi spunea că, dacă mama pleca, n-aveam s-o mai văd niciodată.

– Trebuie să rămânem toate trei împreună, am insistat. E singura cale.

– Te rog, a spus mama ridicându-și mâna, haide să uu mai vorbim despre asta acum.

A făcut un gest spre surioara mea, care continua să doarmă în brațele ei. Am vrut să insist, s-o fac pe mama să-mi jure că n-avea să plece. Acum chipul ei era palid și vedeam cât de tare o secătuise tot acel calvar.

Surioara mea a fost liniștită tot restul zilei și, spre ușurarea mea, nimeni n-a mai vorbit despre plecare. Cu toate astea, în creier mi se zbătea un gând dureros și năucitor: mama ar fi putut să părăsească fetița. Nu se putea să fi vorbit serios. Nu și-ar fi abandonat niciodată propriul copil. N-am mai adus vorba despre așa ceva, sperând ca nici ea să nu mai pomenească nimic.

În noaptea acea, am avut un somn agitat. La miezul nopții, m-am trezit cu o tresărire. Mi-am dat seama imediat că ceva era diferit, am simțit liniștea din aerul de lângă mine. Chiar înainte de a mă întoarce spre partea de pat a mamei, am știut că ea plecase. Alarmată, m-am așezat în capul oaselor, încercând s-o zăresc prin întuneric, dar nici ea, nici copilul nu erau acolo.

– Mamă! am strigat, fără să-mi pese că ceilalți dormeau sau că mă putea auzi cineva din stradă.

Apoi am sărit în picioare și am ieșit în fugă din încăpere.

Mama nu era nicăieri. Oare chiar plecase? Am alergat prin tunel spre conducta mai largă. Am găsit-o pe mama acolo, cu copilul în brațe, stând în întuneric. Parcă nu simțea apa rece care i se îmbiba în ciorapi, până la glezne. La început m-am întrebat dacă nu cumva era somnambulă, dar avea ochii deschiși și limpezi. Plecase intenționat din încăpere.

– Mamă, ce faci?

N-a răspuns.

– Încerci să pleci?

Am observat că n-avea sacoșa la ea.

Privea în gol, în spațiul din fața ei.

– Căutam o ieșire, a spus.

Am dat să protestez şi s-o fac să priceapă că nu cunoştea drumul. Dar mi-am dat seama că nu vorbea despre ieşirea din tunel, ci din acea situaţie imposibilă, care ne paraliza. Mă întrebam unde s-ar fi dus sau ce ar fi făcut dacă nu veneam după ea.

Am stat tot restul nopţii cu trupul întins pe jumătate peste mama, ca s-o ţin pe loc, cu obrazul meu apăsat ferm pe umărul ei delicat. Am dormit uşor, trezindu-mă la cea mai mică mişcare a ei. Trebuia să fiu sigură că nu încerca să scape de sub mine.

Dar în dimineaţa următoare m-am trezit târziu, obosită pentru că dormisem prost. Mama nu mai era lângă mine, dar nu ştiam dacă mă rostogolisem eu într-o parte sau dacă se desprinsese ea intenţionat din îmbrăţişarea mea. M-am ridicat cu o tresărire. Am văzut-o în partea cealaltă a încăperii. Pregătea micul dejun, aşa cum făcea întotdeauna, şi o ţinea pe surioara mea pe un braţ. Am răsuflat uşurată. Poate că uitase ideea de a pleca sau renunţase la ea.

Însă după aceea am văzut ceva la picioarele patului. Era sacoşa ei, cu bagajul făcut îngrijit. Mama pleca. Am sărit în picioare în timp ce ea traversa încăperea îndreptându-se spre mine.

– Ce faci? am întrebat.

Mi-a dat felia subțire de cartof care era masa mea de dimineață, iar apoi a băgat altă bucățică în sacoșa ei.

– Dnc copilul, așa cum am discutat ieri, a răspuns ea cu voce tremurătoare.

– Nu!

Cum putea să plece? Totuși, Bubbe Rosenberg avea dreptate. Era numai o chestiune de timp până când nemții aveau să audă țipetele surioarei mele și să ne descopere. Nu putea să rămână aici. Cel puțin, spitalul însemna o șansă.

– Dar Paweł nu mai e. Cum o să ajungă copilul acolo?

– Îl duc chiar eu.

– Mamă, nu se poate! Ești încă slăbită după naștere. Cel puțin lasă-mă pe mine să-l duc. Eu am mai fost afară. Mă descurc.

Ea a clătinat din cap.

– Trebuie să-l duc chiar eu. Vreau să văd cu ochii mei că e în siguranță.

Mintea mi-a fugit înapoi, cu două nopți mai înainte, când mă trezisem și o văzusem mama aplecată deasupra copilului adormit, de parcă ar fi avut dureri.

– Ce ai? o chestionasem, alarmată. Nu te simți bine?

Mă întrebasem dacă nu cumva avea complicații după naștere și dacă era cazul s-o trezesc pe Bubbe ea s-o ajute.

– Trebuie să mănânci ceva, spusesem eu.

Avea nevoie de mai multă hrană decât noi – și pentru ea, și pentru copilul pe care îl alăpta. Dar ea clătinase din cap și mă dăduse la o parte. Începuse să plângă, suspinând cu capul înfundat în îndoitura cotului, ca să nu facă zgomot. N-o văzusem niciodată pe mama plângând, nici chiar atunci când veniserăm aici, nici chiar atunci când îl pierduserăm pe tata. O clipă mai târziu, suspinele încetaseră. Își ștersese lacrimile și se forțase să zâmhească.

– Nu-i nimic. Sunt doar obosită. A fost prea mult. Uneori, după ce nasc, femeile devin plângăcioase fără nici un motiv. Sunt hine, zău așa!

Îmi dorisem cu disperare s-o cred.

Acum, când mi-am reamintit acel moment, am înțeles. Chiar înainte ca Bubbe să ne ceară să ducem copilul de acolo, mama știuse că urma să vină vremea în care nu mai puteam să rămânem împreună. Ea plânsese fiindcă era conștientă că trebuia, în mod inevitabil, să se despartă de copil.

Și-a pus sacoșa pe umăr și a luat copilul, pregătindu-se de drum. Chiar intenționase să plece fără să-și ia rămas-hun de la mine?

– Ai spus că n-o să mă părăsești niciodată, am zis eu, amintindu-i, în disperarea mea, cuvintele pe care le rostise în noaptea în care veniserăm în canalizare și îl pierduserăm pe tata.

– Și n-o să te părăsesc, a răspuns mama, iar cuvintele ei păreau să emane atâta siguranță, încât aproape că am crezut-o. Trebuie numai s-o las pe sora ta la spital și după aceea mă întorc direct aici.

Acele vorbe nu mă consolan prea mult. Mama n-avea să mă părăsească peutru totdeauna, trebuia s-o cred. Intenționa să se întoarcă aici imediat ce putea. Dar dacă nn reușea?

– Nu se poate să pleci! am conjurat-o eu, știind prea hine că ieșirea din canalizare însemna moarte sigură. Dacă pleci, o să fii ucisă!

Dar dacă cei doi copii ai ei nu eran în siguranță, mama oricum nu mai avea nici un motiv ca să continue să trăiască. M-a sărutat pe frunte, iar puterea care îi emana din buze m-a făcut să cred că redevenise ea însăși. Dar am privit în sus și am văzut că ochii ei erau pustii și sumbri. Erau ochii cuiva străin.

– Te rog, nu pleca!

Am început să plâng. Saul s-a ridicat din locul în care stătea

împreună cu familia lui și a venit la mine. A încercat să-și petreacă brațele în jurul meu, dar l-am dat la o parte.

– Vă rog, spuneți-i să nu plece! em insistat eu.

Așteptam ca vreunul dintre ei, *pan* Rosenberg sau Bubbe, poate, să-i spună mamei cât de nebunesc era planul ei și s-o împiedice să plece. Tata ar fi oprit-o dacă ar fi fost aici. M-am întors spre Saul.

– Cum o poți lăsa să facă asta? N-o să supraviețuiască afară! N-are unde să se ducă și să fie în siguranță!

– Asta trehuie să facă, a spus Saul în șoaptă, năucindu-mă. Buniea mea are dreptate: dacă fetița rămâne aici, suntem morți cu toții. Și nu vreau să te pierd, Sadie, dacă pot să te salvez.

Știam că se gândca la Shifra și la felul în care o lăsase în voia sorții.

– Nu poți s-o oprești, a adăugat el cu glas scăzut, făcând un gest cu capul spre mama. E hotărâtă să plece. Singurul lucru pe care îl poți face acum e s-o ajuți să plece în siguranță.

Ascultam tot ce spunea, buimăcită, și nu-mi venea să cred. Avea dreptate. Nimeni n-o putea opri. Dar uu puteam să rămân fără ea.

– Ia-mă cu tine, am rugat-o. Merg și en cu tine, am insistat. Știu

drumul, pot să te ajut să duci copilul.

Mama a clătinat din cap.

– Nu, tu trebuie să rămâi aici. Dacă suntem împreună, putem fi observate mai ușor. Mă mișc mai repede singură. Mă întorc în câteva ore, cel mult o zi.

Se străduia să vorbească pe un ton care să mă facă să cred că era sigură pe ea.

– Dacă aștepți până vine prietena mea, Ella, pot s-o rog pe ea să ne ajute.

Nu știam dacă Ella putea să ne ajute să ascundem un nou-născut, dar trăgeam de timp, făceam orice ca să n-o las pe mama să plece. Însă mama a clătinat iarăși din cap.

– Nu pot să aștept. De fiecare dată când plânge, copilul ne pune în pericol. Acum nu ne putem baza pe nimeni. Lasă-mă s-o duc pe sora ta undeva la adăpost, în siguranță, și mă întorc la tine, îți jur!

Așadar, totul era hotărât. Sora mea pleca. Mama o ducea de aici. Iar eu rămâneam aici singură.

Mama a pus sacoșa jos și mi-a dat mie copilul, în timp ce își punea haina. Apoi a șovăit. Încă mai avea pe mânecă banderola albă cu o stea albastră, pe care fusese obligată s-o poarte.

– Uite, ia asta, i-a spus Bubbe Rosenberg traversând încăperea cu pelerina ei neagră în mână.

– Mulțumesc!

Mama a luat pelerina și s-a îmbrăcat cu ea. Și atunci am văzut că părul ei blond începuse să încărunțească, iar pielca ei cândva trandafirie devenise palidă și transparentă. Canalizarea parcă o îmbătrânise peste noapte. A luat fetița înapoi de la mine.

Bubbe a pus o mână pe umărul mamei și apoi a atins creștetul copilului. Îmi venea s-o plesnesc peste mână. Cum îndrăznea să se prefacă amabilă după tot ce făcuse?

– O să avem grijă de ea până când te întorci, a spus bătrâna arătând cu capul în direcția mea.

Eram nedumerită. Mama spusese că n-avea să lipsească mai mult de o zi, dar din cuvintele lui Bubbe reieșea că totul urma să dureze mult mai mult. Am simțit o neliniște care făcea să mi se strângă stomacul.

Mama a apucat sacoșa din nou și, cu copilul în brațe, a pornit spre ieșirea din încăpere.

– Vino cu mine, mi-a spus ea. Trebuie să-mi arăți drumul.

Mi s-a răsucit stomacul. Chiar mă ruga s-o ajut să plece?

– Du-o până la grilaj, a spus Saul cu glas șoptit. Altfel ar putea să se

rătăcească.

Avea dreptate. Mama avea nevoie de ajutorul meu ca să iasă.

– Dar cum pot s-o ajut chiar eu pe mama să plece? am protestat.

– Dacă vrei, pot s-o conduc eu, s-a oferit Saul.

Am clătinat din cap.

– Trebuie s-o fac chiar eu.

Saul și-a pus o mână pe brațul meu.

– Îmi pare rău, Sadie. Nici nu-mi pot imagina cât îți e de greu. O să aștept aici până când te întorci.

Cuvintele lui nu mă consolau prea mult. Cu inima grea, am pornit prin tunel în urma mamei. Ea s-a îndreptat spre grilajul gurii de canal, unde o văzusem prima dată pe Ella. Am luat-o de braț și am oprit-o.

– Pe aici, i-am spus eu.

Apoi am călăuzit-o în direcția opusă, spre gura de canal de lângă râu, pe unde ieșisem ca să caut de mâncare. Acea ieșire era o opțiune mai puțin periculoasă.

În timp ce străbăteam tunelul, mă asaltau îndoielile. În planul urzit de mama nimic n-avea logică și nimic nu era garanta reușita. Trebuia să existe și altă cale. Voiam să mai discut încă o dată cu ea. Dar acum mama pășea hotărâtă, cu fălcile încleștate. N-avea să se lase convinsă. Iar eu n-aveam de ales.

Trebuia s-o conduc în siguranță afară, în stradă, fiindcă altfel ar fi încercat să găsească singură drumul și n-ar fi putut s-o scoată la capăt.

Câteva minute mai târziu, am ajuns la rezervor.

– Ieșirea e în capătul celălalt, i-am explicat.

Am văzut îndoiala din ochii ei, nu numai în legătură cu faptul că trebuia să se urce și să iasă afară din puț, dar și în legătură cu tot planul ei de a o duce pe surioara mea undeva în siguranță. Am coborât eu prima și apoi am ajutat-o să coboare și ea în rezervorul acela adânc. Am traversat împreună. La capătul celălalt, mi-a dat copilul și a încercat să se cațăre pe zid până la marginea de sus, dar fără succes. Am încercat s-o ajut în timp ce o țineam și pe sora mea, dar nu puteam cu o singură mână. M-am uitat în jur și am zărit un loc uscat, pe care am așezat copilul. Apoi mi-am pus ambele mâini în jurul taliei mamei. Ridicând-o, am simțit-o ușoară ca un fulg. Am ajutat-o apoi să urce zidul și să se cațăre pe muchia lui.

Apoi am luat din nou copilul în brațe. M-am aplecat să-i dau surioarei mele un sărut și mi-a căzut o lacrimă pe pielea moale și caldă a frunții ei.

– Îmi pare rău, i-am spus.

O, dacă aş fi fost mai puternică şi dacă aş fi putut face mai mult ca s-o ţin împreună cu noi!

– Mai repede! a spus mama.

I-am dat-o pe surioara mea. simţind cum îmi dispărea căldura din mâini de îndată ce i-am dat drumul. M-am urcat pe zidul rezervorului ca să ajung la ele şi ne-am târât în tăcere pe ultima parte a conductei. Am ajuns la grilaj şi am văzut că spaţiul de deasupra era pustiu.

– Grilajul dă spre malul râului, iar după aceea poţi să traversezi podul, am spus, după care m-am înecat, fiindcă îmi dădeam seama că timpul nostru se apropia de sfârşit. Trebuie să mergi aproape de clădiri şi pe străduţele şi aleile mai dosnice.

Mă gândeam la distanţă şi la pericolele care o pândeau. Cum să se descurce ea, atât de slăbită şi cu un copil în braţe?

Am îmbrăţişat-o pe mama ca şi când aş fi fost copil şi mi-am băgat capul sub bărbia ei. M-am lipit de talia ei, pentru că nu voiam s-o las să plece. M-a ţinut strâns câteva secunde, legănându-mă aşa cum făcea cândva ca să mă aline, însoţind acel legănat de un cântec de leagăn pe care mi-l murmura în şoaptă. Voiam să rămânem aşa, încremenite ln acel moment pentru

totdeauna. Copilăria mea, toate amintirile pe care le aveam împreună treceau prin noi, scurgându-se printre degetele mele ca un val care se retrăgea. Între noi, surioara mea gângurea.

Am privit-o și am mângâiat-o pe creștetul care, în acea scurtă perioadă de timp, îmi devenise la fel de cunoscut ca al meu propriu. Abia o descoperisem și începusem s-o iubesc și eram deja pe punctul s-o pierd, poate că pentru totdeauna. Toată familia noastră se reducea acum la noi trei.

– O să dureze cel mult câteva luni, a spus mama. După aceea se termină războiul și o s-o putem lua înapoi.

Aș fi vrut să cred că avea să fie atât de simplu. Dar văzusem prea mult din acel război.

– Totuși, mamă, trebuie să aibă un nume! am spus eu.

– Dumnezeu o să-i dea nume, a spus mama, iar în acel moment am știut că nu credea că aveam s-o mai revedem pe sora mea.

Apoi mama s-a desprins din îmbrățișarea mea și s-a întors cu fața spre grilaj. I l-am deschis și ea a ieșit, ținând-o pe sora mea în brațe. Dar tot nu puteam să-i dau drumul.

– Așteaptă, vin cu tine, am spus, apucând-o de gleznă atât de strâns

încât a fost cât pe ce să se împiedice.

Am dat să urc după ea.

– Nu, a spus ea pe un ton ferm, scuturândn-și glezna.

Știam că nu puteam s-o conving.

– Trebuie să rămâi aici. O să mă întorc la tine, îți jur. Vocea mamei era puternică și sigură. Te iubesc, *kochan*, a spus ea în timp ce o ajutam să pună la loc grilajul cel greu.

Înainte să dispară, chipul ei a mai zăbovit puțin în raza mea vizuală. Stăteam nemișcată, ascultând zgomotele, ceva care să-mi arate că ea era acolo. Dar uu-i anzeam decât pașii, din ce în ce mai estompați pe măsură ce se îndepărta. Am simțit nevoia să mă urc și s-o urmez, s-o implor să nu plece sau cel puțiu să o păzesc în timp ce se îndepărta.

Am auzit un scrâșnet deasupra. Mi s-a oprit respirația. Mama s-a întors! M-am gândit că își dăduse seama de greșeală, că venise înapoi și că n-avea să mă mai părăsească niciodată, că aveam să găsim o cale de a rămâne împreună. Dar nu era decât un porumbel, care ciugulea pe grilaj. Mi-a aruncat o privire încărcată de tristețe, după care a fluturat din aripi și și-a luat zborul, lăsându-mă singură.

CAPITOLUL 18

Sadie

Şi aşa, toată lumea mea s-a năruit.

După ce mama a dispărut pe malul râului împreună cu surioara mea, am rămas lângă grilaj şi am aşteptat. O parte din minc credea că mama avea să-şi dea seama de nebunia planului ei şi să se întoarcă.

– Mamă! am strigat eu mai tare decât ar fi trebuit, dacă ar fi fost cineva suficient de aproape.

Era periculos, fiindcă putea să mă audă o patrulă san un trecător şi astfel să ne dăm de gol cu toţii. Dar nu-mi mai păsa.

După ce am aşteptat un răspuns şi n-am auzit nimic, am pornit înapoi, abătută, spre ascunzătoarea noastră. Apropiindu-mă de intrare, m-am împiedicat şi am căzut înainte în genunchi şi în mâini. Apa mi-a îmbibat hainele.

– Mamă! am strigat eu ca un copil neajutorat, fără să mă ridic.

Bubbe a apărut în uşa încăperii şi m-a ajutat să mă pun pe picioare.

– Mama ta a plecat, a spus ea pe un ton lipsit de orice emoţie.

– Mamă! am strigat din nou, ca și când dacă îi rosteam numele mereu și mereu, ea avea să vină, cumva, înapoi.

Dar acum vocea mea era mai slabă.

– Trebuie să faci liniște, m-a certat Bubbe și m-a condus înapoi în încăpere. O să te audă cineva și s-a zis cu noi toți!

Odată ajunsă în încăpere, m-am prăbușit pe lângă un perete. Mama plecase singură, cu copilul în brațe. Cum să se descurce într-o astfel de situație, ba încă și slăbită, la numai câteva zile după naștere? Expusă pe stradă, fără un loc în care să se poată ascunde și îmbrăcată în hainele acelea murdare, avea să trezească în mod sigur suspiciuni și să fie prinsă repede.

Saul a venit la mine și m-a înfășurat într-o pătură uscată, iar apoi și-a petrecut brațele în jurul meu. În timp ce îmi cuibăream capul sub bărbia lui, parcă simțeam privirea uluită a tatălui său, care se uita la noi amândoi. Nu era vorba numai de contactul fizic, care în mod normal era interzis, ci de faptul că bătrânul își dădea seama pentru prima oară cât de apropiați deveniserăm eu și Saul. Pentru *pan* Rosenberg și mama lui, așa ceva era un șoc. Deși îmi purta o oarecare

afecțiune, *pan* Rosenberg n-ar fi fost niciodată de acord ca fiul lui să fie cu cineva ca mîne, fiîndcă nu eram evreică tradiționalistă.

Fără să-și bată capul cu ce credeau ceilalți, Saul m-a cendus în colțul în care locuiam eu și mama.

– Stai jos, a spus el, ținându-mă în brațe.

Nu m-am opus, ci mi-am dat drumul pe marginea patului. Îmbrățișarea lui, de obicei atât de binevenită, nu mă consola defel. Mama mă părăsise. Toată încăperea părea o peșteră pustie.

Bubbe a venit la mine și mi-a întins o ceașcă de ceai apos. Aș fi vrut s-o urăsc, așa cum aș fi vrut să-l urăsc și pe fiul ei. Ei spuseseră că fetița nu putea să rămână aici și o siliseră pe mama să plece pe stradă. Dar, în realitate, nu spuseseră decât ceea ce era evident, rostiseră cu voce tare adevărul pe care îl știam cu toții, dar pe care nu voiam să-l recunoaștem. Decizia de a pleca împreună cu sora mea – și de a mă lăsa acolo – fusese numai a mamei mele.

– Mama ta are pielea albă și nu arată a evreică, a spus *pan* Rosenberg, dorind să mă încurajeze. S-ar putea să treacă neobservată pe stradă.

Ideea era atât de ridicolă, încât mi-ar fi venit să râd. După lunile petrecute în canalizare, mama era trasă la față și palidă ca un mort, iar hainele îi erau zdrențuite și murdare. Mi-am dat seama că ar fi trebuit să-i dau rochia de la Ella, dar atunci când plecase fusesem prea tulburată ca să mă mai gândesc la ceva. Dar n-ar fi fost cine știe ce diferență, fiindcă nici unul dintre noi nu mai arăta ca un om normal.

În seara aceea am stat la masă cu familia Rosenberg, simțind golul din spațiul pe care odinioară îl umplea trupul mamei.

– O să se întoarcă, le-am spus celorlalți după ce am terminat de mâncat.

– Sigur că da, a răspuns Bubbe, dar nu părea deloc să creadă ceea ce spunea.

Am calculat în minte cât îi trebuia mamei, încetinită de greutatea copilului și de propria slăbiciune după naștere, ca să ajungă până la spital și să se întoarcă. Poate câteva ore; cel mult o zi.

– Vrei să citim? a întrebat Saul.

Am dat din cap în semn că nu. Deși mi-ar fi plăcut să rămân singură cu el, eram prea obosită ca să mai fiu în stare să merg.

– Sunt aici, în apropiere, dacă ai nevoie de ceva, a spus el cu voce

plină de îngrijorare, în timp ce eu mă urcam în pat.

Bineînțeles că patul nu era un spațiu în care el să mă poată urma ca să mă mângâie.

După ce s-a îndepărtat, am rămas singură în pat, în partea mea de încăpere, iar spațiul de lângă mine era acum rece. Cuvintele mamei îmi răsunau iarăși și iarăși în minte: „O să mă întorc la tine, îți jur".

Intențiile ei păreau clare – să lase copilul în siguranță la spital, iar apoi să revină repede la mine. Doream s-o cred. Dar câte nu se puteau întâmpla!

Mi-am refăcut în minte momentul plecării mamei. M-am gândit și la ziua aceea din ghetou, când venise poliția, iar eu mă ascunsesem în cufăr. Mama, crezând că mă ridicaseră, fusese gata să se arunce pe fereastră. Deci, decât să trăiască fără mine, ea ar fi preferat să moară. Dar acum mă părăsise de bunăvoie. Ce se schimbase?

Copilul, evident, asta schimbase totul! Dar nu puteam avea resentimente față de sora mea. De fapt, îmi era dor și de ea. Îmi era dor de pruncul micuț care, atunci când eu și mama eram culcate în pat, stătuse nouă luni între noi două, ascuns în pântec, și câteva nopți în afara lui. Abia venise surioara mea

pe lume, că mă și despărțisem de ea. Cândva n-o dorisem deloc. Dar se uăscuse și ajunsesem s-o iubesc, iar pierderea ei era dureroasă și mistuitoare. Nu-mi imaginasem că lipsa unui lucru atât de mititel putea să doară atât de mult.

Am dormit cu brațele aruncate peste locul gol unde stătea de obicei mama. Mă așteptasem să se strecoare lângă mine în timpul nopții și, ca întotdeauna, să-i simt trupul mic și cald. M-am foit la nesfârșit, visând că se întorsese, ținând-o pe sora mea în brațe.

„Pur și simplu n-am putut s-o las!", spusese ea în vis, dându-mi copilul.

Atunci când m-am trezit, era dimineață. Mama încă nu se întorsese. Dar visul fusese nespus de real: parcă o vedeam pe mama aievea lângă mine și simțeam pruncul cald în brațele mele. Apoi umezeala rece mi-a pătruns în oase. Am rămas nemișcată, copleșită de pierderea mea cumplită. Mai întâi tata, apoi mama și sora mea. Familia îmi fusese smulsă bucată cu bucată, până când pur și simpln nu mai rămăsese nimic. Inima mea urla de durere.

A doua zi după plecarea mamei mi s-a părut nesfârșită. Odată sfârșită

masa de dimineață, m-am retras în patul nostru și m-am făcut ghem.

– Ce faci? m-a certat Bubbe după ce au trecut câteva ore și eu stăteam tot nemișcată în pat. Nu asta ar fi așteptat mama ta de la tine!

Totuși, nu m-a forțat să mă ridic. În schimb, mi-a adus de mâncare la ora mesei, piure de cartofi la prânz și din nou la cină. Am încercat să mănânc puțin, dar amestecul gros mi-a rămas în gât.

De câteva ori în timpul zilei, Saul a venit să mă aline. Mi-a adus apă și ceva de mâncare. Mi-a propus să facem o plimbare, dar, văzând că îl refuz, n-a mai insistat. Pe măsură ce ziua trecea și eu tot nu mă ridicam din pat, se îngrijora din ce în ce mai mult.

– Pot să fac ceva? a întrebat el.

„Dă timpul înapoi și adu-mi-le pe mama și pe sora mea!"

Cu toate bunele lui intenții, nu putea să mă ajute. I-am răspuns clătinând din cap, plină de tristețe, și rostind un singur cuvânt:

– Nimic.

A venit noaptea. Mama ar fi trebuit să se întoarcă deja. Se întâmplase ceva. Trebuia să mă duc și s-o caut. Dar după ce aș fi reușit să ies în stradă, n-aveam nici cea mai mică idee unde s-o găsesc. Cu siguranță că, dacă totul mersese

bine, până acum ajunsese deja la spitalul unde voia s-o ducă pe sora mea. Dar era un mister unde plecase după aceea și de ce nu se întorsese la mine.

Cele trei zile fără mama au devenit patru, apoi cinci. Stăteam în colțul meu de încăpere cam tot timpul și nu-l părăseam decât ca să mănânc sau ca să aduc apă, dacă se întâmpla să fie rândul meu. Zilele păreau fără sfârșit. Mama insistase să avem un program chiar și în canalizare, cel puțin înainte să se nască fetița; ne sculam și ne aranjam părul, ne spălam pe dinți după masa de dimineață. Crease lecții și inventase jocuri simple cu care să ne trecem timpul. Dar fără ea, ordinea pe care o stabilise dispăruse. Moțăiam adesea și îmi căutam familia în vis. Încercam să-mi imaginez care ar fi fost lecția următoare dacă mama ar mai fi fost cu mine ca să-mi predea. Nu îndrăzneam să scriu pe tabla mică pe care ne-o dăduse Paweł și pe care erau ultimele urme ale scrisului mamei, fiindcă doream să mă agăț pentru totdeauna de acea relicvă.

– Sus! s-a răstit Bubbe într-o dimineață.

Trecuse aproape o săptămână și îmi petreceam aproape tot timpul zăcând în pat.

– Ce părere ar avea mama ta? m-a întrebat bătrâna.

Avea dreptate. Micul spațiu de locuit pe care mama îl ținuse în ordine era acum vraiște, cele câteva lucruri pe care le aveam zăcând împrăștiate peste tot. Eu eram uepieptănată, cu hainele raurdare.

– Ce mai contează?! am strigat.

Doborâtă de tristețe, m-am ridicat și am fugit afară din încăpere prin tunel, spre conducta principală, unde apa curgea iute și era adâncă. M-am uitat în jos, la apa care se învolbura, și mi-am dorit ca râul să mă ducă undeva în siguranță, departe de canalizare și de război. Aș fi putut să intru în el și să mă las purtată de valuri până la tata. Mi-am imaginat câ mă reîntâlneam cu el, deși nu-mi puteam închipui unde anume se afla. Am întins un picior spre șuvoi și l-am băgat în apă, iar răceala ca de gheață mi-a pătruns prin pantof. Mi-am imaginat bezna prea groasă ca să văd prin ea. am simțit cum apa îmi umplea plămânii. Puteam să renunț pur și simplu ori trebuia să lupt până la sfârșit? Sau aș fi putut să mă las dusă la vale, spre locul unde conducta de canalizare se vărsa în râul de afară, iar apoi aș fi fost împușcată. Oricare dintre acele căi ar fi însemnat o

evadare din închisoarea infernală în care mă aflam.

M-am aplecat și mai mult în față. Dar nu puteam s-o fac. Deodată, am auzit în spate un fâșâit. M-am întors și m-am trezit față în față cu *pan* Rosenberg. M-a văzut lângă apă și chipul i s-a încruntat, fiindcă a înțeles pe loc.

– Sadele, nu!

Numele de alint cu care mă răsfăța mama mi-a adus lacrimi în ochi. Am încercat să mă gândesc la o explicație legată de ce anume făceam atât de aproape de marginea canalului. Dar înainte să apuc să rostesc vreun cuvânt, *pan* Rosenberg a spus:

– Trebuie să te gândești mai bine. Acolo, sus, nu mai trăiește aproape nici un evreu. Nu se obosea să mă cruțe de adevăr, așa cum făceau părinții mei și alții pe când eram mai mică. Pericolul nu se micșora dacă ascundeam adevărul. Suntem ultimii din neamul nostru și aici, jos, suntem în viață. Ești datoare față de părinții tăi să trăiești mai departe.

– Dar pentru ce să mai trăiesc?

Vocea îmi era tânguitoare în timp ce rosteam pentru prima oară cu glas tare acele cuvinte menite să-mi arate disperarea.

– Îi datorezi asta mamei tale, mi-a răspuns el. La urma urmelor, ea a

plecat de dragul tău.

– Cum puteți spuue așa ceva? am întrebat, simțind cum toată durerea și suferința din mine năvăleau prin aceste cuvinte. M-a părăsit!

– Nu, nu, a spus *pan* Rosenberg. A plecat ca să te salveze. Mama ta n-a plecat pentru că nu i-a păsat de tine. A plecat pentru că tu și sora ta sunteți tot ce i-a mai rămas și s-a gândit că cea mai bună șansă ca să vă salveze pe amândouă este să plece. Doar nu vrei ca ea să fi plecat degeaba! Ești singura din familia ta, a continuat el. Ai obligația să mergi mai departe.

Avea dreptate. Deși inima mă durea de jale, trebuia să fiu puternică și să fac, de dragul mamei, ceea ce trebuia – exact așa cum încercase și ea să facă pentru mine.

– Mama mea... Nu puteam să mă împac cu gândul că mă părăsise și nici să ignor pericolul in care probabil că era chiar acum. Unde e mama?

– Nu știu. Dar ești datoare față de ea să cupraviețuiești, indiferent ce i s-a întâmplat.

– Și?

Preț de o secundă, am sperat că el avea să protesteze, spunând că așa ceva nu putea să se întâmple, și să nege posibilitatea ca mama să nu se

mai întoarcă. Dar nu voia să mă mintă.

– Dacă nu se mai întoarce, îi ești datoare să trăiești așa cum ar fi vrut ea. Să fie mândră de tine.

Mi-am dat seama că avea dreptate. Ce părere ar fi avut mama dacă m-ar fi văzut acum, șleampătă și neîngrijită, cu toată strădaniile pe care le depusese ea? Mi-am jurat să încep să am și eu un program, să mă forțez să merg, ca să fac mișcare, să studiez și să fiu curată.

Pan Rosenberg m-a dus înapoi în încăpere și apoi s-a retras în colțul lui. O clipă mai târziu, s-a întors și mi-a dat o carte.

– Am cărat cât am putut de multe cărți de acasă în ghetou.

– Și tata a făcut la fel.

Cei doi semănau în privința asta. Cu toate deosebirile dintre ei, ar fi devenit prieteni buni, dacă ar fi avut șansa.

Știam de cărțile lui *pan* Rosenberg – din stocul lui le lua Saul pe cele pe care le citeam în fiecare noapte. Saul îmi explicase că tatăl lui pur și simplu nu putuse suferi gândul să se despartă de cărți și insistase să ia câteva dintre ele atunci când el și ai lui fugiseră de naziști.

Saul îmi povestise că, în perioada în care locuiseră în ghetou, *pan*

Rosenberg păstrase cu sfințenie acele cărți și că doar o dată, când literalmente inghețau cu toții de frig și n-aveau lemne, îngăduise ca una dintre ele să fie arsă în sobă. Fusese una din puținele dăți, spusese Saul, când văzuse lacrimi în ochii tatălui său.

Dar în toate lunile de când eram în canalizare, *pan* Rosenberg nu-mi oferise niciodată personal vreuna dintre prețioasele lui cărți – până acum. Am luat bucuroasă cartea, o culegere de povestiri de Sholem Aleihem. Am deschis-o la prima pagină, încercând să văd literele în lumina slabă.

– Aici e prea întuneric, a spus *pan* Rosenberg pe un ton de scuză. Trebuie, probabil, să te duci în locul de sub grilaj și să citești împreună cu Saul.

Am fost surprinsă să constat că știa despre asta.

– Întotdeauna mi-am dorit o fiică, a adăugat el. Speram ca soția mea și cu mine să avem o fiică, dacă am mai fi fost binecuvântați cu copii. Sau o nepoată, dacă fiul meu, Micah, ar fi trăit și ar fi avut copii. Vocea i s-a frânt, văzând tot spectrul pierderilor desfășurat în fața ochilor minții. Apoi și-a dres vocea și a reluat: Oricum, mă bucur că ești aici, cu noi.

– Mulțumesc, am spus, surprinsă și mișcată de cuvintele lui.

– Trebuie să găsești puțină lumină, lucrurile astea te ajută să mergi mai departe, a adăugat el în timp ce se ridica în picioare.

– Dar cum?

Mama îmi dăduse speranță, la fel și surioara mea. Dar acum se duseseră amândouă.

– Găsește lucrurile care îți dau speranță și agață-te de ele. Numai în felul ăsta vom răzbi în acest război.

În noaptea aceea am așteptat cu nerăbdare ca toți ceilalți să se culce, fiindcă abia așteptam să ajung la nișă și să citesc cartea pe care mi-o dăduse *pan* Rosenberg. Speram că, dacă mă refugiam în lumea cărții, puteam să mă bucur de un scurt răgaz în mijlocul tumultului sufletesc pe care mi-l stârnise îngrijorarea pentru mama.

După un timp, deasupra patului meu a apărut o umbră. Era Saul. Mi-a întins mâna, arătându-mi că trebuia să merg cu el. Am pus mâna pe cartea dată de *pan* Rosenberg și am luat-o cu mine. Am pornit în tăcere, cu degetele împletite cu ale lui. De regulă, plimbările noastre în tăcere îmi aduceau alinare. Dar nimic nu-mi putea ușura panica legată de plecarea mamei.

– Trebuie să mă duc după mama, am spus eu după ce am ajuns la nișă și ne-am instalat în spațiul nostru strâmt de citit.

Saul a clătinat din cap.

– Imposibil. N-ai cum s-o găsești. Trebuie să rămâi în viață. Asta e ceea ce și-ar fi dorit, a spus el, cuvintele fiind un ecou al celor rostite ceva mai înainte de tetăl lui. Oricum, am nevoie de tine aici, a mărturisit, făcându-mă să mă întorc, surprinsă, spre el. Sună egoist, știu. Până în noaptea în care ai plecat să cauți alimente, nu mi-am dat seama cât de mult ai fi putut să-mi lipsești. Când mă plimbam fără tine alături, mă simțeam pierdut. S-a întrerupt pentru o clipă și mi-a atins obrazul. Asta e iubire, Sadie.

Fără să pot vorbi, i-am aruncat o privire uluită, întrebându-mă dacă nu cumva visam.

– Acum știu, a spus Saul. Îmi pare rău că mi-a trebuit atât de mult timp până să-mi dau seama.

Cu un gest impulsiv, m-am aplecat spre el și buzele noastre s-au întâlnit. Mă așteptam să respingă acel sărut. Nu era corect să fim împreună. În cazul lui Saul, din cauza logodnicei pierdute. În cazul meu, fiindcă nu credeam că puteam să fiu femeia pe care s-o iubească el în acele împrejurări dramatice sau s-

o iubească în general. Tocmai pierdusem totul. Dar cum era posibil să simt atât de multă durere și bucurie în același timp? Amândoi fuseserăm luați de val și nu puteam opri sentimentele care se înfiripaseră între noi.

Câteva secunde mai târziu, ne-am despărțit.

– Dar cum se poate? am izbucnit. Eu nu sunt tradiționalistă.

– Ce importanță are?

A zâmbit. Aș fi vrut să-l întreb ce credea că avea să se întâmple cu noi dacă reușeam să scăpăm de aici. Dar nici unul dintre noi nu îndrăznea să vorbească despre viitor. Momentul pe care îl trăiam în prezent ne ajungea. M-am tras mai aproape de el, căci mă simțeam bine în căldura afecțiunii lui. Dar gândurile mi-au zburat imediat înapoi la mama.

– Sunt atât de îngrijorată...

– Mama ta n-o să te părăsească niciodată pentru totdeauna, a spus Saul. Nu din proprie voință. Probabil că ceva a împiedicat-o să se întoarcă.

Un astfel de gând nu mă consola deloc.

– Poate că a fost arestată sau și mai rău, am spus eu, neliniștită.

Așteptam ca el să mă contrazică, să-mi dea asigurări că nu se întâmplase așa ceva. Dar nu putea.

– N-ar fi trebuit s-o las să plece, m-am dojenit.

– N-ai fi putut s-o oprești.

Am dat din cap, recunoscând adevărul spuselor lui.

– Mă simt atât de neputincioasă! Prinsă în capcană aici, jos. Nu pot să fac nimic ca s-o ajut.

– Poate că prietena ta ar putea.

Ella, mi-am amintit eu dintr-odată. Duminica trecută, doborâtă de tristețe și de șoc după plecarea mamei, nu mă dusesem să mă întâlnesc cu ea. Eram surprinsă că Saul îmi sugera să mă duc la ea acum. El n-avea încredere în Ella și, în condițiile actuale, să-i cer ajutorul era ultimul lucru la care m-aș fi gândit că mi l-ar fi sugerat el.

– M-ai pus să jur că nu mă mai duc la ea.

– Da. Eram îngrijorat pentru tine și nu voiam să pleci, dar acum ea e singura persoană care ar putea să te ajute.

Am examinat în gând propunerea. Copleșită de necazul meu, nu mă gândisem să-i cer ajutor Ellei. Ultima dată o văzusem cu două săptămâni în urmă. Lipsisem de la vizita noastră obișnuită și nu știam dacă Ella nu cumva renunțase și încetase să mai vină. Dar trebuia să încerc să dau de ea.

Era de-abia miercuri. Trebuia să mai aştept încă patru zile până s-o văd pe Ella, iar acele zile au trecut foarte încet. În sfârşit, duminică dimineaţa am plecat din încăpere în timp ce toată lumea dormea. În tunel m-am oprit, căci am văzut o umbră în faţa mea. Cineva îmi bloca drumul. M-a cuprins panica. Mi-am dat seama că era Bubbe, cu silueta ei gârbovită. M-am mai relaxat puţin. Nu observasem că nu era în patul ei.

– Ce faci aici? am întrebat.

– Mă duceam să iau apă, a răspuns ea.

– Pot să aduc eu.

Mirată, i-am luat din mână urciorul gol. Întotdeauna ne duceam după apă noi, cei tineri, Saul sau eu. Bubbe nu putea să se târască şi nici să care urciorul atunci când era plin. Ce era acum în capul ei?

– Mulţumesc, a spus ea după ce m-am întors cu urciorul, un minut mai târziu.

Era greu şi am păşit alături de ea, cărându-l.

– Am vrut să fac supă şi n-aveam destulă apă pentru cinci castroane.

– Patru, am corectat-o eu cu blândeţe.

Faptul că acum, fără mama, eram cu unul mai puţin, mi-a străpuns inima ca un pumnal.

– Da, desigur, patru, a fost de acord Bubbe.

În ochii bătrânei se vedea o uşoară derută. M-a străfulgerat un gând.

– Bubbe, cum te simţi?

– Bine, bine! s-a răstit ea. Sunt bătrână, mai uit unele lucruri. E de aşteptat.

M-a cuprins neliniştea. Bubbe parcă se schimbase de-a lungul timpului pe care ni-l petrecuserăm în canalizare, devenind mai nervoasă. Uneori nu-şi mai amintea anumite lucruri. Am pus asta pe seama condiţiilor îngrozitoare de trai şi a faptului că nu se descurca din cauza vârstei. Dar acum vedeam clar: era mai mult decât o bătrânică uitucă şi ursuză. Bubbe nu se simţea bine. Boala, vârsta sau nebunia provocată de iadul din canalizare, sau poate că o combinaţie a celor trei, îi luaseră minţile încetul cu încetul. Poate că şi trupul ei plătise acelaşi tribut, m-am gândit eu, văzând pentru prima dată cât de fragilă şi de slăbită era, în comparaţie cu femeia care străbătuse cu atât curaj tunelurile în noaptea în care ne refugiaserăm aici. M-am întrebat dacă Saul observase şi am decis să nu-i spun nimic încă ceva vreme. Trecuse deja prin atâtea şi poate că n-ar mai fi putut suporta şi alte veşti proaste.

– Haide, i-am spus eu pe un ton blând, conducând-o înapoi la intrarea în încăpere. Intră aici și odihnește-te.

Bubbe îmi interzisese de mai multe ori să mă duc la grilaj, fiindcă era riscant. Am așteptat să mă oprească. Mă rugam să nu se certe cu mine sau să nu insiste să meargă și ea.

După ce bătrâna a intrat în ascunzătoare, am pornit din nou prin tunel. M-am apropiat de rezervorul cel adânc și am coborât in el. Apoi m-am cățărat pe peretele opus, de astă-dată mai repede, căci știam cum să fac.

Am ajuns la grilaj. Era duminică și Ella ar fi trebuit să fie acolo. Dar nu era. Bineînțeles. Lipsisem săptămâna trecută și probabil că se gândise că n-aveam să vin nici în ziua aceea. Și poate că între timp renunțase la mine de tot.

Atunci când am văzut lumina zilei de dincolo de grilaj, ceva s-a rupt în mine. Chiar și fără Ella, trebuia să ies în stradă, s-o găsesc pe mama și să văd dacă era bine. Puteam să mă duc și singură.

Am întins mâinile spre grilaj, dar apoi m-am oprit.

„Acolo, sus, nu ești în siguranță!" părea să-mi șoptească o voce.

Parcă era Paweł. Omul acela, Dumnezeu să-l ocrotească, ne ținuse aici fiind convins că era singura modalitate de a ne proteja. Dar Paweł nu mai era și nici mama n-avea să mai fie dacă nu făceam ceva. Trebuia să ne salvăm singuri.

Firește, dacă mergeam pe stradă fără Ella, n-aveam nici un ajutor și nici vreo ascunzătoare. Aveam să fiu la fel de vulnerabilă și de expusă ca și mama. Dar nu puteam să stau aici, jos, și să mă mulțumesc să-mi pun întrebări. Trebuia să incerc.

Am împins grilajul cel greu. Nu s-a clintit. Am încercat din nou. Eram uedumerită. Se deschisese chiar acum câteva zile, când o lăsasem pe mama să iasă. Mă intrebam dacă nu cumva venise cineva și îl sudase. Am observat că o piatră se proptise în apațiul îngust dintre grilaj și margine și îl blocase. O pietricică stătea în calea mea și nu mă lăsa să mă duc s-o caut pe mama! Era prea mult. Frustrarea mea ajunsese la culme și dădea pe dinafară. Am inceput să zgâlțâi grilajul și am făcut prea mult zgomot, am lovit în el cu pumnii atât de tare, încât oricine ar fi trecut pe acolo ar fi putut să audă. Dar grilajul a rămas înțepenit.

Învinsă, m-am întors și am pornit inapoi prin tunel. Nu puteam să ies; cel puțin, nu pe acolo. Grilajul din

Dębniki, mi-am amintit. Acolo mă întâlnisem prima dată cu Ella. Dar după ce am luat-o in acea direcție, îndoielile m-au cuprins din uou. Grilajul era la înălțime și dădea într-o stradă aglomerată. Nu știam dacă puteam să ajung la el. Și chiar dacă ajungeam, aş fi putut fi zărită. Dar dacă voiam s-o găsesc pe mama, asta era ultima mea speranță. Trebuia să încerc.

M-am întors prin tunel și am trecut pe lângă ascunzătoarea noastră. În cele din urmă, am ajuns la grilaj. Am privit în sus, dorindu-mi să văd chipul Ellei deasupra, așa cum îl văzusem de atâtea ori. Bineînțeles, spațiul de deasupra era pustiu. Ella nu mă aștepta acolo. M-am uitat cu grijă în jur. Apoi em observat niște trepte de metal pe unul dintre ziduri. Probabil că erau folosite de lucrători ca să coboare în canalizare. Am pus piciorul pe prima treaptă și m-am ridicat, dar zidul era alunecos și mă luptam să nu cad. M-am urcat încet pe a doua treaptă, apoi pe a treia. Având mare grijă să nu cad, am ajuns până sus și am împins grilajul gurii de canal, rugându-mă în gând să nu fie înțepenit așa cum fusese celălalt.

Grilajul a alunecat intr-o parte. M-am uitat deasupra în ambele direcții, ca să fiu sigură că nu era nimeni pe

alee ca să mă vadă. Apoi am făcut un efort, adunându-mi toate forțele, și m-am ridicat în canal și apoi în stradă.

Ajunsesem din nou la suprafață. Numai că de data asta eram singură.

CAPITOLUL 19

Ella

Sadie dispăruse.

Sau cel puțin asta era temerea mea pe când mergeam spre râu în dimineața aceea caldă de la începutul lui iulie. Trecuseră două săptămâni de când n-o mai văzusem. Duminica trecută, la o săptămână după ce căutaserăm împreună alimente și ea se întorsese sub pământ, mă dusesem, la ora uoastră obișnnită de întâlnire, la gura de canal de la râu. Sadie nu apăruse în ziua aceea, iar eu presupusesem că întârziase și că apoi așteptase cât putuse de mult. Grilajul părea puțin intredeschis, ca și când cineva l-ar fi mutat și apoi l-ar fi pus la loc. Mă întrebam dacă nu cumva eu fusesem cea care îl lăsase așa în noaptea în care o ajutasem pe Sadie să se întoarcă în canalizare. Însă îmi aminteam că așezasem grilajul bine și că apoi verificasem ca să fiu aigură că părea neatins, astfel încât nimeni de pe stradă să nu observe nimic suspect. Nu, fusese mișcat după aceea. În timp ce așezam din nou grilajul la loc, îmi

doream din tot sufletul să nu fi intrat nimeni de pe stradă și să fi descins acolo, jos. Dar n-aveam de unde să știu.

Pe măsură ce mă apropiam de pod, mulțimea era tot mai densă, fiindcă obișnuitul flux de trecători era blocat undeva. În față, poliția ridicase un fel de baricadă, obligând oamenii să stea la coadă. M-am rugat în gând să nu fi fost încă o *Aktion*, ca atunci când o văzusem pe femeia aceea sărind de pe pod împreună cu copiii ei. Dar polițiștii nu păreau la fel de înverșunați ca atunci; mișcările le erau rapide și eficiente. Stabiliseră un punct de control. Mi-am dat seama de asta în momentul în care au început să controleze documentele fiecărui om care dorea să traverseze podul. Nu era ceva mult mai puțin îngrijorător decât o *Aktion*. De la începutul războiului, poliția instala puncte de control la întâmplare prin oraș, examinând documentele polonezilor obișnuiți și punând fel de fel de întrebări dacă găsea nereguli. Dar acum acele puncte de control apăreau mai des și motivele pentru care oamenii puteau fi reținuți păreau să fi fost mai arbitrare și mai frecvente.

Bărbatul din fața mea a trecut înainte și am urmat eu. Am scos

cartea de identitate şi m-am apropiat de punctul de control.

– *Kennkarte*? mi-a cerut poliţistul.

I-am înmânat cartea de identitate, iar pulsul mi s-a accelerat. Hârtiile mele erau în ordine, iar ştampilele procurate de Ana Lucia de la nemţi îmi dădeau posibilitatea să mă plimb liber prin oraş. Dar asta nu putea împiedica poliţia să mă întrebe ce căutam în cartierul Dębniki.

Poliţistul şi-a ridicat privirea de pe document şi m-a cântărit din ochi. M-am crispat în aşteptarea interogatoriului care cu siguranţă că urma să înceapă. Dar el mi-a dat documentele înapoi şi a spus repede:

– Pleacă!

Apoi i-a făcut semn următoarei persoane din spatele meu să se apropie ca să fie verificată. Am plecat iute de acolo, reprimându-mi dorinţa de a o lua la fugă.

Câteva minute mai târziu, am ajuns pe celălalt mal al râului. Cuprinsă de nelinişte, am privit înapoi la punctul de control, fiindcă mă temeam că poliţiştii ar fi putut să vadă grilajul de la gura de canal. Dar, din fericire, din locul unde erau ei nu se vedea grilajul. Pe marginea apei erau nişte copii care le aruncau firimituri raţelor şi a trebuit să aştept câteva minute până când au

plecat. În cele din urmă, am pornit spre grilaj. Fiind aproape unsprezece și jumătate, ora noastră de întâlnire trecuse. Apropiindn-mă de gura de canal, mă așteptam s-o văd pe Sadie privind în sus cu ochii ei căprui, plini de speranță. Nu era acolo. Neliniștea mea a crescut. Faptul că lipsea la o întâlnire nu era cine știe ce; puteau fi o mulțime de motive pentru care nu putuse să vină. Dar dacă nu venise de două ori la rând, asta însemna că se întâmplase ceva rău.

Știam cât de importante erau acele întâlniri pentru ea. Nu era posibil ac ea să fi încetat pur și simplu să mai vină. ȘI, în plus, avea nevoie de mine ca să-i aduc de mâncare. Mi-am mutat pe brațul celălalt sacoșa mică pe care o adusesem. Aveam brânză și câțiva cartofi pe care Hanna îi lăsase pe masă, ceea ce nu-i stătea în fire, drept care mă întrebam dacă nu cumva știa ce făceam. Mi-am imaginat gluma pe care avea s-o facă Sadie văzându-i: „Cartofi! Totdeauna cartofi!“

Nu se plângea de ceea ce îi aduceam, ci vedea mereu latura umoristică a situației. Eram amândouă foarte sigure că, după război, n-aveam să mai mâncăm niciodată cartofi.

Îngrijorarea mi-a alungat din minte orice gând care să aibă vreo urmă de umor. Sadie nu venise. Ceva nu era în regulă. Prin minte mi se perindau zeci de scenarii cumplite. Poate că fusese arestată, poate că se înecase, la fel ea tatăl ei. Fireşte, se putea să nu fie chiar atât de rău. Poate că avea grijă de mama ei sau de altcineva de sub pământ. N-aveam de unde să ştiu.

Nu puteam să aflu mai multe decât dacă aş fi coborât în canalizare. Am îngenuncheat lângă grilaj şi mi s-a strâns stomacul doar când am încercat să privesc în jos. Spaţiul de dedesubt era cufundat în beznă. Nu ştiu cum reuşea Sadie să stea acolo zi după zi. Aşa cum îmi spusese ea în repetate rânduri, nu era chiar atât de rău. Pentru Sadie, canalizarea era un refugiu, era salvarea. Se obişnuise cu acele condiţii îngrozitoare. Dar privind în gaură, nu-mi puteam imagina nici o secundă că aş fi putut cobori acolo. Nu era vorba de murdărie şi nici de apele canalului care mugeau şi care îl înghiţiseră pe tatăl ei în adâncuri – nu astea mă înspăimântau cel mai tare.

Dar mă speriau spaţiile închise. „Claustrofobie", după cum spunea Maciej, fratele meu.

Mintea mi-a alergat înapoi, la un coşmar din copilărie. Era mai mult decât un coşmar, mi-am dat eu seama dintr-odată, atunci când amintirea mi-a apărut în minte pe neaşteptate. Ori de câte ori tata era plecat în deplasări cu serviciul lui, Ana Lucia putea deveni cumplit de crudă. Nu mă bătea, dar avea alte metode. De exemplu, uita să-mi dea de mâncare o zi şi jumătate. Ca să nu leşin de foame, Olga, bucătăreasa noastră de atunci, îmi strecura pe furiş câteva resturi de mâncare, profitând de câte un moment de neateuţie al mamei mele vitrege. Odată, după ce mă jucasem afară şi mă murdărisem, Ana Lucia mă încuiase într-un şifonier plin cu blănuri. Înghesuită între blănurile acelor animale moarte, nu putusem să respir. Strigasem, dar hainele îmi înăbuşeau ţipetele. Încercasem să ies, dar uşa era încuiată. Olga îşi dăduse seama abia după patru ore că eram închisă în dulapul acela. Atunci când mă eliberase de acolo, eram transpirată şi cuprinsă de isterie. Ana Lucia plecase în oraş şi, dacă n-ar fi venit Olga, probabil că aş mai fi stat închisă mult şi bine.

Din ziua aceea, n-am mai putut suporta spaţiile închise. De aceea nu puteam să intru acum în canalizare.

M-am dat înapoi, rușinată da lașitatea mea.

În depărtare, un orologiu a bătut ora unsprezece și jumătate. Era prea târziu ca să mai vină Sadie. M-am îndepărtat de malul râului, apoi am șovăit. Podul era în continuare înțesat de trecători la punctul de control, așa că în acel moment n-avea sens să pornesc spre casă. Am privit spre piața din Dębniki și spre turlele bisericii Kostka, ce se înălțau deasupra ei. Cealaltă gură de canal, mi-am amintit eu brusc. De când eu și Sadie hotărâserăm să ne întâlnim pe malul râului, nu mă mai întorsesem la grilajul acela din spatele bisericii. Gura de canal din Dębniki era mai aproape de locul de sub pământ în care trăia Sadie; poate că, dacă mă duceam acolo, aveam s-o găsesc. Era puțin probabil, dar nu exista un alt loc în care să încerc s-o caut.

Am pornit în susul râului, spre zona industrială, cu care mă obișnuiam din ce în ce mai mult de când începusem să vin aici. Am ajuns pe alee și, după ce m-am asigurat că nu mă privea nimeni, m-am apropiat de grilaj. Dar locul de dedesubt era întunecat. Sadie nu venise acolo.

Bineînțeles că nu. Hotărâserăm să nu ne mai întâlnim la grilajul acela.

Dezamăgită, am plecat de pe alee. M-am apropiat de piață și am privit spre cafenea. O parte din mine voia să vadă dacă nu cumva Krys era acolo, dar după felul lamentabil în care ne despărțiserăm ultima dată, nu puteam să intru. În schimb, am luat-o spre pod. Știam că avea să-mi ia ceva timp până să reușesc să-l traversez și mă întrebam dacă merita, sau dacă n-ar fi fost mai bine s-o iau pe alt pod. Cotind pe lângă piața Dębniki, am zărit o siluetă cunoscută.

Sadie.

Am clipit de două ori, căci nu-mi venea să-mi cred ochilor. Sadie era pe stradă!

Am alergat spre ea. Ce făcea aici? Ajunsesem exact la timp. Stătea în mijlocul mulțimii, în plină zi, uitându-se în jur ca și când ar fi vrut să se orienteze. Rochia pe care i-o dădusem ultima dată când ne întâlniserăm era acum murdară și udă. Sadie ieșea în evidență într-un mod de-a dreptul dureros, cu trupul ei slab și cu hainele murdare. Oamenii o ocoleau de la distanță, aruncându-i priviri ciudate. În orice moment cineva ar fi putut să-și dea seama că era ceva ciudat cu fata aceea – și, eventual, ar fi putut să anunțe poliția.

– Aici erai! am exclamat eu, silindu-mă să vorbesc pe un ton normal.

Am sărutat-o pe obraz, ca și când n-ar fi fost nimic în neregulă, și m-am străduit să nu mă strâmb din pricina mirosului de canalizare.

– Am întârziat la doctor, haide!

Înainte să apuce să protesteze, am scos-o din piață și am intrat cu ea pe o stradă lăturalnică.

– La doctor?! a întrebat Sadie în momentul în care ajunseserăm destul de departe ca să nu ne mai poată auzi nimeni.

– Am încercat să găsesc un pretext pentru faptul că, fiind în starea asta, stăteai la colțul străzii. Ce naiba faci aici?

Eram bucuroasă s-o văd și, în același timp, plină de îngrijorare.

– Am vrut să ies, iar grilajul dinspre râu era înțepenit. Trebuie s-o găsesc pe mama.

– S-o găsești? m-am mirat eu, cuprinsă de un sentiment neplăcut, oprindu-mă din mers și întorcându-mă spre Sadie. Ce vrei să spui?

– Imediat după ce ne-am văzut ultima dată, mama a intrat în durerile nașterii. A născut un copil, o fată. Dar n-am putut s-o ținem în canalizare, pentru că plângea prea tare. Așa că mama a ieșit cu ea și a dus-o la un spital, la Spitalul Fraților

Ospitalieri din cartierul Kazimierz, fiindcă Paweł i-a spus că ar putea găsi acolo un adăpost peutru copil. Sau cel puţin asta a încercat să facă. A trecut peste o săptămână şi nu s-a întors.

– O, Sadie…

Mintea îmi lucra febril, încercând să cuprindă şi să înţeleagă tot ce i se întâmplase lui Sadie în scurtul răstimp de când n-o mai văzusem. Fata a continuat:

– Aşa că am venit să te caut, ca să văd dacă pnteai să mă ajuţi. Numai că nn erai acolo.

– Îmi pare rău. Nişte copii se jucau în apropierea grilajului şi a trebuit să aştept până când au plecat.

Nu i-am spus nimic despre punctul de control de pe pod, fiindcă nu voiam s-o alarmez inutil.

– Dar, Sadie, nu poţi face aşa ceva! E periculos pentru tine să stai aici, sus.

– Am mai ieşit şi altă dată din canal.

– Asta a fost altceva.

Să ne furişăm noaptea ca să căutăm de mâncare cra una, dar era cu totul altceva să ne plimbăm ziua pe străzi şi să le punem întrebări trecătorilor. Dacă Sadie i s-ar fi adresat cul nu trehuia, ar fi fost arestată şi totul s-ar fi terminat. Dar ei nn-i mai păsa. Acum, când mama

şi sora ei se duseseră, nu mai avea nimic de pierdut.

– Sadie, gândeşte-te! Dacă eşti prinsă, nu poţi să le mai ajuţi.

A rămas tăcută, nevrând să recunoască adevărul spuselor mele. Şi-a încleştat, încăpăţânată, maxilarele.

– Data trecută m-ai ajutat să ies, a spus ea în cele din urmă.

– Aveam un plan. Era noapte. Iar acum e mult mat periculos, am adăugat eu.

– Cum aşa? a întrebat Sadie.

Era un fel de duritate în ca. Avea mai puţină încredere – chiar şi în mine. Am şovăit.

– Acum sunt mai mulţi poliţişti pe străzi, chiar şi SS-işti. Îi opresc pe oamcni şi îi interoghează. Astăzi, venind încoace, chiar em treeut printr-un punct de control şi a trebuit să arăt documentele, am adăugat, spunându-i adevărul în încercarea de a o face să înţeleagă, iar, auzind toate astea, Sadie a făcut ochii mari. Aşa că, vezi, e periculos chiar şi pentru mine să ies din casă, cu atât mai mult pentru tine!

Sadie, în durerea ei sălbatică şi disperată, arăta acum şi mai nelalocul ei decât înainte. Nici un fel de haine şi de machiaj n-ar fi putut s-o ajute să treacă neobservată. Nu,

Sadie nu era în siguranță dacă se plimba acum pe străzi.

– Nu știu dacă pot să te protejez.

Pe fața ei a apărut o expresie în care se amestecau mânia și dezamăgirea.

– Atunci, nu mă proteja!

Nu voia să fie dură, știam. Dar era decisă să-și găsească mama cu orice preț.

– Dacă situația e mai periculoasă decât în trecut, e și mai important s-o găsesc pe mama repede și s-o duc înapoi în canalizare, ca să fie din nou în siguranță.

– Dacă te arestează pe tine, o să plătească și alții, am spus eu, gândindu-mă nu uumai la mine, ci și la Krys, care ne ajutase. E periculos și nebunesc să ieși afară în plină zi!

– Îmi pare rău, a răspuns Sadie, siucer spășită. Trebuia s-o caut pe mama. Nu mai puteam să aștept.

– Dacă ai fi vorbit cu mine, am fi putut face un plan. Aș fi putut să te ajut. Dar am să te ajut și acum.

Mi-am petrecut brațele în jurul ei, sfâșiată între dorința de a o ajuta și cea de a o proteja. Nu credeam că puteam face și una, și alta. Era foarte riscant și pentru mine s-o ajut. Intenționasem s-o caut doar preț de câteva ore. Dar acum era limpede că aveam să lipsesc mai mult de acasă,

iar la întoarcere Ana Lucia avea să mă ia la întrebări ca să afle unde fusesem. Dar, cu toate pericolele, nu puteam să-i întorc spatele lui Sadie.

– Mă duc la spital ca să întreb în locul tău. Dar cât timp sunt plecată. tu trebuie să stai ascunsă.

– Nu mă întorc fără mama, a spus Sadie aruncându-mi o privire plină de hotărâre.

– Vino! Nu știam unde s-o duc. Nu îndrăzneam s-o ascund a doua oară acasă la Ana Lucia. Krys, am spus dintr-odată cu voce tare. Poate că ne ajută el!

Apoi am șovăit din nou. Ultima dată, eu și Krys nu ne despărțiserăm în termeni buni. Era posibil ca el să no mai vrea deloc să mă vadă. Dar trebuia să încerc. Lăsând orice mândrie la o parte, am pornit spre cafenea. Poate că reușeam măcar să-l conving s-o ascundă pe Sadie cât timp eu o căutam pe mama ei.

– L-ai mai văzut pe Krys? m-a întrebat Sadie în timp ce mergeam. Din uoaptea de pe malul râului, vreau să spun.

– Da. Dar mai bine nu-l vedeam.

– De ce? Cum poți să spui așa ceva?

Am șovăit. Deși doream să-i povestesc lui Sadie despre Krys, mi se părea ridicol să-i vorbesc despre

necazurile mele când ca suferea atât de mult.

– După ce ai plecat înapoi în canal, m-am dus să-l văd. La început, totul a fost bine între noi, aşa ca altă dată. Chiar am crezut că puteam fi din nou împreună. Dar după aceea, ne-am certat.

– Din ce motiv?

– Tu ai fost motivul, am recunoscut eu.

Sadie a făcut ochii mari.

– Adică, ne-am certat în legătură cu canalizarea. Krys ar fi vrut să ascundă acolo muniţie pentru Armata Teritorială. Dar i-am spus că e prea periculos.

– Le ascund acolo, dacă vrei, a spus Sadie, plină de supunere şi aruncându-mi o privire temătoare. Măcar atât pot să fac şi eu.

– Nu, am spus cu repede. Nu te las să faci asta. E foarte frumos diu partea ta, dar nu pot să te las să te pui în primejdie şi să-i condamni la aceeaşi soartă pe toţi ceilalţi. Găsim noi o altă cale!

Dar, în timp ce mergeam spre cafenea, problema mă preocupa din ce în ce mai tare. Refuzasem să fac ceaa ce îmi ceruse Krys şi ne despărţiserăm certaţi. Oare puteam să îndrăznesc acum să-i cer ajutorul?

– Saul m-a sărutat, a spus dintr-odată Sadie. Adică, ne-am sărutat. Ai avut dreptate. Am constatat că și el ține la mine.

Făcându-mi acea mărturisire, ea s-a îmbujorat ia față.

– O, Sadie! Ți-am spus eu!

– Totuși, în situația asta cumplită, n-ar trebui să mă gândesc la așa ceva și cu atât mai puțin să vorbesc despre asta. Însă ție trebuia să-ți spun.

– Mă bucur că mi-ai spus!

Date fiind împrejurările, orice îi oferea lui Sadie cea mai mică rază de speranță părea o binecuvântare.

Am ajuns la cafenea și am lăsat-o pe Sadie sub aceeași arcadă sub care se ascunsese ultima dată când veniserăm aici. Am intrat și m-am oprit locului. Mă așteptam să dau de fata cu bucle negre, dar în locul ei am văzut în spatele barului un bărbat necunoscut, cu barbă castanie, care ștergea niște pahare.

– Scuzați, am spus eu, o caut pe femeia care lucrează de obicei aici.

– Kara? a întrebat bărbatul, iar eu am dat din cap, sperând ca acela să fie numele și să nu dau de bănuit că îl auzeam, de fapt, pentru prima oară.

– Kara e în barul din pivniță, m-a lămurit omul, arătând spre scările

din partea dreaptă a cafenelei, pe care nn le observasem mai înainte.

Am coborât cu grijă treptele inegale de cărămidă. Am fost surprinsă să descopăr jos o *piwnica*[17] plmă de clienţi şi de animaţie. Barurile amenajate în subsoluri de cărămidă nu erau ceva neobişnuit la Cracovia; în jurul pieţei centrale a oraşului se găseau cel puţin zece. Dar nu-l ştiam pc acesta de sub barul de sus. Fără autorizaţie, mi-am dat eu seama, un local care funcţiona fără cunoştinţa şi permisiunea nemţilor. Am fost surprinsă că, deşi era dimineaţă, in bar se afla o grămadă de lume, mai precis un amestec de tineri din clasa muncitoare şi din cea care se dedica studiilor superioare. Cu toţii stăteau aşezaţi în jurul a vreo şase mese de lemn neşlefuit şi beeu bere din căni mari. În bar se aflau aproape uumai bărbaţi, drept care, atunci când am ajuns la baza scărilor, am devenit ţinta multor priviri curioase.

Kara stătea în spatele barului şi trăgea de o manetă lungă, fixată pe un bntoi de lemn, cu ajutorul căreia servea bere. Atunci când m-am apropiat de ea, ochii i-au strălucit mai întâi de uimire, iar apoi, de iritare.

– Iar ai venit!

Mi-a pus în față o cană cu bere. Am scos o monedă din poșetă și am pus-o pe tejghea, dar ea n-a luat-o. Nu-mi plăcea berea și nu voiam să beau atât de devreme dimineața, dar, din expresia Karei, îmi dădeam seama că ea dorea să păstreze aparențele. Am luat o sorbitură din cană, iar spuma amară mi-a rămas pe buze.

– Mercer nu-i aici, a spus Kara.

Am vrut să-i amintesc că-l căutam pe Krys, dar mi-am dat seama că „Mercer" trebuia să fie un fel de nume conspirativ. Oare Krys îi spusese Karei că putea să aibă suficientă încredere în mine, sau ea folosise acel nume de cod pur și simplu din greșeală?

– Unde e? am întrebat eu.

– În oraș, a răspuns Kara, adăugând cu glas scăzut: A plecat cu un comision pentru Korsarz.

– Speculantul de pe piață neagră?

Kara a dat din cap în semn că da.

– Dar Mercer nu lucrează niciodată cu Korsarz, am spus eu, știind că Krys nu putea să-l sufere pe Korsarz și tot ce reprezenta acesta.

– Nu, dacă n-are absolută nevoie, a spus Kara.

M-am gândit la cartofii de care Krys făcuse rost pentru Sadie și la faptul că nu voise să-mi spună cum

de îi procurase atât de repede. Spusese doar că cineva îi datora un serviciu, dar acum mi-am dat seama că se dusese la Korsarz ca s-o ajute pe Sadie – şi chiar şi pe mine, deşi asta însemna să lucreze cu omul pe care îl dispreţuia, ca să-i plătească pentru acel serviciu.

– Când se întoarce Krys? am întrebat.

– Habar n-am. Vrei să-i laşi vorbă prin mine? a întrebat Kara, ştergând de zor tejgheaua barului cu un şervet.

Am clătinat din cap în semu că nu. Dar dintr-odată m-au cuprins remuşcările. Krys mă ajutase, deşi refuzasem să fac acelaşi lucru pentru el. M-am gândit mai bine şi i-am scris un bilet.

Îmi pare rău. O să te ajut cu tot ceea ce-ţi trebuie. E.

M-am întrebat dacă să-i scriu sau nu câteva cuvinte afectuoase drept încheiere. Până la urmă, n-am făcut-o. Dar tot nu ştiam cum s-o ascund pe Sadie. Iar Krys nn mă putea ajuta acum. l-am dat biletul Karei şi am răsuflat adânc.

– Am nevoie de ajutorul tău.

– Al meu?

Am dat din cap în semn că da.

– Am un pachet pe care vreau să mi-l păstrezi.

Kara mi-a aruncat o privire nedumerită.

– Pachetul e afară.

Kara s-a crispat.

– Nu, nici vorbă! Nu adăpostim fugari!

– Nu e fugară, e doar o tânără care încearcă să rămână în viață.

Dar Kara nici n-a vrut să audă.

– Dacă vine poliția, ne închide localul!

După tonul ei, mi-am dat seama că nu era îngrijorată pentru afacerea ei cu *piwnica*, ci pentru folosul pe care acel local îl aducea cauzei Armatei Teritoriale, căreia îi servea drept fațadă pentru activități conspirative.

– Te rog, n-are unde să se ducă!

– Nu e problema mea.

– Și Krys o ajută, am adăugat, iar spusele mele nu erau decât pe jumătate o minciună, fiindcă el făcuse rost de mâncare pentru Sadie. Tânăra despre care îți vorbesc are o ascunzătoare unde Armata Teritorială ar putea să depoziteze anumite lucruri, am pledat eu. Dar nu și dacă ea e prinsă!

Expresia Karei s-a îmblânzit.

– În spatele clădirii, după colț, sunt ușile de la beci. Ia-o și veniți acolo.

Am urcat repede scările, am ieșit și am luat-o pe Sadie de sub arcadă.

– Vino după mine!

Am condus-o în spatele clădirii, lângă două uși metalice, late, care închideau intrarea unui beci ce adăpostea berea și alte provizii. Una dintre uși s-a deschis și Sadie a coborât pe o scară. Am dat s-o urmez, dar Kara m-a oprit.

– Nu e nevoie să stai aici. Du-te și vezi-ți de treburile tale!

Era drept că mă ajutase, dar tot nu mă plăcea.

Sadie și-a ridicat privirea la mine, părând cuprinsă de disperare fiindcă ne despărțeam.

– Mă întorc să te iau, i-am promis. Nu trebuie să fii văzută!

– Dar trebuie s-o caut pe mama!

Cu toate explicațiile mele de mai devreme, ea tot insista să meargă.

– O caut eu în locul tău, i-am promis, punându-i mâna pe umăr. Mă duc la spital și îutreb. Dar să-mi promiți că stai aici! am conjurat-o, văzând, după expresia de pe fața ei, că tot nu era couvinsă. Ai încredcre în mine, nu?

– Da, am, a răspuns Sadie. Dar te rog să ai grijă! Să mă ajuți pe mine e una, dar să te duci la spital și să pui întrebări e aitceva. Pericolul e mult mai mare, a spus ea încruntându-se.

– Nu-ți face griji, am răspuns eu, mișcată de grija ei pentru mine. Mă

duc repede și mă întorc direct înapoi.

Aparent satisfăcută, Sadie s-a răsucit pe călcâie.

– Stai! am spus. Cum o cheamă pe mama ta?

Abia atunci mi-am dat seama că nu știam.

– Danuta, a spus ea, plină de tristețe. Danuta Gault.

Apoi Sadie a dispărut în beci.

– Vin s-o iau cât pot de repede, i-am spus Karei. I-ar prinde bine ceva de mâncare, dacă poți să-i dai.

– Pot. Dar trebuie să plece înainte de lăsarea nopții.

– O să plece, jur. Și îți mulțumesc.

Fără să mai spună nimic, Kara a închis ușa beciului și m-a lăsat singură în stradă.

Am plecat repede din Dębniki și m-am îndreptat spre podul care făcea legătura între malul de sud și centrul orașului. În timp ce mergeam, reflectam la cele spuse de Sadie. Știam puțin despre nou-născuți, dar îmi imaginam prin ce trecuse biata femeie dând naștere unui copil în canalizare. Și era de neimaginat ca apoi să fie silită să plece și să-și părăsească cealaltă fiică. Sadie părea să spere că mama și surioara ei erau bine. O parte din mine nu voia să știe ce se întâmplase cu ele, ca să nu fiu nevoită să-i spun

lui Sadie vreun adevăr cumplit, în cazul în care aveam să-l aflu. Dar făcusem o promisiune, aşa că trebuia să încerc.

Am traversat podul şi am ajuns curând la Spitalul Fraţilor Ospitalieri, o clădire uriaşă de la marginea cartierului Kazimierz. Deşi se vedea că fusese cândva bine îngrijită, faţa de cărămidă era acum ştirbită şi pătată de funingine, trotuarul era crăpat, iar tufele şi florile de afară, ofilite şi maronii. Uşa din faţă a spitalului, situată sub o arcadă, era încuiată, aşa că am sunat. Un minut mai târziu, a apărut o călugăriţă. Mi-am amintit că spitalul era administrat de un ordiu monahal. De altfel, biserica şi prezbiteriul erau chiar după colţ.

– Îmi pare rău, e închis pentru vizitatori, a spus călugăriţa, privindu-mă de după o pereche de ochelari strâmbi.

– Caut o femeie pe nume Danuta Gault.

Călugăriţa mi-a aruncat o privire circumspectă.

– Nu cunosc o asemenea persoană.

Eram nedumerită. Sadie păruse sigură de destinaţia mamei ei. Oare se înşelase, sau se întâmplase ceva care schimbase planurile mamei sale

după ce aceasta ieșise din canalizare și se îndreptase către spital?

– Sunteți sigură? am insistat eu. E o femeie micuță de statură, foarte frumoasă, cu părul foarte blond, am spus, amintindu-mi cum mi-o descrisese cândva Sadie pe mama ei.

Femeia a dat din cap cu hotărâre.

– Aici nu există nici o astfel de persoană.

Eram profund dezamăgită. Mama lui Sadie nu era la acel spital. N-aveam unde să mai caut. Trebuia să mă întorc la *piwnica* și să-i spun lui Sadie că dădusem greș.

– Avea cu ea un copil nou-născut, am adăugat, dându-mi seama că, în graba mea, uitasem să spun ce era mai important. Încerca să găsească un adăpost sigur pentru copil!

Ceva a părut să se schimbe în expresia ochilor călugăriței. Acum aș fi putut să jur că mama lui Sadie fusese acolo.

– Nu pot să vă ajut.

Deși expresia călugăriței rămăsese neschimbată, acum in vocea ei se simțea teama.

– E mama mea, am mințit eu în speranța că, dacă mă dădeam drept o rudă apropiată, femeia aceea avea să fie mai dispusă să mă ajute. Trebuie s-o găsesc! Sunt îngrijorată, mă tem să nu i se fi întâmplat ceva, am spus, simțind toată tristețea și

teama lui Sadie ca și cum ar fi fost ale mele. Vă rog! E singura rudă pe care o mai am! Dacă ați putea să-mi dați drumul înăuntru... Nu stau decât un minut!

Călugărița a șovăit, iar apoi a deschis ușa puțin mai mult.

– Haideți, repede!

M-a condus în spital. Am urmat-o pe un coridor lung, cu cel puțin zece saloane pe fiecare parte. Dintr-unul se auzea țăcănitul unui aparat, iar din altul, un geamăt slab. Un miros metalic mi-a asaltat nările. M-am întors cu gândurile în urmă, pe vremea când eram copil și o vizitasem pe mama la spital. Tata mă ridicase în brațe ca s-o sărut pe obrazul alb ca hârtia, fiindcă ea era prea slăbită ca să mă poată ridica. Atunci o văzusem pentru ultima oară.

Mi-am alungat din minte acea amintire și m-am concentrat la drumul pe care-l făceam în urma călugăriței ce pășea iute în fața mea și care m-a condus într-un mic birou. Am studiat tabloul înrămat din spatele mesei ei de lucru, o pictură în ulei care-l înfățișa pe Iisus răstignit. Deși purtam adesea la gât cruciulița pe care tata mi-o dăruise pentru valoarea ei sentimentală, nu eram o familie de oameni credincioși și nu mai fusesem la

biserică de când murise mama. Călugărița a dat la o parte niște hârtii de pe un scaun și mi-a făcut semn să mă așez.

– Nu puteți să stați decât un minut. Avem ordin din partea Guvernământului General să nu primim vizitatori. Dacă ar descoperi cineva că v-am dat drumul înăuntru, am avea mari necazuri.

– Plec repede, am promis eu. Dar mai intâi, puteți să-mi spuneți dacă ați văzut femeia despre care v-am întrebat?

– Nu e mama dumneavoastră, așa-i? m-a întrebat ea pe un ton plin de severitate.

Mi-am plecat capul.

– Nu, îmi pare rău. E mama prietenei mele.

Mințisem o călugăriță. Simțeam că mă putea lovi trăsnetul în orice clipă. Mă întrebam dacă nu cumva ea avea să fie furioasă și să mă dea afară pe loc, fără să mă mai ajute.

– Femeia despre care mi-ați vorbit a venit aici. Unul dintre preoții noștri a găsit-o în stradă și a adus-o aici pentru îngrijiri. Când a sosit, era foarte slăbită. Avea febră mare, făcuse o infecție după ce născuse. Pierduse mult sânge.

Eram surprinsă. Sadie nu-mi spusese că mama ei era atât de

bolnavă. Poate că biata mea prietenă nici nu știuse.

– I-am oferit un pat. Mai întâi, n-a vrut să accepte. Spunea că trebuia să se ducă înapoi, dar unde și la cine – numai ea știa. Dar n-avea de ales. Era pur și simplu prea slăbită ca să plece. Așa că am avut grijă de ea, i-am dat puținele medicamente pe care le aveam.

De emoție, inima îmi bătea puternic. O găsisem pe mama lui Sadie!

– Uude e acum? am întrebat.

Puteam să le aduc din nou împreună, sau cel puțin să-i spun lui Sadie că mama ei era în siguranță. Dar chipul călugăriței s-a împietrit.

– Au venit nemții. De regulă, ocolesc spitalul, căci se feresc să nu se îmbolnăvească și ei. Dar de astă dată au intrat și au început să pună întrebări personalului. Primiseră rapoarte despre o femeie îmbrăcată ciudat, care se prăbușise pe stradă.

Cuvintele călugăriței mi-au pătruns adânc în inimă.

– Nu puteam să-i înfruntăm pe nemți și să-i punem în primejdie pe ceilalți pacienți, a adăugat femeia.

Ceva din vocea ei îmi spunea că misiunea lor mergea dincolo de îngrijirile medicale și m-am întrebat dacă spitalul ea atare nu juca vreun rol în rezistența împotriva nemților.

– Dar n-aveam de gând să-i lăsăm s-o ia. Cu siguranță că ar fi ucis-o, așa cum au făcut cu pacienții de la spitalul evreiesc, a spus călugărița, iar apoi a făcut o pauză, după care și-a încheiat istorisirea: Așa că i-am dat chiar noi izbăvirea. O simplă injecție. N-a suferit și n-a avut dureri.

Izbăvirea. Cuvântul îmi reverbera în minte. Mama lui Sadie murise. Mă durea inima pentru prietena mea, care pierduse deja atât de mult. Mi-am înghițit nodul din gât și mi-am ridicat privirea la călugăriță.

– Când?

– Acum câteva zile.

M-am cutremurat. Venisem prea târziu. Dacă aș fi știut, dacă aș fi venit mai devreme! Dar chiar în timp ce mă gândeam la asta, știam că n-aș fi putut s-o salvez.

– Și copilul? Ce s-a întâmplat cu el?

Călugărița era nedumerită.

– Îmi pare rău, nu înțeleg.

– Mama prietenei mele avea cu ea un nou-născut.

– Nu, a venit singură, a spus călugărița elătinând din cap.

– Dar ați spus că avea uu copill

– Nu, am spus că născuse. Ne-am dat seama de asta după starea în care era. Și vorbea întruna despre pruncul ei. Astfel de lucruri se

întâmplă adesea cu femeile care și-au pierdut copilul și se află într-o stare de negare. Dar n-avea cu ea nici un copil.

Femeia s-a ridicat în picioare.

– Îmi cer scuze, dar v-am spus tot ce știu. Acum, pentru siguranța pacienților noștri, trebuie să vă rog să plecați.

M-a condus afară din biroul ei și mi-a dat drumul din spital pe o ușă dosnică.

M-am întors, dezgustată și uimită de tot ceea ce aflasam. M-am oprit la gardul din fața spitalului și m-am sprijinit de balustradă. Mama lui Sadie murise, iar surioara ei nu era de găsit nicăieri. Am simțit durerea pierderii propriei mele mame cu atâția ani în urmă, la fel de acută și de reală ca și cum ar fi fost ieri. Dar atunci când murise mama, încă îi aveam pe tata și pe frații mei ca să mă consoleze. Sadie nu mai avea nici o rudă. Cum aș fi putut să-i dau o asemenea veste?

Am ajuns la cafenea, am ocolit prin spate și am bătut încet la ușa beciului. Kara a deschis și m-a condus în colțul în care ședea Sadie. Când m-a văzut, a făcut ochii mari și mi-a aruncat o privire plină de speranță.

– Ai noutăți?

Peste umărul lui Sadie, privirile Karei s-au întâlnit cu ale mele.

– Mama! a spus Sadie. Ai aflat ceva despre ea?

Am amuțit.

„Nu-i spune nimic!" îmi șoptea o voce dinlăuntrul meu. „Dacă îi spui adevărul, nu faci decât s-o distrugi!"

Ce rău era dacă o lăsam să-și păstreze speranța? Totuși, nu mă pricepusem niciodată să păstrez secrete. Mi-am amintit de lunile lungi, chinuitoare, care trecuseră după ce tata fusese dat dispărut pe front, până la ziua în care aflasera adevărul. Speranța putea fi uneori mai crudă decât suferința. Am inspirat adânc.

Apoi m-am oprit. Nu puteam.

Am încercat să-i spun lui Sadie că mama ei murise. Dar cuvintele mi s-au oprit în gât. Mama era ultima părticică din lumea ei, singurul lucru care o mai făcea să meargă înainte. Acum trebuia să-i iau și acea ultimă rămășiță a familiei pe care o avusese cândva. Mi-am amintit cum mă simțisem în noaptea în care aflasem că murise tata, că nu mai aveam pe nimeni. Acum i-aș fi făcut același lucru lui Sadie, în condiții de un milion de ori mai vitrege. I-aș fi răpit și ultima speranță, motivul pentru care trăia.

însemna să-i semnez literalmente sentința de condamnare a moarte.

Ce rău era dacă o mai lăsam să spere câteva zile? Poate că aș fi reușit s-o mai caut pe surioara lui Sadie. Dar, chiar în clipa în care mă gândeam la asta, îmi dădeam seama că ere inutil. Însă asta îmi dădea totuși o speranță. Și un motiv ca încă să nu-i spun.

– Nimic, deocamdată.

Minciunea mi-a zburat de pe buze înainta s-o pot opri.

Sadie s-a întunecat la față.

– Nu pot să mă întorc fără ea.

– Sadie, trebuie să te întorci! Gândește-te la Saul și la familia lui. Am să mai caut, am adăugat eu repede. Dar nu pot să pun prea multe întrebări, ca să nu atrag atenția. Acum trebuie să ne grăbim. Trebuie să te întorci în canalizare.

– Mulțumesc, i-am spus Karei înainte să încep să urc scara. Dacă ai vești de la Krys..., am început eu, apoi am ezitat, gândindu-mă că îi lăsasem deja un bilet, iar în cele din urmă m-am hotărât și am continuat: Spune-i că sunt gata să fac ce mi-a cerut. Am să-l ajut, indiferent de ce anume are uevoie.

Eu și el n-aveam decât acel moment ca să ne apropiem din nou unul de celălalt. Dacă îl refuzam, nn eram mai puțin în pericol, așa după

cum faptul că fugiseră și se ascunseseră nu le salvase pe mama și pe sora lui Sadie. Kara a dat din cap, cu gravitate, în semn că era de acord să transmită mesajul meu.

Era amiază și am condus-o pe Sadie prin Dębniki alegând niște străduțe dosnice, fiindcă nu doream să atragă atenția cu înfățișarea ei ciudată. Mergeam în tăcere. Fiecare pas era ca de plumb pentru mine. Trebuia să-i spun adevărul lui Sadie înainta să ne despărțim și înainte ca ea să intre din nou sub pământ. Ar fi trebuit să-i dau vestea acolo, la bar. Dacă își pierdea cumpătul aici, în stredă, dacă făcea o scenă și începea să țipe? Între timp, am ajuns la grilajul de la râu. Sadie a scos piatra care îl înțepenise, iar apoi l-a deschis.

– Mama mea, a spus ea. O să mai cauți?

– Promit.

Minciuna mi-a frânt inima. M-am întrebat încă o dată dacă nu trebuia să-i spun adevărul. Dar dacă i-l spuneam, s-ar fi putut să nn mai vrea să se întoarcă în canalizare – sau să nu mai fie în stare.

– Cantă în vechiul nostru cartier și în ghetou, a spus Sadie, încercând să se gândească la toate locurile unde ar fi putut să se ducă mama ei.

Am dat din cap.

– Așa o să fac.

– Mulțumesc, mi-a spus ea zâmbindu-mi cu recunoștință.

Sentimentul de vinovăție creștea în mine, parcă mă înghițea în întregime.

– Îi pare rău, am spus, iar vocea mi s-a frânt și era cât pe ce să-i spun adevărul, dar m-am stăpânit. Aș vrea să pot face mai mult...

– Faci tot ce poți. Am implorat-o pe mama să nu plece din canalizare. Dacă m-ar fi ascultat!

– Sadie, nu! N-ar fi fost posibil. Dacă ar fi rămas acolo, țipetele copilului ar fi atras atenția cuiva și ați fi fost descoperiți cu toții până acum. A plecat ca să te protejeze pe tine.

– S-a dus, uu-i așa?

N-am răspuns, dar mi-am petrecut brațele în jurul ei. Fața îi era o mască pustiită, ca și când o parte din ea ar fi știut adevărul fără să i-l spun eu.

– N-am pe nimeni.

– Nu vorbi așa. Mă ai pe mine, am spus, dar cuvintele mele păreau găunoase. Știu că uu e ciue știe ce, asta n-o înlocuiește pe mama ta și nici nu compensează lipsa ei și a restului familiei. Dar sunt alături de tine.

N-a răspuns.

– Sadie, uită-te la mine, am conjurat-o eu, luându-i ambele mâini într-ale mele. Situația de acum n-o să dureze veșnic. Îți jnr, am să te scot din nou din canalizare!

Nu știu cum de am putut să-i fac o asamenea promisiune. Dar mă agățam de un pai, gata să-i spnn orice, numai să-i dau voința să mai trăiască încă o zi.

– Nu trebuie să te întorci acolo, am spus cu fără să mă gândesc, deși n-aveam nici cea mai mică idee despre vreun loc în care aș fi putut s-o ascund. Dacă nu vrei să te mai întorci acolo, putem să plecăm în noaptea asta din oraș, găsim uoi o cale să ne descurcăm!

Preț de o clipă, am văzut cu ochii minții o imagine a noastră, ne-am văzut pe noi două libere și aflate undeva departe, cât mai departe de locul în care ne găseam acum.

– Trebuie să mă întorc, a spus Sadie. Mai sunt și ceilalți.

Chiar dacă mama și sora ei se duseseră, nu voia să-l părăsească pe Saul și familia acestuia. Dar tot nu se clintea din loc.

– Numai că acolo, jos, e foarte greu. Singurul motiv pentru care am rezistat era mama. Nu cred că sunt destul de puternică fără ea, a spus Sadie, iar apoi vocea i s-a frânt,

pentru ca pe urmă să conchidă: Nu pot face asta singură!

– Nici nu trebuie. Vino să mă vezi pe mine, da? Iar eu o să vin, o să-ți aduc tot ce pot și o să petrecem împreună zilele astea cumplite, până când se termină războiul.

Încercam să vorbesc pe un ton cât mai plin de siguranță și mai optimist.

– Foarte bine, a spus ea,

Dar nu mi-am dat seama dacă mă credea ori dacă era prea tristă sau prea slăbită ca să mă mai contrazică.

A coborât în canalizare. Eram în plină zi, așa că m-am străduit să stau în fața ei, ca să n-o vadă cineva care ar fi putut să treacă pe acolo și să se mire zărind imaginea aceea neobișnuită.

– O să fiu aici mâine, da? am spus. Și poimâine. O să vin în fiecare zi. Nu trebuie decât să te trezești dimineața și să vii să mă vezi.

Nu știam deloc cum aveam să mă descurc. Era suficient de greu să scap de privirile iscoditoare ale Anei Lucia chiar și o dată pe săptămână atunci când voiam să plec de acasă și să vin în acea parte a orașului. Dar Sadie avea nevoie de sprijin ca să poată merge înainte.

Fără un cuvânt, ea s-a întors și a dispărut din nou în canalizare.

Pivniță; bar (în limba poloneză în original)

CAPITOLUL 20

Sadie

Ella întârzia în acea zi. Stăteam în tunel şi încercam să evit ploaia care biciuia zăbrelele grilajului. Vântul sufla şi arunca picăturile în toate părţile, de parcă ar fi vrut să mă alunge. M-am aşezat pe vine într-un colţ, încercând să scap de umezeală. Aş fi vrut să alerg înapoi în ascunzătoare, dar am rămas, sigură că Ella urma să-şi facă apariţia.

Era sfârşitul lui iulie, trecuseră peste patru luni de când veniserăm în canalizare. Mama plecase de peste trei săptămâni. Ella nu reuşise s-o găsească şi, de când mă întorsesera sub pământ, ea nu mai aflase nimic. Cu fiecare zi care trecea, îmi era tot mai greu să ignor adevărul incontestabil că s-ar fi putut ca mama să nu se mai întoarcă. Totuşi, mă agăţam de speranţă, fiindcă doar ea mă ajuta să supravieţuiesc de la o zi la alta. Fără mama, n-aş mai fi avut nimic.

Şi nu numai tristeţea provocată de absenţa mamei făcea lucrurile greu de îndurat – condiţiile noastre de trai se deterioraseră, de asemenea,

Căldura verii încălzise aerul, gazele din subteran deveniseră mai dense și mirosea mai urât. Ne dureau încheieturile din cauza umezelii și pe piele ne apăruseră urticarii ciudate.

– Cel puțin, bine că uu e frig, spusese o dată *pan* Rosenberg. Nu știu ce o să facem ca să supraviețuim la iarnă.

Mă uitasem la el înmărmurită. Până la iarnă mai erau câteva luni. Cu siguranță că nu-și imagina că și atunci aveam să fim tot aici.

Deși condițiile de trai se înrăutățiseră, încercam să mă descurc mai bine și s-o fac pe mama mândră de mine. Mă trezeam dimineața, mă spălam și mă îmbrăcam, țineam camera în ordine și citeam sau studiam după un program regulat. Totuși, zilele treceau încet, iar nopțile singuratice erau și mai lungi, pline de vise ciudate și tulburătoare. Într-o noapte visasem că pluteam în râul din canalizare și că, în timp ce eram purtată de curent, mă întâlnisem cu mama și cu tata. Căutasem copilul din brațele mamei.

– Unde e fetița? întrebasem eu.

– Cine? întrebase mama, părând să nu înțeleagă.

Dar pentru că nu-i dădusem surioarei mele un nume, nu găseam

cuvântul prin care s-o definesc. Părinții mă trăseseră mai aproape de ei, formând un fel de plută, iar apoi plutiserăm împreună.

Firește, faptul că-l aveam pe Saul mă ajuta. Ne apropiaserăm și mai mult de când ue mărturisiserăm sentimentele. Momentele petrecute împreună, atunci când ne plimbam sau când citeem în nișă, erau tot pe furate, uu însemnau mult mai mult decât înainte. Dar știam că el îmi era aproape și că simțea la fel ca mine, ceea ce făcea ca zilele fără mama și surioara mea să fie mai ușor de îndurat.

Acum mă uitam printre zăbrelele grilajului, fiindcă ploaia se mai domolise și speram s-o văd pe Ella. Indiferent de cât de rea era vremea sau de căt de greu îi em să plece de acasă, ea venise zilnic, așa cum îmi promisese în ziua în care o căutase pe mama la spital. În fiecare dimineață așteptam în umbră până când o vedeam apropiindu-se, iar după aceea veneam sub grilaj, pentru ca ea să mă vadă. Nu îndrăzneam să vorbim prea mult, iar ea stătea de fiecare dată uumai câteva minute. Nu reușise să le găsească pe mama și pe sora mea. Acum mai mult ca oricând, vizitele ei deveniseră colacul men de salvare,

motivul pentru care treceam dintr-o zi într-alta.

Însă acum Ella întârziase. Nu numai câteva minute, ci o oră întreagă. Mă gândeam că era posibil să nu mai vină deloc. Pe măsură ce minutele treceau și ne îndepărtam tot mai mult de ora stabilită, trebuia să mă împac cu gândul că se putea să mai treacă încă o zi până să-mi văd prieteua. Dacă aveam s-o mai văd vreodată. Pe măsură ce războiul continua, viața devenise mai grea și pentru cetățenii obișnuiți, din lumea de afară. Auzeam totul de sub pământ, punctele de coutrol, patrulele, arestările. Deși Ella nu se plângea și nu vorbea prea mult, la fiecare vizită vedeam cum stresul și îngrijorarea îi brăzdau fața frumoasă. Mă gândisem nu o dată să-i spun să nu mai vină. Dar acum eram îngrijorată: dacă pățise ceva?

Sau, mi-am zis eu, poate că era ocupată și vizitele la mine însemnau ceva de ordin secundar, fără importanță. Avea o viață întreagă acolo, la suprafață, plină de oameni și de ore ale zilei despre care eu nu știam nimic.

Dar câteva minute mai târziu, em văzut-o cum venea de-a lungul malului, grăbită, mergând mai repede ca de obicei, ca să recupereze timpul pierdut. Părul ei roșcat, de

obicei atât de îngrijit pieptănat, era desfăcut și îi fiutura liber pe umeri, încadrat de norii care se risipeau deasupra.

– Mă bucur să te văd, am spus. Mi-era teamă că s-a întâmplat ceva și m-am gândit că se putea să nu mai vii deloc.

Elia a ridicat din umeri.

– Poliția a blocat podul. A trebuit să mă întorc și s-o iau pe alt drum.

Înainte să apucăm să mai spunem ceva, în spatele ei s-a auzit un zgomot dinspre strada care mergea de-a lungul malului, scrâșuet de cauciucuri și voci răstite de polițiști care dădeau ordine. Ella s-a lăsat iute pe vine, iar eu am pășit înapoi în umbră, întrebându-mă dacă acum trebuia să se ducă acasă.

Câteva minute mai târziu, după ce zgomotul de voci și de sirene s-a stins, Ella a reapărut și s-a aplecat, curajoasă, deasupra grilajului.

– Lucrurile se înrăutățesc, am spus eu.

Pe străzi nu mai erau evrei, dar arestările și represaliile împotriva polonezilor obișnuiți se intensificau în fiecare zi.

– Da! a spus ea pe un ton plin de franchețe. Războiul nu merge bine pentru nemți.

Mă întrebam dacă era adevărat sau dacă doar încerca să-mi dea mie

speranță.
– Rușii înaintează dinspre frontul de est, iar Aliații vin din sud, a adăugat Ella.
O parte din mine rămânea sceptică. Auziserăm atât de multe zvouuri și înainte! Și totuși, orașul rămăsese sub coutrolui ferm al ocupanților.
– Acum, când încă mai pot, uemții încearcă să se răzbune cât pot de mult pe polouezii obișnuiți.
– Pentru că nu mai sunt evrei pe care să-i aresteze, am adăugat eu pe un ton amar.
Polonezii sufereau, desigur, dar măcar cei mai mulți dintre ei trăiau în casele lor și nu fuseseră închiși sau siliți să sc ascundă.
– Dacă îți e prea greu, nu trebuie să mai vii, i-am propus eu cu inima grea.
Întâlnirea cu Ella rămăsese singurul punct luminos al existenței mele și aș fi fost nefericită dacă ea u-ar mai fi putut veni.
Chipul Ellei s-a oțelit.
– Ba o să vin!
După socoteala mea, ea era cea mai curajoasă ființă pe care o cunoșteem.
– Dar astăzi nu pot să stau mult.
Am dat din cap aprobator, încercând să nu arăt cât de mult regretam. Chiar și câteva minute

însemnau ceva, un semn că cineva își mai amintea de mine și ținea suficient de mult la mine ca să vină să mă vadă. Înainte să plece, Ella a vârât printre zăbrele o bucată de pâine din aluat acrișor.

– Ești sigură că poți să te lipsești de ea? am întrebat.

– Da, sigur că da.

Mă întrebam dacă era adevărat. Mi se părea că slăbise în ultimele câteva săptămâni și bănuiam că mânca mai puțin, ca să păstreze ceva și pentru mine. Pe măsură ce războiul se prelungea, polonezilor obișnuiți le era din ce în ce mai greu să facă rost de mâncare. Nu mai stăteau la coadă în piață, pentru că nu mai aveau ce să cumpere. Chiar și Ella și mama ei vitregă, oricât era ea de înstărită, simțeau acum lipsurile. Mă miram cum de mai găsea Ella mâncare pentru noi toți și încercam să nu mă plâng de faptul că îmi aducea mai puțin decât înainte. La urma urmelor, și noi, cei din canal, aveam acum mai puține guri de hrănit. Dar mâncarea, oricum, era departe de a fi suficientă pentru toți.

Atunci când Ella a plecat și m-am îndepărtat de grilaj, clopotele catedralei de dincolo de râu băteau ora douăsprezece. În ascunzătoarea noastră domnea o liniște ciudată. *Pan* Rosenberg stătea într-un colț,

aplecat peste cartea lui de rugăciuni. Nu-l vedeam pe Saul. Probabil că se dusese după apă, mi-am spus eu. Aș fi vrut să mă întâlnesc cu el în tunel, ca să petrecem câteva momente împreună.

Bubbe stătea în pat, în partea de cameră a familiei Rosenberg. În ultima vreme, starea ei de derută se transformase în delir și adeseori rămânea pe salteaua ei de paie din colțul îndepărtat al camerei, mormăind și vorbind fără încetare de una singură. Câteodată, când zgomotele suferinței ei erau prea puternice, nu puteam să nu mă gândesc că erau la fel de periculoase ca și scâncetele de odinioară ale surioarei mele.

În urmă câteva zile încercasem să vorbesc cu Saul despre faptul că degradarea sănătății ei mintale devenise un fapt imposibil de ignorat.

– Bubbe nu se simte bine, spusesem eu, afirmând ceea ce era evident, iar Saul adeverise vorbele mele înclinând din cap. Ai idee ce poate fi?

– E un fel de demență, răspunsese el. Și tetăl ei a suferit de asta. Nu se poate face nimic.

Mă apropiasem mai mult, vrând să-l consolez.

– Îmi pare foarte rău!

– A fost întotdeauna o doamnă inteligentă și nostimă, spusese Saul, iar eu încercasem să mi-o imaginez pe bunica lui așa cum o descria, știind însă că acele calități despre care vorbise nepotul ei păliseră cu multă vreme înainte ca ea și restul familiei să vină în canalizare. Boala asta e într-un fel mai crudă decât o suferință fizică, conchisese Saul.

Eu fusesem întru totul de acord cu el. Demența o jefuia pe Rubbe de ea însăși.

Acum bătrâna stătea tăcută și nemișcată. Castronul de terci pe care încercasem s-o fac să-l mănânce în acea dimineață se afla lângă ea, neatins. Părea ciudat că încă mai dormea, deși era ora prânzului. M-am apropiat să văd cum se simțea, sperând că nu făcuse din nou febra care părea s-o chinuie doar pe ea, înrăutățindu-i starea. Mi-am pus mâna pe fruntea ei ca să văd dacă avea febră. Spre surprinderea mea, pielca îi era rece. Am observat atunci că stătea întinsă într-o poziție ciudată, cu fața încremenită într-o grimasă care semăna cu un zâmbet.

M-am tras repede înapoi și mi-am dus mâna la gură. Bubbe murise. Probabil că asta se întâmplase în somn. Oare moartea ei era legată cumva de demență, sau pur și

simplu murise de bătrânețe? M-am uitat la *pan* Rosenberg, care ședea la numai câțiva pași mai încolo, fără să știe ce se întâmplase cu mama lui. Voiam să-i spun, dar nu se cădea s-o fac eu. Am ieșit repede din încăpere ca să-l găsesc pe Saul. De îndată ce am pășit în tunel, el a apărut de după colț, mergând încet și ducând în mână urciorul plin cu apă.

– Sadie...

A zâmbit cald, iar ochii parcă îi dansau, așa cum se întâmpla de fiecare dată când ne întâlneam. Apoi, văzând expresia mea înspăimântată, a lăsat urciorul jos, împrăștiind apa, și a alergat la mine.

– Ce-i? Nu te simți bine?

– Sunt bine. Dar Bubbe...

Fără să spună nimic, a luat-o la fugă spre încăpere. L-am urmat, dar am rămas în prag, menținând o distanță respectuoasă cât timp el s-a dus ca să verifice și să confirme ceea ce eu știam deja. Și-a lăsat pentru o clipă capul în jos, apoi s-a ridicat, s-a dus la taică-său și a îngenuncheat în fața lui. N-am auzit ce i-a șoptit. Credeam că *pan* Rosenberg avea să înceapă să se tânguie, așa cum făcuse în ziua în care aflase că fiul lui cel mare pierise. Dar el și-a rezemat fruntea de umărul lui Saul și a plâns în tăcere, ca un om prea zdrobit ca să mai dea glas durerii lui.

După ce s-au despărțit, am intrat în cameră.

– Îmi pere rău, am rostit, încercând să găsesc niște cuviute potrivite și imaginându-mi că, după toate pierderile pe care le suferisem de la începutul războiului, trebuia să-mi fie mai ușor să rostesc acele condolcanțe. Știu cât de mult ați iubit-o amândoi și ce pierdere cumplită e moartea ei!

Pan Rosenberg a dat din cap, apoi s-a uitat la așternutul pe care zăcea Bubbe.

– Ce facem cu ea?

Nici Saul, nici eu n-am răspuns. Legea evreiască spunea că Bubbe trebuia să fie îngropată cât mai curând într-un mormânt corespunzător. Dar nu puteam s-o ducem în stradă și nici nu puteam săpa în pardoseala canalului. Neavând alternativă, am luat-o toți trei și am dus-o, prin tunel, la joncțiunea dintre conducta noastră și canalul principal. Am lăsat-o în jos până la suprafața apei. M-em uitat cu tristețe la ea și i-am atins mâna, care acum era rece. Eu și Bubbe începuserăm cu stângul. Dar în clipa de față vedeam tot ce făcuse ca să-și protejeze familia – și, într-un fel, și pe mine. De curând, în ciuda animozităților din trecut, ajunseserăm să ne îudrăgim una pe

alta. În timp ce curentul o lua de lângă noi, i-am mulțumit în gând pentru ajutor și am iertat-o pentru toate nedreptățile pe care ni le făcuse mie și familiei mele. A plutit până la colț, după care s-a scufundat, dispărând în adâncul apei. Mi-am imaginat că tata o aștepta.

– Să rostim un *kaddish*[28]? am întrebat.

Deși nu știam prea multe despre religia lor, cunoșteam rugăciunea pentru morți, pe care o auzisem la înmormântări și la vizitele de *shiva*[29], pe vremea când eram mică și locuiam în cartierul Kazimierz.

Saul a clătinat din cap în semn că nu.

– *Kaddish* se poate rosti numai atunci când avem un *minyan*, adică un grup de zece bărbați.

Așa că în coudițiile în care ne aflam, numai cu noi trei, el și tatăl lui uu puteau împlini ritualul de doliu. Saul și-a pus mâna pe umărul lui *pan* Rosenberg.

– Într-o zi, tată, o să mergem cu toții în *shul* și o să rostim *kaddish* pentru Bubbe.

Părea foarte sigur că asta avea să se întâmple, dar mă întrebam dacă el credea cu adevărat vorbele pe care tocmai le rostise. Sinagoga din satul lor fusese arsă până în temelii. Cele

din Cracovia, la fel, mi-am spus eu, amintindu-mi de ruinele înnegrite și goale pe care le văzusem în timp ce mă plimbasem cu Ella prin Kazimierz. Cele câteva care mai rămăseseră fuseseră profanate de nemți și transformate în depozite sau în grajduri. Era greu să-mi imaginez o lume în care încă mai existau rugăciuni și lăcașuri în care ele să fie rostite.

Următoarele câteva zile au fost triste pentru noi toți. Pierderea lui Bubbe era mult mai greu de îndurat decât îmi imaginasem. Încăperea părea pustie și rece fără ea. Fusese ursuză așa cum sunt bătrânii și uneori dură, dar o ajutase pe mama să nască fetița și mă consolase după ce plecase mama. Moartea ei lăsase în viețile noastre un gol neașteptat de mare. Acum nu mai eram decât Saul, tatăl lui și cu mine. Numărul nostru scădea din zi în zi și nu puteam să uu mă întreb cine avea să fie următorul – sau cât mai dura până când aveam să ne ducem cu toții.

Rugăciune evreiască rostită la slujba religioasă din sinagogă, încheiată cu mulțumiri și cereri de pace universală

Perioadă de doliu de zece zile, respectată de rudele apropiate ale

decedatului

CAPITOLUL 21

Ella

Într-o seară de la începutul lui august, stăteam singură în mansardă, prea agitată ca să citesc sau ca să pictez. Jos, în casă, era linişte. Ana Lucia nu mai găzduia petreceri de peste o lună. Starea de spirit a nemţilor de pe stradă se schimbase vizibil, pe măsură ce veştile despre eşecurile lor în lupta împotriva sovieticilor din est şi despre înaintarea Aliaţilor în Italia deveneau prea frecvente ca să mai poată fi puse la îndoială. Mi-am imaginat că oaspeţii care se bucuraseră cândva de petrecerile mamei mele vitrege nu mai aveau chef să sărbătorească. Era mai bine aşa. Oricum, cu rezervele de alimente în scădere, Ana Lucia n-ar fi putut să se distreze în stilul ei obişnuit.

Privirile mi s-au îndreptat spre fotografia lui Krys, aşezată pe biroul meu. Trecuseră peste trei săptămâni de când mă dusesem să-l caut la cafenea ca să mă ajute s-o găsesc pe mama lui Sadie, dar nu dădusem de el. După aceea, nu mai avusesem

nici o veste în privința lui. Îmi spusesem că nu trebuia să fiu surprinsă. Ultima noastră întâlnire se sfârșise printr-o ceartă, așadar, nu ne despărțiserăm în termeni buni. Totuși, sperasem ca biletul pe care i-l lăsasem la Kara să îndrepte lucrurile. Dar nu știam dacă, de când îi înmânasem biletul, ea îl văzuse sau nu pe Krys. Ori de câte ori mă duceam s-o vizitez pe Sadie, mă gândeam să trec pe la cafeneaua din Dębniki și să văd dacă el se întorsese. Dar mândria mă oprise mereu. Îl căutasem o dată pe Krys, îl așteptasem, iar rezultatul fusese lamentabil. N-aveam de gând să mai fac din nou aceeași greșeală.

În schimb, îmi petreceam zilele făcându-i vizite lui Sadie și ducându-i câte ceva de mâncare. Tot nu-i spusesem adevărul despre mama ei. Încercam să mă conving că luasem decizia corectă, dar, pe măsură ce se prelungea timpul petrecut de ea în canalizare, fără nimeni dintre ai ei, vedeam cum privirea îi era din ce în ce mai secătuită de speranță. Nu voiam să înrăutățesc și mai mult lucrurile dându-i o veste proastă.

Mi-em pus cămașa de noapte și m-am urcat în pat, încercând zadarnic să adorm. Ceva mai târziu, i-am auzit pe Ana Lucia și pe noul ei

iubit, care intrau în casă şi urcau scările spre camera ei. Colonelul Maust plecase, fiind transferat la München din motive pe care nu le cunoşteam. Mă întrebasem dacă, rămasă fără el, Ana Lucia avea să-şi piardă statutul preferenţial de care se bucura din partea Guvernământului General. Dar ea îl înlocuise repede pe Maust cu un neamţ de rang şi mai înalt, al cărui nume nu mă obosisem să-l aflu. Era un ofiţer mohorât, aspru, care nu făcea nici un efort să glumească şi care intra tropăind în casă ooaptea şi pleca în acelaşi mod înainte să se facă lumină. Hanna îmi şoptise o dată că el avea soţie şi copii acasă, la Berlin. Era un individ necizelat, care nu ştia să vorbească normal cu mama mea vitregă, ci numai să ţipe la ea. Zgomotele care se auzeau mai nou din camera ei erau aproape violente şi mă întrebam adesea dacă nu cumva trebuia să cobor şi să intervin în ajutorul ei. În urmă cu câteva zile, la micul dejun, observasem că Ana Lucia avea o vânătaie sub ochi.

– Ştii că nu trebuie să stai cu el şi nici să-i permiţi să-ţi facă aşa ceva, spusesem eu, fiindcă, deşi mama mea vitregă se purta oribil cu mine, nu se putea să nu-mi fie milă de ea.

O să ne descurcăm foarte bine și fără protecția nemților!

Ea se înroșise la față de rușine.

– Cine ești tu să-mi dai sfaturi cu privire la viața mea personală? se răstise, acoperindu-și repede vânătaia cu mâna.

Eu nu mai insistasem.

În cele din urmă, am ignorat zgomotele din dormitorul Anei Lucia și m-am liniștit. Dintr-odată, un pocnet strident m-a trezit din somn. M-am frecat la ochi, iar sunetul acela s-a auzit din nou. O piatră mi-a lovit fereastra, urmată de încă una. Am sărit din pat. Pe vremuri, ăsta fusese semnalul pe care eu și Krys îl stabiliserăm în cazul în care el îmi dădea de veste că trebuia să cobor la una dintre întâlnirile noastre secrete. Mi-am netezit părul, întrebându-mă de cât timp se întorsese din misiune. Oare Kara îi dăduse biletul sau venise el să mă vedă din proprie inițiativă? Dacă era adevărată cea de a doua variantă, atunci Krys dădea dovadă de mare îndrăzneală imaginându-și că eram dispusă să ne întâlnim, dată fiind ultima noastră ceartă și dat fiind că trecuse multă vreme de la acel incident. M-am dus la fereastră.

Spre uimirea mea, în stradă nu se afla Krys, ci Kara.

– Ce-i? am întrebat eu, dezamăgită, curioasă şi iritată în egală măsură.

Bineînţeles, Krys îi spusese unde locuiam, dar de ce nu venise chiar el?

Kara n-a răspuns, ci mi-a făcut semn să cobor îu stradă. M-am îmbrăcat şi am coborât repede scările, având grijă să nu fac zgomot. Îmi era teamă ca Ana Lucia şi iubitul ei să nu fi auzit cumva zgomotul pietrelor care loviseră geamul. Dar sforăiau, căci dormeau buştean după ce băuseră prea mult vin. M-am furişat afară.

– Vino! a spus Kara, luând-o din loc imediat ce am închis uşa în urma mea.

– Unde mergem? S-a întâmplat ceva cu Krys?

– E bine. Vrea să vii imediat.

– De ce? S-a întâmplat ceva?

Mă întrebam dacă el se decisese să accepte oferta mea de a-l ajuta în activitatea lui. Dar Kara s-a mulţumit să dea din cap, semn că nu dorea să mai vorbească şi niei să-mi răspundă la întrebări în plină stradă. Mergea cu paşi iuţi, aproape alergând, astfel încăt, deşi aveam picioarele mult mai lungi, abia reuşeam să mă ţin după ea.

Mă aşteptam ca destinaţia noastră să fie cafeneaua din Dębniki, dar

Kara s-a îndreptat spre aleea din spatele bisericii. Cum ea nu fusese niciodată cu noi la gura de canal de acolo, mi-am dat seama că însuși Krys trebuia să fi fost cel care îi spusese unde se afla acel grilaj.

– S-a întâmplat ceva cu Sadie? am întrebat eu, simțind cum mi se strângea stomacul de teamă.

– E bine, din câte știu.

Ne-am apropiat de alee, iar eu am văzut că lângă gura de canalizare stătea cineva. Preț de o secundă, am intrat în panică, dar apoi mi-am dat seama că omul acela era chiar Krys și m-am îndreptat spre el. Kara, care mă adusese până acolo, a plecat repede, lăsându-ne singuri. Lângă Krys se aflau două lăzi dreptunghiulare.

– Ce sunt astea? am întrebat, sperând pentru o clipă că el reușise să facă rost de mai multe alimente și că voia ca eu să i le dau lui Sadie.

Dar lăzile erau de tip industrial, ștampilate cu niște inscripții care transmiteau un fel de avertisment, scrise cu litere mari, chirilice.

– Krys, în lăzile astea e muniție?

El nu mi-a dat un răspuns direct.

– Am mai vorbit despre asta. În biletul pe care mi l-ai scris, ai spus că vrei să mă ajuți.

– Am spus că eu sunt cea care vrea să te ajute. Nu Sadie. Și nu în felul

ăsta.

– Ella, trebuie să ascundem muniția. O așteptăm de câteva săptămâni, iar mâine, cel târziu poimâine, o să putem s-o ducem acolo unde trebuie. N-ar trebui să stea ascunsă aici mai mult de o noapte.

– Categoric, nu! m-am răstit eu, înfuriată. Ți-am spus deja că nu vreau s-o pun în primejdie pe Sadie pentru cauza ta!

Acum era rândul lui să fie furios.

– Cauza mea?! Nu e vorba de o cauză! Luptăm pentru viețile noastre, Ella! A ta, a mea și a lui Sadie! a exclamat el, dar apoi a coutinuat cu glas mai scăzut: Armele, muniția și explozibilii din lăzile astea sunt greu de obținut și sunt de mare importanță pentru o operațiune care o să aibă loc în curând la Varșovia, ca parte din marea bătălie ce stă să înceapă. Trebuie să înțelegi, canalizarea e ascunzătoarea ideală, a insistat Krys, e perfectă fiindcă nu e la vedere și fiindcă ceea ce ascunzi în străfundurile ei devine de negăsit. Trebuie să duc lăzile acolo. De data asta, nu mă ruga. Miza era prea mare. Numai o noapte! a repetat el.

– Dar e atât de periculos! Dacă lăzile sunt descoperite sau dacă explozibilii dinăuntru le fac cumva

să sară în aer, Sadie și prietenii ei o să fie găsiți!

– Asta n-o să se întâmple.

Pentru Krys, gândul că planul lui ar fi putut să eșueze era de neimaginat. Dar știa prea bine că orice se putea întâmpla.

– Nu poți fi sigur, am protestat eu. Sunt atât de multe lucruri care pot să meargă prost...

– Te asigur că n-o să i se întâmple nimic lui Sadie. Mai curând mi-aș da viața decât să las să se întâmple așa ceva! Privirea îi era dură ca oțelul și plină de hotărâre. Ai spus în bilet că ești gata să ajuți, a adăugat el.

– Da, dar…

Mă gândisem că aș fi dus pachete undeva sau că aș fi fost de folos iutr-un alt fel. Dacă aș fi crezut că ajutorul dat lui Krys ar fi însemnat să risc viața lui Sadie, nu m-aș fi oferit niciodată.

– Ai spus că faci orice. Acum ai ocazia s-o dovedești!

N-am răspuns.

– În munca asta uu există jumătăți de măsură, Ella. Ori participi, ori nu.

Ochii lui Krys ardeau și mi-am dat seama că era gata să sacrifice totul pentru cauza în care credea. Dar eu nu eram. Mi-am îndreptat umerii și

m-am pregătit să i-o spun, gata să suport consecințele.

Sub grilaj s-a auzit un fâșâit. Am privit în jos și am văzut-o pe Sadie, care probabil că fusese atrasă de zgomot. Ea și-a ridicat privirea și a clipit, surprinsă să vadă doi oameni deasupra gurii de canal.

Ochii îi erau înnegurați de teamă. Apoi, recunoscându-mă, a zâmbit.

– O, bună ziua, a spus ea, plină de încredere, fapt care a făcut să mi se strângă inima.

Apoi Sadie l-a observat pe Krys, care stătea în spatele meu.

– E totul în ordine? a vrut ea să știe.

– Da, am răspuns eu, iar apoi vocea mi s-a frânt.

Cum puteam să-i explic ce îi cerea Krys să facă? Dar până să apuc să mai spun ceva, el a îngenuncheat lângă grilaj și i-a descris întreaga situație, vorbind cu glas scăzut, prea încet ca să aud. Sadie l-a ascultat luându-și o mină gravă și privindu-l cu ochii mari. Din când în când, dădea din cap în semn că înțelegea explicațiile lui. După ce Krys a terminat de vorbit, ea mi-a făcut semn.

– E în ordine, a șoptit, arătându-mi că accepta situația într-uu fel în care eu n-o puteam accepta. Pot să

fac asta, a adăugat ea, cu buzele tremurându-i de emoție.

– Sadie, nu...

– Ba da, a insistat ea.

– E prea periculos! Nu pot să te las!

– Nu e alegerea ta! s-a răstit Sadie. Nu sunt copil, Ella, a continuat ea cu o voce mai blândă, dar tot jignită. Pot să decid singură. Chiar vreau să fac asta!

– Dar de ce?

– Pentru că doresc să ajut. Cândva, nici nu știam că în vremurile astea mai există oameni buni. Sunt atâția care m-au ajutat: tu, Krys, Kara și Paweł, omul care ne-a adus în canalizare. Și după tot ce ați riscat pentru mine, dacă pot să vă ajut și eu câtuși de puțin, ei bine, vreau s-o fac! a spus ea, iar apoi și-a ridicat bărbia cu o mișcare plină de mândrie. De când a început războiul, n-am făcut decât să fug și să mă ascund. Acum am șansa să fac ceva și să nu mă mai simt neputincioasă. Vreau să particip și eu. Și pot să fac asta, a repetat ea pe un ton și mai sigur.

– Dar nu ești obligată s-o faci, am insistat eu.

– Știu, dar vreau!

– O să avem nevoie de ajutor ca să coborâm lăzile, a spus Krys bătând cu palma în capacul uneia dintre ele.

Păreau grele și mă întrebam cum reușise să le care de unul singur. Sadie a dat din cap în chip de aprobare solemnă. Apoi a dispărut, iar după câteva minute s-a întors însoțită de un tânăr cu barbă. Saul, mi-am dat seama imediat, tânărul din canalizare despre care îmi vorbise ea. Cel de care era îndrăgostită. Părea să fie cu doar câțiva ani mai în vârstă decât noi, purta îmbrăcăminte de evreu religios și avea ochi negri, gânditori. Se ținea aproape de ea și la un moment dat a trecut în față, ca și cum ar fi vrut s-o protejeze, ceea ce mi-a dat limpede de înțeles că sentimentele lui Sadie erau împărtășite.

Ea s-a întors spre el și a făcut prezentările:

– Aceasta este Ella, prietena mea despre care ți-am vorbit. Ea e cea care ne ajută. Ella, el este Saul, a încheiat Sadie, rostindu-i numele pe un ton plin de căldură.

– Bună ziua, l-am salutat eu.

Saul nu mi-a zâmbit. Pentru el, eu eram dușmanul care îi punea în primejdie și în care nu trebuia să aibă încredere. Privirea lui blândă a devenit dură de îndată ce a înțeles despre ce era vorba.

– Nu te poți aștepta în mod serios să facem așa ceva, i-a spus el lui

Krys cu glas şoptit, dar plin de fermitata. Canalul ăsta e totul pentru noi, singurul adăpost pe care îl avem.

– Ştiu, a răspuns Krys. Şi dacă aş avea altă opţiune, nu v-aş ruga. Dar e vorba numai de o noapte.

Krys a dat la o parte grilajul şi a împins prima ladă peste marginea gurii de canal.

– Dă-te la o parte, i-a cerut Saul lui Sadie, încercând să-l ajute pe Krys de acolo, de jos.

Lada a alunecat şi a căzut în canal cu un zgomot înfundat, care a reverberat puternic in stradă. M-am încordat, rugându-mă în gând ca explozibilii să fie stabili şi să nu ne alegem cumva cu o explozie cauzată de impact. Apoi am privit în jur, neliniştită. Cu siguranţă că zgomotul fusese auzit de oricine se aflase pe o rază de câteva sute bune de metri. Krys mi-a pus mâinile pe umeri şi un timp am stat la pândă, încercând să detectăm un potenţial zgomot de paşi. Dar strada rămăsese cufundată în tăcere. Câteva secunde mai tărziu, Krys i-a dat şi cealaltă ladă lui Saul, care a depus-o cât a putut de încet pe podeaua canalului.

– Nu trebuie să le duceţi mai adânc în tunel, a spus Krys. Doar împingeţi-le puţin mai în adâncime, ca să nu se vadă.

– Trebuie să stăm de pază lângă ele? a întrebat Saul.

– Nu e nevoie. Nimeni nu știe de existența lor – sau că le-am ascunde aici.

Mi-am dat seama că majoritatea oamenilor nu s-ar fi gândit în veci că se puteau ascunde lucruri în canalizare – ființe omenești, cu atât mai puțin. Krys a aruncat jos o prelată.

– Puteți să acoperiți lăzile cu asta și să le lăsați acolo unde sunt pe timpul nopții. Înainte de răsăritul soarelui, o să vină cineva să le ia.

– Cineva? l-am întrebat eu pe Krys, întorcându-mă spre el. Nu tu?

– Eu, dacă pot. Dacă nu, unul dintre oamenii mei de încredere. Mi-a luat ambele mâini în mâinile lui. N-o să fac niciodată nimic care să te pună în primejdie pe tine sau pe Sadie.

M-a privit adânc în ochi, dorind să mă facă să-l cred. Dar cum mai puteam, după tot ceea ce se întâmplase chiar acum?

– Ai făcut deja, i-am spus, iar apoi mi-am tras mâinile.

M-am dus la grilaj. Aproape că n-o mai vedeam pe Sadie din cauza celor două lăzi voluminoase, care ocupau aproape toată intrarea în canal.

– Sadie!

– Sunt aici.

Vocea îi suna înfundat și, deși insistase să ne ajute, se simțea că era mai mult decât înspăimântată.

– Nu trebuie să faci asta. Încă te mai poți răzgândi, am spus, deși în realitate nu știam cum ar mai fi putut s-o facă. Lăzile erau aproape imposibil de ridicat din canal și mă întrebam cum intenționa Krys să le ia înapoi în dimineața următoare.

– O să fie bine, Ella, pot să fac asta!

În depărtare s-a auzit mugetul unei sirene de poliție.

– Acum trebuie să te duci acasă, a spus Sadie. E periculos să mai stai pe stradă.

Chiar și în situația de față, ea își făcea griji tot pentru mine.

– Are dreptate, a intervenit Krys atunci când zgomotul sirenelor s-a apropiat. Trebuie să plecăm.

Am mai zăbovit, fără să-mi pese. Nu puteam suporta gândul c-o părăseam pe Sadie in împrejurări atât de cumplite. Dar n-aveam de ales.

– Mă întorc mâine-dimineață de cum se luminează, i-am promis, convinsă că părăsind-o făceam cea mai mare greșeală din viața mea.

CAPITOLUL 22

Sadie

După ce Ella şi Krys au dispărut de deasupra grilajului de canalizare, m-am întors spre Saul, întrebând:

– Acum ce facem?

– Mergem înapoi în ascunzătoare şi dormim. Krys a spus că nu trebuie să stăm de pază.

– Nu mi-e somn, am spus eu.

Nu puteam să-mi imaginez că lăsam pur şi simplu muniţia acolo şi că mergeam la culcare ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat.

– Nici mie nu mi-e somn. Mergem să citim?

– Da.

Ne-am dus la nişă. Eu am scos cartea pe care începusem s-o citesc, dar Saul privea în gol.

– Ce-i? l-am întrebat.

– Nimic.

S-a frecat la ochi, apoi a fluturat din mână ca şi când ar fi vrut să-şi scoată ceva care îi intrase în ei.

– Numai că s-au întâmplat atâtea în ultimele săptămâni, a spus el. Mai întâi am pierdut-o pe Bubbe. Iar acum, asta.

Lacrimile îi curgeau pe obraji. M-am tras mai aproape de el, vrând să-l consolez.

– Știu că e greu, am spus. Îmi pare foarte rău!

Saul și-a șters fața cu mâneca.

– Crezi, probabil, că sunt un mare prost. Om în toată firea, și plâng după bunica! A avut o viață lungă, a trăit mult mai mult decât fratele meu și decât au parte mulți oameni în vremurile astea. Și a murit în somn, ceea ce chiar a fost o binecuvântare. După ce a murit mama, Bubbe ne-a crescut ca pe copiii ei. A fost cu mine de când mă știu.

Am vrut să-mi petrec brațele în jurul lui, dar nu mi s-a părut potrivit, așa că mi-am împletit degetele cu ale lui.

– Înțeleg.

Atâtea pierderi, atâția morți! Bubbe fusese dificilă uneori, asta era sigur, dar familiile noastre deveniseră una singură și simțeam și cu durerea pierderii ei. După ce ne rămăsese atât de puțin, fiecare pierdere însemna o rană dureroasă, o gaură care se căsca în temelia de sub picioarele noastre. Saul s-a oprit din plâns, dar n-a luat cartea, ci a privit tot în gol, fără să rostească nici un cuvânt.

– Te simți bine? am întrebat.

Nu ştiam dacă se gândea la bunica lui, la muniție sau la ceva cu totul diferit. Dintr-odată, s-a intors spre mine şi m-a lust de mână.

– Mărită-te cu mine, Sadie, a spus el.

Eram prea surprinsă ca să răspund. Nu îmi imaginasem că avea sentimente atât de puternice. Dar acum se uita drept în ochii mei, iar privirea lui era gravă şi sinceră.

– Vreau să fii soția mea. Te iubesc.

– Şi cu te iubesc.

Ştiam asta de mult timp, dar de indată ce am şi rostit-o, totul a părut şi mai adevărat.

– După ce plecăm de aici…

– Nu cândva, m-a întrerupt el. Nu vreau să aştept. Vreau să ne căsătorim acum.

– Nu ințeleg. Aşa ceva e imposibil!

– Ba e posibil. Legea evreiască nu cere să ne căsătorească un rabin, e suficient să fie o persoană care cunoaşte ritualurile şi cerințele. Tata poate să ne căsătorească.

Vorbea mai repede acum, luat de valul emoției din cuvinte.

– Ştin că ar fi trebuit să cer permisiunea mamei tale, a spus el pe un ton plin de regret. Aş fi vrut s-o pot face. Ce spui, Sadie?

Mi-a scrutat fața eu o privire plină de speranță.

N-am răspuns imediat, ci am reflectat la cererea lui. Eram destul de mare ca să mă mărit. Dacă n-ar fi izbucnit războiul, aş fi putut avea deja un soţ, poate chiar şi un copil. Dar o astfel de viaţă îmi fusese răpită şi un trai normal era acum o posibilitate atât de străină şi de îndepărtată, încât nici nu mi-o puteam imagina. Dar îl iubeam pe Saul, locul meu era lângă el. Viaţa alături de el, chiar şi în acele împrejurări vitrege, mi se părea alegerea ideală.

Dar o parte din mine dorea să mai aştept. Totul se petrecuse atât de repede! Canalizarea nu era un loc potrivit ca să începem o viaţă împreună. Totuşi, locul acela înfricoşător era tot ce aveam. Poate că nici nu ne mai era sortit să cunoaştem vreodată alt cămin. Acum sau niciodată, era posibil ca asta să fie singura noastră şansă de a ne transforma iubirea în ceva permanent şi real. Puteam să fim împreună nu numai în acele momente furate în care ne consolam unul în braţele celuilalt mai mult decât ar fi trebuit, ci permanent, în calitate de soţ şi soţie.

– Da, am spus eu în cele din urmă.

Saul a zâmbit, iar ochii i-au scânteiat de fericire pentru prima

dată de la moartea lui Bubbe. Apoi m-a sărutat.

– Când? am întrebat eu după ce ne-am desprins din sărut.

– Acum! a exclamat Saul și amândoi am izbucnit în râs. Adică nu în noaptea asta, dar mâine.

Am dat să spun că ar fi trebuit să așteptăm până când se întorcea mama. Dar cine știa când avea să se întâmple asta? Cu fiecare zi și săptămână care trecea, părea mai puțin o speranță și mai mult o iluzie.

– Haide să-i spunem tatei când se trezește de dimineață! El o să ne ajute imediat să pregătim totul.

Am dat din cap în semn de încuviințare și m-am întrebat dacă *pan* Rosenberg avea să fie încântat de acea veste. Cândva ar fi obiectat că nu eram credincioasă practicantă, poate că ar fi protestat și pentru că ritualurile nu se puteau pune în practică după toate rigorile. Dar aici, jos, totul se schimbase și speram că el avea să-mi facă o primire călduroasă în familia lui, care se împuținase dramatic în ultimul timp.

– Putem să ne căsătorim mâine, a repetat Saul.

– Vreau s-o văd mai întâi pe Ella, dacă se poate, am spus. Aș vrea să mă căsătoresc sub grilaj, ca să poată fi și ea de față.

Dacă mama nu era acolo, toată familia mca dispăruse. Voiam s-o am pe Ella alături – sau cât se putea de aproape.

Mă aşteptam ca Saul să protesteze, însă el a înclinat din cap în semn că era de acord.

– Înţeleg. Dar nu trebuie să aşteptăm prea mult.

Am rămas tăcuţi preţ de câteva minute. Saul şi-a rezemat capul de al meu, aşa cum ne obişnuiserăm în nopţile în care citeam la lumina lunii. Am recunoscut curând sunetul egal, ritmic, al respiraţiei lui. M-am gândit că ar fi trebuit să ne întoarcem în cameră, la tatăl lui, eventual să mai verificăm muniţia în trecere. Dar Saul avea nevoie de odihnă. Nu voiam să-l tulbur. Cel puţin, nu încă. Mi s-au îngreunat şi mie pleoapele. Am clipit de mai multe ori, silindu-mă să rămân trează.

– Sadie...

Am auzit o voce care mă striga. Am deschis ochii, speriată. Eram tot în nişă. Adormisem fără ră vreau. Nu ştiam cât timp trecuse. Saul dormca lângă mine, cu gura întredeschisă.

– Sadie! a strigat o voce, mai tare, de astă dată.

Am deschis ochii. Krys stătea la intrarea în nişă, iar pe faţă i se citea panica. Am rămas buimăcită preţ de o secundă. M-am ridicat în capul oaselor, încercând să mă dezmeticesc.

– Muniţia, insista el, ce aţi făcut cu muniţia?

– Am lăsat-o chiar sub grilaj, am răspuns eu. Ai spus că nu-i nevoie s-o mutăm mai departe. Aşa că n-am mutat-o.

Saul s-a trezit din somn. Krys a făcut ochii mari.

– Muniţia a dispărut! m-a vestit el.

Am sărit în picioare, am ieşit din nişă şi am pornit după el. Saul mă urma de aproape.

– Probabil că te înşeli!

Krys nu cunoştea canalizarea, mi-am spus. Pur şi simplu nu căutase unde trebuie. Dar atunci când ne-am apropiat de locul de sub grilaj în care Krys coborâse lăzile, mi s-a strâns stomacul. Muniţia pe care ne-o încredinţase el dispăruse.

– Am lăsat lăzile aici, exact aşa cum ne-ai cerut, am repetat eu.

– Ne-ai spus că nu-i nevoie să stăm de pază, a adăugat Saul pe un ton defensiv.

– Poate că le-a mutat altcineva, a sugerat Krys, disperat.

Am dat din cap în semn că asta nu era cu putinţă.

– Aici nu suntem decât noi și tatăl lni Saul.

– Tata n-ar avea putere, a adăugat Saul. Poate că le-a mntat unul dintre oamenii tăi.

– N-a fost nici unul disponibil. De aceea am venit chiar en.

Înspăimântați, ne-am uitat unul la altul. Muniția nu era nici la noi, nici la Krys, ceea ce lăsa loc pentru o singură posibilitate înfricoșătoare.

Altcineva intrase în canalizare și o luase.

– Mergeți la loc în ascunzătoarea voastră! ne-a ordonat Krys.

– N-avem nici o ascunzătoare.

Da, n-aveam decât încăperea aceea, la numai câțiva pași de locul de unde fusese luată muniția.

– Mergeți înapoi! a repetat Krys, de parcă nu m-ar fi auzit. Să nu plecați sub nici un motiv! Nici măcar ca să mergeți până la grilaj! Mă duc să caut muniția.

A pornit în fugă, iar pașii îi răsunau prin tunel în timp ce alerga.

După ce a dispărut, eu și Saul am rămas înmărmuriți vreo câteva secunde.

– A fost cineva aici!

– Asta nu înseamnă că intrusul știe de existența încăperii noastre sau de locul în care se află, a spus Saul. Nu înseamnă că știe de existența noastră.

Cuvintele lui erau o slabă consolare. Cineva fusese în canalizare. Era suficient.

– Krys o să aibă grijă de tot, a spus Saul, uimindu-mă, fiindcă el n-avea încredere în cei care nu erau evrei, iar faptul că acum conta pc Krys ca să ne protejeze mi se părea semnul cel mai rău prevestitor dintre toate. Încearcă să nu te mai gândești la asta acum. Trebuie să ne ocupăm de nuntă, a glumit el, încercând fără succes să-și alunge îngrijorarea din privire.

– După tot ce s-a întâmplat, chiar mai vrei să ne căsătorim?

– Mai mult ca oricând. Aici, jos, fiecare zi e un dar, nimănui nu-i e promisă ziua de mâine.

Am dat diu cap în semn de aprobare. Nu mă gândisem niciodată la asta, dar Saul avea dreptate. Chiar și înainte să ascundă Krys muniția aici, viața noastră în canalizare era primejdioasă și s-ar fi putut curma oricând.

– De ce să nu profităm de puțină fericire acum, cât încă mai putem?

– Foarte bine, am spus.

Ne-am întors la încăperea noastră și ne-am strecurat în ea pe furiș, ca să uu-l trezim pe *pan* Rosenberg. M-am urcat în pat. Dar nu puteam să dorm, mă foiam și mă răsuceam. Incidentul cu muniția îmi revenca

mereu în minte. Cineva fusese în canalizare. Pericolul părea și mai mare, situația noastră devenise imposibilă. Auzind cum mă foiam, Saul a traversat încăperea și s-a întins în pat lângă mine.

– E bine așa? a întrebat el.

N-am putut să răspund, fiindcă mi s-a pus un nod în gât. Saul m-a îmbrățișat din spate, iar bătăile inimii mi s-au întețit, în timp ce mă întrebam dacă puteam să ducem lucrurile mai departe acum, când urma să ne căsătorim. Dar el s-a mulțumit doar să mă țină în brațe.

– Încă o zi, mi-a murmurat el la ureche.

Știam exact la ce se referea. Peste numai o noapte, puteam să fim împreună ca soț și soție. Dar parcă mai era o veșnicie până atunci. Mi-am imaginat cum avea să arate viața noastră după război, cu Saul dedicându-se scrisului în timp ce eu aveam să urmez Medicina. Trecuse mult timp de când nu mai credeam că așa ceva putea să devină posibil într-o bună zi. Nu știam unde, dar aveam să fim împreună. Am adormit învăluită în căldura brațelor lui, am dormit profund pentru prima dată de când plecase mama.

Când m-am trezit a doua zi de dimineață, Saul plecase deja.

– S-a dus să pregătească lucrurile, a spus *pan* Rosenberg.

Probabil că Saul îi dăduse tatălui său vestea despre căsătoria noastră. M-am uitat la chipul lui *pan* Rosenberg ca să-i văd reacţia.

– N-aveţi nimic împotrivă?

El a zâmbit şi mi-a aruncat o privire plină de emoţie.

– Sadele, sunt cum nu se poate mai fericit!

Am văzut atunci că nunta noastră însemna un vot de încredere, o afirmaţie că exista un viitor. Avea să ne aducă tuturor, inclusiv lui *pan* Rosenberg, fărâma de speranţă de care aveam atâta nevoie. Chipul lui a devenit solemn.

– Aş fi dorit numai ca şi părinţii tăi să fie aici şi să vă vadă. Dar spar că o să mă laşi să fiu un tată pentru voi amândoi.

Am văzut că rupsese o pagină dintr-o carte şi încerca să ne improvizeze o *ketubah*[20].

Nu ştiam unde se dusese Saul, sau ce voia el să fac în legătură cu pregătirile pentru nuntă. Aşa că am început să mă gătesc, mi-am pus rochia pe care mi-o dăduse Ella şi care rămăsese relativ curată, iar apoi mi-am aranjat părul cât am putut mai bine. Gândurile mi se duceau mereu la muniţie şi mă întrebam dacă Krys reuşise să găsească lăzile

sau să-şi dea seama cine intrase în canalizare şi le luase.

Cu tot avertismentul lui Krys, care ne ceruse să stăm în încăpere, la ora unsprezece, ora obişnuită a întâlnirii cu Ella, am pornit spre grilaj. Eram emoţionată şi abia aşteptam să-i spun despre planurile de nuntă şi s-o rog să ia parte la ea. Dar Ella n-a venit la ora obişnuită şi nici după aceea. Mă întrebam dacă Krys îi spusese ce se întâmplase cu muniţia şi îi interzisese să vină la canal, şi dacă ea îl ascultase. Cum s-o găsesc şi să-i dau vestea despre căsătorie?

O oră mai târziu m-am întors în cameră, deprimată.

– Ella n-a venit, i-am spus eu lui Saul, care se întorsese între timp. Dacă s-a întâmplat ceva?

– Sunt sigur că e bine, m-a asigurat el, deşi n-avea de unde să ştie.

– Aşa sper. Dar tot aş vrea ca ea să fie aici când ne căsătorim. Nu putem să mai aşteptăm puţin, ca să vedem dacă nu cumva apare?

Pe chipul lui Saul a trecut o umbră de dezamăgire.

– Ştiu că acum, cu muniţia şi cu tot ce s-a întâmplat, n-ar mai trebui să pierdem nici un minut. Dar sunt sigură că Ella o să vină mâine. Ştiu eu.

Saul a zâmbit.

– Fireşte. Ce mai contează o zi, când avem tot restul vieţii? Dar, Sadie, dacă ea nu vine uici mâine?

Era o întrebare la care nici nu voiam să mă gândesc.

– Atunci, ne căsătorim fără ea.

Saul avea dreptate; nu puteam aştepta la nesfârşit.

Ziua a trecut încet.

– Mă duc să profit de timp ca să caut nişte resturi din care să fac o *chuppah*[31], a spus Saul, vesel, după masa de seară.

– Nu e nevoie, am fost eu de părere.

Întreg canalul era un fel de baldachin de nuntă, care ne adăpostea de cerul de deasupra. Dar Saul părea atât de emoţionat, încât n-am vrut să-i stric cheful.

– Ai grijă, am spus.

Mi-a dat o sărutare şi a plecat în tunel.

A trecut o oră, apoi două, iar eu am început să mă neliniştesc. Pe măsură ce se apropia noaptea, speram ca el, în entuziasmul de care era cuprins, să nu se fi aventurat să caute prea departe şi să fi dat de necaz. Mă gândeam să mă duc după el, dar uu ştiam în ce parte o luase prin tuneluri. Până acum ar fi putut ajunge oriunde.

– Crezi că e bine? a întrebat *pan* Rosenberg, neliniştit.

– Da, în mod sigur, am răspuns, străduindu-mă să vorbesc pe un ton ferm. Caută lucruri pentru nuntă.

Neconvins, tatăl lui Saul nu s-a mai pregătit de culcare ca de obicei, ci a început să se plimbe, îngrijorat, de colo până colo.

În cele din urmă, mult după miezul nopții, Saul a apărut în prag.

– Saul, pe unde ai umblat? Am fost atât de îngrijorată! E totul în ordine? am început eu să întreb, iar vorbele îmi ieșeau din gură ca o rafală. E timpul?

Saul a clătinat din cap. Văzând expresia sumbră de pe fața lui, am simțit cum mi se strângea inima. Chiar atunci, în spatele lui a apărut o umbră întunecată.

– Ella! Eram uluită s-o văd pe prietena mea în canal pentru prima dată. Ce faci aici?!

Preț de o secundă, am sperat că, oricât ar fi fost de neplauzibil la acea oră, Saul o invitase la nuntă, iar ea fusese de acord.

Dar atunci când i-am văzut mai bine fața, mi-am dat seama că nimic nu putea fi mai departe de adevăr.

– Nu mai sunteți în siguranță aici! Voi toți trebuie să veniți cu mine imediat!

Contract de căsătorie în tradiția evreiască

Baldachin tradițional sub care stau mirii în timpul oficierii căsătoriei la evrei

CAPITOLUL 23

Ella

După ce Krys a pus muniția în canal și am plecat de lângă grilaj, m-am întors acasă. Am stat trează toată noaptea, imaginându-mi lucrurile cumplite care s-ar fi putut întâmpla. N-ar fi trebuit s-o las pe Sadie să fie de acord cu cererea lui Krys, mă dojeneam eu în gând. Îi vedeam expresia timidă, dar și hotărâtă, care dădea de înțeles că ea era dornică să ajute cu orice i-ar fi stat în puteri. Nici Sadie, nici Saul nu erau pregătiți peutru ceea ce le ceruse Krys să facă în beneficiul Armatei Teritoriale. În condiții obișnuite, n-ar fi fost deloc greu să depoziteze câteva lăzi pe timpul nopții. Dar în existența lui Sadie nu era nimic obișnuit; existau cel puțin zece moduri în care totul putea să meargă îngrozitor de prost și toate acele probabilități mi se învălmășeau în minte precum un vis urât de care nu puteam scăpa.

A doua zi de dimineață m-am strecurat afară din casă înainte de ivirea zorilor, căci eram prea agitată și îngrijorată ca să mai aștept.

Trebuia să văd ce făcea Sadie şi să mă asigur că era bine. Aerul dimiueţii de august era cald şi m-am îndreptat spre podul pustiu. M-am dus mai întâi la grilaj, dar, fireşte, Sadie nu era acolo atât de devreme. Nu vedeam nimic jos. De acolo m-am dus în Dębniki. Cafeneaua era închisă şi toate uşile fuseseră încuiate, la fel şi cele de la beci, care permiteau accesul la *piwnica*. Am urcat în camera în care stătea câteodată Krys, dar aceasta era pustie. Am contemplat spaţiul gol, care arăta ea şi când n-ar fi fost nimeni acolo niciodată, nici noaptea, nici altă dată.

Neliniştea mi-a crescut. N-am găsit pe nimeni, nici n-am aflat ce se întâmplase. Deprimată, am pornit înapoi spre centru. Mai aveam de aşteptat câteva ceasuri bune până la ora întâlnirii stabilite cu Sadie. După tot ce se întâmplase, nici nu mai ştiam dacă avea să mai vină. Am ajuns acasă, în strada Kanonicza, şi am păşit înăuntru, sperând să pot să mă furişez prin hol şi să sar peste masa de dimineaţă. Nu puteam suporta gândul să stau faţă în faţă cu Ana Lucia şi să fac conversaţie. Dar atunci când am trecut prin sufragerie, am băgat de seamă liniştea uimitoare, precum şi faptul

că masa fusese strânsă. N-o auzeam nici pe Hanua în bucătărie. Mă întrebam dacă mama mea vitregă terminase de mâncat sau dacă nu coborâse încă. Poate că nu era acasă. Am poruit în sus pe scări.

Apropiindu-mă de etajul trei, am auzit zgomote de sus. M-am neliniştit şi mai mult. Cineva era în mansardă.

– Hei! am strigat.

Speram că era Hanna şi că ea făcea curăţenie. Dar paşii erau prea grei, iar zgomotele, prea puternice.

Ana Lucia a apărut în pragul camerai mele, ciufulită şi roşie fa faţă, ca şi când ar fi făcut un efort îndelungat. Pe chipul ei era zugrăvită o expresie triumfătoare.

– Ce-i asta? a întrebat.

Ţinea în mână amuieta lui Sadie.

Mi-a îngheţat sângele în vene. Ana Lucia găsise amuleta cu litere ebraice a lui Sadie! Oare cum o descoperise? Scotocind prin camera mea. Asta nu mă mira. Dar mă întrebam ce o determinase să caute.

– Ai umblat prin lucrurile mele? Cum îndrăzneşti? am spus eu, indignată.

Dar Ana Lucia era în avantaj şi ştia asta. Fără să se lase intimidată, a făcut un pas înainte.

– Evreii – unde sunt?

– Nu ştiu despre ce vorbeşti.

N-aveam de gând să i-o predau pe Sadie.

Ochii ei au sclipit.

– Sunt evrei, nu-i așa?

Deși nu recunoscusem nimic, bănuielile ei păreau să se confirme acum.

– Iar tu îi ajuți! De asta ai pus atâtea întrebări la dejunul cu ofițerii, știi tu, cel de acum câteva luni! Friedrich va fi atât de încântat să primească informația asta!

– Să nu îndrăznești!

Vedeam cum îi lucra mintea în timp ce plănuia să-i facă destăinuirea amantului ei nazist, calculând exact ce beneficii urma să primească de la el în schimbul acelei informații.

– Ce pramatie mi-a lăsat taică-tău pe cap! Tu, iubitoare de evrei și binefăcătoare cu nasul pe sus! Și cu fratele ăla al tău, *ciota*!

A folosit un cuvânt oribil, denumind bărbații cărora le plăceau alți bărbați.

– Nu-l amesteca pe Maciej în asta!

– Crezi că poponarii sunt tratați mai bine la Paris? a întrebat ea zâmbind cu cruzime.

Mă durea inima când mă gândeam la fratele meu, aflat atât de departe.

– Sunteți o rușine amândoi!

– Oricum, suntem mai buni decât tine, care colaborezi cu ticăloșii de

naziști! am spus cu ridicându-mi bărbia cu o mișcare sfidătoare.

A făcut un pas înainte și a ridicat mâna, ca și când ar fi vrut să mă lovească. Apoi a lăsat-o în jos la fel de repede.

– Ai o oră, m-a anunțat ea, calmă.

– Pentru ce?

– Ca să pleci. Fă-ți bagajele și pleacă!

M-am uitat, năucită, la ea. Mă născusem în acea casă, trăisem toată viața acolo.

– Nu poți să faci asta! E casa mea. Aparține familiei mele.

– A aparținut.

M-am uitat la ea fără să înțeleg.

– Documentele referitoare la averea tatălui tău au sosit săptămâna trecută. Am vrut să-ți spun, dar nu ești niciodată aici, fiindcă te ții după șobolani evrei din canal!

Documentele erau o înștiințare oficială cu privire la decesul tatei, iar în ele se spunea că testamentul lui putea fi în sfârșit validat.

– Acum, că el nu mai e, testamentul spune că și casa, și tot ce e în ea îmi revin mie.

– Nu poate fi adevărat!

Nu-mi venea să cred că tata fusese atât de lipsit de inimă. Fusese chiar atât de orb față de răutatea Anei Lucia încât îi lăsase ei totul? Poate că era un truc, o manevră avocățească

din partea ei. N-aveam de unde să știu.

– Dar unde să mă duc?

Am iutrat în panică. Preț de o clipă, m-am gândit să mă rog de Ana Lucia. Dacă n-o mai ajutam pe Sadie sau dacă măcar îi promiteam să n-o mai fac, poate că m-ar fi lăsat să rămân în casă.

– Asta nu e problema mea. Dar te sfătuiesc să nu te mai duci la evreii tăi. De altfel, n-o să mai fie nici ei acolo mult timp.

Mi-a înghețat săngele în vene. Intenția din cuvintele ei era inconfundabilă: urma să-i informeze pe nemți despre de Sadie.

– Doar n-ai crezut că chiar o să-i poți salva?

Cuvintele Anei Lucia răsunan batjocoritor, pline de cruzime.

M-am repezit și am apucat-o de gât. Instinctele îmi spuneau s-o sugrum. Dar asta nu m-ar fi ajutat și n-ar fi ajutat-o nici pe Sadie. O secundă mai târziu, i-am dat drumul. A făcut un pas înapoi, ținându-se de locul de pe gât unde degetele mele îi lăsaseră urme roșii.

– Cum îndrăznești? a spus ea, gâfâind. Ar trebui să pun să te aresteze imediat!

Știam că n-avea s-o facă. Spectacolul fiicei ei vitrege scoase de

poliţie din casă era mai stânjenitor decât ar fi putut suporta.

– Eşti rea, Ana Lucia! Dar timpul tău s-a cam dns. Armatele Aliaţilor înaintează şi în curând o să elibereze oraşul.

Era un bluf – deşi auzisem de înfrângerile suferite recent de nemţi şi din partea Aliaţilor în Italia şi din cea a sovieticilor în est –, fiindcă nu ştiam dacă aceştia aveau să ajungă până la Cracovia.

Dar Ana Lucia nu ştia asta.

– Ruşii nn sunt deloc aproape de oraş! a ripostat ea.

Îndoiala i se citea în priviri. Am continuat:

– Primul lucru pe care o să-l facă după ce îi alungă pe nemţi, o să fie arestarea colaboraţioniştilor, da, a celor ca tine!

A clipit de mai multe ori, ca şi când până acum nu s-ar fi gândit cu adevărat la situaţia ei. Spaima din privire i s-a adâncit. Am făcut un pas înapoi, satisfăcută, şi am dat să plec.

– Ella, stai!

M-am întors spre ea. Acum pe faţa Anei Lucia se citea panica, fiindcă ea se gândea la implicaţiile spuselor mele.

– Poate că m-am pripit. Dacă încetezi să-i mai ajuţi pe evrei, poate că putem să ne ajutăm una pe alta,

să găsim o cale de ieșire din asta. În vocea ei era o intonație rugătoare. Am putea merge în sudul Franței. Am ceva bani puși deoparte la Zürich. Ai putea să-i scrii lui Maciej și să-l rogi să-mi trimită și mie o viză.

Nu-i spusesem nimic despre viza pe care mi-o trimisese prietenul lui Maciej, Phillipe. N-ar fi trebuit să fiu surprinsă de asta, dar acum realizam că ea îmi citea corespondența.

Am șovăit o clipă. Cândva dorisem ca mama mea vitregă să mă accepte. Acum se clătina în fața mea ca un morcov și o parte din mine voia să-l apuce. Dar vorbea așa numai pentru că era disperată, pentru că aș fi putut să-i ofer un oarecare ajutor de care ea avea nevoie. Apoi am văzut prețioasa amuletă a lui Sadie strânsă între degetele grase și lacome ale Anei Lucia.

I-am smuls amuleta din mână și, numai cu ce aveam pe mine, am coborât scara. Ajunsă la ușa din față, m-am întors ca să mă mai uit pentru ultima oară la locul în care se aflau aproape toate amintirile legate de familia mea, singurele de acest fel care îmi rămâneau pentru restul vieții. Mi-am îndreptat umerii și am

plecat, părăsind pentru totdeauna casa copilăriei mele.

Ajunsă afară, am alergat pe străzi fără țintă, ca și când Ana Lucia chiar ar fi chemat poliția, iar aceasta m-ar fi putut aresta în orice clipă. Inima îmi bătea puternic. Apoi, văzând privirile alarmate ale celor din jurul meu, am încetinit pasul. Nu-mi puteam permite să atrag atenția.

Am traversat podul spre cartierul Dębniki și am pornit în direcția cafenelei. Apoi am ezitat. Ceva mai înainte, cafeneaua fusese închisă. Dar acum era dimineață și mă rugam în gând să fie acolo Krys, sau măcar Kara.

Din fericire, ușa cafenelei nu era încuiată. Înăuntru nu era nimeni, așa că am coborât repede scările în *piwnica*. L-am găsit pe Krys la bar, studiind un fel de hartă pe care o întinsese pe jos.

– Ella! Când m-a văzut, s-a ridicat în picioare. Nu zâmbea. Avea o expresie chinuită pe față, iar ochii îi erau înfundați și încercănați, plini de îngrijorare, ca și când n-ar fi dormit deloc. Nu trebuia să vii aici!

Îmi vorbise pe un ton aspru și m-am întrebat dacă era supărat fiindcă ne certaserăm cu o seară înainte, în legătură cu muniția. Dar din expresia încruntată de pe chipul lui îmi dădeam seama că necazurile îi

erau mult mai mari decât ueînțelegerea noastră.

– Ce-i? am întrebat. S-a întâmplat ceva cu Sadie?

– E bine, a răspuns el, iar apoi a tăcut, pentru ca, o clipă mai târziu, să adauge: Însă muniția… a luat-o cineva!

Stomacul mi s-a strâns de spaimă.

– Cine?!

– Nu știm. Poliția, așa credem, sau poate că o patrulă nemțească.

– Au intrat în canalizare?!

A dat din cap în semn că da. Eram îngrozită. Se întâmplase tot ce putea fi mai rău, deși Krys jurase că așa ceva nu e posibil!

– Cei care au luat muniția știu de existența lui Sadie și a celorlalți?

– Nu cred, a răspuns el, apoi a șovăit o secundă și a adăugat: Nu știu.

M-a cuprins panica. Îmi venca să țip la Krys, să-i spun că n-ar fi trebuit să ascundă muniția în canal, că îi spusesem! Îmi imaginam cât de îngrozită trebuie să fi fost Sadie descoperind că fusese cineva acelo. Dar nimic din toate astea nu mai conta.

– O să mergem după muniție, indiferent cine ar fi cei care au luat-o, a spus Krys. Avem o echipă care face cercetări și acum plec și en cu ei. Dar, pentru orice eventualitate, o

să-i mutăm pe Sadie şi pe ceilalţi chiar acum.

– Probabil că e cea mai bună soluţie, am spus.

A fost rândul lui să fie uimit.

– De ce? Ce vrei să spui?

– Ana Lucia a găsit amuleta lui Sadie, pe care prieteua mea mi-a dat-o în păstrare.

Ochii lui Krys s-au întunecat. Fără îndoială că acum el îşi imagina toate complicaţiile care decurgeau din întâmplarea asta. Aşteptam să mă dojenească pentru că făcusem o faptă atât de nebunească şi ascunsesem bunuri ale evreilor, dar el n-a spus nimic.

– Ana Lucia a pus lucrurile cap la cap şi a înţeles că ajutam evrei. Ea nu ştie încă de faptul că ei se ascund în canalizare, sau cel puţin aşa cred. Dar m-a dat afară din casă.

Pe chipul lui a trecut un val de mânie, urmat imediat de resemnare.

– Îmi pare rău. Ştiu că eşti necăjită. Dar, sincer vorbind, ăsta e cel mai bun lucru care ţi se putea întâmpla. Atunci când Aliaţii o să elibereze oraşul, nu trebuie să fii în preajma unor colaboraţionişti ca ea.

Evident, avea dreptate.

– Dar e numai o chestiune de timp până când ea le va spune nemţilor despre tot ce am făcut.

Mă așteptam să nu fie de acord cu spusele mele. Dar el n-a spus nimic.

– O să găsim un loc unde să mergi, o să te scoatem din oraș, a spus el în schimb.

După expresia ochilor lui, mi-am dat seama că elabora un plan.

– Fratele tău e la Paris, nu-i așa? Poți să te duci la el.

– Da.

Am reflectat o clipă la ideea de a mă duce să locuiesc împreună cu Maciej. Cândva, ar fi fost un vis. Dar uu mai era.

– Nu, am rostit eu pe un ton răspicat. Nu vreau să merg la fratele meu.

– După ce o scoatem pe Sadie din canalizare, vreau să spun. În felul ăsta, o să știi că ea e în siguranță. Abia după aceea pleci la Paris.

– Nu e vorba numai de asta. Nu vreau să te părăsesc nici pe tine.

Abia rostind asta cu voce tare am simțit semnificația acelei idei. Eu și Krys eram dezordonați, ne certam des, nu eram perfecți, dar îl iubeam la fel de mult ca atunci când plecase la război. Chiar mai mult, poate. Soarta ne îngăduise să ne regăsim a doua oară – dar cu siguranță că n-avea să ne acorde și o a treia șansă.

– Și eu simt la fel, a recunoscut el. Dar, cu munca mea, nu putem fi împreună acum.

– Lasă-mă să vin cu tine!

S-a uitat țintă la mine, de parcă nu i-ar fi venit să-și creadă urechilor.

– Vrean să-ți fiu alături nu numai ca să ascund lucrurile care îți trebuie în luptă, ci și ca să fiu cu adevărat alături de tine.

Acela era mesajul pe care voisem să i-l transmit în ziua în care îi căutasem la cafenea și îi lăsasem biletul. Nu fusesem în stare să-i spun totul atunci, dar acum puteam s-o fac.

– Ai spus că sunt și femei în Armata Teritorială, așa-i?

A dat diu cap în semn că da.

– Vreau să fiu și eu una dintre ele. Nu numai ca să fac comisioane, dar chiar să fac parte din mișcare, am spus, iar apoi mi-am ținut respirația, așteptând reacția lui. Sau poate crezi că nu sunt în stare? am adăugat.

– Cred că nu-i nimeni mai bun sau mai potrivit pentru misiunea asta!

Auzind răspunsul lui, am simțit că parcă mai crescusem puțin în înălțime.

– Dar mi-e teamă că e imposibil. Vezi tu, se apropie momentul adevărului. La Varșovia o să aibă loc o insurecție de amploare și toți oamenii noștri, precum și tot armamentul, o să se concentreze curând acolo.

– Inclusiv tu?

– Inclusiv eu.

Mi s-a strâns inima.

– Dar la Varşovia e şi mai periculos decât aici! am exclamat.

A clătinat din cap posomorât, în semn că aveam dreptate.

– Tocmai de aceea trebuie să plec. Au nevoie de mine acolo.

– Nu pot suporta gândul să te pierd din nou!

Voiam să-l implor să nu se ducă. Dar era decis şi şi-ar fi pierdut respectul de sine dacă n-ar fi făcut ceea ce îşi pusese în gând. Mi se rupea inima la gândul că mă părăsea din nou.

– Atunci, vin cu tine, am spus dintr-odată, mirată de mine însămi.

– La Varşovia?! Dar, Ella, chiar tu ai spus că e prea periculos!

– Acum totul e periculos, am răspuns eu.

S-a uitat la mine ca şi când ar fi vrut să mă contrazică, dar nu putea.

– Lasă-mă să intru şi eu în lupta voastră, am spus, şi de îndată ce am rostit asta, de îndată ce mi-am dat seama că îmi doream cu adevărat să mă înrolez, m-a străbătut un val de încredere. Cel puţin, în felul ăsta o să fim împreună, indiferent de ce se întâmplă, am încheiat eu.

Krys a şovăit o clipă. M-am aşteptat să mă refuze.

– Foarte bine, a spus el în cele din urmă, luâudu-mă prin surprindere. Te iubesc, Ella. Putem să plecăm împreună.

M-a cuprins în brațe și m-a strâns la piept.

– Firește, mai întâi trebuie s-o ajutăm pe Sadie. Nu plecăm decât după ce facem asta, am spus eu pe un ton categoric.

– Mă duc să confirm aranjamentele pentru ca ei să aibă liberă trecere. Apoi rezolv problema legată de muniție. Pe urmă o ajutăm pe Sadie, după care plecăm.

Din spusele lui, toate astea păreau să fie ușor de înfăptuit.

– Îi caut pe Sadie și pe ceilalți și le spun. Ea ar trebui să fie la grilaj cam peste o oră.

Krys a clătinat din cap.

– Mi-e teamă că n-o să fie chiar atât de simplu. I-am spus lui Sadie să stea ascunsă și să nu mai vină la grilaj, indiferent de ce se întâmplă.

Am inspirat adânc.

– Atunci, o să trebuiască să cobor acolo și s-o caut.

Am încercat să par sigură de mine. Dar tremuram pe dinăuntru. N-avusesem curaj să intru în canalizare nici înainte. Cum aveam să mă descurc acum?

– Ella, nu! Conductele sunt minate!

– Minate?!

– Am aflat abia după ce a dispărut muniția. Nemții au început să mineze tunelurile ca să pregătească orașul pentru apărarea în fața atacurilor Aliaților. Au intenția să le detoneze după ce Aliații intră în Cracovia. Dar e foarte ușor să te împiedici de fire și să explodeze minele plantate în tuneluri.

Atunci m-am gândit la Sadie și la ceilalți. Oare de câte ori străbătuseră tunelurile fără să știe că puteau sări în aer în orice clipă?

– Așadar, vezi că nu poți să te duci acolo, jos, a adăugat Krys.

– Dacă Sadie e în pericol, e neapărată nevoie să mă duc la ea și s-o avertizez, l-am contrazis eu.

– Cel puțin, așteaptă să merg și eu cu tine. Nu poți s-o salvezi decât după ce i se găsește un alt loc de refugiu. Trebuie să vorbesc cu echipa mea și să găsim muniția. Și, după cum ți-am spus, e nevoie să le asigur lui Sadie și prietenilor ei libera trecere. Lasă-mă să fac toate astea și ne întâlnim la miezul nopții, lângă grilajul de pe alee.

– Dar s-ar putea să fie prea târziu! Trebuie să ajungem la Sadie și la prietenii ei acum!

– E cel mai bun lucru pe care îl puteam face. Știu că nu poți să te întorci acasă din cauza Anei Lucia.

Dacă vrei, stai în camera mea de sus până când vine timpul să te duci la Sadie.

– Iar după ce o ducam la adăpost, putem pleca împreună la Varşovia. Şi e posibil să putem chiar să ne căsătorim.

Vechiul vis de fericire prindea iarăşi contur în mintca mea.

– Aşa sper, a răspuns el, pe un ton mai nesigur decât m-aş fi aşteptat.

Preţ de o clipă, vechile mele îndoieli s-au întors; poate că el nu simţea la fel ca mine.

– Te iubesc diu toată inima şi vreau să mă căsătoresc cu tine, a spus Krys. Dar acum totul c nesigur. Nu vreau să-ţi fac din nou o promisiune şi să n-o pot respecta, m-a lămurit el, iar eu mi-am dat seama că nu de sentimentele lui pentru mine se îndoia, ci chiar de viitor. Dar să ştii un lucru, Ella: o să te aştept. O să vin să te iau. Şi, indiferent de ce se întâmplă, u-o să te mai părăsesc niciodată.

Cuvintele lui însemnau mai mult decât un jurământ de căsătorie.

M-a sărutat din uou, prelung şi apăsat, iar apoi a plecat.

CAPITOLUL 24

Ella

În noaptea aceea am așteptat lângă grilajul gurii de canal, pe aleea din spatele bisericii, așa cum îmi spusese Krys. După ce plecasem de la el, îmi petrecusem cea mai mare parte a timpului în încăperea goală de deasupra cafenelei. Aș fi dorit să încerc s-o văd pe Sadie, sau cel puțin să mă plimb pe străzile din Cracovia încă o dată înainte să părăsesc orașul pentru totdeauna. Dar nu îndrăzneam să fac nimic din toate astea ca să nu risc să fiu văzută de Ana Lucia sau de prietenii ei. În plus, nu trebuia să pun în primejdie planul nostru.

Acum, în timp ce stăteam ascunsă în umbrele de pe alee, inima îmi bătea puternic de emoție și de nerăbdare. Îl așteptam pe Krys să apară dintr-un moment în altul, cu silueta lui masivă conturându-se pe cerul luminat de lună. Trebuia să intrăm în canalizare și s-o găsim pe Sadie, acțiune de care mă temeam, fiindcă salvarea ei și a celorlalți avea să fie dificilă și periculoasă. Dar după ce îi duceam pe toți undeva în

siguranță, eu și Krys puteam să plecăm și să începem o viață împreună.

Dar Krys n-a mai venit.

Timpul trecea încet, iar eu îl așteptam. O dată mi s-a părut că am văzut o umbră la intrarea aleii. Dar nu era decât o mașină care trecea pe acolo. Orologiul din turnul bisericii a bătut ora douăsprezece și jumătate noaptea, iar Krys tot n-a venit. Am încercat să nu intru în panică, să mă gândesc la toate motivele care ar fi putut să-l facă să întârzie. Poate că încercarea de a găsi muniția durase mai mult decât se așteptase, sau poate că – din cauza neraților, așa cum mie mi se întâmplase de mai multe ori – fusese silit s-o ia prin altă parte ca să ajungă aici.

Dar cu cât trecea timpul, explicațiile pe care le găseam deveneau tot mai puțin plauzibile. După ce orologiul a bătut ora două, am știut că se întâmplase ceva rău. Nu puteam să mai stau pur și simplu locului și să aștept. Dar, fără Krys, nu puteam să intru în canalizare și s-o salvez pe Sadie; nu știam care era planul lui. Trebuia să-l găsesc pe Krys cu orice preț.

Am plecat de pe alee, încercând să nu intru în panică, încercând să-mi imaginez cea mai puțin înfricoșătoare explicație peutru

absența lui. Fusese atât de sigur că urma să ne întâlnim, s-o ajutăm pe Sadie și apoi să plecăm împreună! Se întâmplase ceva, ceva cumplit, eram sigură de asta. Și trebuia să aflu ce.

Am pornit în grabă spre strada Barska. Cafeneaua era închisă la ora aceea atât de târzie, așa că am ocolit prin spatele clădirii, spre *piwnica*, unde Kara stătea la bar și le servea bere câtorva clienți întârziați. Când m-a văzut, expresia ei a devenit precaută. Vedeam din privirea ei intensă că se întâmplase ceva cumplit.

– Ce-i? am întrebat. Ce s-a întâmplat cu Krys?

Vorbeam prea tare, nu eram deloc discretă. Dar în panica de care eram copleșită, nu ină mai interesa.

Kara m-a tras în spatele barulni și apoi m-a dus în beciul în care o ascunsese pe Sadie cu puțin timp în urmă.

– Krys a fost arestat.

Arestat! Cuvântul mi-a reverberat în creier precum o minge care se lovea de pereți.

– Dar cum așa?!

– A plecat în misiune de recunoaștere împreună cu aiți doi tovarăși, ca să încerce să recupereze muniția. Au descoperit că aceasta fusese luată de un boț de stradă local, care dăduse întâmplător peste

ea în timp ce scotocea după resturi de fier vechi. Hoțul intenționa să le vândă muniția nemților. Krys și ceilalți doi au încercat să-l intercepteze înainte să predea muniția, dar s-a dovedit că era vorba de o capcană. Ticălosul fusese plătit ca să-i ademenească pe toți trei și să-i dea în mâinile nemților. Unul dintre ei a reușit să scape, dar Krys și celălalt au fost arestați.

– Trebuie să-l ajutăm! am spus eu ridicând vocea, îngrijorată.

– Nu se poate face nimic.

– Cu siguranță că, dacă le spui oamenilor voștri din Armata Teritorială, ei o să încerce să facă ceva ca să-i salveze.

Kara a clătinat din cap.

– Cei din Armata Teritorială nu pot risca, nu acum. Și am primit ordine să nu încercăm să facam nimic care ar putea compromite operațiunile. Oamenii care au fost prinși n-ar dori să-i salvăm cu prețul unei misiuni mai importante. Sunt tovarăși de nădejde și n-o să cedeze, n-o să spună ce știu. Trebuie numai să ne rugăm pentru ei.

Am încercat să înțeleg ce îmi spunca Kara: nimeni n-avea să-l ajute pe Krys. Deși făcuse atât de mult pentru cauză, urma să fie lăsat pradă unei morți sigure. Trebuia să fac ceva.

– Mă duc după el, am spus, dând să plec din *piwnica*.

N-aveam idee cum să ajung la Krys, dar trebuia să încerc.

– Stai!

Kara m-a apucat de umăr și m-a răsucit înapoi cu fața spre ea.

– Te porți ca un copil impulsiv și o să fii omorâtă! De acolo unde e acum Krys nu se mai întoarce nimeni, înțelegi?

N-am răspuns, fiindcă nu voiam să admit adevărul spuselor ei.

– Dar nu pot să-l părăsesc! am protestat. Nu pot să-l pierd, nu acum, nu după ce, în sfârșit, ne-am regăsit!

Îl pierdusem pe Krys pentru totdeauna. Inima îmi sângera.

– Dacă te duci după el și ești și tu arestată, atunci înseamnă că tot ce a făcut el, toată durea și suferința lui au fost în zadar. Fă ca ele să însemne ceva. Du-te și salvează-ți prietena și pe tine însăți, așa cum aveați intenția!

Gândurile mele s-au întors la Sadie. Krys n-avea să le dezvăluie niciodată nemților unde se afla ascunzătoarea ei. Dar hoțul care furase muniția le spusese în mod sigur unde anume găsise lăzile. Era numai o chestiune de timp până când nemții aveau să percheziționeze canalizarea ca să

vadă ce – sau cine – ar mai fi putut să fie acolo.

– Kara, te rog…, am murmurat eu cu sfială, Krys avea un plan ca să-i scoată pe Sadie și pe prietenii ei afară din oraș...

Kara n-a răspuns, dar, după expresia ochilor ei, mi-am dat seama că ea știa unde anume voise Krys să-i ducă.

– Și de ce te-aș ajuta? a întrebat ea pe un ton amar. Krys și toți ceilalți s-au dus.

Atunci am văzut că avea ochii roșii și pete pe obraji din pricina lacrimilor pe care le vărsase.

– S-a terminat, Ella. Nimic nu mai contează.

– Ba mai contează! La Varșovia urmează să se dea o luptă. Eu și Krys voiam să mergem acolo imediat după ce o scoteam pe Sadie din canalizare. Asta contează! La fel și Sadie și prietenii ei. Trebuie să-i ajuți, pentru că asta e ceea ce ar fi dorit Krys să faci. Dacă refuzi, înseamnă că tot ce a făcut el a fost în zadar.

În acea clipă, ceva a licărit în ochii ei.

– Foarte bine. Ai auzit de Kryspinów?

Am dat din cap în semn că da. Era un sătuc aflat la vreo cincisprezece kilometri de Cracovia.

– În spatele gării e un parc de camioane, a continuat Kara. Un şofer de camion a fost plătit de Armata Teritorială să treacă peste graniță mărfuri și pasageri de importanță vitală pentru Armată. Şoferul trebuia să-i ducă pe Sadie și pe prietenii ei prin Poprad, peste munții Tatra, în Republica Slovacă.

– Dar și Republica Slovacă e ocupată de naziști!

– Da, nu pot rămâne acolo în siguranță. Dar există un drum pe care unii refugiați traversează România și ajung apoi în Turcia. Oamenii noştri îi călăuzesc și îi predau mai departe.

– E atât de mult de mers! am spus eu, imaginându-mi traseul și simțind cum mi se învârtea capul. Chiar dacă reușim să-i scoatem pe Sadie și pe prietenii ei din Polonia, supraviețuirea lor e foarte incertă!

Kara a dat din cap în semn că era de acord cu spusele mele.

– I-am zis și eu lui Krys că e o nebunie, dar el considera că nu există altă cale.

Cale care acum, fără Krys, devenea imposibilă. Dar nu puteam s-o părăsesc pe Sadie. Trebuia să încerc singură. Am dat să ies din *piwnica*.

– Stai! a spus Kara.

M-am întors.

– Dacă poţi să-i scoţi pe evrei din canalizare, te aştept la grilaj şi te ajut să-i scoţi din oraş.

– Vorbeşti serios?

Kara a ridicat din umeri.

– O să încurci totul dacă te las să mergi singură!

Deşi tonul ei era dispreţuitor, îmi dădeam sama că se mai înmuiase puţin.

– Mulţumesc!

Ajunsă pe stradă, m-am oprit locului ca să mă gândesc. De abia atunci am înţeles pe deplin grozăvia veştii pe care mi-o dăduse Kara: Krys dispăruse, aproape sigur că pentru totdeauna. Îi vedeam chipul în faţa ochilor, auzeam promisiunea lui că n-avea să mă părăsească niciodată. Totuşi, mă părăsise. De când ne regăsiserăm, certurile dintre noi ne făcuseră să irosim atât de mult timp preţios! Şi, la urma urmei, nici unul dintre motivele noastre de ceartă n-avea nici o importanţă.

Mi-am alungat tristeţea. Dacă voiam s-o salvez pe Sadie, trebuia să pornesc chiar atunci. Şi trebuia să cobor singură în canalizare.

Cincisprezece minute mai târziu, eram din nou în picioare lângă gura de canal de pe alee şi mă uitam în jos. Acum cerul era întunecat ca smoala, norii acoperind lumina

stelelor. Nu vedeam nimic printre barele grilajului.

– Sadie! am chemat-o eu cu glas șoptit, sperând că, printr-un miracol, ea venise să mă caute în toiul nopții, sau cel puțin că se afla undeva prin apropiere. Dar din adâncul conductei nu mi-a răspuns decât ecoul vocii mele. Sadie nu era acolo. Dacă voiam s-o găsesc, trebuia să cobor în canalizare.

Am apucat grilajul și l-am dat la o parte cu mare efort. Deschiderea rotundă parcă era mai îngustă decât înainte. Ori de câte ori mă uitam în jos, îmi venea mai greu să respir. Iar coborârea în canal nu era lucrul cel mai rău. Sadic îmi povestise nu o dată despre conductele înguste prin care trebuia să se strecoare ca să poată ajunge la grilaj. Eu nu puteam face asta. Dar trebuia s-o găsesc pe Sadie și s-o avertizez la timp. N-aveam de ales. M-am lăsat in jos, ținându-mă de marginile tăioase ale canalului. Am pipăit cu picioarele, căutând fundul. Dar acesta era la cel puțin un metru mai jos față de vârfurile picioarelor mele. Știam asta pentru că o privisem cn atenție pe Sadie pe când ca se mișca prin locul acela. Trebuia să-mi dau drumul înăuntru, dar acel gând mă înfricoșa, părându-mi-se aproape imposibil. Am tras aer adânc în

piept și am închis ochii. Apoi mi-am luat mâinile de pe marginea cea tăioasă și m-am lăsat să cad pe fundul canalului.

M-am prăbușit cu o bufnitură și am împroșcat în jurul meu apa, care mi-a murdărit ciorapii și rochia. Simțisem de multe ori de sus, din stradă, mirosul canalizării. Dar nimic nu mă putea pregăti peutru duhoarea înăbușitoare care umplea aerul de aici și care era de o mie de ori mai rea. Am realizat atunci ce însemna existența lui Sadie în canal și am fost oripilată. Cum de trăise ea acolo zi după zi, timp de atâtea luni? Ar fi trebuit să fac mai mult, să insist să iasă mai curând din acel iad!

Nu mai era timp pcutru întrebări. Trebuia s-o găsesc. Am pornit în josul conductei, în direcția din care venea ea întotdeauna. Când ochii mi s-au adaptat la întuneric, mi-am dat seama cu ușurare că acea conductă nu era una chiar atât de mică. Îmi imaginasem că tunelurile din canalizare erau înguste, ca o versiune ceva mai mare a țevilor din baie, aproape prea mici ca să poți merge prin ele. Dar tunelul în care mă găseam semăna mai mult cu un coridor și vedeam că tavanul lui rotunjit era suficieut de înalt ca să merg fără să mă aplec. Am întins

ambele brațe în lateral, ca să-mi asigur echilibrul, și m-am strâmbat de scârbă în clipa în care am atins pereții lipicioși.

Mai departe, tunelul se bifurca. Am încercat, disperată, să ghicesc din ce parte venea Sadie. Eram convinsă că aveam s-o ian pe unde nu trebuia. Poate că nici n-aș mai fi putut să mai găsesc drumul înapoi! Și încă și mai important era faptul că nu-mi puteam permite să mă rătăcesc și să pierd timpul.

În cele din urmă, am auzit voci in depărtare, dintre care una îmi era cunoscută. Am strigat din toți rărunchii:

– Sadie!

Am uitat că trebuia să vorbesc încet și am fost luată pe nepregătite de ecoul vocii mele, care a răsunat în conductă. M-am grăbit spre Sadie. După ce am cotit, o siluetă mi-a tăiat calea.

– Saul... am spus, recunoscându-l.

Ducea niște bețe ciudate de metal și o prelată. A scăpat lucrurile din brațe, iar acestea au căzut, huruind, pe pardoseala canalului.

– Cum de ne-ai găsit? a întrebat el.

Ultima dată când venisem la gura de canal, îl adusesem cu mine pe Krys, dimpreună cu muniția și pericolul. Pentru Saul, eu aveam să

fiu întotdeauna o străină în care nu se putea avea încredere.

– Ştiam direcţia din care venea Sadie la grilaj, am răspuns. Iar apoi m-am luat după vocile voastre.

El s-a încruntat.

– N-ar fi trebuit să ne lăsăm auziţi atât de uşor!

Nu îndrăzneam să-i spun că acum nu mai conta, fiindcă în curând nemţii aveau să ştie foarte bine unde să-i găsească, indiferent de cât de silenţioşi ar fi fost ei.

– Eşti singură?

Am dat din cap în semn că da.

– Te rog să mă duci la Sadie, e foarte important!

Ar fi trebuit să-i spun pe loc că trebuia să plecăm, dar nu ştiam cum avea să reacţioueze şi nu voiam să spun nimic decât după ce o vedeam pe Sadie.

În zidul tunelului era o adâncitură care forma o mică nişă. Înainte să intru în ea, silueta micuţă a lui Sadie a apărut în prag.

– Saul, pe unde ai umblat? Am fost atât de îngrijorată! E totul în ordine?

El uu i-a răspuns.

– E timpul? a întrebat Sadie.

Nu ştiam despre ce vorbea. Apoi m-a văzut pe mine.

– Ella!

Vocea ei era caldă, dar foarte surprinsă.

– Ce faci aici?!

– Nu mai sunteți în siguranță aici! Voi toți trebuie să veniți cu mine imediat!

Sadie n-a răspuns, ci s-a uitat țintă la mine, de parcă n-ar fi înțeles.

– Pot să intru? am întrebat.

Ea s-a dat la o parte fără nici o tragere de inimă și m-a lăsat să intru. Spațiul igrasios și murdar era mai mic decât camera mea de acasă, nefiind suficient nici măcar pentru o persoană, cu atât mai puțin pentru cinci adulți plus un nou-născut, câți fuseseră în total cei care se adăpostiseră cândva acolo.

Un bărbat mai în vârstă, care probabil că era tatăl lui Saul, stătea ghemuit într-un colț. În toate acele luni de când o cunoscusem, Sadie îndura astfel de condiții îngrozitoare după ce pleca de lângă grilaj. Dar până acum nu realizasem cât de cumplite erau ele în realitate. Și totuși, exista viață acolo, în locul în care Sadie și ceilalți mâncau, dormeau și stăteau de vorbă. Am înțeles că în acel spațiu subpământean era o lume întreagă, cea în care trăia Sadie și despre nu știusem că exista.

– Ce faci aici? a întrebat Sadie.

– Am venit să vă scot pe toți din canalizare.

– Afară? s-a mirat Sadie.

Am văzut frica din ochii ei. O înțelesesem atunci când nu voise să plece și să-i părăsească pe ceilalți. Dar acum puteau să plece cu toții împreună. Ceilalți păreau la fel de îngroziți de idee. Locul acela, care mie mi se părea cea mai oribilă închisoare, devenise refugiul lor. Nu-mi trecuse prin minte până în acel moment că s-ar fi putut ca ei să nu vrea deloc să plece.

– Cum am putea face așa ceva? a întrebat Saul. Paweł a spus că dacă ieșim în stradă, o să fim împușcați imediat.

Lucrătorul care îi ascunsese acolo le spusese că viața în canalizare era singura lor șansă, iar ei îl crezuseră atâta timp! Paweł fusese salvatorul lor și îi protejase cu prețul vieții. De ce ar fi trebuit să aibă mai multă încredere în mine decât în ei? În afară de Sadie, nici unul dintre ei nu mă cunoștea deloc. Mi-am dres vocea.

– E adevărat că la suprafață situația e periculoasă, am spus. Dar lucrurile se schimbă, iar asta a făcut să nu mai fiți în siguranță aici, am început eu să le explic, căutând să mă exprim cât mai limpede. Știți că cineva a luat muniția. Persoana aceea le-a dat-o nemților și i-a alertat. Există șanse ca poliția să vină și să percheziționeze canalele în

orice moment, ca să vadă ce altceva mat e pe aici.

Sadie a pălit.

– Ți-em spus că o să vină nemții, i-a reproșat ea lui Saul cu glas strideut.

– Atunci, o să ne ascundem în altă parte! a ripostat el. Poate că în nișa în care citim.

Nu știam că mai aveau un al doilea refugiu.

– E prea mică pentru trei oameni, l-a contrazis Sadie.

– Nu-i nimic, o să găsim ait loc, a spus Saul, încercând s-o liniștească. Putem să mergem mai adânc în canalizare. Cu siguranță că o să mai găsim nișe în care să locuim.

Saul căuta cu disperare o altă soluție, ca să nu fie siliți să iasă la suprafață.

– Nu se poate, am intervenit eu. Știți, nemții au minat canalele, ca măsură defensivă. Dacă vă plimbați prin tuneluri, riscați să detonați minele.

Sadie a făcut ochii mari și mi-am dat seama că se apucase să calculeze în gând de câte ori mersese prin tuneluri fără să aibă habar de primejdia la care se expunea.

– O să ne descurcăm, a insistat Saul cu încăpățânare. Ne-am descurcat și înainte! a declarat el, iar

apoi s-a uitat la mine şi mi-a servit concluzia: Nu plecăm!

– Îmi pare rău, mai e şi altceva, i-em spus eu lui Sadie. Mama mea vitregă a găsit amuleta pe care mi-ai dat-o.

– Amuleta ta *chai*? a întrebat Saul făcând ochii mari şi întorcându-se spre Sadie. Ţi-am spus să n-o porţi!

– E vina mea! am sărit eu în apărarea lui Sadie.

– Nu, a fost vina mea, m-a contrazis ea făcând un pas apre mine, în timp ce Saul şi tatăl lul ne aruncau priviri pline de reproş.

Era ca şi când s-ar fi adeverit ceie mai rele avertismente şi premoniţii ale lui Saul despre prietenia dintre mine şi Sadie.

– I-am dat-o Ellei ca s-o păstreze în siguranţă, a explicat ea. N-ar fi trebuit să fac nieiodată aşa ceva.

– Iar en ar fi trebuit s-o ascund mai bine, am adăugat. Dar acum nu mai contează. Mama mea vitregă a găsit-o şi a înţeles că ajut nişte evrei. M-a dat afară din casă, aşa că trebuie să plec din Cracovia.

– O, Ella, îmi pare atât de rău! a exclamat Sadie pe un ton plin de remuşcări.

– Dacă plec, n-o să mai aveţi pe nimeni care să vă aducă alimente. Nu puteţi să rămâneţi aici, fiindcă s-ar putea să vină nemţii, şi uici nu

puteți merge mai adânc în tuneluri, din cauza minelor. Trebuie să plecați acum, împreună cu mine!

– Dar dacă se întoarce mama? Ei, am vrut să spun că întrebarea mea nu era legată de „dacă“, ci de „când“. Așadar, ce o să se întâmple atunci când sc întoarce mama? s-a corectat Sadie, încercând să exprime cât mai bine o anumită certitudine pe care n-o mai avea de multă vreme. Când se întoarce mama, trebuie să fiu aici!

Am simțit un bolovan în stomac. Minciuna pe care o născocisem acum câteva săptămâni doar în scopul de a u-o răni pe Sadie era exact ceea ce mă împiedica acum să-i salvez viața. Dacă Sadie credea că mama ei era în viață, n-avea să mai plece niciodată din canalizare. Mi-am dat seama că nu mai aveam încotro, așa că am spus:

– Sadie, în legătură cu mama ta…

– Ce-i? Ai aflat ceva? s-a repezit ea să mă întrebe, apoi a văzut expresia feței mele și s-a oprit, însă pe urmă mi-a mai pus o întrebare: Mama e bine?

Am știut că venise momentul adevărului.

– M-am dus la spitalul unde mama ta a dus copilul. Însă ea nu mai era acolo.

– Nu înțeleg.

– Mama ta s-a dus la spitalul unde intenţiona să lase copilul. Călugăriţele de la spital i-au dat un pat şi au îngrijit-o.

– Dar mama nu s-a dus acolo ca pacientă. S-a dus ca s-o ascundă pe sora mea.

– Ştiu, dar era bolnavă şi cu toţii şi-au dat seama că născuse. Făcuse febră şi o infecţie după naştere. Nemţii au descoperit că era acolo şi au venit după ea.

– A fost arestată?

Aş fi vrut s-o mint şi să-i spun că da. Ar fi fost îngrozitor să-i spun lui Sadie că mama ei fusese luată de nemţi, însă asta, cel puţin, i-ar fi dat o speranţă. Dar astfel i-aş mai fi spus încă o minciună.

– Cei de la spital nu i-au lăsat pe nemţi s-o ia. Ştiau că, odată căzută în mâinile lor, ea ar fi avut o soartă îngrozitoare, aşa că i-au dat un medicamcut şi au adormit-o fără dureri. Am făcut un pas şi mi-am petrecut braţele în jurul ei. Sadie, îmi pare rău! am spus, apoi am tăcut o clipă, am tras aer adânc în piept şi am rostit cuvintele fatale: Mama ta a murit.

– Nu… uu poate fi adevărat!

Chipul lui Sadie a devenit rigid. Ea nu voia să creadă. Deşi bănuise că mama ei nu mai era în viaţă încă din ziua în care plecase la spital, o parte

din ea tot mai sperase. Până în momentul de față.

– Spui așa numai ca să plec de aici!

– Ba nu. Ți-am spus adevărul.

Nu puteam adăuga nimic care să-i domolească durerea. Ochii i se căscaseră, măriți de groază, la fel și gura. M-am încordat în așteptarea țipătului pe care l-aș fi scos eu dacă aș fi fost în locul ei, atât de puternic, încât ar fi adunat toată lumea la gura de canal și astfel și-ar fi dat de gol refugiul de sub pământ. Dar Sadie părea să se jelească pe mutește și tremura, în schimb, din tot trupul. Ochii îi rămăseseră uscați, fără nici o lacrimă. Stăteam neputincioasă, încercând să găsesc cuvinte care să-i adu să puțină alinare.

Îu cele din urmă, ca s-a liniștit.

– Și sora mea?

– Călugărițele susțin că mama ta a venit la spital singură, fără copil. N-am reușit să aflu ce s-a întâmplat. La spital nu era nici urmă de sora ta.

– Probabil că s-a dus și ea, a spus Sadie cu voce gâtuită de durere.

Voiam s-o mângâi, dar nu știam cum. Ea și-a îndreptat spatele și s-a tras mai departe de mine.

– Ai fost la spital acum câteva săptămâni. În tot acest răstimp, ai știut că mama mea murise. Și nu mi-ai spus nimic.

– Da.

M-am gândit s-o mint din nou și să-i spun că de abia aflasem, dar nu mai puteam ascunde adevărul.

– Am vrut să te cruț, îmi pare rău.

– Credeam că ești prietena mea.

Ochii lui Sadie erau reci ca gheața. Saul a făcut un pas în față, și-a pus, protector, un braț pe umerii ei și a tras-o puțin mai departe. Dar Sadie s-a răsucit cu fața spre mine.

– Dacă m-ai mințit, de ce aș avea încredere acum ca să plec cu tine? a întrebat.

Am șovăit, luptând cu logica ei.

– Nu ți-am dezvăluit adevărul în privința mamei tale fiindcă m-am temut că, dacă îl aflai, n-aveai să mai supraviețuiești aici, sub pământ. Mi-am dat seama c-o subestimasem. Probabil că asta fusese cea mai mare greșeală a mea. Atunci am încercat să te salvez. Și încerc să te salvez și acum. M-am apropiat de ea și am luat-o de mână, privind-o drept în ochi. Sadie, îmi pare rău. N-ai decât să mă urăști cât vrei după ce ieșim de aici, dar nu lăsa greșeala mea să vă ucidă pe tine și pe oamenii aceștia buni, pe care îi iubești.

Eram sigură că ea avea să mă refuze. Nu știam ce aș fi făcut atunci. Soarta lor era pecetluită: arestați, sau morți acolo sub pământ. Iar dacă rămâneam în canalizare, aceeași soartă aș fi avut-o și eu. M-am

gândit la Krys și m-am întrebat unde era el. M-am mai întrebat și dacă fiecare dintre noi avea să mai afle vreodată ce s-a întâmplat cu celălalt.

Sadie nu răspundea. Am încercat din nou:

– Te rog. Știu că ești supărată, iar după ce ajungera sus, o să înțeleg dacă n-o să mai vrei să vorbești niciodată cu mine. Dar n-avem timp. Dacă vrei să scapi cu viață, trebuie să mă urmezi acum.

Atunci parcă ceva s-a frânt în ea.

– Foarte bine, a spus ea cu glas răspicat. De dragul lui Saul și al tatălui său, o să merg.

Vocea ei era rece și știam că n-avea să mă ierte niciodată pentru ce făcusem. Însă era gata să plece ca să-i salveze pe ceilalți.

Dar Saul, care o ținea încă de umeri pe Sadie, stătea nemișcat, neconvins. Am încercat să-l fac să înțeleagă.

– Știu că aici a fost refugiul vostru, locul în care v-ați simțit în siguranță. Dar acum uu mai sunteți feriți de pericole. Singura salvare e să fugiți de aici.

– Și de ce am avea încredere în tine? a întrebat el cu amărăciune în voce, făcându-se ecoul vorbelor lui Sadie.

– Pentru că n-ai altă opţiune! am răspuns eu cu brutalitate. Sunt singura voastră speranţă!

Saul s-a uitat la mine ca și când ar fi vrut să mă contrazică, dar nu putea.

– Dacă nu veniţi cu mine, o să muriţi cu toţii!

Sadie s-a întors spre el.

– Saul, Ella a venit aici ca să ne ajute.

Cu toate cele întâmplate, o parte din ea tot mai credea în mine.

– Nu putem avea încredere în ea. Nu putem avea încredere în nici unul dintre ei!

– Dar ai încredere îu mine, da? a întrebat Sadie cuprinzândui obrajii în palme.

Saul n-a răspuns la început. Apoi a înclinat din cap în semn că era de acord.

– Bine. Îţi spun că trebuie să plecăm. Te rog, Saul. Nu plec fără tine!

– Dar trebuia să ne căsătorim astăzi, a spus Saul.

– Să vă căsătoriţi! am exclamat, uimită.

Sadie a dat din cap în semn de confirmare.

– Saul m-a cerut de nevastă chiar noaptea trecută. Tocmai voiam să-ţi spun astăzi.

I-a luat mâinile lui Saul într-ale ei și l-a privit adânc în ochi.

– O să ne găsim baldachinul nupțial în altă parte, l-a asigurat ea, iar apoi și-a dus mâna la inimă și a declarat: Aici, înlăuntru, sunt deja măritată cu tine.

– Mâine puteți să vă căsătoriți în libertate, am sugerat eu.

Dar gândindn-mă la planul lung și dificil pe care îl avea Kara pentru fuga lor, m-am îndoit că spusele mele aveau să se adeverească.

Saul a dat din cap, de parcă s-ar mai fi înmuiat în privința mea, văzând, în cele din urmă, că le voiam binele tuturor.

– Dar...

El și-a luat privirea de la Sadie și și-a mutat-o la tatăl lui, care stătea în același loc, încăpățânat, refuzând să recunoască adevărul și să se clintească de acolo. Dacă nu-l putea convinge pe bătrân, nici unul dintre ei n-avea să plece, iar asta îi condamna pe toți trei la o moarte sigură.

Saul a lăsat mâna lui Sadie și s-a dus la tatăl lui.

– Te rog, tată. Știu că ne-ai adus aici pentru că ai fost convins că sub pământ aveam să fim în siguranță. Și așa a fost. Dar lucrurile se schimbă. N-ai putut să-l salvezi pe Micah, dar, dacă vii acum cu noi,

poți să mă salvezi pe mine. Te rog, dă-ne șansa asta!

Tatăl lui și-a ridicat privirea. Mi-am dat seama că se lupta cu frica de ororile de sus, de pe stradă. Sadie s-a apropiat de cei doi bărbați.

– Vă promit că fiului dumneavoastră n-o să i se întâmple nimic rău, a spus ea pe un ton solemn.

La început, m-am îndoit să el avea s-o creadă. Dar bătrânul i-a întins mâna și am văzut că între ei exista o anumită legătură. Sadie l-a ajutat să se ridice în picioare. Bătrânul a traversat încăperea și a desprius *mezuzah* de pe zid.

Am pornit cu toții prin tunel. Am băgat de seamă că Sadie a aruncat o privire peste umăr, parcă luându-și rămas-bun de la acel spațiu mic și oribil care fusese casa ei timp de mai multe luni și pe care acum îl părăsea pentru totdeauna. Apoi s-a întors spre mine.

– Cum? Vrean să spun, unde mergem? A aranjat Krys ceva pentru noi?

N-aș fi vrut să-i spun adevărul despre Krys. Îmi era teamă că, dacă ar fi știut că el n-avea să fie acolo, la ieșirea din lumea subterană, ca să ne aștepte și să ne călăuzească, ea ar fi decis să nu mai meargă deloc. Dar nu puteam s-o mint din nou.

– Krys a fost arestat, am spus eu în cele din urmă. L-au ridicat. S-a dns să încerce să intercepteze muniția și a fost prins.

Chipul ei a căpătat o expresie îngrozită.

– Arestat?!

Mă așteptam să fie cuprinsă de panică, dar ea a exclamat:

– O, Ella, trebuie să fii atât de îngrijorată! Trebuie să te duci să-l ajuți!

– Nu pot să fac nimic pentru el acum, am răspuns eu, sperând ca vocea să uu mi se frângă.

Stomacul mi s-a strâns din nou la gândul că Krys fusese arestat sau chiar mai rău de-atât. În acel moment, aș fi dat orice ca să-l ajut. Dar, după cum spusese și Kara, nu asta ar fi dorit Krys. Locul mcu era în canalizare, ca s-o salvez pe Sadie.

– El ar fi dorit, mai presus de orice, să vă salvez pe voi.

Detestam faptul că deja, instinctiv, alegeam să vorbesc despre el la timpul trecut, ca și cum deja ar fi murit.

– Dar, fără ajutorul lui, cum o să putem fugi? a întrebat Sadie, care părea să revină la îndoielile ce o frământaseră puțin mai înainte.

– Știu traseul care trebuie urmat odată ce ajungem la suprafață, am răspuns eu, ceea ce era parțial

adevărat. Kara, femeia de la cafenea, mi l-a dezvăluit. Tot ea mi-a promis și că o să ne dea o mână de ajutor. Așadar, pot să mă descurc și să vă conduc într-un loc în care să fim cu toții în siguranță.

M-am străduit să vorbesc pe un ton care să denote siguranță de sine. Trebuia doar ca, de una singură, să reușesc să-i scot pe toți trei din subteran. Apoi Kara avea să mă ajute să-i duc la Kryspinów. Eram în stare să mă descurc cu toate astea.

– Haideți!

Pășeam în tăcere prin tunel. Eu mergeam în frunte, Sadie venea după mine.

– Îmi pare rău pentru mama ta, am spus.

Probabil că nu era un lucru înțelept să aduc din nou vorba despre mama ei și s-o întristez tocmai la plecare. Dar simțeam nevoia să spun ceva.

– Cred că o parte din mine știa deja, fiindcă a trecut prea mult timp de la plecarea ei, a răspuns Sadie oftând.

În spatele ei, Saul își ajuta tatăl, care se mișca încet. Durase mai mult decât anticipasem ca să-l convingem pe bătrân și voiam să-i îndemn pe toți să se grăbească. Dar bătrânul era marcat de lunile petrecute în canalizare și abia mai mergea. M-am

concentrat pe drumul din fața noastră, încercând să uu mă gândesc la mine. Nu ştiam cum arătau minele și cum aş fi putut să le evit, așa că mi se părea că fiecare pas ar fi putut să fie ultimul.

Am ajuns la grilajul unde o cunoscusem pe Sadie, cel din apropiere de piața Dębniki. Nu ştiam cum am fi putut să ieşim cu toții fără să fim văzuți, chiar dacă era noapte. Mă rugam în gând să fi ajuns deja Kara, ca să ne ajute.

Parcă îl auzeam pe fratele meu, Maciej, spunându-mi zicalele lui privitoare la vremurile grele:

„Un picior în fața celuilalt!" și „Asta e tot ce poți face!"

Dintr-odată, s-a auzit un huruit. Mă gândeam că putea fi un raid aerian, dar zgomotul se auzea prea aproape și era prea intens.

Explodase o mină.

– Înainte, repede! am strigat.

Poate că mina explodase accidental. Aliații încă nu erau aproape de Cracovia. Cu siguranță că nemții încă uu detonaseră nimic. Dar a mai urmat încă o explozie și apoi încă una, fiindcă prima dintre ele declanșase un fel de reacție în lanț. Dar zgomotele nu veneau de sus, ci de sub pământ, de aproape, și erau înfricoșătoare.

A urmat altă explozie, care ne-a aruncat la pământ. Am stat neclintiţi câteva secunde. Nu puteam să mă mişc şi mi se părea că eram deja moartă. Ne-am ajutat unul pe altul să ne ridicăm în picioare şi să ne scuturăm de moloz. Plămânii mi se umpluseră de praf şi de resturi. Am tuşit şi am scuipat ca să le dau afară. Aerul era atât de îmbâcsit de praf, încât nici nu mai vedeam. Cineva m-a luat de mână şi m-a tras. Am recunoscut degetele delicate ale lui Sadie, căci acum ea preluase conducerea. Am continuat să mergem mai departe.

În spatele nostru s-a auzit alt zgomot puternic de prăbuşire, ca şi când zidurile ar fi început să cadă de jur împrejur. Sadie s-a împiedicat, cât pe ce să mă tragă şi pe mine jos, la pământ. Saul a încercat s-o ajute să se ridice, dar ea l-a respins, zicându-i:

– Ajută-l pe tatăl tău!

I-am împins pe cei doi bărbaţi în faţa noastră.

La capătul tunelului, vedeam puţină lumină din strada de deasupra grilajului. M-am gândit că s-ar fi putut să fie Krys. Preţ de o clipă, mi-am imaginat că nu fusese arestat şi că mă aştepta. Fireşte, asta era imposibil. M-am întors spre Sadie şi am spus:

– Am reuşit!

M-am gândit că acum aveam s-o văd pe Sadie mulţumită, dar nu era. În schimb, s-a uitat peste umărul meu şi ochii i s-au umplut de groază.

– Ella!

Tocmai îmi rostea numele, când un huruit asurzitor ne-a acoperit vocile. Zgomotul era diferit de astădată, nu provenea din explozia unei bombe, ci venca chiar din interiorul zidurilor. Exploziile slăbiseră pereţii tunelurilor şi aceştia începuseră să se prăbuşească în jurul nostru, cu încetinitorul, parcă. Betonul rotunjit se crăpa şi începea să facă implozie. În faţa uoastră, Saul a ezitat o clipă.

– Mergi! a strigat Sadie, îndemnându-l s-o ţină tot înainte.

El a luat-o la fugă împreună cu tatăl lui, pe care aproape că-l ducea pe sus. A mai privit-o încă o dată pe Sadie, prelung şi pentru ultima oară. Plafonul s-a prăbuşit şi am tras-o pe Sadie sub mine, acoperind capetele noastre cu braţele, ca să uu fim zdrobite. Bucăţi de beton, resturi şi praf plouau peste noi şi ue tăiau pielea.

Atunci când ne-am ridicat privirea, am văzut că tot drumul din faţa noastră era blocat de bolovani. Tunelul care servise cândva drept punte de legătură între mine şi Sadie

se prăbuşise. Saul, tatăl lui şi întreaga lume de dincolo de grilaj dispăruseră, lăsându-ne pe Sadie şi pe mine prinse în canalizare, singure.

CAPITOLUL 25

Ella

Mi-am șters molozul din ochi, încercând să mă orientez.

– Sadie! am strigat. Stătea întinsă pe jos, la câțiva metri de locul în care căzuse și nu se mișca. M-am târât repede până la ea. Ai pățit ceva?

Și-a atins stomacul.

– Doar o mlcă tăietură.

M-am apropiat ca să cercetez rana, dar ea mi-a dat mâna la o parte.

– Saul! a strigat ea ridicându-se în picioare. Uude e? Văzând zidul de bolovani care ne despărțea acum de el, a intrat în panică. Saul! a strigat ea mai tare.

– Șștt!

Chiar și acum, strigătele ei ar fi putut fi auzite din stradă. Ignorându-mă, Sadie a început să dea la o parte pietrele care căzuseră și ne despărțiseră de Saul și de tatăl lui.

– Trebuie să-l găsesc, a insistat ea. Trebuia să plecăm împreună! Trebuia să ue căsătorim! Nu pot să-l pierd și pe eli

Toată durerea și frustrarea care se acumulaseră înlăuntrul ei în acele câteva luni parcă clocoteau acum și dădean pe dinafară, în timp ce împingea bolovanii la o parte.

– Oprește-te! i-am strigat, apucându-i mâinile însângerate într-ale mele ca să i le potolesc. Nu poți să răzbați dincolo! Iar dacă mai tragi de pietre, dărâmi și restul tunelului peste noi!

Fața i-a încremenit. Credeam că după părinții și sora ei, nici o altă pierdere nu mai putea s-o doboare pe Sadie. Dar Saul era ultimul om pe care îl mai avea în afară de mine. El reprezeuta iubirea pe care de-abia o găsise. Gândul de a-l pierde era mai mult decât putea îndura.

– Eram atât de aproape, puteam să ieșim împreună! Iar acum s-a dus.

– Nu, a ajuns cu bine în partea cealaltă, împreună cu tatăl lui, am spus eu, sperând că era adevărat.

Sadie a aruncat o privire ueputincioasă de jur împrejur.

– Eu și Saul n-o să ne mai revedem niciodată, a spus ea, începând să plângă.

– Nu vorbi așa! O să ieșim de aici și o să-i găsim!

– Dar ei nu pot să ne aștepte pe stradă. Fără noi, de unde o să știe unde să meargă? Pot să fie prinși!

Chiar şi acum, când eram blocate aici şi vieţile noastre erau în pericol, Sadie se gândea la alţii.

– Saul o să se descurce. E puternic. Iar Kara o să-i conducă şi o să-i pună la adăpost. Tot ce trebuie să facem e să găsim o modalitate să ieşim de aici, ca să ne întâlnim apoi cu ei.

Încercam să vorbesc pe un ton ferm şi să fac ca lucrurile să pară mult mai simple decât erau de fapt.

– Cum să ieşim de aici?

Sadie cunoştea tunelurile de o mie de ori mai bine decât mine. Dar era prea copleşită ca să gândească limpede şi aştepta un răspuns de la mine.

– Cealaltă gură de canal, am spus. Cea care dă spre râu. Putem să ajungem acolo?

– Cred că da, dacă exploziile n-au distrus şi acel tunel. Dar e mult mai greu de mers pe acolo.

– Trebuie să încercăm, am răspuns eu, plină de hotărâre.

Sadie a privit lung la tunelul blocat, căci nu voia să pleca din locul în care îl văzuse pe Saul pentru ultima oară.

– Haide, trebuie să ne grăbim! am îndemnat-o eu, trăgând-o într-o parte.

Fără tragere de inimă, ea m-a condus în altă direcţie, păşind mai

încet de astă-dată. Deşi exploziile nu distruseseră complet tunelul în direcţia aceea, lăsaseră totuşi drumul în ruine. Înaintam încet, căci trebuia să ocolim craterele din pardoseală şi să ne urcăm pe grămezile de moloz.

– Exploziile! a spus Sadie în timp ce străbăteam tunelul. Ce s-a întâmplat?

– Câteva mine au explodat. Dar nu ştiu sigur de ce.

– Crezi că le-au aruncat în aer uamţii?

– Nu ştiu. Nu cred.

Chiar dacă nemţii bănuiau că se ascundeau oameni în tunel, părea puţin probabil să detoneze minele fără să verifice.

– Poate că unul dintre noi a călcat pe unde nu trebnia sau poate că minele au explodat din cauza greutăţii a patru oameni care mergeau prin canal, am spus eu. Nu ştim şi nu contează. Trebuie să găsim drumul ca să ieşim din canalizare şi să ajungem la ceilalţi.

Sadie a cotit în direcţia a ceea ca înainte de explozie fusese o potecă îngustă. Acum era blocată şi acoperită cu resturi de moloz şi de piatră de la zidurile prăbuşite.

– Pe aici ar fi trebuit să mergem, a spus ea, neliniştită. Numai că acum nu se mai poate.

Mă întrebam cu groază dacă eşuase şi ultimul nostru plan de scăpare.

– Acum ce facem? am întrebat.

Sadie s-a întors şi a pornit înapoi pe unde veniserăm. Apoi a privit de-a lungul peretelui.

– Conducta!

A arătat spre o deschizătură din zid, foarte eproape de pământ, dar atât de mică încât eu nici u-o observasem atunci când trecuserăm pe lângă ea prima dată.

– Nu sunt foarte sigură, dar cred că merge în paralel cu tunelul pe unda trebuia s-o luăm. O să trebuiască să ne târâm pe burtă ca să trecem, mi-a explicat Sadie.

M-am lăset pe vine ca să privesc prin deschizătură, care era o conductă orizontală, lungă.

– Este imposibil!

Diametrul conductei nu era mai mare de şaizeci de centimetri. Sadie uu putea vorbi serius atunci când spusese că trebuia să ne târâm prin ea.

– Nu e imposibil. Toată familia mea a trebuit să treacă prin conducta asta atunci când am venit în canalizare. Chiar şi mama, deşi era însărcinată. Ai încredere în mine. Intru eu prima şi te trag şi pe tine.

Am îngenuncheat și m-am întrebat dacă nu cumva conducta fusese și ea compromisă de exploziile din tunel. Dar era făcută din fontă, nu din piatră, așa că rămăsese intactă. Atunci când am privit în bezna de acolo și în spațiul închis, m-am dat înapoi și mi s-a strâns stomacul.

– Ce-i? a întrebat Sadie, observând reacția mea.

– Nimic, am răspuns eu, clătinând din cap. Numai că mi-e teamă de spațiile închise... de fapt, sunt chiar îngrozită.

Chiar în timp ce le rosteam, cuvintele astea sunan prostește.

– Te ajnt eu, a spus Sadie, luând o funie de pe jos. Leagă-ți asta în jurul taliei. După ce ajung îu partea cealaltă, te trag prin conductă.

Sadie făcea ca totul să pară foarte simplu. Conductele erau cel mai mare coșmar al meu, dar pentru ea deveniseră o a doua natură.

– Ai încredere în mine, a insistat ea.

Sadie avusese atâta timp încredere în mine, încât acum era rândul meu să mă încred în ea. Înainte să pot protesta, s-a întins pe jos și a început apni să se târască prin tunel, ținând uu capăt al frânghiei. Câteva minute mai târziu, vocea ei a răsunat în cenductă:

– Am ajuns! Vino!

Era rândul meu. Stăteam neclintită, incapabilă să mă mişc.

– Ella! a strigat Sadie. Haide, vino!

A tras de frânghie. Nu exista altă cale de ieşire. Am inspirat adânc, iar apoi m-am intins pe jos şi m-am împins in conductă. În clipa in care pereţii strâmţi mi-au atins trupul, n-am mai putut să respir. Conducta era umedă şi mirosea ciudat a metal, ca sângele. Am auzit în minte vocea Anei Lucia, care mă tachina şi îmi spunea că o să dau greş şi aici, aşa cum făcusem întotdeauna în viaţă. Mi-a inţepenit spinarea. Dar nu voiam s-o las pe Ana Lucia să câştige. Trebuia să reuşesc, pentru Sadie şi pentru mine însămi.

Am inhalat, trăgând cât mai mult aer în piept în spaţiul strâmt. Apoi am împins din picioare. Nu puteam să mă mişc. Rămăsesem blocată şi aveam să mor acolo. Preţ de o secundă, pereţii s-au strâns şi credeam că urma să leşin. Atunci am împins din nou. În acelaşi timp, Sadie a tras mai tare de frânghie şi am alunecat înainte câţiva centimetri. Am repetat mişcarea poate de douăzeci, de treizeci de ori. Eu împingeam, ea trăgea de frânghie şi înaintam chinuitor de încet. Pielea îmi ardea frecându-se de peretele aspru. Mă dureau muşchii şi voiam

să renunț. Dar Sadie mă încuraja, iar vocea ei mă chema întruna:

– Poți să faci asta! Te asigur că o să ieșim de aici!

În spațiul întunecat al tunelului, l-am văzut pe Krys și mi-am imaginat cum mă îndemna să merg înainte. Indiferent de ce s-ar fi întâmplat, voiam să fie mândru de mine și să știe că nu renunțasem.

Vocea lui Sadie se auzea tot mai aproape și în cele din urmă am zărit o geană de lumină. Aproape că ajunsesem. Am împins cu putere, m-am strâns și mai mult și am ieșit din tunel, căzând pe jos, în genunchi. Sadie se uita la mine în timp ce mă ridica.

– Ești murdară, a spus ea. Acum arăți la fel ca mine.

Am izbucnit amândouă în râs. Dar nu era timp peutru umor.

– Haide! a spus Sadie și m-a tras mai departe pe drumul pe care trebuia să mergem.

Tunelul era acum mai mare și nu trebuia să mă aplec decât foarte puțin. Sadie se mișca puțin mai încet acum și respira anevoie. Voiam s-o îndemn să mergem mai repede. Trebuia să ajungem afară înainte să se lumineze de ziuă. Kara își indeplinise în mod sigur promisiunea și îi salvase deja pe Saul și pe tatăl lui, dacă reușiseră să iasă.

Dar nu ştiam dacă ca cunoştea cealaltă gură de canal şi dacă, ştiind de existenţa ei, avea să ne aştepte acolo. Îmi era teamă să nu cumva să plece fără noi.

Tunelul urca. Ne apropiam tot mai mult de stradă, mi-am zis, lăsând speranţa să mi se furişeze in suflet. Am cotit după un colţ şi am pătruns intr-o încăpere în care se afla un rezervor adânc, plin cu apă, cam de patru metri lăţime şi cu o cornişă înaltă în partea cealaltă.

– Trebuie să traversăm asta ca să ajungem la grilaj? am întrebat, fără să vreau să cred.

Sadie a dat din cap în semn că da. Zidul din partea cealaltă era de piatră netedă şi trebuia să ajungem la cel puţin doi metri înălţime. Mă miram cum de reuşise Sadie să facă singură asemcuea acrobaţii, şi încă de atâtea ori.

– Dar n-a trebult să fac niciodată aşa, a spus ea, arătând spre rezervor. De regulă, e gol, nu e plin cu apă. Probabil că exploziile au distrus unul dintre stăvilare.

Se auzea un vâjâit zgomotos, în timp ce apa curgca cu mare viteză în încăpere dintr-o sursă nevăzută. În câteva minute, rezervorul avea să fie plin.

– Trebuie să înotăm, am spus. Haide!

M-am așezat pe marginea rezervorului și mi-am scos pantofii, pregătiudu-mă să intru. Dar Sadie n-a venit lângă mine și vedeam din privirea ei că ceva nu era în regulă.

– Ce-i? am întrebat.

– Nu știu să înot, a mărturisit ea.

Mi-am amintit că îmi povestise cândva cum ea și mama ei aproape că se înecaseră atunci când se inundase canalizarea, și cum apele luaseră viața tatălui ei. Vedeam că acum retrăia spaimele care o paralizau. Nu numai că nu știa să înoate, dar era îngrozită de apă, exact așa cum eram eu de spațiul închis al conductei.

– Există și ait drum? am întrebat, deși știam răspunsul.

A dat din cap în semn că nu. În ochii ei se citea panica.

– Atunci, trebuie să traversăm cumva.

Dar cum? Mă uitam în jur, disperată. Apoi mi-am amintit de frânghia pe care o folosise ea ca să mă tragă prin conductă. Am alergat înapoi în tunel, am luat-o și m-am întors repede la Sadie.

– Haide, te trag eu! Am spus, gândindu-mă la faptul că frânghia, care fusese salvarea mea în conducta îngustă, era acum salvarea ei. Eu o să înot, iar tu doar trebuie să te ții!

– Dar..., a început Sadie.

– Trebuie să treversăm, am insistat eu.

– Nu sunt în stare acum.

– N-avem de ales, am spus eu pe un ton ferm, dacă vrei să mai ajungi la Saul! O să te ajut.

Am luat frânghia şi i-am legat un capăt de mine, iar pe celălalt l-am legat în jurul taliei ei, astfel incât eram cam la un metru depărtare una de alta. Atunci am observat petele de sânge de pe rochia ei, care era sfâşiată.

– Eşti rănită?

Teama mea a crescut.

– E numai o tăietură de când a explodat mina şi am căzut. Mersul prin tunel a agravat-o. Sunt bine.

În vocea ei era o anumită incordare, fapt care m-a făcut să mă întreb dacă spunea adevărul. Am intrat în apa rece ca gheaţa, iar pe urmă am îndemnat-o să vină după mine. Sadie a pus un picior în apă şi apoi s-a retras.

– Poţi s-o faci, am insistat eu.

În cele din urmă, a intrat în apă cu multă reticenţă. Pe chip i se citea panica. A început să dea din mâini.

– Relaxează-te!

Am întins mâinile şi am tras-o spre mine. Eram o înotătoare bună. În vremuri mai bune, îmi petrecusem vacanţa de vară la cabana noastră de pe lacul Morskie

Oko din munții Tatra și, împreună cu frații mei, învățasem repede să înot în apa nemiloasă.

Am început să traversez rezervorul, trăgând-o pe Sadie. Încerca să înoate, dar mișcările ei erau stângace și ineficiente. Am încercat s-o trag. Ar fi trebuit să fie mai ușoară în apă, dar era grea ca un bolovan. Frânghia cu care eram legate mă trăgea de talie. Am dat mai puternic din picioare și am înaintat. Nu știam cum aveam să ne urcăm pe cornișă după ce terminam traversarea. Dar mai întâi trebuia să traversăm. Sadie devenea din ce în ce mai grea și, la un moment dat, m-am gândit că se împotrivea. Am privit în urmă și am văzut că ea nu se mai mișca. Stătea neclintită pe apă, ca și când ar fi fost epuizată sau ar fi renunțat pur și simplu. Eram din ce în ce mai frustrată.– Trebuie să mai încerci! am spus.

Apoi am observat ceva roșu în apă. Sânge, mi-am dat eu seama. Am tras-o mai aproape și am ridicat-o la suprafață ca să-i examinez rana de la stomac.

– Nu e nimic, a spus Sadie, dar era albă ca varul la față.

Am tras de rochie acolo unde se rupsese și am fost îngrozită când am văzut că rana despre care spunea că nu era mare lucru se dovedea a fi o

împunsătură adâncă de câțiva centimetri, cu o bucată de piatră îngropată în ea. Sângele se revărsa acum din rană și înroșea apa din jurul nostru. Pietricele erau înfipte adânc în carne, iar dacă le scoteam i-aș fi făcut și mai mult rău lui Sadie. Tăietura era scăldată în apă murdară și avea să se infecteze în mod sigur.

– Stai așa, am spus, trecându-mi brațul în jurul taliei ei ca s-o țin mai aproape.

Am început să înot din nou, cu un singur braț. Am mai parcurs câțiva metri și m-am apropiat de marginea rezervorului. În acel moment, Sadie mi-a alunecat de sub braț. A început să se scufunde, iar greutatea ei atârnată de frânghie mă trăgea și pe mine în jos. Am inspirat adânc, iar apoi am coborât în adânc, căutând. Apa era prea murdară și nu vedeam nimic, așa că am încercat s-o găsesc pe pipăite. Mâinile mi se strângeau fără să apuce nimic. M-am întins din nou și am prins, în sfârșit, o bucată de rochie. Apoi mi-am folosit toată forța ca s-o trag la suprafață.

– Trebuie să încetezi să mă mai cari, mi-a șoptit Sadie gâfâind.

– Ba nu! Te scot de aici!

– Pleacă acum, cât mai poți!

– Ți-am spus, nu te las aici!

Apa creștea rapid. În momentul în care avea să treacă de cornișă și să

umple tunelul din celălalt capăt, calea noastră de scăpare avea să se închidă. Fiecare secundă în care mai zăboveam acolo mărea probabilitatea să nu mai ieşim deloc. Dar cât timp Sadie era încă în viaţă, exista o speranţă pentru amândouă. N-aş fi părăsit-o niciodată.

Am ajuns la celălalt capăt al rezervorului. M-am uitat în sus, şovăind. Chiar dacă apa creştea şi ne ridica, cornişa tot era la un metru deasupra noastră. Eu puteam să urc, dar Sadie n-avea să reuşească. Trebuia s-o ridic. Am făcut o pauză ca să-mi adun puterile, în timp ce Sadie atârna moale în braţele mele. Avea ochii închişi şi respiraţia scurtă.

– Saul..., a spus ea cu jale. A privit în depărtare, ca şi când l-ar fi văzut. Oare avea halucinaţii? Până la urmă, el chiar m-a iubit cu adevărat, a adăugat ea.

– Te iubeşte, încă te iubeşte, te aşteaptă! Trebuie doar să escaladăm zidul!

– Să-i spui…

Atunci mi-am dat seama că era pe moarte. Rana ei era foarte gravă. Pierduse prea mult sânge. Mi s-a strâns inima.

– Sadie, nu! O să ieşim de aici, o să-l găseşti pe Saul şi o să-i spui chiar tu! am insistat eu.

N-a răspuns și vedeam cum ultîmele fărâme de energie se scurgeau din trupul ei, împreună cu sângele care se amesteca mereu cu apa.

– Ți-am spus că o să ieșim de aici, Sadie!

– Trebuie să mergi mai departe pentru noi amândouă!

– Nu! m-am opus eu, știind că pentru mine așa ceva n-avea să însemne nici pe departe o viață împlinită. O să te măriți cu Saul. Ori o să mergi la Paris cu mine. Eu o să pictez, iar tu o să studiezi medicina și o să ducem o viață minunată, am enumerat eu, vorbind repede, aproape fără să respir, cuvintele năvălind dinlăuntrul meu într-un murmur fără sens. Nu se poate să mă părăsești! Trebuie să fii puternică! Îmi ești datoare măcar cu atât!

Dar Sadie a clătinat din cap în semn de abandon. Nu mai avea putere să lupte.

– Nu pot...

Sadie n-avea să supraviețuiască. Acela era sfârșitul pentru noi. Mi se frângea inima.

– Trebuie să-mi dai drumul, a spus ea aproape în șoaptă.

A întins mâna și, cu ultimele puteri, a dezlegat frânghia care ne legase împreună. Apoi a încercat să

se depărteze de mine, dar am ținut-o strâns. Mi-am ridicat privirea spre cornișă. Apa crescuse și ne apropiase ceva mai mult de ea. Am luat-o pe Sadie și, cu un efort suprem, am ridicat-o deasupra capului. S-a apropiat de cornișă, apoi a alunecat din brațele mele și a căzut din nou în apă, trăgându-ne aproape pe amândouă la fund. Am prins-o din nou și am ridicat-o. De astă-dată am reușit s-o pun pe marginca cornișei, unde a rămas nemișcată preț de câteva secunde. Apoi s-a rostogolit pe o parte și mi-a întins o mână, încercând, cu ultimele puteri, să mă ajute să ies din apă.

– Vezi, ți-am promis că te scot de aici, am spus eu.

Dar vorbisem prea devreme. Din spatele meu s-a auzit o pârâitură și m-am întors exact la timp ca să văd cum zidul din partea cealaltă a rezervorului, slăbit de explozii, se prăbușea. Un val uriaș venea mugind spre noi, prea mare și prea puternic ca să poată fi oprit. Forța lui m-a izbit de zid, ne-a înhățat pe amândouă și am fost înghițite de întuneric.

CAPITOLUL 26

Am urcat pe malurile Vistulei înainte de ivirea zorilor.

În timp ce mă căţăram ca să ies din canal, am întins mâna la spate, căutând mâna care ar fi trebuit să fie acolo, în mâna mea, dar nu era. Acum stăteam singură sub bolta nesfârşită a cerului plin de stele. Speram să mă aştepte cineva, Kara sau poate Saul. Dar malul râului era pustiu. Ceilalţi ne părăsiseră, crezând că am murit.

„O să reuşim!“ auzeam vocea ei.

O promisiune încălcată.

După ce apele furioase s-au izbit de zidul rezervorului, m-am scufundat în întuneric şi am început s-o caut pe pipăite, preţ de câteva minute, la suprafaţa apei. Dar n-am dat de ea. Atunci când am reuşit în sfârşit s-o găsesc şi s-o trag pe cornişă, lângă mine, era prea târziu. Apa îi umpluse plămânii. Avea şi o rană mare la cap, acolo unde curentul furios o izbise de zidul de beton al rezervorului. Sângele ţâşnea din rana aceea, imposibil de oprit.

– Putem să reuşim, am încurajat-o, încercând zadarnic s-o ridic în picioare. O să mergem la Paris ca să pictăm şi să studiem medicina!

Îi aminteam de visul nostru, încercând s-o fac să-şi dorească să trăiască şi să şi-l împlinească. Dar nu putea să meargă şi şi-a folosit puţinele puteri ca să mă împingă la o parte. Apoi, cu mare greutate, a dus mâna la buzunar şi am fost surprinsă să văd că îmi întindea două obiecte, nu unul.

– Ia-l, a gâfâit ea. Spune-i...

M-am aplecat mai aproape, ca să primesc mesajul pe care ea dorea să-l transmit. Dar atunci a închis ochii şi cuvintele n-au mai fost rostite. Mi-am pus mâna pe umărul ei şi am scuturat-o încetişor, ca s-o readuc la viaţă, dar n-a reacţionat.

– Nu! am strigat eu în clipa în care am înţeles pe deplin ce se întâmpla. Era pe moarte. Prietena mea, cea care îmi dăduse totul, n-avea să supravieţuiască. Mi-am lăsat capul în jos, alături de al ei, iar lacrimile mi s-au scurs pe obrajii ei. Respiraţia i se încetinise.

Atunci când pieptul ei nu s-a mai ridicat şi nici n-a mai coborât, am continuat s-o ţin în braţe preţ de câteva secunde. Voiam s-o iau cu mine. Ştiam că nu puteam s-o car în sus, pe cornişă, ca s-o scot din încăpere, fiindcă m-aş fi înecat şi eu. Dar tot o ţineam în braţe, dându-i la o parte buclele ude de pe chipul frumos. Inima se tânguia în mine.

Juraserăm să părăsim canalul împreună. Cum puteam s-o abandonez acum?

Am sărutat-o pe obraz, iar sarea lacrimilor mele s-a amestecat cu apa aceea murdară și amară. Ea merita o înmormântare după datină, într-un cimitir acoperit de flori. Bineînțeles, asta era imposibil. Totuși nu voiam s-o las acolo, ca s-o găsească nemții. Am făcut un efort, i-am ridicat trupul și l-am împins de pe cornișă, redându-l apei. Chipul ei, împăcat și calm, a zăbovit o secundă la suprafață, după care a alunecat sub ape și a dispărut, întrucât canalul îl revendicea.

Am început să urc pe drumul spre libertate.

Odată ajunsă pe malul râului, am rămas nemișcată, încercând să-mi trag sufletul. O sirenă de ceață a sunat prelung de pe o ambarcațiune care nu se vedea, din josul râului. Rănile mele urlau de durere și nu știam cum aveam să merg mai departe, cu atât mai puțin, de una singură.

Și chiar atunci am văzut un chip cunoscut apărând la orizont. Inima mi-a tresăltat de bucurie. Nu-mi imaginasem că mai era încă în viață sau că avea să mă aștepte. Atunci când m-a zărit, a luat-o la fugă spre mine, cu chipul fericit și ușurat.

Iar când s-a apropiat și și-a dat seama că eram singură, un nor i-a umbrit privirea.

– Unde-i ea?

– Îmi pare rău, am spus, ezitând să-i dau vestea care în mod sigur avea să-l doboare. A fost o inundație. Ea m-a salvat pe mine, dar n-a supraviețuit.

Ochii lui erau pustiiți de durere.

– Am făcut tot ce am putut, am adăugat eu.

– Știu.

În vocea lui era o notă de resemnare. Nu dădea vina pe mine. Era prea mult să spere că aveam să scăpăm cu toții. Dar lovitura era dureroasă și vedeam în ochii lui întristați cât de mult o iubise.

– Îmi pare rău, am repetat. Ea m-a salvat pe mine, numai că acum eu sunt aici, iar ea nu e.

– Nu-i vina ta, a spus el privind în depărtare și clipind ca să-și alunge lacrimile. Ai făcut tot ce ai putut. Știi, te-a iubit mult. Ar fi bucuroasă să știe că ai supraviețuit.

– Da, dar nu e aici! am exclamat, iar durerea a izbucnit din mine.

M-a tras mai aproape și m-a lăsat să plâng cu fața lipită de cămașa lui, fără să-i pese de apa murdară care o îmbiba.

– Trebuie să mergem, a spus el cu blândețe, o clipă mai târziu.

– Nu!

Ştiam că avea dreptate, dar nu eram gata s-o părăsesc. M-am întors din nou spre intrare. Ar fi trebuit să plecăm împreună.

– Nu putem să stăm aici, a spus el cu hotărâre. Ea ar fi vrut să faci orice ca să trăieşti. Ştii şi tu asta, nu?

N-am răspuns.

– Nu lăsa ca moartea ei să fi fost în zadar, m-a conjurat el.

M-a tras în sus pe malul râului. Îmi venea greu să păşesc, gândul c-o părăseam era prea mult de îndurat. Dar se dusese. Iar dacă rămâneam acolo, u-o aduceam înapoi. L-am lăsat să mă tragă de pe malul expus al râului spre un loc mai ferit, dar fiecare pas mi se părea o trădare a prietenei pe care o părăseam acolo.

Atunci când ne-am apropiat de stradă, am privit în sus, la tapiseria de stele de pe cerul nopţii. Parcă erau albastre şi parcă era câte una pentru fiecare suflet eliberat. Am văzut-o şi pe ea în stelele de deasupra şi am ştiut că era important să merg înainte peutru amândouă. Acum vedeam constelaţiile pe care le văzuserăm împreună în noaptea aceea, care păreau să mă salute, călăuzindu-mă către casă.

Când am ajuns la capătul podului, am mai privit o dată peste umăr.

Cracovia, singurul oraş pe care îl cunoscusem, era învăluit în întuneric, cu excepţia cerului, care ardea cu o lumină trandafirie la orizont, spre răsărit. Războiul continua, oraşul meu natal era ocupat, iar eu îl părăseam. M-am simţit şi mai vinovată.

Nu, nu-l abandonam, m-am corectat eu. Plecam de aici, dar aveam să găsesc o cale să lupt şi să-i cinstesc amintirea.

– Eşti gata? m-a întrebat el.

– Da, am răspuns eu, punându-mi mâna într-a lui. Degetele noastre s-au împletit strâns şi am făcut împreună primul pas spre libertate.

EPILOG

Cracovia, Polonia
Iunie 2016

Femeia pe care o văd în fața mea nu e deloc cea pe care o așteptam.

Mă apropii de masa ei și o studiez, căci ea încă nu m-a văzut. Deși trebuie să aibă peste nouăzeci de ani, pielea ei netedă și ținuta perfectă o fac să pară mult mai tânără. Nu s-a lăsat învinsă de moda părului scurt și de bătrânețe, așa, ca mine, ci își poartă buclele albe într-un coc lejer, care îi scoate în evidență pomeții și celelalte trăsături ferme. Într-un cuvânt, are o atitudine regală.

Totuși, atunci când mă apropii, descopăr ceva diferit față de ce mă așteptam să văd. Ceva cunoscut. Probabil că asta mi se întâmplă din pricina anticipării, îmi spun eu, a căntărilor și a așteptării. Momentul la care visasem atât de mult timp a sosit, în sfârșit. Am inspirat adânc și m-am încordat.

– Ella Stepanek?

Nu răspunde, dar clipește o dată. Ploaia, care s-a oprit la fel de repede cum a pornit, i-a alungat pe alți clienți de pe terasă, făcându-i să intre în local. Dar femeia stă netulburată. Ochii ei căprui se ațintesc spre mine, nedumeriți.

– Vă cunosc?

– Nu ne-am întâlnit niciodată, răspund eu pe un ton blând. Dar ați cunoscut-o pe sora mea, Sadie. Eu sunt Lucy Gault.

Folosesc uumele de familie care aparținuse cândva părinților și surorii mele, pe care nu-i cunoscusem. Bătrâna mă privește țintă, ca și când ar fi văzut o fantomă.

– Dar cum se poate?! Încearcă să se ridice, însă genunchii o trădează și se agață atât de tare de marginea mesei, încât ceaiul se revarsă din ceașcă și lasă o pată bleumarin pe fața de masă. Nu se poate! Am fost siguri că ai murit!

Clatin din cap și simt un nod în gât, ca întotdeauna când mă gândesc la improbabilitatea supraviețuirii mele. După toate probabilitățile, n-ar fi trebuit să trăiesc. M-am născut într-un canal, ascunsă din calea namților care doreau să elimine următoarea generație de evrei și îi ucideau fără milă. Am văzut sute de mii de copii care nu supraviețuiseră.

Ar fi trebuit să fiu unul dintre ei. Dar cumva, la vârsta de șaptezeci de ani, sunt tot aici.

– Cum?! întreabă bătrâna.

Ezit, căutând o modalitate corectă să-i explic. Deși mi-am imaginat de sute de ori momentul ăsta și am încercat să mă pregătesc pentru el, nu-mi găsesc cuvintele și nu știu de unde să încep.

– Pot să mă așez lângă dumneavoastră?

– Te rog! mă invită, făcând un gest spre scaunul de lângă ea.

Mă așez și mă întorc spre ceașca de cafea din fața mea.

– Poate părea ciudat, dar m-am născut într-un canal. Cunoașteți partea asta, nu-i așa? Și faptul că mama m-a scos pe furiș din canal?

Ella dă din cap în semn că da.

– Mama dumitale a încercat să te ducă la un spital catolic, despre care credea că adăpostea copii evrei.

– Da, dar pe drum un preot a văzut-o pe mama pe stradă în starea jalnică în care se afla și a avertizat-o că nou-născutul nu era în siguranță la spital. El a ascuns copilul și apoi a dus-o pe mama la spital, ca să primească îngrijiri. Atunci când nemții au venit după ea la spital, mama nu mai avea copilul. Eu am fost salvată și mai târziu adoptată de un cuplu polonez. Părinții mei

adoptivi, Jerzy şi Anna, erau oameni minunaţi şi am avut o viaţă bună. Pe când eu aveam cinci ani, au decis să emigreze în America şi am avut o copilărie fericită la Chicago. După ce am mai crescut, mi-au spus puţinul pc care îl ştiau despre trecutul meu. Iar restul l-am aflat de la Paweł.

– Lucrătorul de la canalizare? întreabă Ella, uluită. Dar a fost arestat pentru că îi ajuta pe evrei! Am presupus că a murit în închisoare.

– A fost închis, dar a reuşit să iasă şi s-a întors la familia lni.

– Paweł a scăpat! exclamă Ella, cu ochii plini de lacrimi. N-am ştint.

– Dnpă ce a fost eliberat, Paweł s-a întors în canalizare ca să-i vadă pe Sadie şi pc ceilalţi şi să-i ajute. Dar ei nu mai erau acolo. La început, el a crezut că fuseseră prinşi. Apoi a înţeles că fugisesă din canal, sau cel puţin încercaseră. Nu ştia unde se duseseră şi dacă scăpaseră cu viaţă. Dar ştia că mama mea născuse şi plecase din canalizare ca să ascundă copilul.

Fac o pauză atunci când se apropie chelnerul şi toarnă cafeaua. După ce aceste pleacă, încep să vorbesc din nou:

– Paweł fusese cel care îi povestise mamei despre spital. Aşa că s-a dus

acolo ca s-o caute. A aflat că ea venise la spital, dar fără copil. A mai făcut ceva cercetări și l-a găsit pe preotul care mă salvase și de la el a aflat unde fusesem plasată. După ce am mai crescut, am corespondat cu Paweł ani de zile. Mi-a vorbit despre familia mea. Dar erau atât de multe întrebări la care nu putea să răspundă! Așa că am venit să aflu mai mult despre ei, sau, cel puțin, despre sora mea. Aș fi vrut s-o cunosc.

Asta era ceea ce îmi doream, să găsesc ultima legătură cu sora pe care n-o cunoscusem și să aud, cât încă mai puteam, povestirile care i-ar fi readus imaginea în viață. De aceea făcusem un drum atât de lung. Toată familia mea fusese ucisă, înainte să fiu destul de mare ca să-i cunosc pe cei care o alcătuiau. Am avut o viață bună, un soț iubitor și doi copii, iar acum, și nepoți. Dar piesa asta de puzzle a lipsit întotdeauna, a fost un gol în trecutul meu. Am vrut să-i cunosc pe oamenii pe care îi pierdusem.

Pun buchetul de flori pe masă.

– Pentru dumneavoastră!

Ella nu ia florile, ci le privește lung preț de câteva secunde.

– Mama avea dreptate, șoptește ea ca pentru sine.

– Poftim?

– Spunea că o să fie din nou flori într-o zi.

Mă simt derutată de cuvintele ei și mă întreb dacă uu cumva surpriza întâlnirii cu mine a fost prea mult pentru ea. Strânge din buze ca și când ar fi vrut să mai spună ceva, dar nu poate.

– Și cum ai aflat de mine?

Din câte văd, are mal multe întrebări decât răspunsuri.

– Prin Saul, răspund eu.

– Saul?!

Ella zâmbește și repetă numele cunoscut, iar ridurile diu jurul gurii i se adâncesc. Ochii îi sclipesc.

– Saul e încă în viață?

– Da, e văduv, trăiește în California, are mulți copii și nepoți. Dar u-a uitat-o niciodată pe Sadie.

– Deci a reușit până la urmă, spune bătrâna, scuturată de un fior, de parcă ar vorbi mai mult cu ea însăși decât cu mine.

– Înainte să moară, Paweł mi-a povestit despre cealaltă familie, Rosenberg, care locuise în canalizare, îi explic eu. Câțiva ani mai târziu, am reușit să-l găsesc pe Saul. Mi-a dat multe răspunsuri în legătură cu ceea ce voiam să știu despre familia mea. Se despărțise de Sadie când fugiseră din canalizare și nu mai reușise să afle ce sc întâmplase cu ea. Dar mi-a povestit

că Sadie avusese o prietenă, o tânără poloneză curajoasă, Ella Stepanek, care îi ajutase să fugă. Am început să fac cercetări, încercând s-o găsesc pe această femeie care o ajutase pe sora mea. Ani de zile am dat mereu de drumuri înfundate, dar, după prăbușirea comunismului, am avut acces la arhivele din Polonia și am aflat că existase o tânără pe nume Ella Stepanek, care luptase în Revolta din Varșovia. M-am gândit că ați putea fi dumneavoastră.

Ea clipește din ochi, fără să răspundă.

– Așa că am venit să vă caut.

Dar ceva nu e în regulă, îmi spun cu în timp ce îi studiez trăsăturile. Mă uit la forma cunoscută a ochilor ei și ceva se mișcă înlăuntrul meu. Știu că n-am găsit-o pe femeia pe care o căutam.

– Numai că nu sunteți Ella Stepanek, nu-i așa?

Nu răspunde. Pielea ei fină, ca de porțelan, pălește și mai mult.

– Cel puțin, n-ați fost întotdeauna.

Mâna care i se odihnește pe marginea mesei începe să-i tremure din nou.

– Nu, spune ca în șoaptă, n-am fost.

Adevărul se rostogolește peste mine ca un val, amenințând să mă îngroape dedesubt. Cuvintele sunt

atât de ireale, încât nu îndrăznesc să le rostesc.

– Atunci presupun..., rostesc eu răspieat, ...că ești Sadie.

– Da. Întinde mâna și îmi atinge obrazul cu degete tremurătoare. O, surioara mea...

Apoi, fără avertisment, femeia pe care am cunoscut-o cu numai câteva minute mai înainte, îmi cade în brațe. O îmbrățișez și mintea îmi lucrează febril. Am venit aici să caut răspunsuri despre sora mea. Dar am găsit-o chiar pe ea.

Câteva secunde mai târziu, ne desprindem din îmbrățișare. Mă uit la ea și realitatea mă copleșește: Sadie, sora mea, e în viață. Se agață de brațul meu ca de un colac de salvare, nu vrea să-mi dea drumul.

– Dar cum se poate? întreb eu. În toți acești ani am crezut că ai murit în canal!

Firește, căutasem prin toate arhivele posibile mențiuni despre sora mea, Sadie Gault. Dar după o consemnare în registrul ghetoului, care spunea că fusese internată acolo, urma se pierduse. Știam de la Paweł și de la Saul că fugise în canalizare împreună cu părinții noștri, că tata și mama muriseră amândoi. Așa că presupusesem că și Sadie pierise.

– După ce te-ai născut, lucrurile au devenit dificile, începe Sadie să povestească. Nu puteam ține acolo un nou-născut care ne-ar fi dat de gol cu țipetele lui. Așa că mama te-a luat ca să găsească un loc sigur în care să te ascundă. M-a lăsat cu familia Rosenberg, cu Saul și ai lui.

Îmi dau seama cât de cumplit trebuie să fi fost pentru Sadie să fie părăsită. Ar fi putut să mă urască pentru asta.

– Mama nu s-a mai întors. A murit în spital.

Ochii mi se umplu de lacrimi. Deși o jelisem toată viața, acum, când mă gândesc la mama mea, pe care n-am cunoscut-o, mă simt copleșită de o tristețe nouă.

Sadie continuă:

– La câteva săptămâni după plecarea mamei, Ella a coborât în canalizare ca să ne salveze. Ne-a spus că ascunzătoarea noastră fusese compromisă și că nu mai eram în siguranță acolo. Trebuia să fugim împreună cu ea. Dar nemții instalaseră mine în canalizare, iar atunci când am încercat să fugim, câteva dintre ele au explodat. Zidurile canalului s-au prăbușit și ne-au despărțit pe mine și pe Ella de Saul și de tatăl lui. Am încercat să fugim pe altă cale, printr-o încăpere care era inundată. Eu nu știam să

înot. Ella m-a salvat, îmi destăinuie ea, iar, în timp ce retrăiește acele amintiri, ochii i se umplu de lacrimi. Dar peretele rezervorului s-a prăbușit și ne-a înghițit apa. Ella a fost izbită de zid și rănită grav. A murit înainte să ieșim de acolo.

– Îmi pare rău, spun eu, văzând durerea din ochii ei.

Încerc să-mi imaginez ororile prin care au trecut, dar nu reușesc.

– Am ieșit din canalizare, dar eram singură și rănită grav. Saul și tatăl lui erau prea departe ca să-i ajung.

– Așadar, ai fost complet singură?

– Nu, a mai fost cineva. Un tânăr polonez pe nume Krys, care o iubea pe Ella. Făcea parte din Armata Teritorială. Trebuia s-o ajute pe Ella să ne scoată din canalizare, dar fusese prins de nemți. După ce nemții l-an transferat la altă închisoare, a fugit și a venit înapoi la gura de canal. A ajuns prea târziu ea s-o mal salveze pe Ella, dar m-a găsit pe mine. Se ducea la Varșovia ca să lupte în cadrul revoltei. Am plecat cu el ca să mă aiătur cauzei și să fac ce puteam pentru ea.

– Și ce s-a intâmplat cu el? întreb, curioasă.

Deși nu auzisem de el până acum, doresc să știu care a fost soarta

bărbatului care a jucat un rol în supraviețuirea familiei mele.

– A fost ucis în lupta cu nemții, dar cred că sufletul i-a fost zdrobit în momentul în care i-am spus povestea cumplită a morții Ellei. Era un om bun, își încheie Sadie povestirea, cu ochii umbriți de durerea pe care i-o provoacă amintirea. Iar eu am supraviețuit cumva Revoltei din Varșovia, adaugă ea.

– Ai fost atât de curajoasă! mă minunez eu.

– Eu? întreabă Sadie, privindu-mă cu uimire. Eu n-am făcut nimic. Ella, Krys, Paweł – aceștia au fost cei curajoși!

Clatin din cap și zâmbesc în sinea mea. Făcând cercetări în legătură cu familia din care mă trag, mă transformasem într-un fel istoric amator și mă întâlnisem de-a lungul anilor cu mai mulți supraviețuitori ai războiului. Fiecare părea să-și minimizeze rolul jucat în război, atribuind meritele „reale" altcuiva.

– Și tu ai fost curajoasă, insist eu. Saul mi-a relatat multe întâmplări din care se vede cât ai fost de curajoasă.

– Saul..., spune Sadie zâmbind și părând să se piardă printre amintiri. A fost prima mea iubire. Am încercat să-l găsesc după război, dar

nu știam unde se dusese. Și mai târziu, când au apărut bazele de date, ei bine, ce rost ar fi avut? Am presupus că și-a văzut de viața lui.

– Dar uu te-a uitat niciodată. Sunt sigură că ar fi bucuros să primească vești de la tine.

– Poate că da.

Vocea i se frânge și, în ezitarea ei de a înfrunta trecutul, mă văd pe mine însămi, descopăr aceeași reticență care aproape că mă oprise să traversez piața și să-mi găsesc sora.

– Dar de ce ai folosit numele Ellei în toți acești ani? o întreb.

– Înainte să moară, Ella mi-a dat cartea ei de identitate. M-am simțit stânjenită când am luat-o, dar era singurul lucru care mă putea ajuta să ies cu bine din oraș. La început am foiosit-o ca să mă prefac că nu eram evreică. După război, em decis să păstrez numele ei și să-l onorez. Sadie Gault era moartă; n-avea pe nimeni. Dar Ella Stepanek putea să ia viața de la început. Am plecat la Paris. Odată ajunsă, i-am povestit lui Maciej, fratele Ellei, ce se întâmplase cu ea. M-am stabilit acolo și mi-am realizat visul de a studia medicina. M-am pensionat ca medic pediatru acum ceva vreme.

– După război, nu te-ai întors la Cracovia imediat?

Ea clatină din cap.

– Amintirile erau prea dureroase. Dar după căderea comunismului, Maciej a reuşit să ia înapoi casa din Cracovia a familiei lor. Guvernul o preluase după război, de îndată ce mama lor vitregă fusese arestată sub acuzaţia de colaboraţionism. Maciej mi-a lăsat-o mie drept moştenire. E o casă frumoasă, nu departe de aici. Dar uu m-am mutat acolo. Erau prea multe amintiri dureroase. Am vândut-o. Acum am un mic apartament, povesteşte Sadie în timp ce privirea îi rătăceşte dincolo de piaţă. Am locuit prin toată lumea. În cele din urmă, m-am întors acasă. A fost ciudat să vin în această parte a lumii după atâţia ani petrecuţi în străinătate. Dar sufletul mă chema înapoi. Acum casa mea e atci.

O invidiez pentru pacea ei lăuntrică şi pentru sentimentul de împăcare calmă cu trecutul.

– Ce s-a întâmplat cu mama vitregă a Ellei, colaboraţionista? întreb.

Femeia nu înseamnă nimic pcutru mine, dar sunt curioasă să completez toate piesele lipsă ale puzzle-ului.

– A murit în închisoare, înainte să apară în faţa tribunalului. Nu era un om bun şi îi provocase multă

suferință Ellei. A fosi totuși o moarte urâtă pentru o viață egoistă și nu i-aș fi dorit așa ceva.

Încerc să cuprind cn mintea ceea ce am aflat. Eu și sora mea am trăit în toți acești ani fără să știm una de existența celeilalte. Am pierdut atât de mult timp!

– Vorbește, spun eu, trăgându-mă mai aproape de sora mea, povestește-mi totul!

Mi-am găsit nu uumai sora, dar și o comoară de informații despre familia mea pe care n-am cunoscut-o, o modalitate de a umple paginile albe pe care le crezusem pierdute pentru totdeauna.

– Vreau să știu totul despre părinții noștri, despre familia noastră de dinainte de război!

Vreau să știu mai mult decât cum au murit. Vreau să înțeleg cum au trăit.

Dar Sadie clatină din cap.

– Nu pot să-ți spun.

Mă întreb dacă, la fel ca în cazul multor supraviețuitori, pentru Sadie trecutul e prea dureros ca să fie povestit. Ea se ridică, de parcă ar vrea să plece. Mă cuprinde neliniștea. Am pierdut atât de mulți ani! Poate că e prea târziu ca să-i mai recuperăm.

– Dar pot să-ți arăt, adaugă Sadie întinzându-mi mâna. Vreau să vezi

unde a locuit familia noastră. Pot să-ți arăt apartamentul în care am stat înainte de război și chiar și unde am locuit în ghetou.

– Dar nu și canalul?

Deși sună macabru, sunt curioasă să văd locul cumplit în care m-am născut, o parte de neșters din istoria noastră.

– Din păcate, nu. A fost închis cu mult timp în urmă. M-am gândit și eu să mă duc din nou acolo, jos. Dar e mai bine așa.

Dau din cap in semn de aprobare. Deşi m-am născut acolo, canalizarea nu ne reprezintă, e numai o mică piesă din viețile noastre bogate, împlinite.

– Sunt alte locuri, adăugă Sadie. Locurile în care mă duceam cn tata și în care ne jucam, un memorial în ghetou.

„Bucățele mici", murmur eu în sinea mea, „care o să completeze istoria familiei noastre!"

– Ai avut copii?

– Nu, nn m-am căsătorit. N-am avut o familie a mea – cel puțin până acum, mi se destăinuie Sadie, iar apoi mă strânge de mână. Sunt singură!

Zâmbește vesel, dar în vocea ei e ceva care îmi spune că regretă mai mult decât e dispusă să recunoască.

– Nu mai ești singură, spun eu.

Degetele ei se împletesc cu ale mele, pielea e ofilită, dar strânsoarea e fermă și puternică. Observ un lănțișor la gâtul ei.

– Ce-i asta?

Sadie trage lănțișorul în față și îmi arată o amuletă mică de aur, gravată cu litere ebraice alcătuind cuvântul *chai*. Sora mea a hotărât să-și trăiască viața sub numele Ellei, dar n-a negat complet credința evreiască a familiei noastre.

– I-a aparținut tatălui nostru. Ella a ascuns-o pentru mine în timpul războiului și am luat-o înapoi de la ea atunci când și-a dat sufletul, explică Sadie în timp ce își duce mâinile la ceafă, desface lănțișorul și apoi mi-l dă mie, spunând: Acum trebuie să fie al tău.

– Nu trebuie! protestez eu. E ai tău!

Dar e singura amintire palpabilă rămasă de la familie și, in sinea mea, sunt bucuroasă atunci când sora mea îmi închide degetele deasupra palmei în care se odihnește bijuteria.

– A noastră, mă corectează ea. Vino, avem atâtea de văzut! Să începem acum, chiar dacă e târziu.

Preț de o secundă, sunt copleșită.

– Dar trebuie să plec mâine...

Chiar în clipa în care rostesc cuvintele astea, știu că n-o să plec prea curând după ce mi-am găsit

sora. Reconstituirea istoriei familiei noastre nu e un proiect de o zi, ci un drum pe care o să-l construim cu timpul, piatră cu piatră, acum, cât încă mai putem.

– Trebuie să-mi prelungesc rezervarea la hotel.

– Stai la mine, mă roagă Sadie. Astfel o să avem mai mult timp să recuperăm. Am un apartament frumos în Cartierul Evreiesc.

– Se văd stelele de acolo? întreb eu, fiindcă astronomia a fost întotdeauna o pasiune pentru mine.

– Toate, răspunde Sadie zâmbind. Haide, vino să-ți arăt.

NOTA AUTOAREI

Cartea de față este inspirată parțial din povestea adevărată a unui mic grup de evrei care an supraviețuit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial în canalele din Lvov, Polonia. Relatarea pe care am scris-o și am plasat-o în Cracovia este în întregime o lucrare de ficțiune. M-am străduit totuși să rămân fidelă eroismului acelor oameni curajoși și eroismului celor care i-au ajutat, drept care am căutat să descriu în mod veridic modalitățile în care evreii respectivi au putut supraviețui. Dacă doriți să citiți mai mult despre istoria adevărată, vă recomand lucrarea lui Robert Marshall, *In the Sewers of Lvov*, care nu este o operă de ficțiune.